

ЖЎРНАЛИМИЗ ЖОНКУЯРЛАРИ

ЮРАКНИ УРТАГАН ТҮЙ

— Отажоним!..

Оқ-оплоқ келинлик либоси ўзига чандон ярашган қиз шундай дея нидо қилганида тўйга йиғилганларнинг кўзларидан тирқираб ёш чиқди.— Ула-ўлғунимча бу яхшилигингизни унутмайман, отажон!

Шунда мен унинг — Қодир ҳожи Иб-воҳимовнинг ҳам киприклари намланганига гувоҳ бўлдим. Дилидаги титроқ кўзларига ёш бўлиб сизиб чиққан эди унинг.

Бундан роппа-роса олти йил аввал Олтиариқ туман матлубот жамияти қошида у «Саховат» хайрия-эҳсон уюшмаси тузди ва ўшанда Қодир ҳожи ният қилган — оғир дамда ҳамюртларнинг оғирини енгил қилганимиз бўлсин! Ҳозир... тумандаги юздан зиёд қўли калта оилаларга ёрдам кўрсатаётган — шулар. Уруш ва меҳнат фахрийларини инъом ила йўқлайдиган — шулар. Бева-бечораларга, мачит қурилишига хайру саховат қиладиган — шулар. Ҳозиргача уюшма эзгу йўлда икки милёндан зиёд маблағ харж қилди...

«Отажоним!» — дея унга нидо қилган ўша келин — Нигорахон ва укаси Раҳматжон бундан тўрт йил аввал етим қолишди. Уларга ота ўрнида ота, она ўрнида она бўлган ҳам ўша «Саховат»-дир.

— Қизимиз ҳозир ўрта масус билим юртида таълим олаётир, энди Раҳматжонниям ўқитсак, уйлантирсак, одам қилсак, бурчимизни адо этган бўламиз,— дейди Қодиржон ака.

Бандаси азиз билганини Худо ҳам суяди. Қодир ҳожи серфарзанд, серғайрат, серҳиммат инсон. Ешларнинг,

«Ешлик»нинг жоначир дўсти, туман кенгаши ноиби, вилоят маҳаллий саноат ишлаб чиқариш консерни раисидир.

Мен ҳар сафар ўша тўй ҳақида ўйласам, беихтиёр: «Ишқилиб, Қодиржон акадай кишилар омон бўлсин-да!», деб кўяман ичимда.

Алишер ИБОДИНОВ

Бош муҳаррир:

Гаффор ҲОТАМ

Таҳрир ҳайъати:

Носир МУҲАММАД —
масъул котиб
Одил ЕҚУБОВ
ШУКРУЛЛО
Акмал Саидов
Муҳаммад АЛИ
Абдул ЖАЛИЛ
Абдул Ғани ЖУМА
Алишер ИБОДИНОВ
Абдусайд КҮЧИМОВ
Абулқосим МАМАРАСУЛОВ
Низомиддин МАЪМУДОВ
Тўра МИРЗО
Тўхтамурод РУСТАМ
Вафо ФАЙЗУЛЛО
Абдуқодир ЭРҒАШЕВ
Собир УНАР
Яшар ҚОСИМ
Шодикул ҲАМРОЕВ

Жамоатчилик кенгаши раиси:

Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:

Темур ХИДИРОВ
Муқимжон ҚИРҒИЗБОЕВ
Бегижон РАҲМОНОВ
Файзуллахон АКРАМОВ
Ҳамроқул АСҚАР
Тошпўлат АХМЕДОВ
Келдиёр ИСРОИЛОВ
Эркин ЙУЛДОШЕВ
Жамол КАМОЛ
Темурхон МУХТОРОВ
Эркин НАЗАР
Убайдулла ОМОНОВ
Адҳамжон ОРЗИМАТОВ
Тождиддин РАЗЗОҚ
Йўлдош СУЛАЙМОН
Рустам ХУДОЙҚУЛОВ
Ҳабибулло Саид ҒАНИ

Мундарижа

Наср

Тоғай МУРОД. Отамдан қолган далалар. Роман 18

Назм

Абдулла ОРИПОВ. Бут бўлсин Ватаннинг метин қўрғони.
Шеърлар 3
Рауф ПАРФИ. Жажжи дарслик 11
Муҳаммад ЮСУФ. Ҳаётимни камалакка алмашаман 16
Иўлдош СУЛАЙМОН. Енар бўлсанг, мажнун каби ён 54
Қондошларнинг қалб тори 58

Мақоланавислик

Маҳмуджон РАСУЛОВ. Сиз бизнинг умиду ишончимизсиз 2
Диққат: Товуқ кириб келмоқда! 5
Абдуқаҳҳор Иброҳимов. Туркистон япроқлари. Бадиа 6
Муштарийнинг дил рози. Додимни кимга айтай? 52
«Ватандин яхши ёр ўлмас» 56

Қақнус

Диққат: Товуқ кириб келмоқда! 59
Эҳтиёт бўлинг, жоду! 61
«Мўъжизалар майдони» Янги салтанатда 63
Гиннеснинг рекордлар китоби 64
Насрий шеърлар 66
Шермуҳаммадбекнинг муруввати 67
Энг мақбул даво... очлик! 68
Машҳур иборалар илдизи 70
Тибет марҳумлар китоби 71
«Усиз яшай олмайман...» 74
Рустам ХУДОЙҚУЛ. Яшасин хаёл 76
Тўхтамурод РУСТАМ. Мириқиб... даҳшатга тушинг! 78

Муассислар:

Ўзбекистон Халқ демократик партияси
Марказий Кенгаши,
Ёшлар Иттифоқи
Марказий Қўмитаси,
Ёзувчилар уюшмаси

Мусаввир: А. Калонов
Мусаҳҳиҳ: М. Турсунова

Босмахонага 3.12.92 да топширилди.
Босишга 20.01.93 да рухсат берилди.
Қоғоз формати 84×108^{1/16}
Шартли босма табақ — 8,4
Нашриёт ҳисоб босма табағи — 12,1
40877 нусхада чоп этилади.
Буюртма № 1321.
Жўрналдан кўчириб босилганда
«Ёшлик»дан олинди, деб
изоҳланиши шарт.
Манзилмиз: 700017, Тошкент,
Жавоҳарлал Неру кўчаси, 1-уй.

Телефонлар:

Бош муҳаррир — 33-06-63
Бош муҳаррир ўринбосари — 78-17-47
Масъул котиб — 33-39-79
Наср бўлими — 32-27-56
Назм, адабий танқид
ва санъат бўлими — 78-94-05
Мақоланавислик — 78-17-47
Фотомухбир — 78-97-58

Тошкент, Ўзбекистон Республикаси
«Шарқ» нашриёт-матбаачилик
консернининг босмахонаси.

127/Январь
1982 йилдан чиқа бошлаган

© «Ёшлик» № 1, 1993

Маҳмуджон РАСУЛОВ

Сиз бизнинг умиду ишончимизсиз

Азиз укалар, сингиллар!

Шу пайтга қадар Ўзбекистон Халқ демократик партияси ва унинг фаолияти ҳақида бўлак газету жўрналлар саҳифаларида ўқиган бўлсангиз, мана энди сеvimли нашрингиз «Ешлик» воситасида у билан яқиндан танишиб борасиз. Чунки партиямиз Марказий Кенгаши жўрналга ҳаммуассис бўлишга қарор қилди.

Сир эмас, «Ешлик» жўрнали ҳозирги кунда ёшлар ўрғасида катта обрўга эга. Негаки унинг ижодий жамоаси навқирон авлод билан доимо ҳамнафас, жўрнал саҳифаларида ёритилаётган, истиқлолимизнинг равнақига бағишланган асарларни, халқимизнинг ўтмиши ва бугуни, ахлоқий фазилатлар, умуминсоний қадриятларга доир мақоаларни лоқайд ўқиш мумкин эмас ва улар республикамиз ёшларининг ижтимоий фикрининг ўсишига, ўз она Ватанига меҳру муҳаббатининг ортишига хизмат қилмоқда.

Жўрнал саҳифаларидан ўрин олган ёш шоирлар носирлар асарлари истиқлол руҳи билан суғорилганки, улар бизнинг партиямиз мақсадларига уйғун ва ҳамоҳангдир. «Еш авлод республика тақдирини ўз қўлига олмоғи ва уни ишонч билан тараққиёт ва равнақ сари етакламоғи керак,— дейилади партия Дастурида.— Ўзбекистон Халқ демократик партияси давлатнинг ёшлар манфаатларини ҳимоя қилиш борасидаги изчил ва бир бутун сиёсатини амалга оширишнинг, ҳар бир ёш инсоннинг эркин ва уйғун камол топган шахс сифатида ижтимоий шаклланиши учун сиёсий-ҳуқуқий, моддий-техникавий шарт-шароитлар яратишнинг сиёсий кафили бўлиш ниятидадир».

Демак, шундай экан, сеvimли жўрналингиз саҳифаларида сиз билан юз кўришиш, партиямизнинг фаолияти, сиёсий йўналишлари, мақсад ва вазифалари, унинг жамиятда тутган ўрни хусусида суҳбат қуриш бизнинг ҳам маънавий, ҳам дастурий бурчимиздир.

Энди партиямиз ҳақида икки оғиз сўз: у 1991 йилнинг 1 ноябрида ташкил топган бўлиб, ҳозирги кунда 350 мингдан зиёд аъзоси бор. Шундан 102 минги илгари ҳеч бир партия сафида бўлмаган. Аъзоларнинг 41 фоизини хизматчилар, 38 фоизини қишлоқ аҳолиси, 14 фоизини ишчилар, қолган қисмини эса зиёдилар, талабалар ва бошқа соҳа вакил-

Маҳмуджон Расулов 1950 йили Тошкент шаҳрида таваллуд топган. Пойтахтдаги тўқимачилик ва енгил sanoat институтида таҳсил олган. Оилали, икки ўғил, икки қизнинг отаси. Меҳнат фаолиятини Тошкент электрон техника заводида оддий ишчи сифатида бошлаган. У 1991 йилнинг ноябридан Ўзбекистон Халқ демократик партияси Марказий Кенгашининг биринчи котиби, республика халқ ноибидир.

лари ташкил этади. Хотин-қизлар эса 22,3 фоиздан иборат. Аъзоларимизнинг 54,4 фоизи 40 ёшгача бўлган фуқаролардир. Сафдошларимизнинг асосий қисми зиёдилар бўлиб, олий маълумотлилар 40 фоиз; шундан икки минги фан номзоди, фан докторлари ва академиклардир.

Қорақалпоғистон республикаси, Тошкент шаҳри ва вилоят партия кенгашлари таркибда Халқ демократик партиясининг 203 та шаҳар ва район кенгашлари, 12 мингдан зиёд бошланғич ташкилотлари фаолият кўрсатмоқда. Улар 74 миллат вакиллариини ўз атрофларига жипслаштирган.

Бизнинг партиянинг бош мақсади — республиканинг барча фуқаролари учун тенг ижтимоий адолатни, муносиб турмуш тарзини, маънавий янгилашни таъминлашдан иборат. У мустақил Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўринни эгаллашига, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси амалда бўлиб, миллатлар ўртасидаги дўстликнинг мустаҳкамланишига, халқларнинг ўзаро манфаатли ҳамкорлиги ривожланишига хизмат қилади. Бизнинг ниятимиз Ўзбекистон демократик ҳуқуқий давлат сифатида мавқе топишига эришишдир.

Партиямиз қонунларига мувофиқ равишда ҳокимият органларига сайловлар чоғида номзодларини кўрсатади, уларнинг қўллаб-қувватланиши ва сайланишида жонбозлик кўрсатади. Сиёсий йўлни эса давлат ҳокимияти ва ўз-ўзини бошқарув жамоат органларига сайланган аъзолари орқали ўтказишда давом этади.

Шу билан бирга Низомига биноан у парламентдаги партиявий гуруҳи орқали ҳукуматни шакллантиришда, унинг сиёсатини ишлаб чиқишда, ўз дастурий мақсадларига доир қонунлар тайёрлашда фаол иштирок этади. Ҳозирги кунда республика халқ депутатларининг 76, Қорақалпоғистон Республикаси халқ депутатларининг 74,5, вилоят халқ депутатларининг 66, район халқ депутатларининг 57,4 фоизи бизнинг партиямиз аъзоларидир.

Айни пайтда партиямиз ташкилотлари дастурдаги эзгу мақсадларни ҳаётга татбиқ этиш учун ҳаракат қилмоқда. Улар, айниқса, аҳолига ижтимоий ёрдам кўрсатиш борасида фаоллик кўрсатишаётир, хайрия ишларида тобора кўпроқ қатнашаётир, болалар уйлари, ногирон ва қариялар интернатларини ўз оталиқларига олишмоқда, кам даромадли оилаларга моддий ёрдам кўрсатишмоқда. Шу билан бирга турли муассасалар ва ишлаб чиқариш ташкилотлари раҳбарларини, тижорат тузилмаларини, тадбиркорларни ҳам бу эзгу ишга жалб этишмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти, Халқ демократик партиясининг Раиси И. А. Каримовнинг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» рисолисида ва партиямиз дастурида баён этилган ғояларни ҳаётга жорий этиш, бу борада амалий натижаларга эришиш йўлида заҳмат чекиш асосий вазифамиздир. Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида аҳолининг камдаромад, ҳимояталаб қисмини ижтимоий ва иқтисодий жиҳатдан кафолатлаш тартиботини топиш, жамиятда тинчлик, аҳиллик ва сиёсий барқарорлик таъминланиши учун курашиш бизнинг кечиктириб бўлмайдиган вазифамиздир.

Азиз укалар, сингиллар! Янги йил Сизларга омад, бахт ва муваффақиятлар келтирсин. Она Ватанимизнинг ёруғ манзиллар сари одимлашида ҳамisha елкадош, унга камарбаста бўлайлик!

Абдулла Орипов

БУТ БЎЛСИН

ВАТАННИНГ

МЕТИН ҚЎРҒОНИ...

Ўзбек шеърлятидаги сокин рух 60-йилларнинг иккинчи ярмида парчинлана бошлади. Уша дамлар учун ҳеч қутилмаган бир овоз наинки дилларга, муайян андозага тушган тафаккурга ҳам титроқ солди. «Темир одам», «Юзма-юз», «Она тилим», «Лайлак», «Тилла балиқча»... Бу асарларнинг ҳар бири бир-бирига зид бўлган турфа фикрларни туғдирган, турли мезонларда турли баҳсларга сабаб бўлган. Баҳслар ҳам, шу шеърларнинг яралишига сабаб бўлган истибод ҳам ортада қолди. Аммо дилбар шеърлят яшаб келаётир, яшаяжак.

Абдулла Орипов шеърляти ҳақида фикр юритар экансиз беихтиёр иқроор бўласиз: у миллий тафаккур уфқларини кенгайтирган, бутун бир авлоднинг юрагида она ватанга чинакам муҳаббат туйғуси шаклланишига хизмат қилган, мактаб яратган шоирдир. Бугун биз азиз шеърхонлар эътиборига тақдим этаётган шеърлар устознинг ҳаж сафарида ва ундан кейин битган янги асарларидан таркиб топган. Бу асарлар ҳам сизнинг дилингиздан ўрин олади деб умид қиламиз.

У Республика Давлат мукофоти соҳиби, Ўзбекистон халқ шоирдир.

«Сиз қафас ичида гуллар тузгансиз...»

Шароф Рашидов хотирасига

Марҳумлар ҳаётдан эрурлар йироқ,
Демакким, йироқдир хушомаддан ҳам.
Макру найранглари кўймайди бироқ,
Токи ҳаёт экан Нобакор Одам.

Уларнинг турфа хил одатлари бор,
Аввал ганжларини кўмгай тупроққа.
Сўнг бирдан ўзларин ҳис этиб ночор,
Гавҳарим қайда деб тушгай титроққа.

Дунёда ҳар кимга қисмат ёр эмиш,
Кимдир тож кийгайдир, кимлардир кулоҳ.
Гўёки Алишер сизга ҳам демиш:
«Сийратинг дарवेशу сувратингдир шоҳ».

Эзгулик ниқобин юзига тортган
Манфур бир майдонда сургандингиз от.
Кимдир ўз падарин бир пулга сотган,
Қўл-оёқ кишанда, таланган бисот.

Уйчан кўзингизда не ҳам бор эди,
Келажакмиди ё мозийнинг шони?
Ўзбек-ку бир эрка интизор эди,
Сизни адо қилди минг бир армони.

Эркесвар элларнинг орзусин ёқлаб,
Хаёл денгизда тунлар сузгансиз.
Истиқлол сўзини юракда сақлаб,
Сиз қафас ичида гуллар тузгансиз.

Шоирман, бўйнимда шеърнинг гуноҳи,
Соҳибин аврайди Салтанат маккор.
Очкўз, амалпараст кимсалар гоҳи
Адолат менман, деб топгай эътибор.

Уларнинг дастидан нотинч эл, замон,
Танимай қолурсан оқ-қорани ҳам.
Чалғитиб келганлар топганда имкон
Ҳаттоки Темуру Бойқарони ҳам.

Одилдир — ким элни бошлаган бахтга,
Узи ўтда ёниб, йўлни очганлар.
Лекин интиларкан тож ила тахтга,
Вожаб, кўпинча дордан қочганлар.

Қуллуқ, Шароф ота, минг бора қуллуқ,
Боқий Ўзбекистон сизга ҳам ёдгор.
Бугун у истиқлол шавқига тўлиқ,
Хизматингиз эслар такрор ва такрор.

Илоҳи ҳар кимга берсину тўзим,
Бут бўлсин Ватаннинг метин қўрғони.
Сизни қўллаб турар Ўзбегим — ўзим,
Ва, юрtnинг посбони — жасур ўғлони!

Султон бўлмасангиз, Шароф ота, гар,
Яшардингиз қалам қўлдоши бўлиб,
Покликка, вафога тимсол муқаррар,
Хурсаной аянинг йўлдоши бўлиб.

1992 йилнинг 2 нўябри

МЕН КИМГА СУЯНГУМ...

Бир кун савол берди ёшгина ўғлон:
— Нечун Аллоҳим деб йиғлайсиз нолон.
Дедим, жавобимдан бўлмагин ҳайрон,
Мен кимга суянғум Аллоҳдан бошқа.

Тинимсиз алдаса муҳит, маконинг,
Тортса оёғингдан дусту ёронинг.
Шундай ўтар бўлса ҳар зум, ҳар онинг,
Мен кимга суянғум Аллоҳдан бошқа.

Ношукр эмасман дунёда гарчанд,
Қайдадир менга ҳам бор балки дилбанд.
Ва лекин тириклай куйдирса фарзанд,
Мен кимга суянғум Аллоҳдан бошқа.

Инсофу ишонч ҳам ширин сўз бари,
Тириклик тошқиндир ёки кўпқари.
То ҳаёт экансан қочгайдир нари,
Мен кимга суянғум Аллоҳдан бошқа.

Шунчалар каж эрур дунёи гардун,
Ундан диёнатни ахтармоқ нечун.
Падар шод ўз ўғлин бағрин этса хун,
Мен кимга суянғум Аллоҳдан бошқа.

Мингта кўз пойлайди битта жонингни,
Жонингмас, мартабанг, балки шонингни,
Ўт қўймай ёқарлар хонумонингни,
Мен кимга суянғум Аллоҳдан бошқа.

Бу кўҳна дунёда яшадим нега,
Яйдоқ от мисоли бўлдим безга.
Маломат қилурман оломон сенга:
Мен кимга суянғум Аллоҳдан бошқа.

Мендан ранжимасин бўлса дўст агар,
Балки уларнинг ҳам дилида қадар.
Ҳойнаҳой, мендайлар дегай муқаррар:
Мен кимга суянғум Аллоҳдан бошқа.

Умр ҳам охирлаб бормоқда секин,
Энди сарғаймоқда мен эккан экин.
Майли, сен ўзингга суянгил, лекин,
Мен кимга суянғум Аллоҳдан бошқа.

Ҳожилар

Ҳалоллик Ислолда энг олий матлаб,
Тўғрилиқ муслимнинг асл гултожи.
Бир куни ўртада Шайтон оралаб,
Ҳожининг ҳамёнин урди-ку ҳожи.

Қайсибир ўлкадан келган кекса чол
Бор-йўқ бисотидан бўлди мосуво.
Не қилсин? Чорасиз тураберди лол,
Дилида шукрона, тилида дуо.

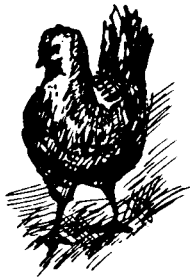
Ўғри «ҳожи» эса мамнун ишидан,
Тинмайин саждага эгилар боши.
Нобакор банданинг бу қилмишидан
Баттароқ қорайди Каъбанинг тоши!

Эҳром кийиб олган икки мусулмон
Бир-бирин сўкишиб чой талашарди.
Асли билмасдилар, шу зум икковлон
Дўзахнинг тубидан жой талашарди.

Кезиб бу шаҳарни балки ҳоргайсан,
Ва лекин Аллоҳга дилинг ёргайсан.
Адаша-адаша Маккани топдинг,
Энди адашсанг гар қайга боргайсан?..

ДИККАТ:

КИРИБ КЕЛМОКДА!

Қадимий Шарқ тақвимларида айтилишича, Товуқ йили оғир ва машаққатли кечади. Кимки тинч ва хотиржам яшамоқ истаса, жуда қаттиқ ишлаши керак бўлади. Аксига олиб, қалтис вазиятлар ҳар қадамда туғилиб туради. Ишсизлик авж олади. Албатта, бу ҳол собиқ иттифоқ худудидаги мустақил давлатлардагина эмас, балки дунёнинг барча бурчак-

ларида бирдек кутилади. Вақтида жиддий ҳаракат қилиш керак, чунки тирикчилик учун пул топшиш кундан-кунга қийинлашиб бораверади. Тартибсизликка эса товуқнинг сира тоқати йўқ. Гоҳи, ҳатто ишларинг юриша бошлаган пайтда ҳеч кутилмаган сусткашликлар содир бўладики, бунинг сабабини ахтариб, бекорга вақтни ўтказманг, аслида бу товуқ йили-

нинг табиатига хос хусусиятдир.

Хитой тақвимида қайд этилишича, қайққа қараманг, ислохотларнинг ўтказилаётганлигига гувоҳ бўласиз, негаки, тартиб ўрнатилиши лозим. Аммо баҳорда ҳаёт рангини ва файзли кечини кутилади.

Хўш, Товуқ йилини ким қандай кечирини мумкин?

Хитой йилномасида айтилишича, сичқон йилида дунёга келганлар...

... учун кунлар одатдагидек силлиқ ўтаверади. Жамиятдаги ўзгаришлар уларнинг шахсий ҳаётига унча таъсир кўрсатмайди.

Сигир йилида туғилганлар...

... уф-ф! Мана, энди улар тинчгина яшаши, ҳеч вақодан чўчимай, келажакка ишонч ва иштиёқ билан қайта бошдан ишга шўнғишлари мумкин.

Йўлбарс йилида туғилганлар эса...

... ҳафсаласи пир бўлиб, ўзларини бахтсиз ҳис этадилар. Улар учун чинакамга исён даври бўлади бу йил.

Қуён йилида туғилганлар эса...

... теварак-атрофда содир бўлаётган ўзгаришларга кулиб қарайдилар, айрим ҳодисалар уларнинг ғашларини келтириши ҳам мумкин. Негаки улар бировнинг ҳақини ейиш, талон-тарожни хуш кўрмайдилар. Бу йил, очиги, улар учун кўнглисиз кечади...

Балиқ йилида дунёга келганлар...

... ҳар доим бўлгани каби бу йил ҳам ярқ этиб кўзга ташланиш имконига эга, бироқ ножўя хатти-ҳаракатдан ақл билан ўзларини тиядилар.

Илон йилида дунёга келганлар...

...рости, товуқ йилида пича қийналишади. Гарчи ялқовликлари тутсада, тирикчилик ғамида зўр бериб ишлашга мажбур бўлишади. Ҳа, ҳа, озмунча умидсизликка тушмайди улар.

От йилида дунёга келганлар эса...

...юртнинг ичию таши таъминланди, деган фикрда журғат ва шижоат билан ишга киришадилар. Аммо... омад кулиб боқади, уларга.

Қўй йилида туғилганлар...

...ишлашдан бош тортишади. Бутун йил давомида муҳтожликда кун кечиринишади. «Қани энди иложи бори-ча чўзилса шу», деган ҳаёл билан яшайди улар.

Маймун йилида туғилганлар...

...менинг даврим ўтди, дея умидсизланади. Товуқнинг зўр бериб аҳволни ўнглашга ҳаракат қилиши унга қизиқ туюлса-да, бари бир, зиқланиб яшайди.

Товуқ йилида туғилганлар эса...

...ҳали олдинда бутун бошли бир йил турибди. Нақадар яхши-я. Ҳил-пираган байроқларни қаранг!.. Аммо тирикчилик учун ишлаш керак, йил оғир... Оллоҳга шукрим, тартиб қарор топган, деб ўйлайдилар.

Ит йилида таваллуд топганлар...

...йўлбарс мучаллилар сингари буларнинг ҳам ҳафсаласи пир бўлган. Уларича пинҳона курашни давом эттиришади. Билишадикки, олдинда сермашаққат кунлар турибди.

Тўнғиз йилида таваллуд топганлар эса...

...ҳар қанча суюнсалар арзийди, бу йил уларга кўп инъомлар ҳада этади. Ишлари ўнлангандан ўнланиб бораверади. Ҳаёт гўзал кўринади, кунлар — мунаввар.

ТАҲРИРИЯТДАН: Товуқ йилида мабодо Сизнинг ишингиз юришмайди, дейилган бўлса, юқоридаги қайдларни ўқиб, ортиқ кайфиятингизни бузмаманг. Нима кўп, Шарқда халқ кўп, мамлакат кўп. Шулардан биронтасига тааллуқли чиқар-да, бу гаплар...

Агар Сиз тарих саҳифаларига кўз югуртирсангиз, товуқ йили ўзи билан бирга ортиқча қийинчиликларни юртимизга бошлаб келмаганлигига гувоҳ бўласиз.

Муҳими, бу жонзотнинг сахарги қичқирини ҳаминша бизни сергакликка ундайди. Ишчанликка эса шароитнинг ўзи даъват этиб турибди. Яқдиллик, тоғувлик, ҳамжиҳатлик даврининг талабига айланаётир. Шунга итоатан гўзал хулқ билан чиройли амал қилсак, яратган эгам сизу бизни ўзгалардан кам қилмайди.

Абдуқаҳҳор Иброҳимов

Туркистон ялпроқлари

Бади

Муаллиф дейдики:

Паспортига ўзбек деб ёзилишидан илгари ҳам, кейин ҳам асли наслим турк эканини билардим, ҳис қилардим, раҳматли Нисобиби бувимлар, бир неча амакиларим, бошқа қариндошларим Аҳмаджон ва Абдумажид амакиларимни бирор муносабат билан тилга олишганда, албатта Туркия ҳақида тўхтаб ўтишар, яхлит олиб қараганда, ҳаммамиз ҳам турклар эканимизни таъкидлаб қўйишарди. Шундай муҳтда ўсганим учун ҳам менда бу туйғу ёшлиқдан уйғонган бўлса ажаб эмас. Балки қоним ўзи шундайдир. Ундай десам барча ўзбекларнинг қони аслида турк қонидир, ахир. Абдултуркдан тарқалганмиз-ку. Мен университет талабалиги йилларимни эслганимда, эски ўзбек тили ва ёзувидан дарс берган ҳурматли устозимиз Содиқ Аҳмад Фирдавс домланинг нурли сиймоси, турк дунёси ва тарихига оид ноёб сўзлари ёдимга тушди. Уша онларда турк эканимни онгли равишда ҳис этганим рост. Бироқ Туркияда уч ярим ҳафта бўлганимда турк эканимни чуқурроқ ва кенгроқ англай етдим. Туркия сафаридан кейин эса туркистонлик турк бўлиб яшай бошладим, мен учун янгича турмуш бошланди.

Абдуқаҳҳор Иброҳимов драматургиямизнинг кўзга кўринган вакилларида биридир. У яратган кўплаб драмалар, комедиялар узоқ йиллардан бери нафақат ўзбек, балки бир неча қардош халқлар сахнасида ҳам тушмай келаётир.

Адибнинг қатор насрий тўпламларини ҳам қизиқиш билан ўқигансиз. Қайта қуришнинг долғали кунлари бошланмасиданоқ у киши тагин жанговор публицист сифатида майдонга чиқди. Уша мақолаларнинг баъзиларини жўрналимизда эълон қилганимиздан ҳам хабарингиз бор, албатта. Адиб айна замонда Президент девонининг масъул ходими бўлиб ишламоқда.

1991 йилнинг 3 декабри. Кеча оқшомдан буён эзиб ёмғир ёғади. Кунлар қисқа, тунлар узун. Соат 8 дан ошган бўлса-да, ҳали кун унчалик ёришиб кетганича йўқ. Оилавий таомилимизга кўра меҳрибон волидам Офтоб ойимлардан оқ фотиҳа олиб, Тошкент шаҳар, Кўкча даҳа, Иккинчи Оқилон маҳалласидаги бобомерос ҳовлимиздан Туркия сафарига аввало ўнг оёғимни босиб йўлга чиқдим. Кўп йиллик одатимга биноан йўл усти шайх Зайниддин қабристонига кирдим. Оддий халқ ибораси билан айтганда, Шигъиддинбува макбараларини, хилхонамизни — бобом Иброҳимхожи, бувиларим, амакию аммаларим, бошқа қариндош-уруғлар, хеш-ақраболар, қўни-қўшниларнинг қабрларини зиёрат қилдим. Қуръон тиловат қилиб, савобини уларнинг руҳига бахшида етдим. Илгарилари бўлганидек бу гал ҳам дилимдан шундай фикр кечди: «Ўқиган Қуръонимнинг савоби мабодо чет элларда вафот этишгани рост бўлса, Аҳмаджон, Абдумажид, Мансурбой амакиларимнинг, отам Абдусаматнинг руҳларига ҳам тегсин...»

Қаранг-а, бир отанинг тўрт нафар ўғлининг хоки-туроби ўз хилхонасида эмас. Улардан икки нафарини узоқ-узоқларда йигирманчи йилларда билимга ташналик олис элларга олиб кетган. Бошқа икки нафарини эса қирқинчи йилларда урушга юборишган...

Бобом қабрлари тепасида шулар ҳақида ўйлаб турар эканман, дафъатан ўз тасаввуримдаги Иброҳимхожи Иброҳимхожи пайдо бўлди-да, савол назари билан боқаётгандек туюлиб кетди менга.

— Ўғилларингиз — амакиларимни излаб сафарга отландим, бобо,— дедим мен.

Назаримда, бобом нималарнидир пичирлагач, фотиҳа ўқидилар. Чамаси, менга оқ йўл тиладилар. Бу ҳол бир соғиняда, кўз очиб юмгунча рўй берди. Бобом руҳлари зумда ғойиб бўлди-қолди.

Ёмғир боягидан анча кучайган, қорға айланишидан

дарак берарди. Атрофимда зог йўқ, баланд-паст мазорлар, турли-туман шаклдаги мрамар лавҳалар, қабртошлар, ҳайкалчалар ва ҳоказолар кўзга ташланади. «Қабристонларни бундайин мрамартошлар босиб кетаверса, ундан тупроқ олишга очик ер қолмаса ҳам керагов» дея хаёлимдан ўтказар эканман, миямдан ялт этиб бир фикр ўтди. «Амакиларим қабрларига қўйиб келиш учун хилжонамиз тупроғидан бир сиқим-бир сиқим олиб кетсам-чи?». Бу фикр ўзимга хуш келди-ю, бироқ ер ёмғир зарбидан ивиб, мутлақо лойга айланиб кетган эди, аксига салафан халтача ҳам олмаган эканман. Гарчи ҳовлимиз бу ердан узоқ бўлмаса-да, орқага қайтишни ирим қилдим, қолаверса, учоққа (самолёт — тайёра) кечикишим ҳам мумкин. Шунда хаёлимдан (ўшанда ўзим учун ажойиб бўлиб туюлди) «амакиларим қабрларига қўйиш учун чинор япроқларидан олиб кетсам-чи, ахир япроқлар ҳам Туркистон тупроғидан вужудга келган-ку» деган фикр ўтди ва шундай қилишга жазм этдим. Қабристон чинорларининг ер билан битта бўлиб ётган япроқларидан олтин тусли иккитасини ердан олиб, авайлаб бағримга босиб, намини бир қадар кетказгач, катта ёндафтаримнинг ичига солиб қўйдим: «Бунисини Аҳмаджон амаким қабрига, мана бунисини эса Абдумажид амаким қабрига қўяман, ҳам бир чимдим тупроқ ўрнига, ҳам Туркистон исини етказувчи гул ўрнига ўтса ажаб эмас» деб қўйдим ичимда.

Шундан кейин Абдумажид амакимнинг рафиқалари — Раҳимабону опоқимнинг қабрлари тепасига бориб Қуръон тиловат қилгач, опоқим руҳларига қарата бундай дедим: — Кўз очиб кўрганнинг Абдумажид амакимни излаб кетяпман, опоқи. Нима гапингиз бор, айтинг, амакимга етказаман?

Қулоғимга шундай жавоб эшитилгандай бўлди:

— Ноумид шайтон, мабодо Абдувалининг отаси тирик бўлсалар, «Ҳеч бир кимса, ҳатто авлиёси бўлса ҳам, кўз очиб кўрганнинг ўрнини босолмас экан» деб айтсангиз, ўғлим Абдуқаҳҳор. Агар бандаликни бажо келтирган бўлсалар, қабрлари тепасида Қуръон тиловат қилинг ва шундай деб қўшиб қўйинг: «Қиёмат куни у киши олдида шариат бўйича юзим ёру».

Раҳимабону опоқим тирикликларида бир куни бир маърақада бундай деган эдилар:

«Бандасини кўз очиб кўрганидан жудо қилмасин... Кўз очиб кўрганнинг қадри нима эканини, унинг соғинчи нима эканини фақат кўз очиб кўрганидан айрилиб қолганларгина тўла ҳис қилишимиз мумкин. Бу — айтишга осон, чидашга қийин, болам...»

Ушанда билдимки, ўртада ҳақиқий муҳаббат бўлган.

Ушанда сездимки, ёшлиқда ёзилган ишқ гулжанининг тафти киши кўнглини умрбод иситиб келаверар экан.

Ушанда хулоса чиқардимки, бу икки қардошимнинг бошига тушган айрилиқ ўти, бутун Туркистон мамлақати бошига тушган оғир қисматнинг бир заррасидир.

Одатда қабристонга зиёратга кирганимда, бу дунё ташвишлари ёдимдан кўтарилиб кетиб, соатлаб хаёл суриб қолиб кетаман. Миямда яхши-яхши фикрлар, режалар пишиб етилади. Ҳозир ҳам шундай бўлди. «Ахир Туркия жумҳуриятига кетяпман. Жумҳур Туркиясини биринчи жумҳураис Мустафо Камол Отатурксия тасаввур қилиб бўлмайди-ку. Албатта у улуг сиймонинг мақбараларида ҳам бўлиб, қабрларини зиёрат қилишга интиламан. Ушанда қабрларига гулдаста ўрнида Тошкент чинори япроғидан биттасини қўйсам-чи.?» Шунга қарор қилиб, ён дафтарим қатига яна битта чинор япроғини қўйиб қўйдим.

Шундан кейин йўл усти халқ ёзувчиси, яхши инсон ва меҳрибон кўшни Раҳмат Файзий мазори бошида Қуръон тиловат қилиб, қабристондан чиқа бошладим. Бунга қарангки, шунда миямга яна битта фикр келди: «Мавлоно Жалололдин Румий ҳазратларини унутазибман-ку. Ахир, у зоти шариф Туркия учун қанчалик азиз бўлса, Туркистон учун ҳам ана шундай муқаррамдир. Насиб этса, Қўня тарафга боришининг иложини топсам, мавлоно қабрларини албатта зиёрат қиламан» деб аҳд қилиб қўйдим. Энди чинорлардан анча узоқлашиб, олма дараклари остидан борардим. Ирим қилиб, орқага қайтишни истамадим,

аэропортга бориш вақти ҳам яқинлашарди. Қолаверса, қабристон дарбозаси олдида — Кўкча гузариди бош куёвим Ҳасанхон менинг сафар анжомларим ортилган енгил машинасида мени кутарди. Ахир, куёвини пайғамбарлар сийлаган; дейишад-я... Мен бўлсам... «Мавлоно Жалололдин Румий мутафаккир шоир бўлганлар. Ҳар рубойларини мевага қиёс қилиш ҳам мумкин. Улар қабрига қўйгани олма япроғини олсам ҳам бўлади» дея орқага қайтмаслигимни оқлаб, ўзимни юпатдим-да, оёғим остида ер билан битта бўлиб ётган олма дарахти баргларида йирик биттасини олиб, рўмолчам орасига аста қўйиб, намини бироз кетказган бўлдим-да, ён дафтарим қатига авайлаб қўйиб қўйдим.

Мозористондан чиқиб, машинанинг орқа ўриндиғига ўтирганимда билдимки, ёмғир остида юравериб жиққа ҳўл бўлибман, ёмғир плаш-пальтомдан ўтиб, костюмимга ҳам етибди. Лекин руҳим тегик, қалбим шод эди. Қўйнимда Туркистон япроқлари...

Туркистон япроқлари... Бу иборани ҳар ким ҳар хил тушуниши мумкин...

Мен Туркистон япроқлари деганимда ўзим билан Туркияга олиб кетган тўрттагина барғни тушунибгина қолмайман. Туркистон япроқлари деганимда эл эрки ва мустақиллиги учун курашиб, дунёнинг тўрт томонига мажбуран сочилиб кетган ватандошларимизни ва уларнинг авлодини назарда тутаман.

Барг дарахт шохиди турганида япроқ бўлур. Тўкилгач, оёқ остига тушгач, ҳазон аталур. Вақти соати етиб, куз келиб, табиат ҳукми ила япроқлар тўкилиши бошқа гап. Бемаврид, табиат ҳукми билан эмас, балки илгари «социалистик» деб аталган, эндиликда тоталитаризм деб номланаётган тузум зуғуми билан тарки ватан айлашга мажбур бўлиш — ватандан жудо бўлиш бошқа гап.

Тўғри, чет элларга чиқиб кетганларга оғир бўлди. Бироқ Ватанда қолганларга ҳам ундан бешбаттар бўлди. Сталинча бешйилликлар, бошқача айтганда, социалистик бешйилликлар бўлганини биламиз. Бироқ ўтган етмиш йиллик тарихга чуқурроқ, ўйлаб кўриб назар ташласак, яна бошқа бешйилликларми, уч йилликларми бўлиб ўтганини кўраемиз.

Ҳарбий коммунизм сиёсати — зўравонлик, кўппартиялиликни йўқ қилиш, нимаики нарсанг бўлса, зўрлик билан, текинга тортиб олиш.

Ер ислоҳоти — ишламай, тайёрига эга бўлишга ўргатиш. Жамоалаштириш — ер илмини билганларни ердан узоқлаштириш.

Синфий душман ахтариш — миллат гулини топтатиш.

...Ва ниҳоят совет халқи деган машғул тушунчани тикиштириш — минг йиллик тарихга эга миллатларни рад этиш, йўққа чиқариш ва ҳоказо ва ҳоказо.

Мана шундай «беш йиллик»лардан омон-эсон ўта олдимки, демак энди, мангу яшаб қолажакмиз. Туркистон япроқлари сочилган бўлса-да, ватанимиз — Туркистонимиз омон!

Мана шундай хаёллар билан бўлиб, Тошкент аэропортига етиб келганимни сезмай қолибман.

Агар жумҳуриятимизда мустақиллик белгилари кам сезиладиган жой иккита бўлса, шулардан бири ва биринчиси аэропортдир. Бироқ бу ерда ҳам муз эрий бошлаган, аста-секин аэропортларда ҳам мустақиллигимиз тўла ўрнатилмажак. Шу сабаб бу ердаги баланд-пастликларга тўхталиб ўтирмайман. Ушанда, яъни 1991 йилнинг 3 декабрида Тошкент-Истанбул ҳаво йўли очилмаганди, Туркияга ёки Боку, ёки Москва орқали ҳаво йўли билан боришимиз мумкин эди. Туркия шаҳарлари билан телефон орқали боғланиш амри маҳол эди. Фақат бугина эмас, жумҳуриятимиз ташқи дунёдан умуман узиб қўйилган эди. Орада ўтган саккиз ой ичида қўлга киритган ютуқларимизни кўз олдимизга келтирсак, мустақиллик шахдам юришлар қилаётганига шохид бўлаемиз. Бироқ мустақиллик одимларидан маънавийтимиз қадамлари орқада қолаётганини тан олиш нақадар оғирдир. Бу ҳақда кейинроқ тўхталишга аҳд қилиб, яна 1991 йилнинг 3 декабри воқеаларига қайтамиз.

Қардош Озарбойжоннинг бошкенти Боку аэропортида ва

шаҳрида бизга мустақил давлатнинг фуқароси, ёзувчиси ва масъул ходими сифатида иззат-ҳурмат ва илтифот кўрсатилди. Бир зумда Истанбул билан, бўлажак мезонларимиз билан телефонда боғлаб беришди (мезонларга бораётганимизни билдириб қўйишимиз лозим эди-да), ҳукумат меҳмонхонасига жойлаштиришди. Боку—Истанбул учоғи 5 декабрда парвоз қилиши сабаби биз Бокуда деярли икки кун қўноқ бўлдик. Шаҳар айландик, диққатга сазовор жойлар билан танишдик. Қўхна қўрғону саройлар, миноралар қадим Озарбойжон давлатининг шукуҳи ва пойидорлигидан дарак бериб турибди. Жалолиддин Мангуберди, амир Темурнинг бу ўлкада бир неча йиллаб бўлишгани, адолатли ишлар қилишгани, Озарбойжон тупроғида Мирзо Улуғбекнинг киндик қони тўкилгани каби тарихий воқеалар ёдимга тушди. Бир гуруҳ атоқли санъаткорларимиз йигирманчи йилларда Бокуда санъат сирларини ўрганишгани, академик файласуф, адиб ва публицист Воҳид домла Зоҳидовнинг шу ерда таҳсил олгани, буюк Озарбойжон фарзанди Мирзо Фатали Охундовнинг фалсафий қарашларига оид тадқиқот яратгани хаёлимдан ўтди.

Уша кунлари ҳам Бокуда хотиржамлик йўқ эди. Қорабоғ томондан бир-биридан совуқ хабарлар келиб турарди, матбуот, радио ва телевиденида шу ҳақдаги хабарлар кўп эди. Ҳукумат уйи олдидаги марказий майдонда узлуксиз митингбозлик давом этарди. Бироқ катта ҳаёт оқими ўз йўлида давом этарди. 4 декабрь оқшомида Озарбойжон Давлат академик опера ва балет театрида Узейир Ҳожибековнинг «Лайли ва Мажнун» операсини мароқ билан тинглаганимизда, зални тўлдириб ўтирган, байрамона кийинган томошабинларга кўзимиз тушганида ҳам буни яққол ҳис этдик. Жумҳурият уруш ҳолатида, ташқарида Боку шамоли ўкиради, қор аралаш ёмғир кўз очиргани қўймайди-ю, санъатсевар ва маданиятли озарбойжон қардошларимиз Муҳаммад Паноҳ ўғли Фузулий қаламига мансуб ишқ дostonини завқ ила тинглашади. Ана шу ҳолатни кўра эканман, Алишер Навоий номидаги Катта академик театримиз заллари оқшомлари деярли бўм-бўш бўлишини хаёлимдан ўтказиб, ўкиниб кетдим. Озарбойжонликларга ҳасад эмас, ҳавас қилдим. Театр залларимиз гавжум бўлмаслигига томошабинларимиз айбдор эмас, балки «Лайли ва Мажнун», «Кўрўғли» каби халқчил, миллий спектаклларимиз оз экани асл сабабдир, деган қарорга келдим. Мустақиллик дегани айни пайтда адабиёт, санъат, матбуот ва шу каби соҳаларда ҳам миллийликни, халқчилликни кучайтириш демакдир, деган хулоса чиқардим.

Муддат оз бўлишига қарамай озарбойжонлик қалам аҳли — ҳамкасбаларим, таржимонларим («Биринчи бўса» деган лирик драмамиз Тошкентдаги «Еш гвардия» ўзбек Давлат драма театридан кейин иккинчи бўлиб, Низомий ватани Ганжа шаҳридаги Жаъфар Жабборли номидаги Давлат драма театрида муваффақият билан қўйилганини дўстлар яна бир бор эслашгани бизга жуда ёқимли туюлди) билан гурунглашдик, ижтимоий-сиёсий масалаларда, тил ва адабиёт мавзуларида суҳбатлашдик. Барча турк халқлари учун тушунарли бўлиши керак бўлган ўрта турк тили хусусида ҳам гап бўлди. Сўз бойлигимиз, сўз ва тарих ҳақида гап борганда «қора» деган сўзнинг маъноларига ҳам алоҳида тўхталганимиз ёдимда қаттиқ сақланиб қолади. «Қора» сўзи тус, ранг (қора мато) маъносидан ташқари катта, юксак, буюк маъноларига ҳам эгадир. Қўй, эчки каби ҳайвонлар мол дейилса, сигирга несбатан эса қорамол сўзи ишлагилади. Қорасарой, Қорабой, Қорасув каби қўшма сўзлардаги «қора» ибораси тус маъносини эмас, катта маънунини ифодалайди. Шунга ўхшаш Қорабоғ деганда каттабоғ деган маънони тушуниш лозим. Шу ҳақда сўз борар экан, халқимиз орасида «Мен сизни қора тортиб келдим» деган гап хаёлимдан ўтди. Бирор жиҳати билан кучли, юксак одам олдига қора тортиб борилиши ҳаммамизга маълум. Қора сўзи ҳақида алоҳида тўхталишимга сабаб шуки, шу биргина сўз ҳам озарбойжонликлар билан туркистонликларнинг асли томирлари бир эканини тасдиқлайди.

Айтгандай, Бокуда бўлганимизда бизни Туркия жумҳуриятининг бу ердаги бош консули Алтанбей Караманўғли қабул қилди. Суҳбатда ваколатхонанинг масъул ходими Меҳметали Баяр ва таржимон Зиё Ундар ҳам қатнашдилар. Таржимонсиз гаплашдик. Жаноб Алтанбей ўз сўзида ҳозир бутун Туркия Жумҳурияти Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ислом Каримов ташрифини сабрсизлик билан кутаётганини, бу сафар икки турк давлати тарихи ва ҳаётида унутилмас воқеа бўлишига ишонаман, деди. Шу ташрифдан кейин Тошкентда ҳам Туркия Жумҳуриятининг элчихонаси очилишига умид билдирди (ва сўнгра шундай бўлиб чиқди ҳам).

Сафарларда шундай воқеалар содир бўладики, шундай кишиларга дуч келасизки, улар ҳақида тўхталмаски, лоақал тилга олиб ўтмаслик инсофсизлик бўлади, чунки сиз уларни ҳатто унутишга ҳаракат қилсангиз ҳам, бунинг урдасидан чиқолмайсиз, чунки улар қалбнингизга абадий муҳрланиб қолган бўлади. Озарбойжон ҳукумати раисининг ёрдамчиси Тавфиқ Ғиёс ўғли Сержалинскийнинг саъй-ҳаракати ва илтифоти туфайли Бокуда кечган икки кунимиз завқли, мазмунли бўлди. Бизни Тавфиқ Ғиёс ўғлига далолат қилган тошкентлик дўстимиз Туйғун Юсуповга ўшандаёқ ғойибона ташаккур билдирдик, яхшилик шундай буюк неъматки, ажойиб уруғки, у ҳамиша эзгулик келтиради, дўстликни кучайтиради.

Умуман олганда, Боку менда ҳаяжонли, тўлғоқли бир диёр, турк дунёсининг орияти кучли, номус учун курашни шараф деб билган, ўз тарихи билан фахрланувчи ва бундан буён ҳам тарих саҳнасида туришни истовчи ажралмас бир қисми сифатида таассурот қолдирди. Уша кезлари Матбуот агентлиги «Турон» деб атала бошлагани ҳам шунга далилдир.

* * *

Туркияга сафарим умуман чет элга биринчи чиқишим эди. Умрим бино бўлиб, Ер юзида ярим асрдан ортиқроқ яшаб қўйган бўлсам-да, ташқи дунёга қадам қўймаган эдим. Биринчи сабаби шуки, мен СССРда яшардим, ўзбек миллиятига мансуб совет фуқароси эдим. Эркин, туркчиликни тарғиб қилувчиларга ташқи дунё деярли ёпиқ эди. Иккинчи сабаб шуки, 1968 йилдан чет элларга чиқишга номатлуб шахслар рўйхатига тегишли ташкилот томонидан киритилиб қўйилганимни сезганман. Бу ўша йил август ойида бўлган Чехословакия воқеалари билан боғлиқдир. Ушанда мени Дўстлик жамаиати йўли билан (буни қарангки) Чехословакияга ярим туристик, расмий саёҳатга юборишаркан эди. Сафаролди суҳбатлардан бирида мен «ёшлик» қилиб Прагада юз берган мудҳиш воқеага ўз фикримни билдирганим учун сафардан қолдирилдим, бу ҳақда тунда хабар беришгани ҳамон ёдимда. Шу-шу менга чет эл эшиклари тақа-тақа ёпилади. Бундан кейин 1972 йили Фарғона театрида «Арра» сатирик комедиям қўйилган кезларда (9 май куни эди) Водил қишлоғида тошкентлик ва фарғоналик дўстлар (бошқалар ҳам бор экан) даврасида Муҳаммадаминбек, Шермуҳаммадбеклар ҳақида, Қўқонда ташкил этилган Туркистон давлати ҳақида ўз фикримни айтганимдан кейин мен ҳатто тегишли жойга махсус суҳбатга чақирилдим. Бу ҳол кейин ҳам такрорланди. Оқирги махсус суҳбат 1986 йили гдлянчилик, ивановчилик авж олган ёз фаслида бўлиб ўтди.

Бу гапларни айтишдан мақсадим шуки, агар Ўзбекистон мустақилликка эришмаганда умримнинг охиригача ҳам чет элга чиқиш менга насиб этмаган бўларди, деб ҳисоблайман. Энди ўйлаб кўрсам менинг «номатлуб» деб ҳисобланган «Бир мамлакатда пойтахт битта бўлади, пойтахт устидан турувчи пойтахт бўлмайди, агар бўлса бири вилоят марказидир, элчихоналар бўлмаган шаҳарни пойтахт деб бўлмайди» сингари фикрларим оддийгина ҳақиқат экан. Лекин шунини тан олишмасди. Демак, ҳақиқатни тан олиниши учун ҳам мустақиллик керак экан. Мустақилликнинг моҳиятига ета бориш жараёни узундан узун ва бу жараёнда кўп ҳақиқатларни англай ва ета борамиз.

* * *

Энди Туркияга сафар қилиш фикри менда қандай пайдо бўлгани ва қандай амалга оша бошлагани ҳақида ҳикоя қилишга киришаман.

1991 йилнинг апрель ойларининг боши бўлса керак. Шарқшунос олим Шоислом Шомухамедовнинг 70 йиллик юбилеи Тошкент Давлат дорилфунунида ва «Гулистон» ресторанида нишонланди. Ресторанда зиёфат бошланай деб турганда уч нафар чет эллик меҳмон (кийим-кечаклари, видео ва фотоаппаратлар борлиги шуни таъкидлаб турарди, ўзимизникилар зиёфатга бундай аппаратлар билан келишмайди) кириб келиб, қаршимиздан жой олишди. Маълум бўлишича, меҳмонлар Туркиядан келган бўлиб, ёши олтимишларга боргани Азиза опа бўлиб, ёнидагилари унинг фарзандлари — қизи тиш доктори Ойпар, ўғли Истанбул дорилфунунининг толиби Отамурод экан. Фамилиялари Қайнар бўлиб, асли андижонлик марҳум Ҳақимжон Қайнарнинг оиласи эканлар. Азиза опа 1931 йили Тошкент шаҳар Самарқанд дарвоза кўчасида яшаган Шоҳмурод Шоҳидоят ўғли оиласида туғилган. Чақалоқлигидаёқ ота-онаси чет элларга ҳижрат қилишга мажбур бўлишган. Орадан олтимиш йил ўтиб, она-Ватан меҳри уни ва фарзандларини ўзига жалб айлаган. Лекин бир неча кунлик қидиришлардан наф етмаган, бобомерос ҳовли-жойларидан номини қолмаган, улар ўрнига кўчалар тушган, «Чорсу» меҳмонхонаси қад кўтарган, қариндош-уруғ, қўни-қўшнилар турли ёққа тарқаб кетишган. Шулар хусусида гаплар эканмиз, суриштиришлар, суриштиришлар якунида биз Азиза опа билан ақриб, қариндош чиқиб қолдик. У кишининг дадаси Шоҳмурод ака менинг бувимларнинг туғишган тогалари бўлиб чиқди. Шу нарса маълум бўлар экан, Азиза опа кўзларига севинч ёшлари қалқиб, «Худога минг қатла шукрки, Тошкентга сайёҳ бўлиб келиб, шунча қидир-қидирларимиз зое кетмади, сафаримиз қариган чоғда (бугун тунда Самарқандга учамиз, ундан Бухорога, кейин ўшанақаси Истанбулга қайтамиз) сизни топдик...»

Сўхбатимизни жон қулоғи билан тинглаб турган атрофимиздагилар бизларни қариндошлик иплари қайта боғланаётгани билан қутлашди.

Орадан бирор ҳафта ўтгач, тунги бирларда телефон узлуксиз ва кучли жиринглаб қолди. Қулоғини олсам, телефондан Азиза опанинг мулоим товуши эшитилди:

— ...Даъватнома юборсам, Туркияга келасизми?

— Албатта, — дедим мен сира иккиланиб ўтирмай.

1991 йилнинг июнь ойи ўргаларида Туркиядаги Туркистон жамиятининг раиси, қадрдоним Аҳад Андижон Азиза опанинг саломини ва даъватномани менга лутфан келтириб берди.

Ана шундан кейин чет элга чиқишнинг ташвишлари, ташвишлари десам хато бўлар, машамшалари бошланди. Виза олиш учун район (эндиликда туман) милиция бўлимига борсам, даъватнома туркча ёзилган экан, тушунмаймиз, тушунадиган тилга таржима қилиб келинг дейишди. Ўзувчилар уюшмаси билан Дўстлик жамиятидаги туркчани биладиган ўртоқлардан илтимос қилиб, даъватномани Давлат тили бўлмиш ўзбекчага таржима қилдириб борсам, Давлат тили ҳақидаги Қонуннинг милицияга даҳли йўқ деб яна қайтаришди. Савдо-саноат палатаси қошидаги «Ташкентвнешсервис» нинг расмий таржимони томонидан таржима қилиниши шарт экан. Тегишли ҳақини тўлаб, Н. Ф. Глинкин деган ўртоққа даъватномани таржима қилдириб борсам, милицияда яна бир ишқал чиқаришмоқчи бўлишди.

— СССРнинг Истанбул шаҳридаги бош консулининг имзоси сал ўшамайроқ турибди.

— Мухр, Давлат тамғаси аниқ-ку!

— Тўғри, қолдириб кетинг, майли текшириб кўрамыз.

— Қачон келай.

— Ўзимиз телефон қиламиз.

Август ойларига текширишди, сездимки, бирор нима таъма қилишяпти ёки бўлмаса, атайин сафаримни орқага суришяпти. Тишимни тишимга қўйиб чидадим. Августда 1000 сўм (ҳозирги пул билан анча) пул тўлаш керак, ёки иш

жойингиздан справка келтиринг, дейишди. Буни ҳам бажардим. Шундай чиғирқлардан ўтишга 5 ойча вақт кетиб ва ниҳоят ноябрнинг охирида Туркияга боришим аниқ бўлди. Сафар тараддуди туфайли бошимдан кечирганимдан шундай хулосага келдимки, чет элга чиқарадиган идораларда мустамлакачилик касали билан зарарланган ходимлар ҳамон иш бошида эканлар. Шу иллатдан қани энди тезроқ фориг бўлсак!

* * *

Тошкент ёки Боку аэропортларидаги муомала маданияти билан Истанбул аэропортидаги муомала маданиятини муқояса қилиб бўлмас экан. Истанбул аэропортидаги хушмуомалалик йўловчининг чарчоғини дарҳол ёзиб, олий-зот — инсон экани учун ўзида фахрлини туйғуларини жўш урдириб юборади. Расмий рухсат — виза олиш жараёни санокли дақиқаларда битирилди, аэропорт маъмури бизни кутиб олишга чиққан меҳмонлар ёнига кузатиб бориб, уларга тантанали равишда топширди. Бундан кўнглимиз тоғдек кўтарилди, келажакда Тошкентда ҳам шундай бўлишини орзу қилдик.

Бизни кутиб олишга Азиза опа, Ойпархоним ва Муродбейлар чиқишибди, ҳар бирининг қўлида алоҳида-алоҳида гулдаста, юзларида табассум. Мана маданиятлилик, мана ҳурмат-эътибор!

* * *

Бошлангич синфларда ўқиб юрган кезларимда Ғафур Ғулومнинг «Сен етим эмассан» шеърида «мунис ва мушфиқ» таърифу ташбеҳини учратиб, аввалига тушуниб етмагандим. Кейин турмушнинг ўзи буларнинг маънуни тушунтира борди ва йиллар ўтгач, англитиб қўйди ҳам. Нисобиби бувимлар вафот этгач, азадор кунларимдаги ўйлоқлар «мунис ва мушфиқ»лик сифатлари бувижонимда бўлганлигини маълум қилди. Орадан салкам қирқ йил ўтгач, мунис ва мушфиқликни Азиза опада учратдим. Истанбулда, умуман, Туркияда бўлганимизда Азиза опа бош мезбонлик қилдилар. У киши ҳақида биргина мен эмас, Азиза опани таниган ёки хонадонда меҳмон бўлган Эркин Воҳидов, Нурали Қобул, Азим Суюн каби барча туркистонлик ижодкорлар ҳурмат билан сўзлайдилар.

Туркияда чет эл фуқаросига расмий мезбон бўлиш масъулияти нима эканини ҳурматли ўқувчига билдириб қўйиш учун даъватнома моддаларини тилга олиш лозим. Азиза опа томонидан менга юборилган даъватномада жумладан, шундай сатрлар бор: «Акробойим бўлмиш ...ни уч ойга Туркияга таклиф этаман. Қачон келишидан қатъи назар уни қабул қилиш, шунингдек, яшаш ва овқатланиш, мамлакатга кириш ва ундан чиқиш сарфиётини тўлаш мажбуриятини зиммамга оламан. Шу билан бирга Туркияда бўлиш муддати тугагач, меҳмонимни ватанига қайтариб юбориш ва бошпана беришни сўраб қилган илтимосини рад этишга ваъда бераман».

Азиза опа бош мезбонлик шартларини тўла-тўқис ва самимият билан, сира писанда қилмай, ҳатто писанда қилишни хаёлига ҳам келтирмай адо этади. Мен Азиза опани бош мезбон деб атаяпман. Чунки мезбонларимиз Туркистондан (улар бизларни «мамлакатдан келган» дея алқашади) борувчиларга юракдан мезбонлик қилишга шай, десам тўппа-тўғри гап айтишга сира ҳам гумон қилмайман (Бошқа мезбонлар ҳақида кейинроқ махсус тўхта-ламан).

Азиза опанинг биринчи фазилати шуки, у катта сиёсатчи, дунё воқеаларидан яхши бохабар. Нозик фикрлайди, ҳар бир сиёсий воқеага ўз муносабати, ўз ёндашуви бор. У кишининг марҳум турмуш ўртоғи Ҳақимжон ака ҳам катта сиёсатчи ва атоқли жамоат арбоби бўлган экан. Асли андижонлик бўлмиш Ҳақимжон ака Мустафо Камол Отатурк 1935 йили Туркияда жорий этган расм-русумга кўра ўз ихтиёри билан Қайнар деган фамилияни қабул қилибди. Ҳақимжон акани билган ватандошларимизнинг

айтишларича, Қайнар ибораси ўтюррак, тиниб-тинчимас, у киши табиатига жуда мос тушган экан.

Туркиядаги туркистонликларнинг ҳаракатининг, Туркистон жамияти тузилиши ва фаолиятининг ўз тарихи бор. Шу ҳаракатнинг фаол йўлбошчилари, ташкилотчиларидан бири ва Туркистон жамиятининг илк раиси Ҳакимжон Қайнардир. Азиза опанинг айтишича, 1967 йили Ҳакимжон ака қайноғаси (яъни Азиза опанинг акаси) Туркия армиясининг зобити Немет Узулуғ (Неъматулло Шомурод ўғли) билан бирга Истанбулдан Анқарага бориб, Туркистон жамиятини тузиш мақсадида Сулаймон Демирелга учрашибди. Туркия жумҳурияти бош вазири девонида бўлган бу учрашувда ўшанда эндигина бош вазирлик лавозимини эгаллаган Сулаймон Демирел масалани ижобий ҳал этиб, Туркистон жамияти расман тузилишига ва рўйхатдан ўтказилишига рухсат берибди. Суҳбат асносида Сулаймон оға СССРга расмий ташрифи чоғида Тошкентда ҳам бўлганини, Шароф Рашидов қабулида бўлиб, у билан таржимонсиз суҳбатлашганини (таржимон Марказдан қўшиб юборилган, асли кавказлик номатлуброқ бир аёл экан) туркистонлик ватандошларимиз Ҳакимжон Қайнар ва Немет Узулуғга тўлиб-тошиб ҳикоя қилиб берибди. Бу яхши ўхшашликка, бу тарихий такрорга қарангки, 1967 йили Сулаймон Демирел туркистонликларнинг манфаатини ҳимоя қилиб, Туркистон жамияти тузилишига рухсат берган бўлса, орадан чорак аср ўтиб, яна, яъни еттинчи марта Бош вазир лавозимини нозик сиёсат юргизиш эгаллагач, Президент Ислоҳ Каримов бошчилигида Ўзбекистон Республикасининг Давлат делегацияси ўтган йилнинг декабрь ойи ўрталарида (камина ҳам ўша кезлари Туркияда эдим) Туркия Жумҳуриятига расмий ташриф билан борганида Туркия ҳукумати дунё мамлакатлари орасида биринчи бўлиб Ўзбекистонни мустақил давлат сифатида тан олди! Бундан Сулаймон Демирел азалдан туркистонликларга оғаларча хайрихоҳ эканлиги янада аниқлашади.

Шуни таъкидлашим керак, Туркиядаги туркистонлик деган тушунча нисбийдир. Олмония ёки Амриқодаги туркистонликлар деган тушунчада мусофирлик туйғуси мавжуд. Туркистонликлар Туркия учун мусофирлар эмас, балки ватандош, юртдошдирлар. Аслини суриштирганда туркиялик туркларнинг барчаси келиб чиқишига кўра туркистонликлардир. Англия билан Америка Қўшма Штатлари ўзаро қандай умумий теран томирларга эга бўлса, Туркистон билан Туркия ҳам худди шундай муштаракликка эгадирлар.

Бироқ ҳозирги кунга келиб, туркистонлик деган иборада йигирманчи йилларда Олмонияга ўқишга бориб, ватанига қайтиш имкониятига эга бўлмаган зиёлилар ва уларнинг авлодлари, ўттинчи, қирқинчи йилларда ватанига сиғмай бош олиб кетганлар ва уларнинг авлодлари, иккинчи жаҳон урушининг жабрдийдалари ва уларнинг авлодлари, Афғонистондаги ғалаёнлар туфайли Жанубий Туркистондан бош олиб кетишга мажбур бўлган кишилар англашिलाди. Йигирманчи асрда Туркияга борганларнинг ҳаммасини мажбурият ёки илмга интилиш етаклаб борган. Ўзича борган кимса йўқ экан. Гапимнинг исботи учун мисол келтира қолай: Фитратни илм олиш иштиёқи етаклаб борган. Азиза опанинг дадаси Шомурод ака Шоҳидоят ўғлини эса тоталитар тузум таъқиби ва тазйиқи ватанидан бош олиб кетишга мажбур этган. Туркистонликларнинг аксарияти Истанбулда яшайптими ёки Анқарада истиқомат қиляптими, ўртаҳолми ёки бой-бадавлатми, бундан қатъи назар биров бўлса-да дили шикаста, синиқ эканини ҳис этдим. Уларни Ватан соғинчи (гарчи уларнинг кўпчилиги чет элларда туғилган ва умуман Туркистонда сира бўлмаган бўлсалар-да) Туркистон томон талпинтиргани талпинтирган. Шу сабабдан бўлса ажаб эмас, Туркистондан борган ватандошларининг ҳар бир сўзи улар учун янгилик ва тансиқ. Туркияда яна шуни ҳис этдимки, у ердаги ватандошларимиз сиёсатдонликда бу ердаги юртдошларидан анча юқори турадилар. Балки ватандан ташқарида турган кишиларда ватанда яшамоқлик қадрига етиш туйғуси кучлироқдир. Хуллас қалом, Туркиядаги ватандошларимиз биздан кўра сиёсатдонроқ бўлиб туюлдилар менга. Азиза опа ҳам бундан ҳоли эмаслар. Бу одат у кишига турмуш ўртоқлари Ҳакимжон акадан ўтганми, балки Азиза опадаги ватанга қайноқ меҳр-муҳаббат андижонлик ўтюррак йигитдаги ватанпарварлик туйғусини жўш урдириб юбориб, уни атоқли жамоат арбоби қилиб етиштирганмикин. Шундай бўлса ажаб эмас. Лекин шуниси аниқки, Ҳакимжон Қайнар учун жамоат иши билан шуғулланиш тирикчилик воситаси эмас, кўнгил иши, инсоний бурч бўлган. Тирикчилигини эса моҳир тиш доктори, ўз тиш қўйиш идорасига эга ишбилармон мутахассис сифатида тўкин-сочин ўтказган, хонадони ҳамиша дўст-ёронлари учун очик бўлган. Истанбул марказидаги кўп қаватли биноларнинг бирига жойлашган тиш қўйиш кабинети ҳамон мавжуд. Ота ишини болалари давом эттирмоқдалар. Ойпар ҳам тиш доктори. Отамурод эса кардиолог дипломини олиш арафасида.

ЖАЖЖИ ДАРСЛИК

Рауф Парфи

Жажжи дарсликни
СОБИР УНАР тайёрлаган

ШОИР ҲАЕТИ ВА ИЖОДИДАГИ ЭЪТИБОРЛИ САНАЛАР

1943 йилнинг 23 сентябрида Тошкент вилоятига қарашли Янгийўл туманининг Шўралисой қишлоғида туғилган.

1960-65 йилларда Тошкент Давлат дорилфунунининг филология куллиётида таҳсил олган.

Биринчи шеърий тўплами — «Карвон йўли» 1968 йили «Еш гвардия» нашриётида чоп этилган.

Қолган: «Акс садо»,

«Тасвир»,

«Хотирот»,

«Кўзлар»,

«Қайтиш»,

«Сабр дарахти»,

«Сукунат» мажмуалари 1970, 1973, 1975, 1978, 1981, 1986, 1989 йилларда нашр этилган.

У Карло Каладзенинг «Денгиз хаёли» шеърий тўпламини, Нозим Ҳикматнинг «Инсон манзаралари» достонини, шунингдек, кўпгина Осиё, Африқо ва Лотин Амриқоси шоирларининг шеърларини ўзбек тилига ўгирган.

Рауф Парфи халқаро Маҳмуд Қошғарий мукофоти соҳибидир.

ТАРЖИМАИ ҲОЛИМ

1943 йилнинг 23 сентябрида Янгийўл туманининг Шўралисой қишлоғида туғилган эканман. Отам Парфи Муҳаммад Амин Норқуоч, онам Салкина Иса кизи асли фарғоналик бўлиб, ўттинчи йилларнинг ўртароғида, авжи калхўзлаштириш палласида бу ерга келиб қолган эканлар. Отам ўқимишли бўлишига қарамасдан умрининг охиригача расмий ҳужжатларда «саводсизман» деб қайд этиб келган. Саводлилигидан бўлса керакки, у кишини тилмоч сифатида яхши билишарди. Замоннинг алғов-далғовлигини қаранг: онамнинг акалари, амакилари бор-йўқ гуноҳлари бой бўлганликлари туфайли қизиллар томонидан отиб ташланган. Отам ҳам ўзига яраша тўқ, анча-мунча ери, хусусий тегирмони бўлган, шу сабаб саводлилигини яширган, маҳаллий босмачилардан, шўролардан жонини сақлаш умидида қочган.

Онам эса яқин йилларгача пиллакорлик қилганлар. Ҳозир нафақачи. 1993 йилда, насиб бўлса саксонга кирадилар. Отам 1955 йилда вафот этганлар.

Бир аммам бор эди, Хосият биби эди исмлари. Жуда кўп эртақларни шеърый йўлда ёдаки айтардилар, билмадим, бу «касал» қаёқдан теккан, ҳатто қўшиқ қилиб юборардилар. Учинчи синфдалигимда аммамнинг эртақларини оғзидан ёзиб олиш менга зўр эрмак эди. Болалиқда ҳамма шунақа бўлади.

Ҳозиргидай эсимда, отам умрининг охиригача боғбонлик қилдилар. Энда ўша боғларнинг ярми ҳам қолмади, кўммунистлар «қўлдан келганча» бузиб, пахта экиб юборишди.

Болаликнинг кўп ҳодисалари доим кўз ўнгингда жонланавераркан. Низом ака деган узокроқ қариндошимиз бўларди, ҳеч кими йўқ, бизникида яшарди. Жуда кўп лаппак (пластинка)лари бор эди. Ленин, Сталин, Молотов, Калининнинг нутқлари, Беркенбой Файзий, Лутфихонимларнинг қўшиқлари ёзилганди. Бир куни отам ўша лаппакларни ҳатто Тўйчи ҳофизникигача йиғиб олиб тепадан келган шафқатсиз қатагон туфайли, албатта, қўрққанидан ҳовлимизда ўра қазиб кўмиб ташлаган. Сиёсат дегани бир палакат эди-да, ҳеч ким унга ақли етмас, нима қилса тўғри бўлишини тушунмасдан гаранг эди.

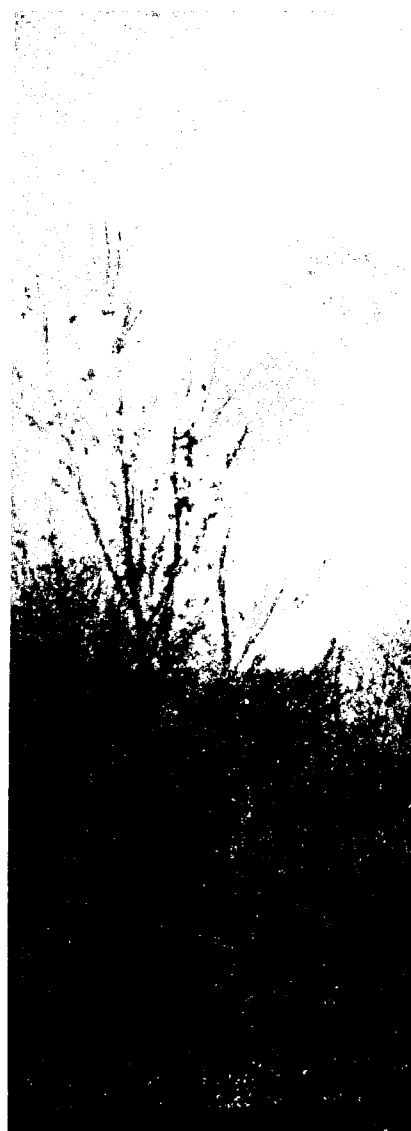
Бизникида узум, вино кўп бўларди, ҳовлимизда бўчка-бўчка винолар қалалиб ётарди. Корейслар гуруч опкелиб отамдан винога алмаштириб кетишарди. Хуллас, шу боис нисбатан тирикчилигимиз бошқаларникидан тузук эди. Кўпчилик қариндошларимиз бизникида жон сақлардилар. Шулар ичида тоғамнинг ўғли Адуллажон ҳам бор эди.

Отамнинг дўстлари кўп бўларди. Ҳамроқул Турсунқулов, Абдулла оға (қримлик), Қори тоға (эски жадидлардан) ва улар қатори Абдурахмон Водилий деган сўфий шоир ҳам тез-тез келиб туришарди. Бу кишилар ва бошқа кўпчилик фарғоналиклар Иўлдош Охунбоев, Ҳамроқул Турсунқуловларга суяниб шу ерда тўпланиб қолишганди. Мен ёлғиз фарзандлигим туфайли бўлса керак, шунақа, «дордан қочган» эски жадидларнинг даврасида кўп бўлардим, ҳеч қайсиси нари тур, деб айтмасди.

Агар биринчи устозим деб айтиш мумкин бўлса, Абдурахмон Водилийни шундай атардим. Чунки шеър ҳақидаги илк тушунчани менга ўша одам берган. Вазнларни ўргатган. Жуда билимли киши эди. Шеърларини тўплаб бир девон ҳам тузган, лекин босилиб чиқмаган. Ҳозир юзга яқин ғазали менинг қўлимда.

Ўша маҳаллари ҳар бир ҳовлининг кираверишида меҳмонхона бўларди. Улар ҳам меҳмонхонамизда тўпланишар, ош устида улфатчилик қилишар, қўшиқ айтиб, базм қуришарди.

Мен шеърятга Абдурахмон Водилий таъсири остида 12—13 ёшларимда қизиққанман. Кейинги (агар айтиш мумкин бўлса) ижодим мактабнинг таъсирида кетган. Биринчи шеърим, ҳамон эсимда, 1953 йилнинг 5 март куни Сталин ўлимидан қайғуга ботиб ёзилган. Ҳаво ҳам айниган, қандайдир рутубатли кун эди. Ўша шеърнинг ўзи ёдимда йўғ-у, лекин ҳолат эсимда. Ўзим ҳам эмраниброқ ўқиган бўлсам керак,

...Рауфнинг изланишлар муҳтида Нозим Ҳикмат, Ойбек, Гарсиа Лорка, Ғафур Ғулом, Пабло Неруда, Ҳамид Олимжон, Андрей Вознесенский, Маҳмуд Дарвеш ва Миртемир каби забардаст, дардли ва исёнкор шоирлар бор.

АСҚАД МУХТОР

шеъримни эшитиб ҳамма ўқитувчилар йиғлаган. Мамат ака деган ёши каттароқ бўлса-да, биз билан ўқийдиган йигит бор эди. Ҳамма йиғлаган пайтда фақат шу одам бизга қараб кулаверарди, кулаверарди, худо ўзи асрасин, «Ким у Сталин — отангми?» дерди масхаралаб. Энди билсам, ақллироқ экан-да боёқиш.

Калхўзимиз жуда машҳур эди. Ҳамроқул Турсункуловнинг шарофати билан калхўзга Комил Яшиндан тортиб Жавоҳарлаъл Неругача келишган. Каганович, Хрушчев, Пол Робсонлар ташриф буюришганида биз қизил галстукни бўйинга боғлаб, пионерчасига «доим тайёр» бўлиб кутиб олганмиз.

Аммо Ҳ. Турсункулов саводсиз бўлса-да, доно киши эди. Жуда бой кутубхонаси бўларди. Дастлаб шу кутубхонадан фойдаланганман. Эркин ака Дадахонов деган кишининг кутубхонасидан Амин Умарий, Зафар Диёрнинг китобларини олиб ўқиганим ҳамон эсимда. Ўзиям қўлимга нима тушса ўқиб ташлардим, ҳатто оддий расмий иш қоғозларигача ўқиб чиқардим, у ўзбекчами, ўрисчами — фарқи йўқ эди. Шунанга бир ташна, аломат эканмиз-да.

Кейинчалик Абдуллажон билан ўзимиз алоҳида кутубхона ташкил қилдик. Еттинчи синфгача тўлиқсиз мактабни калхўзда ўқигач, тўққиз-ўнинчини Шўралисойда битирганман. У пайтда мактаб ўн бир йиллик эди. Ушанда оиламиз билан Янгийўлнинг марказига кўчиб бордик. Янгийўлда ўн биринчи синфнинг кечкисида ўқидим. Кундузи босма-хонада ҳарф терувчи бўлиб ишладим. Балоғатга етмаганим учун тўрт соатлик ишдан сўнг хўжайин рухсат бериб юборар эди. «Янгийўл» деган район газети редакцияси ҳам шу ерда жойлашганди. Илк шеърларим шу газетда чиққан.

1960 йилда Тошкент Дорилфунуни филология факултетининг журналистика бўлимига ўқишга кирдим. Бу бўлимнинг муҳаррирлик деган тагин бир бўлимчаси бўларди. Ушанда таҳсил олганман. Ўқишни охиригача ўқиганман, диплом олмаганман, холос. Абдулла Ориф, Чўлпон Эргашлар билан шу ерда танишиб, дўстлашганмиз.

Ўқишни тугатгач, 1966 йилдан «Янгийўл» газетига ишлай бошладим. 1965 йили ёзиб юрган шеърларимни жамлаб, «Эрк» деган тўплам тайёрладим. Абдулла Ориф нашриётда («Еш гвардия»да эди чоғи) муҳаррир бўлиб ишларди. Бориб, тўпламни унга топширдим. Абдуллажон тўпламни ўқиш учун бир ҳурматли ёзувчимизга бериб юборган экан, шундан сўнг қўлёзмининг қорасини ҳам кўрмадим. Кўп ўтмай ёзувчимизнинг «Эрк» номли қиссаси чиқди. Бу гапларни, ўйлайманки, ҳазил маъносида қабул қиласиз. Чунки муҳаррирдан ҳам, ёзувчидан ҳам ҳеч қачон гина қилмаганман.

Биринчи шеърим тўпламим 1968 йили Ғафур Ғулом номидаги нашриётда чоп этилди. Иккинчиси таржима китоб эди. Нозим Ҳикматдан. «Инсон манзаралари»нинг биринчи китоби. У 1970 йили Абдулла Орифнинг кўмагида нашр этилди. Кейинчалик Карло Каладзе шеърларидан «Денгиз хаёли» деган мажмуа тўплаб таржима қилдим ва у ҳам китоб ҳолида чоп этилди. Ўйлаб қарасам, тўпламларим кам эмас экан. Мана, қаранг: «Акс садо», «Тасвир», «Хотирот», «Кўзлар», «Қайтиш», «Сабр дарахти», «Сукунат». Эстонияда ҳам бир китобим чиққан, эстон тилида. Ундан ташқари Осиё, Африқа, Лотин Амриқоси шоирларининг бир қанча асарларини ўзбекчага ўгирганимдан хабарингиз бўлса керак.

«ХАТО ҚИЛДИМ» (1978 йил).

Битта гап айтишим мумкин: шеър ёзиш ўта шахсий иш. Ва шунингдек, баъзан унинг ёзилиш сабабини, хусусан, кимга бағишланганини сир тутишга тўғри келади...

«ҲИЖРАТ» (1973 йил).

Бу шеър Қрим тоторларига аталган. «1944 йил» санасини, «Айдар Осмонга» деган жумлани атайин кўчириб юборилган, яъни ҳижрат қилинган тотор биродарларимизга ишора маъносидан келтирилганман.

«Паға-паға оппоқ қор ёғар», «Мен ёлғизман», «Тонг отмоқда», «Ем-ғир ёғар», «Борми, баҳорим борми?», «Чўли ироқ», «Оҳанг», «Шоир» каби бир қанча шеърларимни изоҳлаб ўтиришга ҳожат йўқ деб ўйлайман. Булар руҳий ҳолатнинг шоирона тасвири деб қаралса бўладиган шеърлардир.

Абдулла Орипов ва Рауф Парфи.

«ШОИР ҚИСМАТИ».

1983 йилда ёзилган. Абдулхамид Сулаймон Чўлпонга бағишланган шеър. «Чўлпон» деб ном қўйсам, бу шеър чиқмасди ўша пайтда. Негаки, шоиримиз фуқаро сифатида оқланган бўлсам шoir сифатида оқланмагани-да. Ажабланирлиси шундаки, мазкур шеър биринчи марта латиш тилида, латиш матбуотида босилган. Ушанда Латвиянинг Булдури шаҳрига тўрт кунга йжодий сафар билан бориб, тўрт ой қолиб кетган кунларим эди. Бир латиш газетида 52 та шеърим биратўла босилган. Ўзбек адабиёти ҳақида нечта мақола ёзган бўлсам, ҳаммасини хоҳлаганимдай қилиб чиқариб юборишган барака топгурлар. Бу ерда мутлақо топиб бўлмайдиган ва мутлақо ўқиш мумкин бўлмаган китобларни ўшанда латишлардан олиб ўқиганман. Ҳатто Авторхоновнинг асарлари ҳам уларда қўлма-қўл ўқилар экан. Ҳолбуки бундай асарларни ўқиганигина эмас, китоб бергани ҳам қўйишмасди у пайтда.

«ТУРКИСТОН ЕДИ» (1981 йил).

Шеър бутун Туркистонга аталган бўлсам, мафкурачилар Туркистон шаҳри деб ўйласин деган мақсадда Миртемир домлага бағишлаб матбуотда чиқарганман. Бу Туркистон мавзуйига биринчи, кириш шеърим эди.

«АССАЛОМ АЛАЙКУМ, ДОРНИНГ ОҒОЧИ».

Акиф Бағир деган хокисоргина олим дўстимиз бор. Юқоридаги радифни у Эргаш Жуманбулбулдан олиб бир ажойиб шеър битган, мен шеърни жуда севардим, очиғи. Давраларда ҳам ўшани ўқиб берардим. Кунларнинг бирида Фарғонадаги бир даврада ўша шеърни ўқийман десам, ёнимда йўқ. Еддан билмас эдим-да. Сўнг ўтириб ўзим шунга ўхшаш шеър ёзиб қўяқолдим. Меники бошқачароқ эди, албатта. Кейинчалик ҳам беш-олти нафар шоир шу радифда шеър ёзишган. Шунинг учун ҳам мен уни Акиф Бағирга бағишлаганман.

«ЕШЛИК ЗАНГОР ФАСЛ...» (1977 йил).

Биласизми, ҳеч бир шоир бутун бошли шеърни тўсатдан тополмайди. Қандайдир бир гўзал сатр келади аввал. Сеҳрли сатр. Қолган гаплар шу сеҳр атрофига жамланиб, шеър тўқилади. Мен, масалан, шунақа ўйлайман. Ушбу шеъримда ҳам даставвал «Сувга чўкиб кетган болам ёшлигим» мисраси миямга келган. Жуда кўрқиб кетганман. Тасаввур қилиб кўринг, ахир! Айниқса, сиз ота бўлсангиз, фарзандларингиз атрофингизда чуғуллашиб турган бўлса. Очиғи, шу сатрни тўқибок этим жунжикиб, негадир уни ёмон кўриб қолдим. Лекин шу мисра туйфайли бир шеър ёзишим керак эди. Шеърни ёзиб тугатдим. Ичидан қурмағур бояги қаторни ўчириб қўйи десам, ўчирилмайман денг. Жуда бир ғалати, тушунтириб бўлмайдиган ҳолат.

«ЯНА ҚАЙТИБ КЕЛДИМ» (1966 йил).

Бу шеър нима учун ёзилганини ичидаги деталлардан билиб олишингиз мумкин. Соғинч ҳақидаги шеър-да хуллас. Мисол учун соғинч мавжум тушунча эмас. Кимнидир, ниманидир одам соғинади. Мен кўпроқ онамни соғинаман. У киши отамнинг вафотларидан кейин ёлғиз яшашга ўрганганлар. Мен кунига ёки кунора борсам ҳам соғиниб ўтирган бўладилар. Бироқ 3-4 кун уйда қолиб кетсам, жонларига тегиб кетадигандай туюлавераман. Шунда онамнинг энг қадрдон кишиси отам бўлганини ич-ичимдан сезаман. Хўрлигим келади.

«МУҲАББАТ» (1977 йил).

Гапнинг очиғи, шеърларим ҳақида гапиришни ёмон кўраман. Бировларнинг мен ҳақимдаги баҳслариниям эшитмайман. Тўғри, биров шеърларим ҳақида мақола ёзса, ўқийман. Лекин, негадир гашим келади. «Муҳаббат»нинг қачон, нима сабаб билан ёзилганиниям эслай олмайман. Яхшиси, ўзингиз уни ўқиб кўринг. Агар арзиса, шеърнинг ўзи тушунтиради.

Отaxon шоирлар Шукрулло, Туроб Тўлалар билан гурунг.

Бир шайхдан:

— Дунёда ким энг узоқ умр кўради! — деб сўрашганда, у:

— Аҳли ижод, — дея жавоб қайтарибди.

Яна сўрашибди:

— Қайси ижодкор: шоирми, машшоқми, меъморми ёки мусаввирми!

— Уз йўлини топган ижодкор узоқ яшайди, — дебди шайх.

Шу сингари Рауф Парфи ҳам ўзбек шеърляти бўстонида ўзига хос анвойи гулзор яратди. Демак-ким, ижодининг бошланишида-ноқ ҳеч кимга тақлид қилмади. Мустаҳкам йўл танлади ва ҳамон ўша йўлда мустаҳкам турибди. Унинг Рауф Парфилгига мана шунда. Бу нодир истеъдод замонлар ўтса-да, ўзини билган қалам аҳлига сабоқ бўлиб қолаверди.

ШУКРУЛЛО

ЎҚИТУВЧИ АЙТАР СЎЗ

МУАММОНИНГ САБАБИ

Бугунги кунда халқ таълими тизимида кўпгина муаммолар йиғилиб қолди. Бу борада қилинган уринишлар — бошланғич мактаб ўқув муддатини тўрт йилликдан уч йилликка (1973 йил) ва яна уч йилликдан тўрт йилликка (1986 йил) айлантириш, тўлиқсиз ўрта мактабни етти йилликдан саккиз йилликка, саккиз йилликдан тўққиз йилликка, ўрта мактабни ўн йилликдан ўн бир йилликка (1965 йил), ўн бир йилликдан ўн йилликка (1966 йил) ва яна ўн йилликдан ўн бир йилликка (1986 йил) айлантиришлар, бир неча бор ўқув режаси ва дарсликларни ўзгартишлар, ҳатто ислоҳ қилиш ҳам бирон самара бермади.

Ниҳоят, халқимизнинг юз йиллаб кутган орзу-умиди рўёбга чиқди. Энди эса «буюк оғаларнинг» кўрсатмаси асосида яратилган, мадҳиябозлиги сиёсатдонлик матнлари билан тўлиб-тошган кўпгина дарсликлар бугунги кунда ҳаёт, замон талабига жавоб бермасдан яроқсиз ҳолга келиб қолди. Ҳўш, нима қилмоқ керак?

Жумҳурият ўқув методика марказидаги «ишбилармон» мутасаддилар бу борадаги муаммоларни ҳам силлиққина «ҳал қилди»-қўйди. Мана, оддий бир мисол: уч йиллик таълим 2-синф «Ўқиш китоби»га киритилган, аммо фойдаланишга яроқсиз деб топилган айрим мавзулар ўрнига «Ғунча» ойномасининг 1970—1991 йиллар нашрларидаги 17 та мавзу болаларга ўқитиш учун тавсия этилган. Ўқитувчилар учун «Ғунча» ойномасининг 22 йиллик йиғма нашрини топишнинг ўзи бир муаммо, бордию айримларини топганда ҳам уни болаларга етказиш иккинчи муаммо. Сабаби, агар биз ҳар бир ўқувчининг ўзи ўқиш дарсида, асосан, мустақил ўқиши кераклигини ҳисобга оладиган бўлсак, синфдаги 29—30 нафар ўқувчининг қайси бири «Ғунча»ни ўқийди?

Шуни ҳам очиқ айтиш керакки, муаммоларни юзага келтирганлар ҳам, келтираётганлар ҳам, асосан,

юқоридагилар, яъни вазирликдаги, ўқув методика марказидаги, «Ўқитувчи» нашриётидаги ва илмий-тадқиқот олийгоҳидаги баъзи мутасадди раҳбар ходимлардир.

Мана яна оддий бир мисол: биз то 1991 йилнинг сентябрига қадар «улуғ» миллатга қарам эдик. Шунинг учун ҳам мактабларда болаларимиз истаса-истамаса биринчи синфдан бошлаб ўзбек тили билан бир қаторда иккинчи тил сифатида рус тилини ҳам ўрганишга мажбур эдилар. Мустақиллигимизнинг иккинчи йили кетяпти. Афсуски, мактабларимизда ҳозир ҳам рус тили ўзбек тили билан баравар иккинчи тил тариқасида мажбурий ўқитилмоқда.

Бир вақтлар маорифда «Икки-сиз — икки йилликсиз» шиорини авж олдириш билан билим сифати, мактаб ва ўқитувчилар обрўсига ўнглаб бўлмас даражада путур етказилган эди. Буни қарангки, илгари бу номаъқулчилик оддий шиор билан амалга оширилган бўлса, энди миллий мактабларимизда қонун йўли билан амалга оширилиши мўлжалланмоқда.

Фикримизга аниқлик киритиш учун фактларга муурожаат қиламиз: «3—4-синфларда эса 3 балли баҳо тизими қўлланади: 5 (аъло), 4 (яхши), 3 (ўрта). Болаларга ёмон баҳо қўйилмаслигининг олди олинади, яъни муаллим ўқувчиларга дарс жараёнида пишиқ-пухта билим беради ва уларнинг ўзлаштиришларини таъминлайди: (Тўрт йиллик бошланғич мактабнинг йўриқнома (концепция)сидан. («Маърифат», 1992 йил 11 апрел). Бу ғирт сафсатабозлик эмасми?

Япониядек тараққий этган давлатда бошланғич мактаб битирувчиси ота-онаси ёрдамида тунни кунга улаб мижжа қоқмасдан битириш имтиҳонига ойлаб тайёргарлик кўришсаю бизда эса, юқорида қайд қилинганидек, қонун йўли билан ўқувчининг билимига қониқарсиз баҳо қўйиш қатъий чекланса. Ахир бу ота-оналарнинг, ўқувчиларнинг, жамоатчиликнинг мактабга бўлган масъулиятини, қолаверса, ишончини сўндириш эмасми?!

«Бошланғич таълим фақат якка ўқитувчи томонидан амалга оширилади» (юқоридаги манба). Бироқ, ана шу йўриқномада қайд қилинишича, бошланғич мактабнинг ўқув режасидан «эски ўзбек ёзуви»,

рус тили ва адабиёти, чет тили (факультатив ҳисобидан) фанлари ҳам ўрин олган. Мана шунинг ўзи бир синфга якка (битта) эмас, 4 нафар ўқитувчи дарс ўтади, деганику!

Ўқувчиларнинг барча муваффақиятлари бошланғич, асосан, 1-синфдаги ўқитишнинг натижасига боғлиқ. Шунинг учун ҳам халқ таълимидаги муаммолардан яна бири бошланғич синфнинг саводхонлиги бўлиб қолмоқда.

Кези келганда шуни ҳам айтиш керакки, бошланғич синф ўқитувчиларининг меҳнати ҳамиша кадр-сизланиб келинган эди, афсуски, бу муаммо ҳозирги кунда ҳам тўлиқ ҳал қилингани йўқ. Юқори синфларда раҳбарлик учун 90 сўм (албатта, бу жуда кам), бошланғич синфларда эса 60 сўм, дафтар текширишга ҳам худди шундай камайтирилган ҳолда ҳақ тўланилиши фикримиз исботидир. Ваҳоланки, мактабда энг кўп дафтар текширадиган, бу бошланғич синф ўқитувчисидир.

Нима учун халқ таълимида йил аро, баъзида ҳар йили ўқув дастури ва дарсликлар ўзгариб туради? Бунинг асосий сабаби ўқув дастурини ва дарсликларни яратадиганларнинг, шунингдек, вазирликда ишлайдиганларнинг мактаб ҳаётидан, болалар дунёсидан йироқлигидир.

Шунинг учун мустақил Ўзбекистоннинг миллий мактабини, ўқув дастури ва дарсликларини яратаман деган олимларимиз нафақат шаҳардаги илғор, балки жумҳуриятимизнинг чекка жойларидаги қишлоқ мактабларининг ҳаёти билан ҳам яқиндан танишишлари, вилоятлардаги билимдон ва тажрибали ўқитувчилар билан бамаслаҳат иш кўришлари шарт. Агар зарур бўлса, иш жойидаги маошларини сақлаш шarti билан дарслик яратишга қобилияти бўлган ўқитувчилардан фанлар бўйича 10—15 нафарини ўқув методика марказига маълум муддатга таклиф қилиш лозим. Ана ўшандагина мукамал ўқув дастури ва дарсликларининг юзага келишига умид қилса бўлади.

Йўлдош ЭШБОЕВ,
Сурхондарё вилояти, Жарқўрғон
ноҳиясидаги 6-мактаб ўқитувчиси.

Муҳаммад Юсуф

ҲАЕТИМНИ КАМАЛАККА

АЛМАШАМАН

Муҳаммад ЮСУФ. 1954 йил Андижон вилоятининг Марҳамат туманидаги Қовунчи қишлоғида туғилган. 1978 йилда республика рус тили ва адабиёт институтини битирган. Бир неча йиллар давомида «Тошкент оқшоми» газетининг адабиёт ва санъат бўлимида, сўнгра Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси шеърият бўлимида ишлади. Айни чоқда «Ўзбекистон овози» газети таҳририятида хизмат қилаётир.

Муҳаммад Юсуфнинг илк китоби «Таниш тераклар» 1985 йилда чоп этилган. Шундан бунён шоир номи шеър ихлосмандларининг дил тўридан алоҳида ўрин эгаллаб келмоқда. У, айниқса, қайта қуриш йиллари долзарб мавзуларда битилган шеърий туркумлари, дostonлари, муҳаббатдан куйловчи оҳанграбо қўшиқлари билан катта эътибор қозонди. Шоирнинг «Булбулга бир гапим бор» (1989), «Ишқ кемаси» (1991), «Кўнглимда бир ёр» (1991), «Бевафо кўп экан» (1992) каби тўпламлари шеърхонларимиз қўлдан қўймай ўқийдиган китобларга айланиб қолди.

Муаллиф дейдики:

Шеърият балиқ овиға ўхшайди. Кимдир каттакон дарё бўйида бир умр ўтириб ҳеч вақосиз қайтиб кетади, кимдир кичкинагина ирмоқчадан ҳам лаққа тугиб олади. Буни омад дейдилар, болам...

Бу отамнинг гаплари — оддий деҳқон одамнинг оддий хулосаси. Ҳўш, мен ўша олгин балиқни тута олдимми, йўқми, билмадим... Қўлдан келганча қалам қитирлатиб яшайман. Узимга ёқмаган шеърларим кўп. Ёқмагани учун ёқиб юборишга қўлим бормади. Энг гўзал шеъримни эса фақат хаёлимда ва тушларимдагина кўраман. Ана шунақа гаплар...

Юлдуз

Хур қизману хур жонимга посбон йўқ,
Юлдузману қадрим билган осмон йўқ.
Тенгимни тополмай тоқман тахтимда,
Маликаман — менга лойиқ султон йўқ...

Мен мисли мовий бир чаманда булбул,
Лаб очсам, ҳамиша пойим тўла гул,
Розимни тушунгай билмаслар ҳам тил,
Дилимни тушунган битта инсон йўқ.

Ёқутман, йўлимга зорлар не зотлар,
Олтин айвонига чорлар не зотлар,
Нигоҳим тушмайин юрагим додлар.
Ўжар қизман, мендек ўжар ўғлон йўқ!..

Бағрингга ботдими ёлғиз бу бошим,
Қўй, мени овулма, артма кўз ёшим,
О, қаёт, азизим, о, бағритошим,
Мен асов дарёман, менга тўғон йўқ,

Хазондек сочилган пойимга зарлар,
Дунёнинг зийнати бўйнимда порлар,
Кўксимда жаранглаб ётар ханжарлар,
Ўйимда ҳар не бор, бир Марғилон йўқ!..

Хур қизману хур жонимга посбон йўқ,
Юлдузману қадрим билган осмон йўқ.
Тенгим топилмайин тоқман тахтимда,
Маликаман, менга лойиқ султон йўқ.

Марғилон ҳавоси элитди андак,
Маъюс кўчаларда юрдим довдираб.
Ҳозир Кумуш чиқиб қоладигандек
Ҳар эшикка боқдим кўзим жовдираб.

Чиқса Биби, дердим:
Шеърга ёр бўлдим
У бир юҳо янглиғ домига тортар.
Шухрат йўлиққанда дўстга зор бўлдим,
Қалбимни ёлғизлик азоби ўртар.

Асли-ку шаҳарга йўлим чап эди,
Нетай, пойтахтдаман, насибам экан.
Сенинг-ку, душманинг бир Зайнаб эди,
Менинг рақибим кўп, ёвларим улкан!

Булардан кўрққулик. Булар доғули,
Зайнаб нима? Зайнаб бир рашк бандаси.
Булар душманларнинг энг номард хили,
Булар кундошларнинг энг шармандаси.

Қон тўла кўзида ялтирар ҳасад,
Булар на шоир, на омадсиз одам.
Улар оёқ қўйган ҳар зина — жасад,
Шулар гумдон қилган Қодирийни ҳам...

Марғилон ҳавоси элитди андак,
Маъюс кўчаларда юрдим довдираб
Ҳозир Кумуш чиқиб қоладигандек
Ҳар эшикка боқдим кўзим жовдираб.

Чиқса, Биби дердим,
Мен ёзмай қўйдим,
Ўрнингга бораё, сен Марғилонга қайт.
Туғилдим. Яшадим. Зерикдим. Тўйдим.
Заҳаридан берсин, кундошингга айт!..

* * *

Қуёшга қараб оққан сув,
Дардимни айтган эдим-ку,
Додимга етмайсан нега,
Қуёшга қараб оққан сув?..

Қандай юзсиз дўстимсан,
Оҳлар тўла кўксимдан
Оҳ, узиб кетмайсан нега,
Қуёшга қараб оққан сув?

Сувингга кўшиб ёшимни,
Қиблага қаратиб бошимни
Етқизиб кетмайсан нега,
Қуёшга қараб оққан сув?..

Мен кимман? Бир ёлғизман,
Сув бўйида бир ялпизман.
Оқизиб кетмайсан нега,
Қуёшга қараб оққан сув?

Қуёшга қараб оққан сув,
Онамдек мени боққан сув...

Боламдайин ширин эди кеча шеърим,
Видолашдим ҳали ёзиб улгурмайин.
Сизга етмай нобуд бўлди неча шеърим,
Биров йиртди, биров ёқди билдирмайин.

Олчоқлардан асролмадим боламни мен,
Кўзи юмиқ кетаверди билмай айбин.
Қайдин топай кезиб етти оламни мен,
Кимдан сўрай шеъримнинг увол, хайфин?..

Ким билади, мен ҳам шоир эдим балки,
Тупроқ бўлиб ётар балки қўшиқларим.
Юлдуз бўлиб турар балки кўкда балқиб,
Кўлга чўкиб кетмиш балки кўнгли ярим.

Не бўлса ҳам асролмадим, менда гуноҳ,
Боламдайин ширин эди кеча шеърим,
Биров йиртди, биров ёқди билдирмай, оҳ,
Сизни кўрмай нобуд бўлди неча шеърим!

Қалдирғоч

Осмон бўлсам, кўшкимда
Сен яйрасанг, Қалдирғоч,
Яйрармидим ўзим ҳам...

Уммон бўлсам тўшимда
Сузиб юрсанг ёйиб соч,
Пойлармидим ўзим ҳам...

Қара қандай хотамман—
Сени ўзим беармон
Кузатдим бахт йўлига.

Ахир нетай, одамман,
Одамзотни ҳеч қачон
Қуш қўнмайди қўлига!..

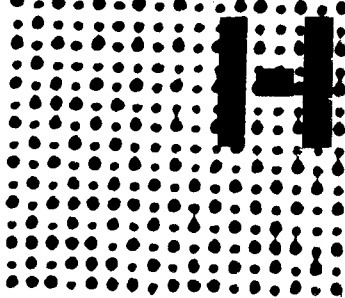
* * *

Бисотимни боғда бир ҳалол
Капалакка алмашаман мен.
Ҳаётимни кўкдаги зилол
Камалакка алмашаман мен.

Ёғдуларга чўмилган шаҳар
Бетонлари биқинни чақар.
Уйим қаср бўлса ҳам магар,
Гувалакка алмашаман мен.

Шоирликни суймайди жиним,
Менга ҳавас қилмагин, иним,
Шухратимни тоғли бир тилим
Ҳандалакка алмашаман мен.

Қўшиқларим бўлиб овоза,
Юртда машҳур эмишман тоза!
Барча ёзган шеърим бир коса
Сумалакка алмашаман мен.

Тоғай Мурод

ОТАМДАН ҚОЛГАН ДАЛАЛАР

Роман

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти аъзоси —
Озод Ўзбекистон учун битдим.

Тоғай Мурод

I БОБ

I

Мен фарғоначи Жамолиддин кетмон набираси бўламан.

2

Бобомиз ҳовлиси Фарғонада бўлади.
Даласи Фарғона адоғида бўлади.
Бобомиз даласи олдидан бир ариқ сув оқади.
Сув гавҳар зилол-гавҳар зилол сув бўлади.
Сув эгилмиш толлар мажнун-мажнун солланади.
Ариқ ўнгида шаҳардан келажак йўл бўлади.
Йўл ариқ ёқалаб ўтади. Йўл мажнунтол соялаб ўтади.
Бобомиз ана шу йўлдан саҳар-саҳар далалайди.
Толга хуржун илади. Таҳорат олади. Қиблалатиб белбоғ ёяди.
Чўлпон юлдуз пойида қулоқ қоқади. Чўлпон юлдуз пойида сажда этади.

3

Бобомизда нима бўлади — кетмон бўлади.
Кетмон эмас — бир балон бад бўлади!
— Жамолиддинни кетмони даласидай келади! — дейди эл.
Эл қаерда қандай улкан нима кўрса бўлди — бобомиз кетмонига нисбат беради.
— Ол-а, Жамолиддинни кетмонидай келади-я! — дейди эл.

4

Бобомиз урмиш кетмонни ўзидан ўзга ердан тортиб ололмайди.
Бобомиз калима қайтариб-қайтариб кетмон чопади.
Худони ёдлаб-ёдлаб кетмон чопади. Худого шукрона айтиб-айтиб кетмон чопади.

Йўлдан ўткич-кеткичлар бобомизга ҳорманг этади.
Бобомиз йўлга қиё-да боқмайди. Даладан бош кўтармайин бор бўлинг этади.
Шу боис, йўлдан ким ўтади-ким кетади — билмайди. Билгиси-да келмайди. Ким бўлса-да — бир мўмин мусулмон-да, дейди.

5

Саратон жингиртоб-жингиртоб қуйдирмиш бир маҳал йўлдан ажабтовур овозлар эшитилади.
Ажабтовур овозлар ўз йўлида кета беради. Бир оғиз ҳорманг этмайди.
Шунда, бобомиз кетмонини ер ботиради. Энгашмиш қўйи тиззаларига кафт тирайди. Ер остидан йўлга кўз ташлайди.
Бобомиз кўзимга тер томди-ёв, дея ўйлайди. Қўли юзи билан кўзларини артади.
Бобомиз бошқатдан қарайди.
Во дариғо, шу кўринмиш ажина бўлдимиз? Ҳа, йўғ-а! Умри шу далада ўтди — бир нима-да кўрмади.
Е, шу кўринмиш туш бўлдимиз? Ҳа, йўғ-а! Улик-тирик сергак вақт-а!
Мусичалар узиб-узиб ку-кулайди.
Кун ёнади.
Саратон сап-сарик товланади.
Ўткинчи балолар саратондай сап-сарик бўлади.
Саратон балолардан сарик бўлади, балолар саратондан-да сарик бўлади.
Бобомиз қад ростлаб қарайди. Йўлга бетма-бет бўлиб қарайди. Ўнг кафтини қоши узра соябон қилиб қарайди.
Бобомиз пичир-пичир калима қайтаради. Кетмонини елка ола-ола қадамлайди.
Ариқ лабида ювиниб-чайинади. Хуржунидан тушлигини олади. Ариқ бўйида ёяди.
Бобомиз чордона қуриб ўтиради. Ариққа нон ботириб-нон ботириб тушлик қилади. Ариқдан қўшқовучлаб-қўшқовучлаб сув олиб тушлик қилади.

Кун қиёмдан-қиём бўлади.

Йўлдан Салоҳиддин бўйрачи ўтади.

Бобомиз бўйрачини гапга солади.

— Сиздан олдин ашиёққа бир бало ўтди,— дейди бобомиз.

Салоҳиддин бўйрачи ариқ ўнгида оёқ илади.

— Ажина бўлиб ажина бўлмади, одам бўлиб одам бўлмади,— дейди бобомиз.

Бўйрачи ариқ бўйида соялайди. Бобомиз билан муқобил бўлади.

— Кўрдим, Кетмон, кўрдим,— дейди бўйрачи.— Ўзимни йўлдан четга олиб турдим.

— Нега-нега?

— Ғайридинлар билан йўлим бир бўлмасин, дедим-да.

— Бизнинг кўчамизда ғайридинлар ... еб юрибдими?

— Э-э, Кетмон, Кетмон. Сенга кетмон бўлса бўлди. Сен ҳам одамдай бўлиб, кетмондан бош кўтарсанг экан, дунёдан хабардор бўлсанг.

— Мана, кетмондан бошимни олиб ўтирибман?

— Қорнинг очгандир-да. Бўлмаса, кетмондан бош кўтарармидинг.

Салоҳиддин бўйрачи шундай дея, йўл бош-адоғига қараб олади. Бобомиз олдига лик этиб сапчиб ўтади. Бобомиз қабатига чўкади. Бобомиз билан елкама-елка бўлади.

— Фарғонага Оқподшо келди,— дея пичирлайди.

— Мулалар Оқподшо бизни ололмайди, деятиб эди-ю?

— Олибди-да.

— Қўқондан Олимқул лашкарбоши Чимканга лашкар тортиб кетибди, деятиб эди-ю?

— Олибди, олибди. Ололмас экан-у, Бухоро амири Музаффархон ўтириб қўйибди. Олимқул лашкарбоши Чимканда Оқподшо елкасини ерга теккизибди. Оқподшоларни битта қўймай қиличдан ўтказмоқчи бўлиб турса, Музаффархон бизнинг Қўқонга дафъа қилибди.

— Бўламан дегич эл, бир-бирини ботирим дейди, бўлмайман дегич эл, бир-бирини этини ейди.

— Олимқул лашкарбоши газот майдонини ташлаб, ўзимизнинг Қўқонни ўзимизнинг Бухоро амиридан мудофаалаш учун қайтиб келибди. Оқподшо бундан фойдаланибди. Чалажон оқ лашкарлар тагин дафъа қилибди. Олдин Чимканни олибди, кейин Тошканни олибди.

— Ҳа, тавқи лаънатлар! Тошканниям олибдими-а?

— Олибди, Тошканниям олибди. Саидазимбой дегич савдогар бой Оқподшога Тошканни сотибди. Тошканда Кайковус дегич улкан бир ариқ бор экан. Тошкан ёлғиз ана шу Кайковусдан сувлар экан. Саидазимбой Оқподшога ана шу Кайковусни чиппа бўғиб, Чирчиққа буриб юборишни маслаҳат берибди. Оқподшо Саидазимбой гапи билан Кайковусни чиппа қайириб, Чирчиққа оқизибди. Ана шундан Тошкан қирқ икки кеча-кундуз сувсиз қолибди. Халқ қолдан тойиб, Тошканни мудофаа қилолмай қолибди. Оқподшо сахарлайин Тошканни босибди.

— Ила-била, Қўқонгача келибмиди-а?

— Тошкан билан Қўқон ораси икки қош оралиғидай келади. Этиб келади-да. Ўзимизнинг Қўқон хони ҳе йўқ, бе йўқ, шаҳар дарвозасини очиб берибди. Марҳамати учун Оқподшодан «Аслзода» фахрия унвони олибди, нишон олибди...

Бобомиз чапараста-чапараста сўкади:

— Ҳе, эна...!

7

Худо бермиш кун бўлади-йўлда Оқподшо бўлади.

Бобомиз Оқподшога кет буриб кетмон чопади. Бобомиз Оқподшога терс бўлиб кетмон чопади.

Бобомиз Оқподшо бетини кўрмайин-да, куймайин-да, дейди.

Оқподшо арава миниб ўтади. Оқподшо соз чалиб ўтади. Оқподшо ашула айтиб ўтади. Оқподшо хуштак чалиб ўтади.

Тоғай Мурод ёшлар насрининг кўркем вакилларидан биридир. Устозлар таъриф этгани каби, адабиётга у тутаб эмас, ёниб кирди.

Соддадил қишлоқ кишилари, уларнинг дарду ҳасрати, беғубор туйғулари адибнинг «Юлдузлар мангу ёнади», «Ойдинда юрган одамлар», «От кишнаган оқшом», «Момо-ер қўшиғи» қиссаларида ўзининг теран ифодасини топган.

Тоғай Мурод Ўзбекистон Езувчилар уюшмасининг Ойбек номидаги мукофоти соҳибидир.

МУАЛЛИФ ДЕИДИКИ:

Кўнглимда эл-юртим йўлида нимаикки дардим бор — барини ушбу романимда тўкиб солдим.

Бобомиз шунда-да Оқподшо бетига қайрилиб қарамайди. Энкаймиш кўйи бутлари орасидан мўралайди.

Оқподшо оёқлари осмонда бўлиб кўринади, бошлари ерда бўлиб кўринади.

Оқподшо олабўжи бўлиб кўринади!

Бобомиз тушликда-да Оқподшога кет буриб ўтиради. Даласига юз солиб-юз солиб тушлик қилади.

Оқподшолик арава ариқ ёқасида оёқ илади.

Аравадан тап-тап Оқподшо тушади.

Бобомиз Оқподшо тарафга кўз қирида қарайди. Шунда ажаб синоат кўради.

Бир жуфт оқбадан-оқбадан олабўжи дала оралаб боради. Олдин-кетин боради. Ғоз-ғоз боради.

Оқбадан олабўжилар боради-боради — дала киндигида оёқ илади. Ғоз туради-туради — узала тушиб ётиб олади.

Бобомиз кўзларини юмиб-очиқ қарайди. Бобомиз кўзларини пирпиратиб қарайди.

— Е, тавба-а!— дейди.

Бобомиз оҳиста-оҳиста тўркалади. Кетмонини елка олади. Сўқмоқ бўйлаб боради.

Бобомиз бир капа жойни кафтдай поллаб эди. Тупроғини кафтларига эзиб-эзиб майдалаб эди. Кепакдай-кепакдай мулойимлаб эди. Кепак тупроққа кўкат сепиб-сепиб ташлаб эди. Чумчуқ териб кетмасин дея, кепак тупроқ узра ун мисол тупроқ сепиб-сепиб қўйиб эди.

Ана шу кепак тупроқда, ана шу ун тупроқда... бир жуфт Оқподшо ялпайиб-ялпайиб ётади!

Оқподшо қип-яланғоч ётади! Оқподшо онадан энди тугилмишдай ётади!

Эркакзот Оқподшога ақалли бир энлик иштон-да бўлмайд.

Аёлзот Оқподшо маммалари осма қовундай-осма қовундай осилиб ётади.

Бобомиз билаклари билан бетларини бекитади.

— Ийя-ийя!— дея чаппа бурилади.

Оқподшолар ана шунда калла кўтариб қарайди. Ёнбош ётиб қарайди. Кўз қисиб қарайди.

Эркакзот Оқподшо кафтида тупроқ ўйнайди.

— Тупроғингни биз учун мулойимлаб қўйибсан, миннатдорчилик билдирамиз,— дейди.

— Юриб-юриб, охири сенинг тупроғингни танладик. Бахтинг бор экан,— дейди аёлзот Оқподшо.

— Ўзиям бизбоп тупроқ бўлибди-да.

— Ана энди, қуёшда маза қилиб тобланиб ётамыз.

— Нима учун юзингни яширасан? Сен ҳам қуёшда тоблан.

Бобомиз шу зайли лўкиллаб-лўкиллаб қайта беради. Бобомиз ариқ лабида музтар бўлиб-музтар бўлиб ўтиради. Бетларини чангаллаб-чангаллаб ўтиради.

Бобомиз нима кўрди, қачон кўрди — ақли-да бовар этмайди.

Оқподшолар жойидан қилади. Дала қоқ оралаб келади. Ўзларини сувга ташлайди.

Оқподшолар сув шалоплатиб-сув шалоплатиб чўмилади. Оқподшолар бобомизга тақлидан билаклари билан бетларини бекитади.

— Ийя-ийя!— дея, бобомизни майна этиб-этиб сув ғарқоб бўлади. — Ийя-ийя!— дея хахолашиб-хахолашиб сув ғарқоб бўлади.

Оқподшолар қийқириб-қийқириб чўмилади.

Толларда тушламиш чумчуқлар гурр-гурр учади.

Гавҳар сув бўтана бўлади.

8

Шу-шу бўлади — бобомиз даласи юзини қайтиб кўрмас бўлади.

— Тоққа кетаман,— дейди бобомиз. — Тоғдан ер оламан.

— Тоғ олис-да,— дея мингиллайди момомиз.

— Олис бўлса бўлар. Ана, тоғдан ер олиб ишлаяптилар. Улиб қолмаяптилар.

— Энди дейман-да, олисни шўрвасидан яқинни ёвғони, дейман-да.

— Даламда мусулмон оёқ босар ер қолмади. Даламда деҳқон оёқ босар ер қолмади. Бўлди, энди қайтиб оёқ босмайман.

— Далада нима айб.

— Кофир юмалаб ётар далада файз қоладими?

Момомиз қувватламиш бўлиб бош иргайди.

— Танасида мана мунча либоси бўлса, ўлсин агар!— дейди бобомиз.— Бир жойлари даламда мана мундай диркиллаб турибди!

Момомиз оғзини ушлаб-ушлаб кулади.

— Бир ётса, ётибди-да.

— Бўлди, энди у даладан барака кўтарилди.

— Босиб-босиб сувланг. Сув нималарни ювмайди.

— Сув? Сув қолдими! Оқ тўнғиздай ариқ ағнай бериб,

сувни-да харомлади! Ит-да ариқ лабидан ялаб-ялаб сув ичди! Оқподшо бўлса, оқ тўнғиздай ариқ ағнади!

Момомиз гап билан андармон бўлиб билмайди. Қўйлак этаклари йиғилади-йиғилади — тиззалаб боради. Тагин йиғилади-йиғилади — тиззадан сонлаб-сонлаб боради.

Момомиз лозим улоғлари намойиш бўлади.

Бобомиз бўш пиёлаи зарда билан тўнтариб ташлайди. Лик этиб жойидан туради.

— Этагингизни ёпсангиз бўлмайдами?— дея ўшқиради.— Нима, Оқподшомидингиз?

9

Бобомиз тоғлаб боролмай қолади.

Хуфтон вақти-хуфтон вақти гузардан аччиқ-аччиқ бақир-чақир келади.

Бобомиз нима гап дея чопқиллаб-чопқиллаб боради. Гузар олатўполон бўлади. Гузар олатасир бўлади.

— Ғазот, ғазот!

— Муҳораба, муҳораба!

Бобомиз ўз дардини ўзи туяди. Бобомиз ўз қуйингни ўзи туяди. Гап йўқ, сўз йўқ — кинидан пичоғини олади.

Биров пичоқ олади. Биров таёқ олади. Биров тош олади. Эл оққалтак-қоракалтак бўлади.

Эл мулла Намозни оппоқ кигизга солади. Кигиз тўрт бурчидан олади.

Эл кигиз кўтариб-кўтариб такбир айтади. Эл кигиз кўтариб-кўтариб зикри самоз айтади.

Эл ушбу кигиздайин оппоқ от етаклаб келади.

Эл мулла Намозни ана шу оппоқ кигиздан ана шу оппоқ отга миндиради.

— Пирим, йўл бошласинлар!— дейди.

Мулла Намоз оқ отда кафт очади.

Эл ёппа барака омин қилади.

Мулла Намоз оқ отда йўл олади.

Эл кўтарилади. Эл оқ отлик кетидан йўл олади.

Йўлда ушоқдай Ибодин соқов қатик сотади. Элга кадида қатик тутади. «Ап-ап-ап», дейди.

«Қатикдан ичиб кетинглар, қатикдан», демоқчи бўлади.

Алвир-шалвир Ибодин соқов Ҳаётхон дегич момонинг ёлғиз ўғли бўлади. Тугма соқов Ибодин илжайиб-илжайиб юради. Бақрайиб-бақрайиб юради.

Елғиз ўғил Ибодин, соқов ўғил Ибодин, қатик сотиб она боқади.

Эл Ибодин соқовни айланиб ўтади. Эл Ибодин соқовни йўлдан қоч, дея туртиб ўтади.

Ибодин соқов кети билан ўтириб қолади.

Бобомиз ушоқдай Ибодин соқовни даст кўтариб чет олади. Унгири билан бет-бошини артади. Қатигини бир кўтаришда ичди. Қўлига чақа беради. Елкасига қоқа-қоқа уйига жўнатади.

Эл Оқподшо қароргоҳилаб келгуничайин олақароқ тун бўлади.

Эл ўқлоғдай-ўқлоғдай чўян панжаралар билан ўрламиш қароргоҳни ўраб олади.

Оқ отлик қароргоҳ эшигидан от қўяди.

Оққалтак-қоракалтак эл-да ўзларини эшик уради.

Эшикоғалар данг қотиб қолади. Отишларини-да билмайди, отмасларини-да билмайди.

Эшикдан бошлаб қон тўкилади.

Эл иккита эшикоғани-да пичоқлаб ўлдиради.
Эл ичкарида оёқ узатиб ётмиш Оқподшоларни жойида босади.

Эл Оқподшони бўғиб-бўғиб ўлдиради. Эл Оқподшони бўғизлаб-бўғизлаб ўлдиради. Эл Оқподшони пичоқлаб-пичоқлаб ўлдиради.

Қароргоҳда тирик жон қолмайди.

Ана энди қароргоҳга ўт қўйиб юборажак бўладилар.
— Минбаъд, мусулмонлар, минбаъд! — дея амр беради оқ отлиқ. — Бу иморатни Оқпошшо Петербургдан олиб келмади! Бу иморат ўзимизнинг иморатдир! Онқадарким, Оқпошшо келиб жойлашиб олди! Шундай экан, минбаъд иморатга зиён бермангиз!

Эл тутантириқни оёқ остига ташлайди. Тенкилаб-тепкилаб ўчиради.

— Мусулмонлар! — зафарона дейди оқ отлиқ. — Мана, Оқпошшони ер билан яқсон этдик! Эл-юртимизни Оқпошшодан озод этдик! Алҳол, энди ўз юртарингизга ўзларингиз бек бўлиб кун кечиргайсизлар!

Эл шод-хуррамлигини шойи этиш учун карнай-сурнай йўқлайди.

Зим-зиё тунда карнай-сурнай қани?

Шунда эл ҳовучлари билан карнай чалади. Ҳовучлари билан сурнай чалади. Ҳовучлари билан сибизга чалади.

Ғафлатда ётмишлар уйларида ташқарилайди. Аланг-жаланг бўлади.

— Нима бўлди? — дейди.

Эл зафарларини шойи этади:

— Уз юртимизни қайтиб олдик!

— Оқпошшони пичоқдан ўтказдик!

— Энди Оқпошшо йўқ!

Эл ана шундай кайфиятда тарқалади.

10

Оқподшо келади — ана энди келади!

Фаргонани Оқподшо босади.

Оқподшо шаҳар оралайди.

Шаҳарда тирик жон бўлади — гузар ҳайдайди.

Оқподшо бобомиз уйини-да босади. Момомиз билагидан олиб отади.

Момомиз жалп этиб ташқари тушади.

Момомиз уввос-уввос йиғлайди. Момомиз ер таяниб турайн, дейди — туролмайди.

Оқподшо момомиз сочидан бурайди. Оқподшо момомиз сочидан судрайди.

Момо ер қучиб-қучиб йиғлайди. Момомиз ер тирнаб-тирнаб йиғлайди.

Момомиз қонқора қақшайди.

— Улдим, ўлдим-а!.. — дея вовайло этади.

Момомиз нимкала соз-нимкала соз оёқ олади.

Момомиз мункиб-мункиб одимлайди. Момомиз алпон-талпон одимлайди.

Кетидан ушоқ ўғлонлари ияради.

Олдиларидан Ибодин соқов келиб қолади. Қўлтиғида бир кади қатиқ бўлади.

Ибодин соқов элга илжайиб-илжайиб ўтади. Ибодин соқов Оқподшога бақрайиб-бақрайиб ўтади.

Оқподшо биров-бировига қараб олади. Ажабона-ажабона елка қисади.

— Эй, чучела, йўл бўлсин? — дейди.

Ибодин соқов илжайиб-илжайиб ўта беради.

— Эй, чучела, сенга айтаянман?!

Ибодин соқов Оқподшога қайрилиб-да қарамайди. Бақрайиб-бақрайиб ўта беради.

Оқподшо отини йўрттириб боради. Ибодин соқов олдини олади.

Ибодин соқов от тумшугига илжайиб қарайди. Отлиқ подшога илжайиб қарайди. Отлиқни айланиб ўтарман бўлади.

Шунда, бошқа бир отлиқ тўғоноқ бўлади.

Ибодин соқов бир ўнг отлиққа илжаяди, бир чап отлиққа илжаяди. Бўш қўлни гузар тараф ниш этади. «У-у-у», дейди:

Ҳай, анави гузарга кетаянман.

Сўғин, қўлтиғидаги қатиққа ишора беради:

Қатиқ олиб кетаянман.

Оқподшо қатиққа эгилиб қарайди.

— Қатиғини олиб ичамизми? — дейди.

— Қўй-е, буларни қатиғини ичиб бўладими!

— Ким билади, энасини соғиб қатиқ қиладими!

Оқподшо қамчи сопини Ибодин соқов пешонасига нуқилайди.

— Олдимга туш! — дея зўғумлайди.

Ибодин соқов элга бир қараб олади. Бошини сарак-сарак этади. «Па-па-па», дейди:

Эл олдидан ўтдим, бировиям қатиқ сўрамади.

Ибодин соқов илжайиб-илжайиб тура беради. «Ав-ав-ав», дейди:

Энди гузарга бораман. Гузарда қатиқ кетади.

Оқподшо кадига эгилиб қарайди. Қатиққа тупуради.

Балғамлаб-балғамлаб тупуради:

— Туф, аҳ, туф!

Оқподшо этик учи билан Ибодин соқов иягига туртади.

— Бўлдими, чучела? — дейди. — Қани, энди юр!

Ибодин соқов бир қатиққа қарайди, бир Оқподшога қарайди. Лабларини буради-буради... ҳўнграб йиғлаб юборади. Қатиғини кўрсатиб-кўрсатиб йиғлайди: «Эа-эа-эа», дейди:

Энди, аямга нима дейман?

Ибодин соқов йиғлайди-йиғлайди... қатиғини Оқподшога сепиб юборади. Забт билан уйи тараф қочади.

— Тўхта, чучела!

— Тўхта дейман!

Ибодин соқов пир-пир чоғиб қўя беради.

Шунда, Оқподшо милтиқ пешлайди. Ибодин соқов чуйдасини кўзлайди.

Уқ дол нишонлайди.

Жулдур-жулдур Ибодин соқов чалпак бўлиб учади.

Оқподшо от йўрттириб боради.

Ирkit-ирkit Ибодин соқов юзлари илжая-илжая сўлади.

Ирkit-ирkit Ибодин соқов кўзлари бақрая-бақрая сўнади...

Энди... аямга нима дейман?

11

Ермозорда муҳташам бир масжид-мадраса бўлади.

Оқподшо мўмин-мазлумни ана шу Ермозор масжид-мадраса қошида тўдалайди.

Мўмин-мазлум мунғайиб-мунғайиб туради. Мўмин-мазлум жовдираб-жовдираб туради.

Мўмин-мазлум бир-бирови кўксига йиғлайди. Мўмин-мазлум бир-бирови елкасига йиғлайди.

Мўмин-мазлум узун кун ана шундай туради.

12

Генерал Скобелев кунботарда ташриф этади.

Шақоватпаноҳ тўралар билан фалокатмаоб ҳокимлар ҳамроҳлигида келади.

Генерал Скобелев мўмин-мазлум узра қаҳр билан қариллайди:

— Сарт-собакалар! — дейди. — Ораларингдан бир нобакор сарт олампаноҳ олий ҳазратларига қўл кўтарди!

Игтишо ҳам исён қилди! Урусия салтанатининг ўнта муаззам аскарини шаҳид этиб, ғозий бўлди! Ул нобакор — мулла Намоздир! Мулла Намоз осий бўлди! Мулла Намоз боғий бўлди! Биз ул осий ҳам боғийни бугун тополмадик,

эрта-индин албатта топамиз! Сиз ул нобакорни топшида олампаноҳ олий ҳазратларига мадад берингиз! Қўрқмангиз, олампаноҳ ул осий ҳам боғий банда қонидан кечади!

Мўмин-мазлум сукутда қолади. Мўмин-мазлум нафас ютади.

Генерал Скобелев карр-карр этади:

— Осийлик ҳам боғийлик кимдан кўзғолди — биламиз!

Аммо бу нонқурлик қаерда кўзголки? Жавоб берингиз!
Полковник Чайковский!

— Лаббай-лаббай?

Генерал Скобелев кетида мулла мушук бўлиб турмиш
Чайковский лип этиб олға ўтади.

— Лаббай, тақсир, лаббай? — дейди.

— Айтингиз, бу осийлик ҳам боғийлик қаерда кўз-
голки?

Чайковский боши билан мухташам бинога имо беради.

— Манави чолдеворхонада кўзголки, жаноби олий-
лари! — дейди.

— Бу қандай чолдеворхона бўлди?

— Бу масжид бўлди, жаноби олийлари.

— Осийлик ила масжид орасида не муштараклик
бўлди?

— Мулла Намоз ана шу масжид имом хатиби, жаноби
олийлари.

— Осий банда мулла Намозни оқ кигизга ўтиргизгувчи
муридлири ана шу масжидда тоат-ибодатланади, дейсиз-да?

— Топдингиз, жаноби олийлари, топдингиз.

— Масала равшан бўлди!

Генерал Скобелев узанги йўлдошлари билан машварат-
лашади.

13

Оқподшо мўмин-мазлумни йўл ўнгига хайдаб ўтади.
Оқподшо кўқони аравасимон учта тўп судраб келади.
Генерал Скобелев мўмин-мазлум билан тўплар орали-
гида туради. От гижинглатиб-от гижинглатиб туради.

— Сарт-собакалар! — дейди. — Урусия подшо ҳазрат-
лари ўз истибод салтанати қувваи қудратини кўз-кўз
этмоқ учун тўп отади! Тўп отиш билан ҳамоҳанг намоз
ўқилади! Амр этувчи ўзим бўламан!

Генерал Скобелев тўпчиларга амр беради:

— Тўплар шайлансин!

Тўплар шарақ-шуруқ бўлади.

Генерал Скобелев мўмин-мазлумга амр этади:

— Ётилсин! Юзлар ерга қўйилсин! Қулоқлар ёпилсин!

Намоз ўқилсин!

Мўмин-мазлум масжидга руку этади. Мўмин-мазлум ер
чўқалайди. Мўмин-мазлум пешонасини ер қўяди —
мисоли намоз ўқимиш бўлади.

— Ноғоралар чалинсин!

Ноғорачилар бодратиб-бодратиб ноғора чалади.

— Отилсин!

Учта тўп бирваракай отади. Гумбур-гумбур отади.

Масжид куюқ-куюқ тутунда қолади.

— Турилсин!

Мўмин-мазлум ердан бош олади. Мўмин-мазлум қўл
қовуштириб-қўл қовуштириб туради.

— Отишга шайлансин!

Тўплар жангир-жунгур ўқланади.

— Ётилсин!

Мўмин-мазлум тагин пешонасини ер қўяди. Мўмин-
мазлум тагин қулоқ-чаккасини ушлайди.

— Отилсин!

Масжид қоп-қора тўпон бўлади.

Ноғорачилар бодратиб-бодратиб ноғора чалади.

Шунда, бир нуруний чол мазлумни ёриб-ёриб олдин-
лайди. Нуруний чол йўлида ғов бўлмиш милтиқ-тиғларни
қайириб-қайириб олдинлайди.

Нуруний чол генерални кўзлаб келади. Нуруний чол
генерал этиги қўнжигача қафт қўяди.

Генерал Скобелев этиги юзаси билан нуруний чол ияк-
соқолидан итариб ташлайди.

— Йўқол, сарт-собака, этигимни ҳаром этасан! — дейди
генерал Скобелев. — Мен, сен сарт-собакаларни этигим
пошнасига олмайман!

Нуруний чол далбанглаб-далбанглаб боради-боради —
кети билан ўтириб қолади.

— Капитан Кайшовский! — йўқлайди генерал. — Кай-
шовский дейман! Манави қари сарт-собака ким бўлди?

Кайшовский ҳадаҳалаб-ҳадаҳалаб боради. Генерал Ско-
белев узангиси олдида мулла мушук бўлади.

— Умархон эшон, жаноби олийлари, Умархон эшон! —
дейди.

— Эшон тугул, — дейди генерал Скобелев. — Муҳаммад
Пайғамбар бўлсаям, этигим пошнасига олмайман!

— Ажаб қиласиз, жаноби олийлари, хўп ажаб қиласиз!

— Сўрангиз, қари сарт-собака нима мақсадда этигим-
га осилади?

Кайшовский Умархон эшонни генерал Скобелев узанги-
си қошида бетма-бет этади.

— Ҳа-а, эшон? — дея зуғумлайди генерал. — Нима дей-
сан?

Умархон эшон қалт-қалт этади. Умархон эшон дудуқ-
лана-дудуқлана айтади:

— Тақсир... — дейди, — тақсир, мен бир кам саксонда
бўлдим...

— Ақл ёшда эмас, ақл бошда, эшон! — дейди генерал
Скобелев. — Мен ўттиз ёшимда Хивани тиз чўқтирдим!
Мана, ўттиз икки ёшимда Қўқонни тариқдай тирқират-
дим! Саксонни уриб қўйиб, сен нимани қотирдинг?

— Офарин, тақсир, офарин, ўттизида эр атанган,
қирқида шер атанар, дейдилар. Тақсир, мен бир кам
саксонда...

— Масала равшан бўлди: саксон ёшимни ҳурмат эт,
демоқчисан-да? Эшон, туземецлар ўзидан бир ёш катта
бўлсаям ҳурматини бажо этади. Бобо, дейди, момо, дейди.
Опа, дейди, ака, дейди. Туземецлар ўзидан бир ёш катта
бўлсаям сиз-сизлаб муурожаат этади. Туземецлар ўзидан
ёши катталарга қўлини кўксига қўйиб салом беради, йўл
беради, жой беради. Эшон, биз Улуғ Урусиямиз! Улуғ
Урусия ёш билан қарини билмайди! У ўз оти ўзи билан —
Улуғ Урусия! Бўлди, энди туземецча урф-одатларингни
йўқ этамиз! Энди Улуғ Урусия урф-одатларини қабул
этасан!

— Тақсир, мен ёшимни пешламоқчи эмас эдим. Мен...
саксон ёшли бир мўйсафид, калом учун ижозат тиламоқчи
эдим.

— Ижозат, айтингиз!

— Тақсир... Сиз тўпга тутажак даргоҳ масжид...

— Масжид бўлса нима бўпти?

— Масжид худои таоло даргоҳидур, тақсир, худои таоло
даргоҳидур.

— Ол-а, эшон, ол-а! Исломи дини Туркистонга VIII асрда
келди, VIII асрда! Исломи Туркистонда ўн асрдан зиёд
ҳукмронлик қилди, ўн асрдан зиёд! Бўлди, етар энди!
Энди Улуғ Урусия ҳукмронлик қилади, Улуғ Урусия!
Улуғ Урусия молия вазири Вишнегородский жаноблари
нуктадонлик ила башорат этганларидай, Туркистон —
Урусия тожидаги олий киммат дур бўлади! XIX аср —
Улуғ Урусия асри бўлади!

— Қадамларига ҳасанот, тақсир, қадамларига ҳасанот.
Аммо-лекин масжидимизни тўпон этсалар, мўмин-мусул-
монлар қаерда фасоҳат ҳам балоғат сабогин оладурлар,
тақсир?

— Урис-тузем мактабларида сабоқ оласан! Петербур-
дан миссионер Остроумов жаноблари келмоқдалар! Миссио-
нер Остроумов! Остроумов демак — нима демак, биласанми?
Остроумов жаноблари ўз отлари ўзлари билан ўткир ақл
соҳиби! Ўткир ақл соҳиби Остроумов урис-тузем мактаб-
лари дастуриламалини тузмоқдалар! Жаноб Остроумов
ҳализамат ўз дастуриламали билан келиб қоладилар! Тур-
кистонда урис-тузем мактаблари очадилар! Сен энди урис-
тузем мактабларида Улуғ Урис имлосини ўқийсан! Сарт-
собакача итдум имлонгни ёндириб ташлаймиз! Сарт-собака-
ча чувалчанг имлонгни куйдириб ташлаймиз! Туркий тил-
ларни йўқ этиб ташлаймиз!

— Бажонидил, тақсир, бажонидил, Оқпошшо ҳазрат-
лари рудуво ҳидоят этсалар, ўқурмиз. Аммо-лекин мўмин-
мусулмонлар масжидда нафақат сабоқ оладурлар...

— Биаламан, эшон, биаламан! — чўрт бўлади генерал. —
Энди... черковда тоат-ибодат этасан! Масжидларни йўқ
этамиз — черковлар қурамиз! Ана, Тўхтамишхон нўғай-
лари! Нўғайлар Улуғ Урис черковларида чўқинмоқда!
Бўлмаса, кимсан — Тўхтамишхон авлодлари! Энди — сени
чўқинтирамиз!

— Бажонидил, тақсир, бажонидил, Оқпошшо ҳазратлари азму ихтиёр айлаганларидай бўла қолсин. Аммо лекин ахли халқ кўзида худои таоло даргоҳини тўпга тутсалар, халқ қарғайдур, тақсир, халқ қарғайдур.

— Халқ?!

— Шундай, тақсир, шундай. Халқ қўлласса — бор бўладур, халқ қарғаса — хор бўладур.

— Қанақа халқ?!

— Ул мўлт-мўлт қора кўзлар оти — халқдур, тақсир. Халқ бор — ҳақ бор.

Генерал Скобелев димоқ-димоғида кулади.

— Ол-а, эшон, ол-а! — дейди. — Булар пода, эшон, пода!

Булар олдин подадан одамга айланмоғи лозим бўлади! Одамдан эса, халққа айланмоғи лозим бўлади! Демак, булар халқ бўлиш учун иккита-учта босқични босиб ўтмоқлари даркор бўлади! Биласанми, эшон, Улуғ Урусия нима учун ёввойидан-ёввойи Осиёга ташриф буюрди? Манави сарт-собакаларни одамга айлантириш учун ташриф буюрди! Улуғ Урусия олдида сарт-собакдан инсон яратилгандай башарий ҳам савоб иш турибди! Улуғ Урусия салтанати — халоскор салтанат!

Генерал Скобелев қариллайди-қариллайди — тиззаси билан отини ниқтайди. Умархон эшондан беш-олти одим оқиллаб оёқ илади.

— Отишга шайлансин! — дейди. — Етилсин! Намоз ўқилсин!

Ноғорачилар бодратиб-бодратиб ноғора чалади.

— Отилсин!

Худодаргоҳ кунпаякун бўлади.

14

Бобомиз тоғда дала танлайди-танлайди — бинойидай дала тополмайди.

Бари ер кетмон кўрмаган ер бўлади.

Шунда, Қурбон қорақирғиз ўз даласини беради.

— Ана, ол, ўзбак, — дейди Қурбон. — Қорақирғизда дала бўлмайди. Дала ўзбакда бўлади. Қорақирғизда мол бўлади. Қорақирғиз кир-адирда мол боқади. Ўзбек дашт-далада экин экади.

Бобомиз Қурбон қорақирғизни куруқ қўймайин дея, қўйин қовлайди.

Қурбон қорақирғиз бобомиз билагидан ушлайди.

— Тек ўтир, ўзбак, тек ўтир, — дейди. — Ўзбак қўйнида бўлди нима, қорақирғиз қўйнида бўлди нима.

15

Бобомиз узун кун кетмон чопади.

•Бўлди, энди Оқподшо йўқ бўлди•.

Бобомиз ана шундай ишонч билан кетмон чопади.

Бобомиз олам беҳабар бўлади.

16

Оқподшо қадамба-қадам кўради. Адирма-адир кўради. Қирма-қир кўради.

Тоғлаб-тоғлаб кўради.

Ожир-оқибат — бобомиз даласини топиб келади.

Бобомиз аланг-жалаг бўлиб қолади. Бобомиз довди-раб-довдираб қолади.

Аммо сир бой бермайди. Мезбон мисол бош ирғаб тура беради. Мезбон мисол қўл қовуштириб тура беради.

— Отинг Жамолиддин кетмон-а? — дейди Оқподшо.

Бобомиз ҳа, дейишини-да билмайди, йўқ, дейишини-да билмайди.

Оқподшо бобомиз қўлларини кетига қайриб кулийди.

Ана шунда бобомиз Оқподшо кетида турмиш Холиқул мингбоши тилмочини таниб қолади. Тайин, мени шу Асҳал нўғай ушлаб берди-ёв, дея ўйлайди.

— Сенга нима эди, нўғай? — дейди бобомиз. — Сен тўқ-қиз қайтганга нима эди?

— Мен бир тилмочман, Кетмон, қул тилмочман.

— Шу кунингдан кўра, кет юртингга, тўққиз қайтган, кет!

— Қозон Фарғонадан-да қул, Кетмон.

Оқподшо бобомиз кетидан милтиқ ўқталиб-ўқталиб юради.

Бобомиз шудгор оралаб юради.

Оқподшо-да шудгор оралайди.

Ана шунда бобомиз бардоши дош беролмайди. Ғазабнок қайрилиб қарайди.

— Ай, кофир! — дейди. — Бир даламни ҳаром қилдинг! Энди бу даламни-да булғам!

— Нима-нима?

— Даламни қадамлаб булғам, дейман!

Оқподшо анграяди-анграяди — бир нима-да англамайди. Ер анграйиб қарайди. Ерда тупроқдан бошқа нима тополмайди.

Оқподшо ердан бир сиқим тупроқ олади.

— Ана тупроқ, мана тупроқ! — дейди. — Бўрсилдоқ тупроқ, мағиздор тупроқ, ҳосилдор тупроқ! Тупроқмисан-тупроқ! Аммо бу тупроқ сеники эмас, чучела, сенинг тупроғинг эмас!

Бобомиз кўнгли бир увишиб олади.

«Оқпошшо билибди, Қурбон қорақирғиз даласилигини билиб қолибди, — дея хаёлланади. — Бировнинг моли мол бўлмайди деб шуни айтадилар-да».

Шундай бўлса-да, бобомиз кўрққан олдин мушт кўтарар қилади:

— Меники бўлмай, кимники бўлади? — дейди.

— Бу тупроқ...

Оқподшо гапини тополмай қолади. Кетига қайрилиб қарайди. Бармоқларини қирс-қирс ўйнатиб, йўлдошидан сўрайди:

— Духовский, кунпаякун масжид олдида генерал Скобелев жаноблари бир бало вазир деятиб эдилар...

— Эсимда йўқ, Назаров, эсимда йўқ, — дея елка қисади йўлдоши. — Ҳа, ўша-да! Пошшо ҳазратлари айтди, деб қўявер. Бу чучелалар нимани билади.

— Ўзи... пошшо каттами, вазир каттами?

— Генерал Скобелев жаноблари айтган бўлсалар, албатта вазир катта-да!

Оқподшо тагин бобомиз билан юзма-юз бўлади. Салмоқлаб-свльмоқлаб баён этади:

— Гап лўндаси... Швеция вазири Фалончиев жаноблари айтганларидай, бу тупроқ Урусия тожидаги олий қиммат дур, ҳа, дур! Асло, асло сенинг тупроғинг эмас!

— Лаббай-лаббай?

— Сен бундай қаймоқ тупроққа ярашмайсан!

— Нима-нима?

— Чунки сен чучеласан, чучела!

— Сарт-собакасан, сарт-собака!

— Биз сен сарт-собакаларни Урусияга жўнатамиз!

— Урусияда сенинг башарангдай қоратупроқ бор. Сен ана ўша қоратупроққа ярашасан!

— Қоратупроқ — сарт-собака... Сарт-собака — қоратупроқ... Жуда ҳамоханг!

— Ўзи, бу чучелалар қандай қилиб бундай қаймоқ тупроққа яралиб қолди, Духовский?

— Айтгилиги йўқ, Назаров, айтгилиги йўқ. Шундай тупроқда шундай сарт-собакаларни яратган худогаям қойил эмасман.

— Қўявер, Духовский, бу тупроққа энди Улуғ Урис халқи келади!

— Биламан, Самарандан икки юзта ўрис мужик кўчиб келади.

— Бизнинг Саратовдан бир юз элликта ўрис мужик келади.

— Мужикларимиз ҳадемай поезддан тушади!

— Энди бу қаймоқ тупроқда Улуғ Урис халқи деҳқончилик қилади!

Бобомиз нафаси ичига тушиб кетади.

Бобомиз ғарибона-ғарибона қадамлайди.

— Жамолиддин кетмон, намозингни ўқиб олсан-а? — дейди Асҳал нўғай. — Пешин намозингни ўқиб олсан-а?

Асҳал нўғай бош ирғай-ирғай шундай дейди. Асҳал нўғай бот-бот шундай дейди.

Асҳал нўғай Оқподшога юз солади.

— Бир мўмин банда намозини ўқиб олсин? — дейди.

— Ҳайда-ҳайда! — дея жеркийди Оқподшо.

— Кунпаякун масжид жойида черков пойдеворини ташладик. Черков битсин, черковда намоз ўқийди! — дейди Оқподшо.

— Тоат-ибодатни канда қилиш ёмон, — дея сарғаяди Асҳал нўғай. — Худо йўлда бирор кор-холга гирифтор этади.

Оқподшо сергакланади. Оқподшо теварак-бошга назарланади. Оқподшо ҳадикланади.

— Майли, худо йўлида бўлса, майли, — дейди Оқподшо.

— Худо йўлида қўлларини бир бўшатиб олинг, — дейди Асҳал нўғай. — Қўлсиз намоз ўқиб бўлмайди.

Оқподшо бобомиз қўлларини озод этади.

Бобомиз обтовадан таҳорат олади. Бобомиз қибла тараф белбоғ ёйди.

17

Оқподшо ёнгоқ остилаб соялайди.

Милтиқлари ўнгларида туради. Бош кийимлари чапла-рида туради.

Оқподшо бобомиздан кўз узмай соялайди.

Асҳал нўғай бир бобомизга қарайди, бир Оқподшога қарайди. Камзулини ола-ола, бобомиз тараф одимлайди.

— Ҳа, йўл бўлсин, нўғай? — дейди Оқподшо.

— Мен ҳам намозимни ўқиб олайин, жаноблар, — дейди Асҳал нўғай.

— Сен чўқинтирилмаганмисан?

— Худога минг қатла шукр, мусулмон фарзандиман.

Асҳал нўғай бобомиз қабатидан камзул тўшайди. «Олло-ху акбар»... дея, қулоқ қоқиб бошлайди.

Бир сўз намоздан бўлади, бир сўз амалдан бўлади:

— Қулоқ сол, Кетмон, қулоқ сол, — дейди. — Оқподшо мулла Намоз билан муҳорабачиларни қидирмоқда.

— Мени ким айтди?

Биров айтмади. Оқпошшо эркак зотини ушлаб қамаапти.

— Қамаса-қамар.

— Оқпошшо осий бандаларни осиб ўлдирмоққа ҳукм қилди. Ибрат бўлсин учун бутун халқ олдида осадилар. Битта шахид ўрис жони учун ўнта ўзбакни осадилар. Алҳол, сенга-да шул ҳукм жорий этилади.

— Менинг қўлим қон эмас.

— Унда, Урусияга сургун этадилар. Ҳали, анавилар сени қоратупроққа жўнатамиз, дедилар. Шу гапда жон бўлади. Икки юздан ошиқ забардаст ўзбакни ичкари Урусияга сургун этадилар.

Бир сўз намоздан бўла беради, бир сўз амалдан бўла беради:

— Энди мен нима қилайин?

— Қоч.

— Бола-чақамни ташлаб қаёққа қочаман?

— Бошинг оққан тарафга қоч.

— Анавилар кўз узмайди, қандай қилиб қочаман?

— Узингни сойга от. Жойингдан турма-да, сой тубигача юмалаб-юмалаб бор. Бет-бошинг ёрилади, оёқ-қўлинг лат ейди. Алҳол, омон қоласан. Бўл-бўл.

Бобомиз бирдан сой тараф чопади. Мисоли сувга калла қилмишдай — ўзини сойга отади.

Оқподшо ҳаяллаб келади.

— Тўхта, отаман, тўхта! — дейди.

Оқподшо қасур-қусур юмаламиш тошларни кўзлаб мил-тиқ бўшатади.

Оқподшо сой ёқалаб чопади-чопади — сой энажак сўқ-моқ тополмайди.

Бобомиз тошлар билан юмалайди-юмалайди — ёввойи бодомлар аро ғойиб бўлади.

18

Бобомиз тоғ ёналаб энади-энади — Исфарада манзил олади.

Исфарада-да Оқподшо бўлади.

Фарғона бобомизга торлик қилиб қолади.

Бобомиз Оқподшо йўқ юрт излаб юради-юради — Ду-шанба келади.

«Тили бошқа асло эл бўлмайди».

Бобомиз ана шундай ўй билан тагин йўл олади.

Юради-юради — Денов келади.

Денов беклиги Бухоро амирлигида бўлади.

Бобомиз Деновни макон этади.

Кузи билан мардикорлик қилади.

Қишда одам ёллайди — Фарғонадан бола-бақрасини олдириб келади.

19

Бобомиз бола-бақраси омон-эсон Деновлаб келади.

Айби — тўнғич ўғли бир бошқа бўлиб келади.

Ана шу тўнғич ўғил Ақраб бизнинг отамиз бўлади.

20

Отамиз қоқ тунда тўшакдан туриб кетади.

Соя-шарпасиз ташқарилайди. Гап-сўзсиз ташқарилайди.

Зим-зиё супада қўл кет этиб туради. Теваракка оқпош-шона-оқпошшона боқиб сўзлайди:

— Сартлар! — дейди.

Оёқлари остида ётмиш косовни милтиқ қилиб пешлайди. Милтиқ пешлаб-пешлаб одимлайди.

— Чучелалар! — дейди.

Ҳовлини айланади-айланади — нарвондан томлайди.

Томда қишлоқ узра милтиқ ўқталиб-ўқталиб туради.

— Етилсин! — дейди.

Қишлоқдан итлар ҳуради.

Отамиз ит ҳурмиш тарафга милтиқ ўқталади.

— Учир, сарт-собака, учир! — дейди.

Қиблада ой бир оқариш беради, бир қорайиш беради.

Отамиз оқариш бермиш ойга милтиқ ўқталади.

— Йўқол, сарт-собака, йўқол! — дейди.

21

Бобомиз ташқаридан эшитилмиш овоздан уйғонади.

Қабатини пайпаслайди. Нима гаплигини пайқайди.

Сагчиб ташқарилайди.

Бобомиз супада ҳайкал мисол қотади.

Ошхона тараф қулоқ тутади. Дарвоза тараф қулоқ тутади. Молхона тараф қулоқ тутади.

Овоз қаердан келаяпти — билолмайди.

Ой қорайиш беради.

Отамиз қорайиш бермиш ойга милтиқ ўқталади.

— Отилсин! — дейди.

Отамиз: «пуп-пуп-пуп», дея, косовдан тўп отади.

Бобомиз ана шунда отамиз қаердалигини билиб олади.

Оёқ учида нарвонни топиб олади. Оқиста-оқиста том-лайди.

Томда ўрмалаб боради-ўрмалаб боради — отамиз кети-дан маҳкам қучоқлаб олади.

Отамиз-том ташлаб-том ташлаб йиғлайди. Отамиз оёқ тираб-оёқ тираб йиғлайди.

Бобомиз отамизни томдан кўтариб туширади.

22

Отамиз эсини танигуничайин томма-том юради.

II БОБ

1

Мен Сурхони Ақраб қўлигул ўғли бўламан.

Отамиз қадамиш чўп ниҳол бўлади.
 Отамиз қарамиз дароҳт шиғил-шиғил бўлади.
 Отамиз кесмиш ток шокила-шокила бўлади.
 Отамиз қирқмиш гул шода-шода бўлади.
 — Минг қилса-да, отаси фарғоначи-да, фарғоначи! — дейди эл.

Бир эрта Абил жарчи кўчама-кўча жар солади:
 — ...Барча-барча ҳовуз бўйлаб борсин! Йўқсиллар ҳукумати билан кўришув бўлади!
 — Ювқсизлар ҳукумати дейдими? — дейди онамиз.
 Отамиз онамиздан бетини буриб-буриб кулади.
 — Деҳқонқул! — дейди отамиз. — Шундай десанг-да, бўлади, Шўролар ҳукумати десанг-да бўлади!
 Бизнинг Сурхон тарафда хўжалар бекалар отини атамайди. Бекалар-да хўжалар отини атамайди. Бир-бирларини ё қизлари оти билан атайди, ё ўғиллари оти билан атайди.
 Отамиз билан онамиз бир-бирларини менинг отим билан атайди.

— Барча борадимиз, Деҳқонқул? — дейди онамиз.
 — Йўқ! Катталар боради. Шўролар майдалар билан гапиришмайди.

— Ана, эшитдинг-а? — дейди онамиз.
 Шундай бўлса-да, мен отамиз кетидан ияраман.
 Отамиз мени жеркиб-жеркиб дарвозада қолдиради.
 Мен дарвоза суяниб ўтираман. Отамиз йўлини қарайман.
 Отамиз тушларда қайтади.
 Мен отамиз қўлидан ушлаб тортаман.
 — Айтинг, Шўро қандай одам, айтинг, — дейман.
 Отамиз қоқоб уюб ичкарилайди. Телпагини тапиллатиб кўрпача уради.

Телпак зарбидан дераза пардалар ҳилп-ҳилп этиб олади.
 Отамиз болиш ёнбошлаб ич тортади. Шип тикилиб уҳ тортади.

Мен отамиз пинжига кираман. Мен отамиз белбоғидан тортаман.

— Ота, айтинг! — дейман.
 — Э, ўчир-е, энағар! — дейди отамиз. — Энди сен қолдингми, каллани гаранг қилмаган?
 Мен отамиз пинжида ёта бераман.

Шунда, онамиз ичкарилайди.
 — Қани, гапирсин қани, — дейди онамиз.
 Отамиз тагин миқ этмайди.
 — Гапирсин-да энди ювқсизлар ҳукумати қандайчикин одам экан, гапирсин-да энди.

Ана шунда отамиз онамизга юз буради.
 — Деҳқонқул! — дейди. — Шўролар, биз тўнғич, сиз кенжасиз, деди. Биз сизларнинг катта акаларингиз бўламиз, деди. Шундай экан, сизлар бизга бўйсунилларингиз лозим, деди.

— Яхши, мусулмончиликни билар экан.
 — Деҳқонқул! Гап мусулмончиликда эмас... Деҳқонқул! Шунинг ўнг қулоғинг билан-да эшитиб ол, чап қулоғинг билан-да эшитиб ол: қизил ранг — яхшиликка олиб келмайди. Қизил ранг — одамни алдайди.

— Нима, ювқсизлар ҳукумати қизил одам эканми?
 — Эса-чи, қизил-да. Қип-қизил. Тут шоҳига қистирилган яловигача қип-қизил. Омбор деворларига илиғлик сўзаналарига қип-қизил. Қаёққа қарама — қизил, қизил, қизил...

— Қизил бўлса бўлар, бу кишига нима.
 — Деҳқонқул! Қизил ёмон-да, қизил ёмон. Боиси, қизил ранг — қон ранг! Қон ёмон, ёмон!
 — Замон тинч бўлса, бўпти-да.
 — Деҳқонқул! Қон рангдан ёруғлик тилама. Қон рангдан рўшнолик тилама. Қон рангдан паноҳ тилама. Қон ранг — жаллод ранг!

Шу кундан эътиборан отамиз бир бошқа бўлади-қолади. Бир маҳалгачайин ухламайди. Ҳовли айланиб-айланиб юради. Кўча девор мўралаб-мўралаб юради.
 Етса-да, уйқусида гапириб-гапириб ётади:

— Қизил, кет, қизил!.. — дейди.

Онамиз отамиз ҳолидан қайғуда қолади. Енгига пул қистиради. Фолчига йўл олади.

— Эркагингиз яжуж-мажужга йўлиқибди! — дейди Жарқин фолчи. — Яжуж-мажуж бўлгандаям, улай-булай эмас! Қип-қизил яжуж-мажуж! Қизил яжуж-мажужга қизил товук сўйинглар!

Қизиллар қулоғи қирқта бўлади!

Кечаси билан учта Қизил кириб келади.

— Ҳали, қизилларни даф этиш учун қизил товук сўяра бўлдингми?... — дейди.

Қизиллар отамизни олдига солиб кетади.

Мен отамиз кетидан эргашаман.

Онамиз қўлимдан тортиб қолади.

Отамиз уч кундан кейин қайтиб келади.
 Одатига — этиги пойларини қўли билан суғурмайди.
 Ўнг оёғини бир тараф силкийди — ўнг пойи ўша тараф бориб тушади.

Чап оёғини бир тараф силкийди — чап пойи сандик остига бориб тушади.

Пайтавалари чувалаб-чувалаб қолади.

Кўкси билан кўрпача ташлайди. Болиш кучоқлайди. Бетларини болиш ботиради.

— Бир жойи оғрияптими? — дейди онамиз.

— Деҳқонқул! Мен сенга айтиб эдим-ку, қизиллар эл бўлмайди, деб. Энағарлар мени Юрчига олиб борди. Юрчининг қўрғонида қароргоҳи бор экан. Оқчурин дегич каттаси бир тергамоқли қилди-е, бир тергамоқлик қилди-е! Қизиллар шаънига тагин бир ёмон гап қилсанг, Сибир сургун бўласан, деди. Бир-иккита қоғозга бармоқ бостириб олди.

— Сибири қаерда бўлди?

— Ким билади, қаерда бўлди.

Мен отамиз этикларини териб-териб оламан. Бўсағада жуфт-жуфтлаб қўяман. Пайтаваларини йиғиб-йиғиб оламан. Этикларига ўраб-ўраб соламан.

— Деҳқонқул! — дейди отамиз. — Энди қизиллар мени қўймайди.

— Энди қайтади, Деҳқонқул?

— Энди кетаман. Ёмондан қоч-да қутул ё тон-да қутул, дейди.

Отамиз бир кечада йўқолади-қолади.

Мен тагин отамизни қидираман.

— Отанг бозор кетди, келади, — дейди онамиз.

Мен энди онамиз кетидан ияраман. Онамиз бир одим босса-да, кетидан бораман.

Онамиз ҳовуз боради. Ҳовуз бўйида аёллар билан гурунглашади.

Аёллар бири қўйиб бири айтади.

— Бурноғи кеча тегирмон олдида иккита Қизилни бўғизлаб кетибди.

— Иккита-да гапми, Ҳайитқални жариди беш-олтита-сини отиб кетибди.

— Ҳай, бир замонлар бўлапти-да.

Онамиз кўзасини сув ботириб олади. Кўза елкалаб қайтади. Йўлда кўза қўйиб дам олади.

Мен йўл бош-адоқ олазарак бўламан.

— Отам қани... — дея ингиллайман.

Тўлиб-тошиб турмиш онамиз чўрт ёрилади:

— Иштонимни ичида! Эшитдингми? — дейди. — Мана-ви иштонимни ичида!

Мен мана бўлмасам дейман-да, кўзадаги сувга тупуриб қочаман.

Онамиз кетимдан тош отиб қолади.

— Ҳа, ошингни ейин, сен тентакни, ошгинангни ейин! — дейди.

Онамиз сувни тўкиб ташлайди. Тагин ҳовуз йўл олади.

9

Онамиз мени қарғаб-қарғаб ётқизади.

Мен онамиз рўмолини тортқилай-тортқилай ухлаб қоламан.

Бир маҳал эшигимиз гижир-гижир очилиб ёпилади. Мен кўзимни очгани эринаман. Онамиз ташқарилаяпти, дея ўйлайман.

Ун беш-йигирма кунда бир бор шундай бўлади.

Бир сафариди уйқум келмайин ётаман.

Онамиз оҳиста-оҳиста тўшакдан туради. Онамиз оёқ учида-оёқ учида айвонлайди.

Айвон тарафдан шивир-шивир эшитаман. Шивир-шивир-да мени отим-да бўлади.

Гап-сўзларни алайна-алайна эшитолмайман. Аммо-лекин кўнглим туяди: ана шу шивир-шивирчи отамиз бўлади!

— Ота, ота! — дея лик этиб тураман.

Онамиз ила-чила қайтади.

— Ҳа, нима, нима? — дейди. — Ота? Қани ота? Нима бало, эловраяпсанми? Ет, ухла, ёт!

Онамиз бошимни силай-силай кетади. Онамиз бошимга кўрпани торта-торта кетади.

Мен тагин кўрпадан бошимни оламан. Кўзларимни катта-катта очаман. Пичир-пичир эшитаман.

— Мени қизиллар йўқламаяптими?

— Йўр-а.

— Йўқласа, тоққа ўтинга кетиб эди, де.

— Узи қаерда юрибди?

— Ишинг бўлмасин.

— Нимага ишим бўлмайди? Ўлик-тиригини билайин-да.

— Ҳайиткални жариди ётибмиз.

— Жарда ётади?

— Аслида, тоғда ётамыз. Жарга кечаси келамиз.

— Тоғ қаерда, Ҳайиткални жари қаерда.

— Отни олдида нима дегич гап. Тоғдан Ҳайрондара энамиз. Ҳайрондарадан кейин Ҳайиткални жари-да.

— Бир ўзимми?

— Бир ўзим қаёқда — ўнта жигит. Ўзимиздан Рашид бор. Бошқалари бошқа қишлоқдан. Ҳали тагин кўпаямиз. Теварак қишлоқлардан жигитлар келиб қўшилаяпти.

— Кечаси Ҳайиткални жариди нима қилади-а? Уйгинасида бола-бақрагинаси олдигинасида ётса бўлмайдимми-а?

— Деҳқонқул! Сен нимани биласан? Биз эл-юрт учун олишяпамиз. Бирови-да Ҳайиткални жаридан тирик ўтолмаяпти. Утганини-да кўраман!

— Кимни айтаяпти?

— Қизилларни-да, кимни бўларди.

— Қизиллар Ҳайиткални жаридан ўтадимми?

— Эса-чи. Деновдан Хўжасоатга келгич йўл Ҳайиткални жаридан ўтади-да. Бошқа йўл йўқ. Шулар жарда Қизилман, дегичини қонига беляяпмиз.

— Кўзига қарасин-да, қизилларда милтиқ бор, дейишадди.

— Милтиқ бизда-да бор. Бир кечаси бешта Қизилни ўлдириб, пулемётини-да олиб олдик.

— Ишқилиб, кўзига қарасин, дейман-да.

— Деҳқонқул! Кўзимга қарасам-қарасам, Қизил зотини энасини жабдуқлайман!

— Кўп катта кетмасин.

— Деҳқонқул! Катта кетсам-кетмасам, қишлоғимизга ўрис зотини ёнаштирмайман!

Пичир-пичир эшита бериб кўзим кетади.

10

Тонглай айвон қарайман.

Айвонда кўрпа-тўшак бўлади — отамиз йўқ бўлади. Мен ер тепиб-ер тепиб ингиллайман. Мен ер чомалаб-ер чомалаб ингиллайман.

Онамиз энгимдан олиб турғизади.

— Желакни кир қилдинг, қирғинни олдида қирилиб кетгур! — дейди. — Йўқ отани қаердан топаман? Сендан ота қарзим борми?

Мен ошхона чопаман. Сув тўла кўзаларга тупуриб-тупуриб қочаман.

Кетимдан отилимиш косов дарвоза тарақлаб тегади.

11

Отамиз қачон келади, дея кун санайман.

Кун санай бериб, бармоқларим тақчил бўлиб қолади. Кун санай бериб, кафтларим бармоқларим билан тўлиб қолади.

12

— Бўлди, энди қайтиб келсин. Анави Деҳқонқули безорижонимни чиқарди, — дея пичирлайди онамиз.

— Бола бола-да, — дейди отамиз.

— Аёллар, эркагингиз босмачи бўп кетибди, шу чинми, дейди.

— Деҳқонқул! Босмачи деманглар. Неча марта айтаман, босмачи деманглар деб.

— Бари аёл шундай дейди.

— Деса дея беради-да. Босмачи бўлиб, қайси юртни босиб олибмиз? Босмачи бўлиб, қайси элни талон-торож этибмиз? Деҳқонқул! Босмачи дегич гапни улар ўйлаб топдилар.

— Кимлар?

— Кимлар бўларди — қизиллар-да. Ўзлари юртимизга бостириб келди. Яна тагин, бизни босмачи деб атади. Падар лаънатилар ўзларини ёрлиқларини бизнинг пешонамизга ёпиштирди.

— Унда, бу киши ким бўлди?

— Мужоҳид! Билдингми? Мужоҳид!

— У нима дегани бўлди?

— Мужоҳид эл-юрт учун жиҳод этувчи одам бўлади.

Эл-юрт йўлида шаҳид бўлиш учун шай одам бўлади.

— Ким биледи, Деҳқонқул, эл-юрт шундай деяпти-да.

— Деҳқонқул! Эл-юртга шундай деб айт. Эл-юрт қизиллар иғвосига учмасин. Мен қизилларни битта қўймай қираман. Омон қолмиш Қизилни қаердан келган бўлса — ўша ёққа қайтариб қайдайман. Эл-юрт ана ўшанда биледи — мужоҳид ким, босмачи ким эканини. Ботар кунни отар тонги бўлади.

13

Бир оқшом дарвозамизда учта одам қора беради.

Одамлар остонамизда аланг-жаланг бўлиб туради.

Онамиз бет бекитиб-бет бекитиб пешвоз боради.

— Қани у, туземец? — дейди бирови.

Онамиз англамайди — ер боқиб тура беради.

— Мен сен чуркадан сўраяпман?

— Қани у, туземец, чурка?

— Ким-ким? — дейди онамиз.

— Босмачи эринг қани, деяпман!

Онамиз ана шунда англайди. Хиёл юз очади.

— Ҳа-а, отасими? — дейди. — Отаси тоғлаб кетиб эди.

— Қачон келади, туземец, чурка?

— Ўтин териб бўлса, келади-да.

Келувчилар кет қайрилади.

— Ўзи бир туземец чурка бўлса, яна тагин бетини бекитади-я! — дейди.

— Келгичлар бирови Нормурод фаол бўлди.
 — Деҳқонкул! Шу энағарга айтиб қўй, қадамини тортса тортди, тортмаса, ўз қўлим билан калласини оламан.
 — Ўзи, қизиллар қачон кетар эмиш?
 — Деҳқонкул! Қизиллар кетмайди, ҳайдамаса кетмайди. Кетмаса, ўзларини шўри. Бари Қизилни тутдай тўкаман. Қизиллар ўлигини гожирага ем қиламан.
 — Бир Рашид босмачи билан икковини қўлидан нима келади.
 — Деҳқонкул! Неча маротаба айтаман, босмачи дема деб. Босмачилар ана — қизиллар!
 — Бари шундай деяпти-да, менда нима айб.
 — Бари айтса-да, сен айтма. Чин, бизнинг қишлоқдан Рашид икковимиз, чин. Биз нима қилайлик, бари дин-имонини сотаяпти. Бирови Шўро бўлаяпти, бирови фирқа бўлаяпти, бирови ҳосилот бўлаяпти. Деҳқонкул! Мен уларни жигит санамайман. Йўқ, жигит санамайман. Гапни ўроли келди, айтишин... Улар хунаса! Ҳа, хунаса!
 — Шундай дейишга уялмайдимиз?
 — Бўлмаса, нима дейин? Кофир дейин десам — бари ўзбек бўзболалар. Ўзбек дейин десам — бари кофирлар йўлидан юрибди. Мусулмон бўп — мусулмон эмас, кофир бўп — кофир эмас. Бундайчикинларни ким дейди? Хунаса дейди-да!

15

— Бу сафар ҳаяллаб қолди?
 — Кўлобда бўлди. Иброҳимбек қўрбоши ҳазратлари қўлида машқ олди.
 — У киши ким бўлди?
 — У киши ислом лашкари сорбони бўладилар. Иброҳимбек ҳазратларини қўрбошимиз десак-да бўлади, амири-миз десак-да бўлади. Воиси, амири-миз ўз жойларига Иброҳимбек ҳазратларимизни тайинлабдилар-да, ўзлари Афғонистон сари сипориш берибдилар. Худо хоҳласа, Иброҳимбек ҳазратимиз сорбонлигида бари ўрисни битта қўймайин қирамиз.
 — Кўлобга бир ўзи бордимиз?
 — Йўқ! Элликтача жигит бўлиб бордик. Иброҳимбек ҳазратимиз қароргоҳида туркий лашкарбошилар машқ берди. Ай, бир барлос жигитлар машқ олаяпти, ай, бир барлос жигитлар машқ олаяпти! Жигит эмас — лочин, лочин! Иброҳимбек ҳазратимиз барлослари олса олади — асло олдирмайди!

16

Тагин кун санайман.
 Тагин бармоқларим тақчил бўлиб қолади.
 Тагин кафтларим бармоқларим билан тўлиб қолади.

17

Тунлардан бир тун ташқарида тапур-тупур бўлади.
 Амрлар эшитилади:
 — Қимирлама, отаман!
 — Қадингни кўтар!
 — Қўлингни бер!
 — Типирчилама!
 Шунда, отамиз овози-да келади:
 — Рашид айтди-я, шу кеча уйингга борма, деди-я!
 Рашидни галини олмадим-а, ай, аттанг-а!
 Онамиз отилиб ташқарилайди. Овоз бериб йиғлайди.
 — Эй, моча! — дейди биров.— Учир, бўлмаса сениям бойлаймиз!
 Ҳаминқадар тала-тўп бўлади. Ҳаминқадар дўк-зуғум бўлади.
 Ташқари бирдан ёришади.
 Мен ана шунда ташқарилайман.
 Ташқарида қўша фонус ёнади.
 Қўллари куллилик отамиз супада ётади. Бет-боши қон отамиз гужанак ётади.

— Успенский, Полторацкий! Отни олиб келинлар! — дейди биров.

Бир фонуслик чопқиллайди. Кўчадан от етаклаб келади. Супа олдида бел қилади.
 Амр этувчи отамиз бўйнидан эгар қошига арқонлайди.
 — Ҳайда! — дейди.
 От кўча йўл олади.
 Отамиз от кетидан оёқ тираб-тираб одимлайди. Ўзини кетига ташлаб-ташлаб одимлайди.
 Девор суяниб турмиш онамиз тагин овоз бериб йиғлайди.
 — Эй, моча чурка, мен сенга ўчир деяпман! — дейди Успенский.

Онамиз дами ичига тушиб кетади.
 — Чанишев! — дейди отамиз.— Манави чўчкаларингга айт, пошिका-заифаларни ундайчикин сўкмайдилар!
 — Сўкаётганим йўқ,— дейди Успенский.— Мочани моча дейди-да. Сен ҳанги чурка, заифанг моча чурка! Юртинг — Чуркистон!
 — Ундай дема! Туркистон де, Туркистон! Мен Урусиянгни сўкаётганим йўқ!
 — Ўзи, Туркистон номи нимадан олиб айтилади, Полторацкий?
 — Турк сўзидан олиб айтилади. Туркийлар макони, деган мазмун беради.
 — Ҳа-а. Сен чурка туземец ўзингни буюк туркийлар деб биласанми? Буюк туркийлар... Буюк Туркистон... Сассиқ чуркалар! Сассиқ Чуркистон! Ана, сен кимсан!
 — Ўзи бир чурка туземец бўлса, Туркистон, туркийлар деган пўрим-пўрим гапларни қаердан билади, Колесов?
 — Анави Ҳисор тарафларда турк офицерлари итдай изгиб юрибди. Ана ўшалар ўргатапти.
 — Анвар пошони асфаласофилингга жўнатганимизга ўн икки йил бўлди-ю?
 — Қаланги-қасангилари ҳамон дайдиб юрибди.
 Онамиз отамиз кетидан эргашиб боради. Ҳиқ-ҳиқ этиб боради.
 Мен онамиз кетидан эргашиб бораман. Инг-инг этиб бораман.
 Олдинма-кетин катта йўллаб келамиз.
 Катта йўлда тагин иккита отлик бўлади.
 Қизиллар ана шу манзилда оёқ илади.

18

— Чанишев! — дейди отамиз.— Бир кун бўлмаса, бир кун сен суллоҳ келишингни билиб эдим. Айнан сен суллоҳни келади, деб ўйлаб эдим. Уйлаганим бўлди, Чанишев!
 — Ҳа, нима дейсан, нима?! — захрини сочди Чанишев.
 — Чанишев! Мен шу қишлоғимизга қадам қўяман дегич ўрис қонини ичдим. Олисдан кўрдим — отдим, яқиндан кўрдим — сўйдим. Ай, аттанг-а, қўллик бўлиб қолдим. Мен ўрис зоти қонини қолдирмайин ичман деб эдим.
 — Ичолмас эдинг. Босмачи зотини таг-томири билан қириб ташлаш учун бир юз олтмиш минг Қизил Қўшин бўлиб келиб эдик. Бир юз олтмиш минг оврупоча қуроллик сара лашкар-а!
 — Қўллик бўлмаганимда, бир юз олтмиш мингини-да қонини ичар эдим! Чанишев! Бир ушлаш бўлса — ушладинг. Бўлар иш бўлди. Энди, қўлларимни қўйбер.
 — Сендан қўрққулик, Ақраб, қўрққулик!
 — Чанишев! Қўп қўрқа берма. Мана, эгар қошига қўй кўганлагандай кўганлаб олдинг. Энди қаёққа-да борар эдим.
 — Лазаревич, Фонштейн! Қўлини қўйиб юборинлар! Қизиллар отамиз қўлини қўйиб юборади.
 Отамиз уюшиб-уюшиб қолмиш қўлларини ёйиш учун кучлоқ отиб-кучлоқ отиб олади.
 Шунда, қизиллар ёппа барака милтиқ ёпишади.
 — Ай, Чанишев-ай! Ай, тўққиз қайтган-ай! — дея кулади отамиз.— Юракдан-да бор экан-да! Шу юрагинг билан мени ушлагани келдингми-а? Ақраб қўрбошини-я? Ай, энағар нўғай-а, ай, заниғар нўғай-а!
 — Сўкма, туземец!
 — Чанишев! Сен ким? Айт, сен ким? Нўғай мусулмон фарзанди. Сен мусулмон фарзанди бўла туриб, манави

ўрислар гапига кириб келдинг. Ҳурислар менинг калламни ейиш учун сен нўгайларни бекорга танламади. Боиси — ўзбек билан нўгайни тили бир, дини бир, урф-одати бир. Билсанг — сен нўгай ўзинга ўзинг милтиқ ўқталиб келдинг! Энди айт, туземец менми ё сен тўққиз қайтган нўгайми?

— Мен сен билан ҳарбий судда гапиришаман, Акраб кўрбоши! Рудзутак, йўл ол!

Қизиллар Денов тараф жилов буради.

Ана шунда қизиллардан бир соя айрилиб қолади. У Нормурод фаол бўлади.

— Чанишев! — дейди отамиз. — Бир оёқ ил! Анави хунасага айтар гапим бор!

Қизиллар оёқ илади.

— Ай, Нормурод хунаса! — дея кет бурилади отамиз. — Сен мени ўрисларга ушлаб бердинг! Илойим, қариган чоғингда тентак бўл, аёлингни уч талоқ қўй, элга эрмак, халққа шалоқ бўлиб ўл, оллоҳу акбар!

19

Тун кўройдин бўлади.

Қиблагорда Керагатог оппоқ-оппоқ оқариш беради.

Чанишев тоғ хушрўйидан ҳузурланади.

— Бай-бай-бай! — дейди. — Ана жамол, мана жамол!

Биз энди бу жамолистонни Ўзбекия деб атаймиз, Ўзбекия!

— Туркистон яхши эмасми?

— Йўқ, Ўзбекия деймиз, Ўзбекия. Ҳуртоқ Ленин Туркистонни Ўзбекия деб атаймиз, деб эдилар. Бундай доҳиёна гоя фақат Лениндан келади!

Отамиз ўнг қабатида иккита Қизил боради. Отамиз чап қабатида иккита Қизил боради.

Отамиз олдида Чанишев боради.

Фонуслар лоп-лоп этиб боради.

Мен пешонамни онамиз тиззасига нуқиб-нуқиб ҳиқил-лайман.

— Эна, эна!.. — дейман.

Мен юзларимни онамиз қўлларига босиб-босиб ҳиқил-лайман.

— Кетди, отам кетди!.. — дейман.

— Кўрдим... — дея озурда бўлади онамиз. — Кўрдим, отанг кетди...

Онамиз ўқиб-ўқиб йиғлайди. Онамиз увв-увв йиғлайди.

Онамиз овоз қўйиб йиғлайди — демак, хавф-хатар олислайтиди. Демак, энди кўрқмасе бўлади.

Шу боис, отамиз кетидан йўл олиб йиғлайман.

— Ота-а-а! — дейман.

Отамиз қайрилиб қарамайди.

Фонуслар лоп-лоп этиб боради.

Қизиллар отда бўлсалар-да, милтиқ ўқталиб-ўқталиб боради.

Отамиз Қизил милтиқ тигида кетади.

Мен отамиз кетидан чопаман. Пилдир-пилдир чопаман.

— Ота-а-а!

Яланг оёқларим ерга тегиб-тегмай чопаман. Ана-ана етажак бўламан.

— Ота-а-а!

Жон-жаҳдим билан чопаман. Шунда, бетим билан ер учаман. Кафтларим билан ер бориб тушаман. Забтим билан бир-икки бор юмалаб оламан. Жойимдан тураин дейман — туролмайман.

Отамиз Қизил милтиқ тигида кетади.

Ерда ётмиш кўйи отамиз кетидан қарайман.

— Ота-а-а!

Фонуслар лоп-лоп этиб боради.

— Ота-а-а!

Отамиз Қизил милтиқ тигида кетади.

20

Отамиз чимзор оралаб боради.

Отамиз бугдойзор оралаб боради.

Бугдойзор адоғи дарёча оқади.

Дарёча адоқ соҳили Сайрак қишлоғи бўлади. Дарёча қибла соҳили Хўжасоат қишлоғимиз бўлади.

Отамиз Қизил милтиқ тигида боради-боради — ана шу дарёча бўйида оёқ илади. Чап елкаси оша қиблагорда қолмиш қишлоғига боқади.

Боқади-боқади — ботинан-ботинан инқиллаб-инқиллаб олади.

Қизиллар отамиз чап елкасига милтиқ билан туртади.

— Олга, олға! — дейди.

Отамиз энди ўнг елкаси оша боқади.

Боқади-боқади — хўрсиниб-хўрсиниб олади.

— Дехқонқул-ай! — дея овоз беради.

Отамиз онамизни йўқладими? Отамиз мени йўқладими? Мени йўқласе нима учун йўқлади? Мен гўдакдан ҳимо тиладимми? Мен ушоқдан паноҳ тиладимми? Ушоқ ўғлон қўлидан нима-да келади?

Қизиллар отамиз чорловини ўзларича йўяди. Мазкур бугдойзорда босмачилар бор, дея йўяди. Ана, Акраб қўрбоши босмачиларни йўқлапти, дея йўяди.

Қизиллар апил-тапил бугдойзор милтиқ буради.

Аммо отамиз йўқламиш Дехқонқул... босмачидан шовур бўлмайди.

— Дехқонқул-ай!

Қизиллар ҳаминқадар жонсарақ бўлади. Тап-тап отдан ташлайди. Шарақ-шарақ милтиқ ўнглайди.

— Дехқонқул-ай, Дехқонқул!..

Дехқонқул дегич... босмачидан ҳамон шовур бўлмайди.

Ана шунда отамиз Акраб қўрбошилигини қилади!

Лик этиб от миниб олади. Тиззалари билан от ниқтайди.

От жойидан забт олади. Аммо ўн-ўн беш қадамда бирдан тис бўлади. Жойида ер тепинади.

Боиси — юган учи ерда ётмиш Қизил билагорда бўлади.

Қизил юган учиде судралиб-судралиб боради. Қизил бакириб-бакириб боради:

— Акраб, агар қочсанг, болаларингни отамиз! Акраб, болаларингни битта қўймай отамиз!..

Отамиз «бола» сўзидан кейин забтидан қайтади. Отамиз «бола» сўзидан кейин ниятидан кечади.

Қизил сапчиб туради. Отамиз оёғига ёпишади.

Отамиз Қизил кўкракка оёқ қўяди.

— Осилма! — дейди. — Ҳзим тушаман!

Қизиллар отамизни ўраб олади.

Қизиллар юрак ҳовучлаб-юрак ҳовучлаб туради.

Отамиз ана шу вазиятни англаб олади. Отамиз ана шу вазиятдан келиб айтади:

— Дарё бўйини олиб ётасизлар, деб эдим, — дейди. — Булар бошқа жойни олибди-да.

Отамиз шундай дея-дея, теварак-бошга олазarak-олазarak боқади.

— Кимни айтаяпсан? — дейди Чанишев.

— Кимни бўларди — жигитларимни-да.

— Сен бизнинг келишимизни билиб эдингми?

— Чанишев! Сен мени ўзингдайин бир тўпори кофир деб ўйлаб эдингми? Эса-чи, билиб эдим, эса-чи. Жигитларимга дарё ёқасида ангниб ётинглар, деб тайинлаб эдим.

— Жигитларинг энди қаерда қарайди!

— Қаерда бўларди — худони бир ерида-да. Ҳали йўлимизда Ҳайитқални жари келади, Анбарсой келади, Қизилсув келади...

Қизиллар йўлларида давом этишларини-да билмайди, қишлоққа қайтиб боришларини-да билмайди.

21

Отамиз ана шунда гап индаллосидан олади:

— Чанишев! — дейди. — Ҳзи, мени қаёққа олиб кетаяпсан?

- Юрчига.
- Ундан кейин-чи?
- Тошканга.
- Тошкандан кейин-чи?
- Урусияга.
- Урусияга олиб бориб нима қиласан?
- Урусияда суд бўласан.
- Чанишев! Суд-буд, деб ўтирма-да, жигити гапни айт:

Шўро ҳукумати мени нима қилади?

- Нима қиларди, суд кесади.
- Нимами кесади?
- Каллангни кесади!

Отамиз Чанишев гапидан рози бўлади.

• Жигити гап бўлди, — дея ўйлайди. — Бўлмаса ўз оёғи билан қассобхонага боражак молдай бўп кета берар эдим.

— Чанишев! — дейди отамиз. — Худодан-да ўтди, бандадан-да ўтди.

— Ўтди, Ақраб қўрбоши, бари ўтди.
— Худо билибми-билмайми, сен ўрисларни юртимизга ҳайдаб келди...

— Бари ўтди-кетди, Ақраб қўрбоши. Энди биз сенга тўнғич ака бўламиз. Сен эса бизга кенжа ука бўласан.
— Худо билибми-билмайми, биз мусулмонлар кўлига милтиқ берди. Ўрисларни от, деди.

— Бари ўтди, Ақраб қўрбоши, биз ака-ука бўламиз.
— Ака-ука бўласан? Чанишев! Ўзи, кофир ўз оти ўзи билан кофир экан-да. Мусулмон билан кофир қачон ака-ука бўлиб эди-да, энди бўлади?

— Бўлади, мана биз бўламиз. Шарқда яхши-яхши шарқона урф-одатлар бор. Масалан, Шарқда кичиклар катталарга итоат этади. Шундай экан, сен бизга итоат этасан.

— Чанишев! Ўлсам ўламан — лекин сен ўрисларга ука бўлмайман!

— Бўласан, шундай кун келади, бўласан. Акаям гапми, ҳали Ленинни отам дейсан, Крупскаяни онам дейсан.

— Чанишев! Ўлсам ўламан — лекин сен ўрисларни акам демайман!

— Дейсан, шундай кун келади, дейсан. Дейиш ҳам гапми, ҳали каллаи саҳарлаб ассалом, катта ака, дея ашула айтиб салом берасан.

— Мусулмон билан кофир бу дунё тугул, у дунёда-да эл бўлмайди. Боиси, мусулмон мазорга кофирни кўмиб бўлмайди, кофир мазорга мусулмонни кўмиб бўлмайди. Шундай экан, мусулмон билан кофир у дунёда-да ака-ука бўла олмайди.

— Бўлади, ўртоқ Ленин гоёлари шундай, бўлади.

— Унда, ўша Лениннинг қушмия одам экан!

— Ўртоқ Ленинга тилингни теккизма, туземец!

22

— Чанишев! Айб сенда-да бўлмади, айб менда-да бўлмади. Бари худодан бўлди! Чанишев! Сендан тилаяжак бир тилагим бор. Ана шу тилагимни бажо келтир. Ана шунда, сен-да бола-бақранг олдига борасан, мен-да бола-бақрам олдида қоламан.

— Айт, айт қани?

— Сен олдин, бажо келтираман, дея сўз бер. Ана ундан кейин айтаман.

— Сўз бераман! Ана, энди айт.

— Чанишев! Мени мана шу ерда от!

— Қаерда-қаерда?

Отамиз ўнг оёғи билан ер тешиб-ер тешиб айтади:

— Мана! Мана шу ерда от!

Қизиллар бир-бировига қараб-қараб олади. Қизиллар калла чайқаб-калла чайқаб олади.

— Чанишев! — дейди отамиз. — Мен ўзбакман, ўзбак! Ўзбак қаерда таваллуд топади — ана ўша ерда умр кечиради Чанишев! Валиқ жаннатмакон соҳилда бўлса-да, ўлиб қолади. Балчиқдан-балчиқ сув бўлса-да, ташлаб юборса бўлди — тагин тирилади-қолади. Чанишев! Ўзбақда ана шундай! Ўзбақка жаннатмакон-да татимайди. Ўзбак жаннатмаконда-да ўз юртини қўмсаб-қўмсаб адо бўлади. Ўзбак

жаннатмакондан ўзининг пахтазорини қўмсаб-қўмсаб қайтиб келади.

— Хўп, борайлик қани.

— Чанишев! Ўзбак қаерда таваллуд топади — ана ўша ерда ўлади! Ўзбак ўз эл-юртида ўлади! Ўзбак ўз ўлан-тўша-гида ўлади. Ўзбак — ана шундай ўзбак!

— Улимга маҳкум учун ерни фарқи нима, туземец, — дейди Успенский.

— Ўрис! Чин, сен учун фарқи йўқ, чин. Қаерга борса — ўша ер ўрис учун юрт бўлади.

— Эл-юрт, эл-юрт дейсан, ўзи, Ўзбакида сени кўмиш учун эл-юрт қолдими? — дея ҳиринг-ҳиринг кулади Успенский. — Икки милён босмачи қириб ташланди, дейишаётиб эдимиз, Рудзутак?

— Шундай, икки милён босмачи қириб ташланди, шундай, — дейди Рудзутак.

— Ана, икки милён эл-юртинг асфаласофилинга сафар қилибди.

— Топилади! — дейди отамиз. — Бир мени ўраб-чирмаб кўмажак эл топилади. Ўзбак элини қириб адо этолмайсан. Ўзбак эли — катта эл.

— Ҳали тагин қирамиз! — дейди Колесов.

— Асфаласофинда туркий туземецлар учун тагин милёнга жой тайинлаб қўйдик, — дейди Успенский.

— Ўрис! Сен ана шундай ўласан! Ўрис қаерда ўлади — ўлиги ўша ерда қолади. Ўрис учун ўлар ери мазор бўлади. Мозорига бир хоччўп қадаб кетади — бўлди! Ўрис! Ўзбак қаерда ўлади — ўлигини ўз эл-юртига олиб келади. Ўзбак ўлигини ўз қиблагохига кўмади. Ўзбак ўлигини ўз бош-тожиги кўмади. Шу боис, ўзбак кабристон қиблагохда бўлади!

— Хўп, олдин борайлик, бир гап бўлар, — дейди Чанишев!

— Чанишев! Сен мени Урусияга олиб борасан-да — пақиллатиб отиб ташлайсан. Қайси бир ўрага кафансиз кўмиб ташлайсан. Ватан гадоси кафан гадоси бўлиб ўламан. Кафансиз ўлигимни ким эл-юртимга олиб келиб кўмади? Кафансиз ўлигим ит ўлиқдайин Урусияда қолиб кетади! Ана ундан кейин, бола-бақрам мени қаерлардан йўқлаб йиғлайди? Бола-бақрам қаерларга бориб отамлаб йиғлайди? Бола-бақрам қайси мазорим бошига бориб йиғлайди? Бола-бақрам улуг айём кунларда қайси мазоримга чироқ қўяди? Шундай экан, отарман бўлсанг, мана кўкрак — от! Лекин — ўз эл-юртимда от! Шаҳид бўлсам — ўз эл-юртимда шаҳид бўлайин! Шаҳидимни ўз эл-юртим кўсим!

Ана шунда Чанишев отини қайиради. Отамиз билан муқобил бўлади.

Чанишев мулзам бўлади!

— Ақраб қўрбоши, — дейди сокин-сокин. — Мен сени бир йўлтўсар деб эшитиб эдим. Бир каллакесар деб эшитиб эдим. Бир ваҳший деб эшитиб эдим. Инчунун, ўғриям деб эшитиб эдим! Сени мана энди билдим. Ақраб қўрбоши, сен асл жигит экансан, асл жигит!

Чанишев сукут олади.

— Ақраб қўрбоши, — дейди. — Ихтиёр менда бўлса эди, мен сени ҳозироқ озод этар эдим. Ихтиёр менда бўлса эди, мен сени ўзимга ўринбосар қилиб олар эдим. Минг афсус! Ақраб қўрбоши, мен — полковник Чанишев, ҳали ўртоқ Қуйбишев олдида отдан тушмадим, мен — полковник Чанишев, ҳали ўртоқ Фрунзе олдида отдан тушмадим. Ақраб қўрбоши, мен — полковник Чанишев, Ақраб жигит олдида отдан тушаман!

Чанишев шундай дея-дея, вазмин-вазмин отдан тушадди.

Бир қўлида юган Чанишев отамиз қошида бош эгиб-бош эгиб туради.

— Жигит!.. — дейди Чанишев.

— Чанишев! Бир қадам-да босмайман! Мен мана шу эл-юртда жон бераман!

— Жуда бўлмаса, Юрчигачайин борайлик, жигит?

— Чанишев! Ошингни еса-да, мард есин, бошингни еса-да, мард есин! Мана кўкрак — ма!

Аслиддин Калонов чизган расм.

Отамиз тиламиш тилак бажо бўлади.
Кизиллар шаҳид отамизни бугдойзорда ташлаб кетади.

24

Эл-юрт отамиз қони тўкилмиш тупроқни девор билан ўраб олади.

Эл-юрт отамиз жон бермиш тупроқ узра оппоқ ялов қадаб олади.

Эл-юрт Ақраб шаҳид пойидан ўта-ўта бир оёқ илиб олди.

Эл-юрт Ақраб шаҳид учун фотиҳа ўқиб-ўқиб олади.

III БОБ

I

Тонг сахарлаб кўчалайман.
Шахдам-шахдам қадамлайман.

«Юр, туземец, юр!»

Қўлларимни узатиб-узатиб қадамлайман.

«Учир, чурка, ўчир!»

Милтиқ пешлаб-милтиқ пешлаб қадамлайман.

Шунда, пешонамдан бир соя кела беради.

— Эб-эй, эб-эй, Дехқонқул? — дейди соя. — Ай, Дехқон-қулмисан?

Милтиқ ўқталиб-ўқталиб бора бераман.

«Учир, туземец, ўчир! — дейман. — Сен — моча чурка! Юртинг — Чуркистон!

Соя қимир этмай қолади.

Шу маҳал онамиз кетимдан қандай дохил бўлади — билмай қоламан. Кетимдан қандай кучоқлаб олади — билмай қоламан.

Қошима қотмиш соя кўксига тупура-тупура калима кайтаради.

— Ай, Болхин ҳамсоя, — дейди соя. — Шугинангиз бир балога йўлиққан-ов. Улжон фолчига фол очириб келсангиз бўларди.

— Фолчи нимаям дерди, Холдон ҳамсоя.

— Фолчи айтади-да, Болхин ҳамсоя, фолчи айтади.

— Узи — бўлган-бўлдиги шул, холаси.

— Бўлган-бўлдиги шул, бўлган-бўлдиги шул! Утакамни ёриб юборайин, деди! Бовужуд, бўйимда йўқ — бўйимдан туширарди-кўярди!

— Болада не айб, холаси. Боваси шундай эди, отаси шундай эди, боласи-да шундай бўлди-да.

2

Директоримиз барчамизни улкан синфхонага солади.
— Майлис бўлади! — дейди.

Синфхона лик тўлади. Тик туриш учун жой қолмайди.

Директоримиз эшикни ичкаридан қулфлаб жория этади:

— Уртоқлар, бешинчи синфдан бошлаб барча пахта фронтига сафарбар этилади!

Ўйнаб кўяй, бешинчидан, ўйнаб кўяй, дейман!

Тўртинчидан бешинчига кўчганларимга пушаймон бўламан.

Унинчи синф гап қайтаради:

— Ўқиш нима бўлади, домла, ўқиш нима бўлади?

Директоримиз шаҳодат бармоғини шипга нишлайди.

Тантанавор-тантанавор нишлайди.

— Пахтазор — дафтаринг бўлади, гўзалар ҳуснихатинг бўлади! — дейди.

Муаллимларимиз уйма-уй юради. Кийим-бошларимиз билан кўрпа-тўшакларимизни олдириб келади.

Мен онамиз бериб юбормиш бўхчани олиб қарайман: бўхчада иккита кўрпача бўлади. Иккита нон бўлади. Майиз бўлади, тўртта моёк бўлади.

Мен моёкларни арчиб-арчиб еб оламан.

3

Эшик тушдан кейин очилади.

Директоримиз жуғрофия таёғини эшикка ниш этади.

— Уртоқлар, биров-бировдан олға! — дейди.

Мен бўхчамни орқалаб ташқарилайман.

Мақтабимиз дарвозаси олдида тўртта катта машина бўлади.

Муаллимларимиз мактабдан машинагачайин икки саф бўлиб туради.

Мен ана шу саф орасидан машинага йўл оламан.

Катта синфлар бўхчаларини машина ичига отиб-отиб туширади.

Мен-да бўхчамни отаман-бўхчам елкамга қайтиб келиб тушади. Тагин-отаман — бўхчам кўксимга қайтиб келиб тушади.

Физика муаллимимиз бўхчамни машина ортиб беради. Оёғимдан олади-да, ўзимни-да ортади.

Жўна-жўна бўлади.

Ота-оналаримиз бот-бот тайинлаб қолади:

— Арикдан сув ичма — пахтага дори сеподи!

— Самолёт дори сепи берса — бекиниб ол!

— Қийналсанг — қочиб кела бер!

— Мабодо қочаман десанг — катта йўл четгинасидан юргин!

Машина оҳиста-оҳиста жилади.

Ота-оналаримиз қўл силкиб-қўл силкиб қолади. Биров кўзига ёш олади. Биров юпатади:

— Бўлди-е, болангиз фронтга кетаяптими!

— Уз оти ўзи билан пахта фронти-да!

— Жобида бир машина ёрдамчи бола сойга агнаб кетибди!

— Болалар кори ҳол бўлмабдими?

— Эб-эй, бола қолибдими!..

Йўлда болалар кўшиқ айтади. Ким қандайчикин кўшиқ билади — ана шу кўшиқни айтади.

Шунда, машина йўл четлаб оёқ илади.

Директоримиз кабинадан ташқарилайди. Кабина пиллапоясида тикка бўлади.

— Уртоқлар, ўлан-лапарлардан айтманглар, совет кўшиқларидан айтинглар!

4

Машина юради-юради — Сталин колхозни мактаби олдида оёқ илади.

Мен бўхчамни гурсиллатиб ер ташлайман. Бўхчам кетидан ўзим осилиб тушаман.

Мақтаб қоровули хувиллаб ётмиш синфхоналарни очиб-очиб беради.

Мен бўхчамни орқалаб ичкари лўкиллайман.

Катта синф синфхона тўрини олади.

Майда синф остона олдида қолади.

Мен дераза остини оламан. Бўхчамни гупиллатиб ташлайман-да — устига узала тушиб ётиб оламан.

— Ўйнаб кўяй, дераза, остидан, ўйнаб кўяй! — дейман.

Унинчи синф болалар гапимдан кулишиб-кулишиб гапиршидилар:

— Нега шу бола гапи ўролида ўйнаб кўяй, дейди?

— Одати-да.

— Нега ўйнаб кўяй, дейди?

— Ким билади. Зиёд дегичи гапи ўролида масалан, масалан, дейди. Шундай гап-да.

Шу вақт жой жанжали бўлади.

Биров-бировини бўхчасини нари суради. Биров-бировини бўхчасини нари отади. Биров-бирови билан олишиб қолади.

Деворда осиглиқ улкан битиктахта тарақ этиб тушади. Битиктахтада қолмиш битикка кўзим тушади:

«5 сентябр.

Сарлавҳа: Совет халқи 1980 йилда коммунизмда яшайди».

Болалар битикларни овоз чиқариб-овоз чиқариб ўқийди.

— Вечоралар! — дейди. — Бу йил ҳақидан бор-йўғи беш кун ўқибди-я!

— Қайтанга биз маза қилибмиз — бир ой ўқибмиз!

Етарда тўшагимни ёйиб ётаман.

Биров гапиришиб ётади. Биров матал айтишиб ётади. Биров ухлаб ётади.

Шунда, кимё муаллимимиз кириб келади.

— Туринглар, директор келаяпти! — дейди.

Болалар мудраб-мудраб директоримиз йўлини қарайди.

Директоримиз қўли кетида кириб келади. Унгида жугрофия муаллимимиз бўлади, чапида физика муаллимимиз бўлади.

Болалар жойларидан бир туриб олади.

Директоримиз теварак-бошга қайғули-қайғули назар солади.

— Ўртоқлар! — дейди. — Мен ҳозир марказдан — бюродан келдим! Вазият ёмон, ўртоқлар, ҳа, ёмон! Терим суст бормоқда, ўртоқлар, терим суст бормоқда! Ўртоқлар, қўл қўлга бериб, жон-жаҳдимиз билан меҳнат қилиб, она сутидай оппоқ, ҳалол «оқ олтин»имизни йиғиб-териб олайлик! Ўртоқлар, пахта бизнинг кўзимизни эмас, биз пахтанинг кўзини қўрқитайлик! Ўртоқлар, кўз қўрқоқ, қўл ботир, жасоратга биз қодир! Бюрода район партия комитети биринчи секретари, ҳаммаимиз учун ҳурматли ва азиз ўртоқ Мавлонов ана шундай деди, ўртоқлар!

6

Директоримиз сахарлаб наъра тортади:

— Подъём!

Мен салчиб тураман. Уйқу аралаш ташқарилайман. Карахт-карахт бет-қўл юваман.

— Стройся!

Мен бўйсира бўламан. Ўзимни бўйсирага созлайман.

— Смирно!

Мен таёқ бўлиб қотаман.

Муаллимларимиз идиш-тобоқ тарқатади.

— Ўртоқлар, бир кунлик норма саксон кило! — дейди директоримиз.

Унинг синф эътироз билдиради:

— Колхозчиларни бир кунлик нормаси олтмиш кило-ку домла?

— Тўғри, олтмиш кило! Лекин сизлар ёрдамчисизлар!

Ёрдамчилар колхоз ҳисобидан овқат ейди. Қўшимча йигирма кило ана шу кунлик овқат учун ушлаб қолинади! Тушунарлими? Қани, пахта фронти сари олға, ўртоқлар!

Унинг синф олдинда боради. «Уқувчи-ёрдамчиларга алангали салом!» дегич алвон кўтариб олади.

— Қўшиқ айтаман десаларинг, партия-совет қўшиқларидан айтинглар! — дейди директоримиз.

Аммо биров-да қўшиқ айтмайди.

— Фронт, фронт дейди, — дейди болалар, — фронтда пулемёт беради, автомат беради.

7

Мен умримда илк бор... илк бор пахтазор дея аталмиш дала билан юзма-юз бўламан.

Мен умримда илк бор... илк бор гўза дея аталмиш ниҳол билан юзма-юз бўламан.

Пахтазор бошида серрайиб қоламан. Этагимни қандай бойлашимни билмайман, ўнинг синфдан сўрайман.

Унинг синф жеркиб ташлайди.

Мен энди Адабиётга юз соламан.

Адабиёт этагим икки учини белимга айлантириб бойлайди. Тагин икки учини бўйнимга осиб тугади.

Мен умримда илк бор гўза энкаяман.

«Эбо-эй, мунча пахта! — дея ҳаёланаман. — Шуларни барини териб оламанми? Олдин қайси бирини оламан? Юқоридагини оламанми ё қуйидагини оламанми?»

Гўза учиди турмиш пахтани қўшқўллаб ушлайман. Кафтларим жиққа шудринг бўлади.

Бир чаноқ пахтани чўзиб-чўзиб тортаман. Кафтларимда уқалаб-уқалаб оламан. Пуфлаб-пуфлаб шудрингини қури-таман. Сўгин — этагимга соламан.

Этагимни ланг очиб қарайман — бир чаноқ пахта этагим бир бурчида оппоқ моякдай бўлиб туради. Аранг кўринади!

Этагимни кўтариб-кўтариб қарайман. Мунча чуқурни қайтиб тўлдираман, дея ўйлайман.

Ҳафсалаларим пир бўлади. Гўзаларга эриниб-эриниб қарайман. Унг-чапларимга эриниб-эриниб қарайман.

Уйнаб кўйи, пахталаридан, ўйнаб кўйи, шу пахта дегични ким ўйлаб чиқарди экан-а, дейман.

Болалар олдинлаб-олдинлаб боради. Бошлари пахта чичда кўриниб-кўринмай боради.

Белларим оғриб-оғриб қолади. Қўлларим толиб-толиб қолади.

Қадимни кўтариб-кўтариб керишаман. Кетимга чалқайиб-чалқайиб керишаман.

Шунда, бир маза қиламан, бир маза қиламан!

8

Бир маҳал Физика қабатимдан келиб қараб туради.

Мен бир қўлим билан гўза учидан ушлаб тураман. Бир қўлим билан гўза пахталарини биров-бировлаб териб оламан. Пахта чанг-губорларини пуфлаб-пуфлаб этагимга соламан.

Физика оғзини ушлаб-ушлаб кулади.

— Ай, Деҳқонқул-а, Деҳқонқул! Нимага кейинда қолаясан десам, гап буюқда экан-да, — дейди. — Ким айтади сени, оғироёқ боши билан ҳаммадан кўп пахта терган Болхин теримчини боласи деб?

Физика чин айтади — катталар ўз вақтида онамизни ана шу Сталин колхозига пахтага хайдайди.

Онамиз оёқ тирайди. Оғироёқман, дейди.

Катталар, пахта оғироёқни билмайди, дейди.

Онамиз тонгдан шомгача пахта теради. Мусобақада голиб бўлади. Байроқ олади. Суврати билан рўзномада чиқади.

Ой-куни бўлмаса-да, онамизни эгатда дард тугади. Онамиз эгатда ичларини ушлаб-ушлаб вой-войлайди.

«Эркаклар билан тенг ҳуқуқли бўлмай мен ўлайин-а! — дейди. — Шарқда машғал бўлмай мен ўлайин-а!»

Оппоқ далани чала чақалоқ овози олади...

Физика кўз-кўз этио пахта теради.

— Ана, ана! — дейди. — Кўраясанми? Гўзани ушлаб турма — гўза қочиб кетмайди. Икки қўлинг ҳам чаноқда бўлсин.

Мен Физика айтмишдайин тераман.

9

Кимё қийтиқда кафт карнай этади.

— Тушлик! — дея овоз беради.

Этагим тўлар-тўлмас бўлади. Тепкилай-тепкилай тарози орқалаб бораман.

— Уч кило! — дейди тарозибон.

Болалар гурр кулади.

Қийтиқда этак тўшайман.

Тўшагим-да этагим бўлади, дастурхоним-да этагим бўлади.

Нон билан чой тушлигим бўлади.

Тушдан кейин икки кило тераман.

10

Етарда йўқлама бўлади.

Директоримиз кўп терувчиларни бир сафлаб улуғлайди.

— Машғалларни кўринг — ҳавас қилинг! — дейди.

Оз терувчиларни бир сафлаб маззаллатлайди.

— Қолоқлардан ҳазар қилинг, ҳазар! — дейди.

Директоримиз шўро пахтасидан нималар олинишини бармоқлаб-бармоқлаб санаб беради:

— Бир тонна совет пахтасидан икки минг тўрт юз йигирма метр газлама, саксон олти кило мой, икки юз йигирма олти кило кунжара, ўн беш кило мой совун... олинади! Шу сабабдан ҳам совет пахтаси «оқ олтин» дейилади!

Совет «оқ олтин»ини термаслик — жиноят!

Тикка тура бериб, оёқларим зирқ-зирқ толади. Ҳазимни бир ўнг оёғимга ташлайман, бир чап оёғимга ташлайман.
— Эртага тайин бажараман, — дея қутуламан.

11

Эртаси Физика ўргатмишдайин тераман. Жон-жаҳдим билан тераман.

Ҳн кило тераман — Ҳн кило!

Етарда тагин тикка тураман.

— Ҳртоқлар, мен бугун бюрода бўлдим! — дейди директоримиз. — Шахсан ўртоқ Мавлонов олдида бўлдим! Ҳртоқ Мавлонов машғалларга офаринлар айтди!

Директоримиз қулоғимдан чўзади.

— Сен аталарни эса жазолансин, деди, ҳа, жазолансин, деди! — дейди. — Жазолайман, ҳа, жазолайман! Буни пахта fronti деб қўйибди! Пахта fronti жавобгарликка тортади! Пахта fronti қаматади!

Тикка тура бериб, уйқуларим келиб кетади.

— Эртаминан ғайрат қиламан, — дея сўз бераман.

12

Бир ҳафта ўтади, икки ҳафта ўтади.

Аззанча кучанмайин — ўз кучимдан зиёд теролмайман.

Ҳн килодан ошиб ўтолмайман!

Қолдан тойиб-тойиб қоламан. Эгат ичида ўтириб-ўтириб қоламан.

Жуғрофия дала бошини олиб туради. Кимё дала адоғини олиб туради. Бирорта бола кўринмай қолса бўлди — дарров бақиради:

— Ҳ-ў, Эгамов, тур! Ҳ-ў, Назирова, нимага рўмолинг кўринмай қолди?! Тур, кун кетаяпти!

Мен мудраб-мудраб ўтираман.

— Ҳ-ў, Жамолиддинов, кармисан — индамайсан?!

Мен ўзимни эшитмасликка олиб ўтираман.

Кимё эгат оралаб келади.

— Ҳ-ў, Жамолиддинов, нима бало, ўлиб-пўлиб қолдингми? — дейди.

Мен шунда-да тура бермайман.

Шунда, Кимё хивич билан оёқларимга солади.

Мен тура солиб пахта тераман.

13

Теримчилар тера беради — теролмовчилар кучаниб юра беради.

Директоримиз ёнади.

— Еганинг бурнингдан чиққурлар! — дейди. — Мен сенлар учун бюрода гап эшитдим! Ҳртоқ Мавлонов бюро аҳли олдида изза қилди! Йўқ, мен сенлар учун изза бўлмайман!

Директоримиз бир қулочча ғўзапоя тарашлаб келади.

Ғўзапоя учи шода-шода кўсак бўлади. Ғўзапоя учи кўм-кўк кўсак бўлади. Ғўзапоя учи моюкдай-моуюкдай кўсак бўлади.

Директоримиз сафбоши Зиёд билан муқобил бўлади. Зиёдни иягидан тутамлайди.

— Нима учун оз терасан?! — дея зуғумлайди. — Айт, нима учун оз терасан?! Давлат сени нима учун ўқитаяпти?! Давлат сени нима учун боқаяпти?! Манави Қораев саксон-тўқсон кило теради! Қораевдан қаеринг зиёд, айт, қаеринг зиёд?!

Зиёд қалт-қалт жавоб беради;

— Қораев ўнинчи синф, мен бешинчи синф, масалан.
— Жириллама! Бешинчи синф билан ўнинчи синф фарқи йўқ! Бари катта синф саналади! Айт, нормани бажарсанми йўқми — бажарасанми йўқми!..

Директоримиз ғўзапоя билан Зиёд елкалари оша уради. Зиёд беллари оралатиб уради.

Зиёд билаклари билан бет-бошини пана этади. Зиёд зориллаб-зориллаб йиғлаб қўя беради:

— Бажараман, масалан, бажараман!..

Директоримиз мушт дўлайтириб-мушт дўлайтириб дўқлайди.

— Бажармай кўрсанг — кунингни кўрасан! Бюро ана шундай деди!

14

Ҳйдан олиб келмиш бор кийимларимни етти қабат кийиб оламан. Телпагим қулоқларини тушириб оламан. Иягимдан айлангириб бойлаб оламан.

Йўқламани ана шундай шайланиб қараб ўтираман! Ниҳоят, директоримиз келади. Йўқлама бошлайди. Оз терувчилар отини айтади.

Оз терувчилар девор қоралаб саф бўлади.

Директоримиз оз терувчилар бировини лаб-лунжидан чўзади. Бировини телпаги билан бетига уради. Бировини пешонасидан кетига итариб ташлайди.

Директоримиз мен билан бетма-бет бўлади.

— Эй! — дея иягимдан кўтаради. — Жонинг борми ўзи! Э, ўл-е, одам бўлганинг билан-е! Одам деган Ҳн килоям пахта терадими-а? Ҳн кило-я?!

Мен, директоримиз мени камситаяпти, деб биламан. Мен, директоримиз бугунги муваффақиятимни кўриб-кўрмасликка олаяпти, деб биламан.

Боиси — бугун Ҳн бир кило терган бўламан, Ҳн бир кило!

Шу боис, ўзимни-ўзим оқлайман:

— Ҳн бир кило... — дея мингиллайман.

Директоримиз оғиз тўлдириб-оғиз тўлдириб ув-увлайди.

— Ҳ-у-у, Ҳн бир кило! — дейди. — Ҳн бир кило-я, у-у-у! Бунча пахтани қандай қилиб тердинг-е? Қойил-е!

Муаллимларимиз пиқ-пиқ кулади.

— Сичқон-бир кунда нинга йиққан пахта Ҳн бир кило бўлади! — бақиради, директор. — Жасадингни қара! Жасадингдан эшак ҳурқади! Ҳл-е, шу кунингга-е! Менга қара, қачон нормани бажарасан?! Айт, қачон, қачон, қачон!..

Ғўзапоя елкаларим оралаб-оралаб тушади. Зарбли-зарбли тушади. Тарс-тарс тушади.

Иккита кўк кўсак елкаларимдан оёқларимга учиб тушади.

Ҳст-бошим етти қабатлигидан кўк кўсак таёқ ўтмайди. Кўк кўсак таёқ энди қўлларим оралаб-қўлларим оралаб тушади.

Таёқ ўтади — ана шунда ўтади!

— Энажон, ўлдим-е, энажон-е!.. — дея зор-зор йиғлайман.

— Бажараман де, бажараман де!..

— Бажараман, жон домла, бажараман!

Директоримиз бир оппоқ толани боши узра кўз-кўз этади.

— Ана, кўраясанми, ана! — дейди. — Пахта сиртидан ана шундай оппоқ бўлади!

Директоримиз толани чигитлайди. Ичидан чигитини олади.

Директоримиз қоп-қора чигитни кўз-кўз этади.

Директоримиз ёқамдан чангаллайди. Ердан даст кўтариб олади. Тагин ер ташлайди.

— Пахта сен мафқураси бузуқни кўзингни ўйиб олади! — дейди. — Биласанми, сен кимсан? Сен — босмачисан, босмачи!!

Мен чинқириб-чинқириб йиғлаб қўя бераман. Мен ер тепиб-ер тепиб йиғлаб қўя бераман.

Мен жон-жаҳдим билан директоримиз тиззасига ёпишаман.

Мен директоримиз тиззасини таталаб-таталаб ташлайман. Мен директоримиз тиззасини тишлаб-тишлаб ташлайман.

Муаллимларимиз орача этади.

— Ана, кўрпясизларми, ўртоқлар? — дейди директоримиз. — Қазисан, қартасан, ахир наслингга тортасан!

Бунинг отаси Акраб босмачи эди! Совет тузуми душмани эди! Совет тузуми душмани пахта терармиди!

15

Алл-алл одимлаб бораман.

«Қўлингни кўтар, босмачи!»

Милтиқ ўқталиб-ўқталиб бораман.

«Қимирлама, босмачи!»

Милтиқ тепкисини шарақ-шуруқлагиб бораман.

«Отаман, босмачи, отаман!»

Бир қўл елкамдан ушлайди. Бетларимга шapatiлайди.

— Кўзингни оч, Жамолддинов, кўзингни оч! — дейди.

Ана шунда ўзимга келаман.

Тун қора бўлади.

Йўл чапи пахтазор бўлади, йўл ўнги ётоқ бўлади.

Мен йўл ўртасида бўламан.

Шу вақт тагин биров келади.

— Нима гап, Ҳамзаев? — дейди.

— Манави валдирвасар бўлиб кетиб бораяпти.

— Шабкўрдир-да.

Овозларни таниб оламан — бирови Жўгрофия бўлади, бирови Адабиёт бўлади.

Жўгрофия ўнг қўлимдан олиб келади, Адабиёт чап қўлимдан олиб келади.

Етоқда болалар пиш-пиш қоғади.

16

Ғўзапоя Зиёд елкаларида тарс-тарс этади.

Ғўзапоя кўк кўсақлари учиб-учиб тушади. Ғўзапояда битта-да кўсақ қолмайди.

— Сатторов! — дейди директоримиз. — Боринг, бошқа ғўзапоя олиб келинг!

Адабиёт чопқиллаб ташқарилайди. Бир ғўзапоя тарашлаб келади.

Ғўзапоя учлари кўсақсиз бўлади.

— Мен қоқчўп билан чилик ўйнайманми?! Боринг, кўсақлисидан олиб келинг!

Директоримиз шундай дея, ғўзапояни ташқари отади.

Адабиёт шода кўсақ ғўзапоя олиб келади.

— Энди, ошпазни айтиб келинг!

Адабиёт ўнинчи синф қизни эргаштириб келади.

Директоримиз ошпаз қизга рўйхат узатади.

— Эломонова! — дейди. — Эртадан бошлаб манави текинтомоқларга гўштсиз овқат берасан! Агар ушоқдай гўшт берсанг — кунингни кўрасан!

Шу-шу — қосам гўшт кўрмайди.

17

Жива қошигимни йўқотиб қўяман.

Ошпаз қиздан қошиқ сўрайин дейман — директоримизга айтади, дея кўрқаман.

Шу боис, Нуралини қосасига қўшиламан.

Зиёд билан Мелиям қўшилади — улар-да қошиқ йўқотади.

Тўртовора бир коса бўламыз.

Қошиқ Нуралидан бошлаб айланади.

Нурали икков ичади — Мелига қошиқ ташлайди.

Мели икков ичади — Зиёдга қошиқ ташлайди. Зиёд икков ичади — менга қошиқ ташлайди.

Гир-гир айланмиш қошиқдан кўз айирмай тураман.

Учов ичувчи бўлса — дарров билагидан қўшқўллаб ушлайман. Қўлидан қошиқни юлиб оламан.

— Учов ичдинг, учов! — дейман.

18

Ичим бураб-бураб қолади. Ичим қабз этиб-қабз этиб қолади.

Дардим ичимда бўлади.

Кундан-кун дармондан қоламан.

Мақтаб футбол майдони бадрабхонамиз бўлади.

Каллаи сахарлаб футбол майдонига чопқиллайман.

Майдон дуч келмиш ерида ўтира қоламан.

Теварак-бошимга уйқусираб-уйқусираб аланглайман.

Теварагимда оёқ босар ер жуда-жуда кам бўлади.

Шунда, ажаб бир нималарни кўраман. Кўзларимни уқалаб-уқалаб кўраман.

Теварак-бошим қип-қизил қон бўлади! Теварак-бошим сап-сарик қон бўлади! Теварак-бошим тўда-тўда қон бўлади!

Кўрмайин дея, чаккамни кафтимга қўйиб оламан. Кўзларимни юмиб оламан.

Бир маҳал биров елкамдан туртади.

Мен сесканиб кўзимни очаман — бошимда Зиёд туради.

— Ухлама, ичбуруғ! — дейди.

Мен лик этиб тураман. Кетимга қарайман.

Футбол майдонда тагин бир тўда қон бино бўлади.

19

Тушлик чой қайнай бермайди.

Мен офтобда чой қайнашини қараб ётаман.

Шу маҳал дала йўлидан бир машина келади.

Машинадан шляпали одам тушади.

— Ҳорманглар, болаларим! — дейди.

Бригадир билан қўл бериб кўришади.

— Уфф, бир пиёла чой бер-е, барака топкур-е! — дейди.

— Чой энди қайнайди, — дейди бригадир.

Шляпали одам хирмон бағрида ёнбошлайди. Шляпасини хирмонга ташлайди.

Шу вақт тагин бир машина хирмон қоралаб келади.

Машинадан директоримиз тушади.

Директоримиз у ерда-бу ерда ётмиш болаларга бақиради:

— Бу нима ётиш?! — Пахта fronti энангни уйими?! Мен ҳозир бюродан келдим! Сенларни деб, ўртоқ Мавлоновдан эшитмаганларимни эшитиб келдим!

— Чой қайнасин, домла, чой қайнасин, — дейди ўнинчи синф.

— Сен тирранчаларга чойни ким қўйибди?! Ана, ариқтўла сув — ариқдан ич!

Шунда, шляпали одам хирмондан бош кўтаради.

— У-ў, домла, бермай қайданг! — дейди.

Директоримиз шляпали одамга қарайди-қарайди — танимайди. Таниёлмас-да, шляпали одам тараф юради.

Шляпали одам ёнбошлаб ётмиш кўйи қўл узатади.

— Камнамосиз, домла? — дейди.

Директоримиз қўл берайинми-қўл бермайинми, зайлида қўл узатади.

— Узлари ким бўладилар? — дейди.

Шляпали одам кафтларини очиб айтади:

— Ҳашарчи. Мана шу болалардай бир ҳашарчи, — дейди. — Чойингиз қайнамади, домла. Энди сиз буюргандай, ариқдан ичамиз-да.

Шляпали одам шундай дея, машинаси тараф йўл олади.

Директоримиз шляпали одам кетидан қараб туради-туради — бригадирга ўнғалади.

— Бу ким бўлди? — дейди.

— Танимаяпсизми? Райком-ку.

— Райком? Қандай райком?

— Қандай райком бўларди — Мавлонов бова-да.

— Ўртоқ Мавлоновми? У киши далада нима қилиб юрибди?

— Далага самолёт келаяпти. Самолётдан олдин дала-ларни қараб юрибди.

— Ия, — дейди директоримиз. — Олдинроқ айтсангиз бўлмасмиди, ия.

20

Шу-шу — марказ, бюро, Мавлонов дегич гаплардан қу-туламан.

Кейин-кейин биламан — директоримиз марказда пиво-хўр бўлиб-бўлиб қайтиб келиб юргич бўлади.

Кетма-кет уч ётар йўқлама бўлмайди.

Кўк кўсак гўзапоя бошим узра ўйнамайди.

Далада муаллимларимиз қадамимни санамайди.

Муаллимларимиз бири қўйиб бири жория этади:

— *Мактабимиз социалистик мусобақада ғолиб келди!*

— *Мактаблараро Кўчма Қизил Байроқни олди!*

— *Юздан зиёд ёрдамчи мактаблар орасида-я!*

Мен ҳур бўламан. Мен ҳуррам бўламан.

— *Энди пахта термаймиз-а, домла? — дейман.*

— *Пахта термайсан? Энди пахта терасан-да!*

— *Қизил Байроқ бор-йўғи бир ойлик ишимиз учун берилди!*

— *Қизил Байроқ кучимизга куч қўшади!*

— *Қизил Байроқ зафарларга чорлайди!*

22

Болалар билан ётоқ олдида бўйсира бўламан.

Штаб дея аталмиш хонадан оппоқ сочли кекса одам чиқиб келади.

Кекса одам кетидан директоримиз билан муаллимларимиз қаторлашиб келади.

Директоримиз ютуқ-камчиликлардан сўзлайди.

Мен ичимни ушлаб-ушлаб кучанаман. Икки кўзим футбол майдонда бўлади.

Директоримиз бизни тағин-да юксак-юксак зафарлар сари чорлайди.

— Уртоқлар, энди сўз район халқ маорифи бўлими мудир, ҳаммамиз учун ҳурматли ва азиз ўртоқ Дадабобевга! — дейди.

Оппоқ соч одам лўнда-лўнда сўзлайди. Оппоқ соч одам мунис-мунис сўзлайди:

— Азиз ўқувчилар! Сизларни қутлашдан олдин ўртоқ директорларингизни алоҳида табриклаб қўймоқчи эдим. Бойсиқим — мана уч йилдирким, ўртоқ директорларингиз коммунистик партия сафига ўтолмай юриб эди. Кунни кеча мактабларингиз Кўчма Қизил Байроқни қўлга киритиши биланоқ, тегишли мутасадди ўртоқлар директорингизни коммунистик партия сафига қабул қилди. Устига-устаким, айна шу кунларда ўртоқ директорларингиз эгизак қизалоқ кўрди, эгизак қизалоқ! Буни қарангим — Кўчма Қизил Байроқ — коммунистик партбилет — эгизак қизалоқ! Азиз ўқувчилар! Келинлар, ўртоқ директорларингизни ана шу қўша-қўша зафарлар билан бир муборакбод этиб қўяйлик!

Оппоқ соч одам шундай дея чапак чалади.

Муаллимларимиз билан болалар-да қўшилиб чалади.

Мен ичимни ушлаб-ушлаб тура бераман.

— Қани, ўртоқ, директор, — дейди оппоқ сочли одам.

— Энди шу қора кўзларга қарата бир-икки оғиз дил сўзларингизни айтасиз энди. Сизнинг коммунистик партия сафига ўтишингиз учун бу қора кўзлар озмунча тер тўқдимми!

Директоримиз бир одим олдинлайди. Унг қўлини кўксига қўяди. Ҳаволаниб-ҳаволаниб бош иргайди.

— Уртоқлар! — дейди. — Ҳақиқатан ҳам, ҳаммамиз учун ҳурматли ва азиз ўртоқ Дадабобев айтганларидай, коммунистик партия сафига қабул қилиниш шарафига эришишим осон бўлмади! Утган икки йил мобайнида мактабимиз ўқувчи-ёрдамчилари бирор марта ҳам Қизил Байроқ олиш шарафига муяссар бўлолмади! Бунда, маълум маънода ўзим айбдор бўлдим! Пахта йиғим-теримига маъсулият билан ёндошмадим! Қаттиққўл бўлмадим! Партиявий принципалик кўрсатмадим! Уртоқлар, мен ана шу йўл қўйган хато-камчиликларимдан тегишли хулоса чиқариб олдим! Мана, маълум муваффақиятларга эришдим! Мен бу муваффақиятга район халқ маорифи мудир, ҳаммамиз учун ҳурматли ва азиз ўртоқ Дадабобевнинг бевосита ва билвосита раҳнамолиги туфайли эришдим! Мен сиз ўқувчи-ёрдамчилар номидан, қолаверса, ўзимнинг номимдан, ана шу муваффақиятларим бош айбори, ҳаммамиз учун ҳурматли ва азиз ўртоқ Дадабобевга миннатдорчилик билдираман!

Қарс-қарс қарсак бўлади.

Директоримиз қўли кўксига таъзим этади.

— Уртоқлар! — дейди. — Эгизак фарзандларим оталари шонли коммунистик партия сафига қабул этилган улуг айём кунларда дунёга келди! Мен шу улуг санага бағишлаб, эгизак қизларимга шонли коммунистик партия асосчиларидан Роза Люксембург билан Клара Цеткин отларини қўяман! Бир қизимни Роза қўяман бир қизимни Клара қўяман!

Чалпа-чалп чапак бўлади.

Муаллимларимиз:

— Ура-а-а, ура-а-а! — дея чапак чалади.

Директоримиз ҳаминқадар ҳаволанади.

— Ишонаманки, — дейди, — эгизак қизларим Роза Люксембург ва Клара Цеткинлардай буюк марксистлар бўлиб етишадилар!

Оппоқ соч одам тантанали вазиятда директоримизга Қизил Байроқ топширади.

Оппоқ соч одам бўйсира бўйлаб юради. Олд саф болалар билан қўл бериб кўришади.

— Қутлайман, Қутлайман! — дейди.

Оппоқ соч одам болалар кийим-бошларига разм солади. Болалар юз-кўзларига разм солади.

Ниҳоят, оппоқ соч одам мен билан муқобил бўлади. Менга қўл узатади.

Мен қўш қўлимни-да чўзаман. Оппоқ соч одам қўлини қўшқўллаб ушлаб оламан.

Оппоқ соч одам бош-адоғим бўйлаб қарайди. Билинар-билинмас бош чайқайди.

— Қўлларингизни қаранг, қўлларингизни, — дейди. Бу қўл эмас — косов бўлибди. Елкаларингизни қаранг, елкаларингизни. Бир елкангиз юқори, бир елкангиз қуйи. Бу елка эмас — қингир-қийшиқ темир-терсак бўлибди. Қуриб кетгур пахтадан нималар келмайди-я.

Оппоқ соч одам ранги ўчади. Қизил Байроқ олдига қайтиб боради.

Оппоқ соч одам болаларга ўйчан-ўйчан боқиб қолади. — Болаларим... — дейди.

Оппоқ соч одам лабларини чўччайтириб-чўччайтириб ўйлаб қолади.

— Болаларим... — дейди. — Мен сизларни бола дейишгаям тилим бормапти. Сизлар катталар ҳаётини бошдан кемираяпсиз. Сиз кўраётган кунлар болалик эмас — қарлик. Қачон боладай бўлиб кун кўрасиз — унисини пахтадан сўрайсиз.

Оппоқ соч одам директоримиздан Қизил Байроқни олади.

— Болаларим, манови Кўчма Қизил Байроқ. Ўз оти ўзи билан Кўчма. — дейди. — Кўчма Қизил Байроқ шу вақтгача бировга вафо қилмади — сизгаям вафо қилмайди. Бир кило кам терсангиз бўлди — қўлингиздан бошқа биров қўлига кўчиб ўтади-кетди. Шундай экан, Қизил Байроққа кўп сажда қила берманглар. Қизил Байроқни сақлаб қоламан деб, кўп кучана берманглар. Қўлларингиздан келганича тера беринглар.

Оппоқ соч одам Қизил Байроқни директоримизга қайтиб беради. Қўлларини қорин қовуштириб-қорин қовуштириб туради.

— Болаларим, — дейди, — бизнинг юртга Амир Темурлар керак. Бизнинг юртга Бобурлар керак. Бизнинг юртга Улуғбеклар керак. Жуда, жуда керак! Лекин юртга тўрт мучали бус-бутун одамлар керак. Лекин юртга соғлом-соғлом одамлар керак. Шундай экан, ўзларингизни-ўзларингиз авайлангизлар, болаларим!

Ўнинчи синф ер тепиб-ер тепиб қарсак чалади.

23

Пахтакорлар ёрдамчиларга ўлигини ташлаб олади. Далада нима иш бўлади — бригадир директоримизга келади.

— Пахта ортишга учта бола беринг.

— Пахта туширишга иккита бола беринг.

— Дори сепишга битта бола беринг, — дейди.
Бригадир айтмиш ишлар қийин ишлар бўлади.
Қийин бўлса-да, болалар мен борайин-мен борайин, дея талашади. Боиси — болалар бир кун бўлса-да, пахта теришдан кутулайин, дейди.

Директоримиз бундайчикин ишлар учун оз терувчиларни жўнатади.

Эрталаб бригадир тагин сарғаяди.

— Самолётга йўл кўрсатувчи беринг, — дейди.

Бу сафар катта болалар ўзларини олиб қочади. Талашиб-тортишмайди.

— Жамолиддинов! — дейди директоримиз. — Олға!

Мен бўйсирадан отилиб олдинлайман.

Директоримиз қалами учи билан мени бригадирга кўрсатади.

— Мана, манавини олинг! — дейди.

Бригадир мени бош-оёқ қараб олади.

— Домла, бунингиз гўзалар ичида кўринмайди-ю? — дейди.

Бўйсира пиқ-пиқ кулади.

— Кўринади! — дейди директоримиз. — Байроқча дастасини узунроқ қиласиз — кўринади!

Бригадир мени улкан туткунда олдига эргаштириб боради.

Туткундада бир одам байроқ ясаб ўтиради.

— Сопини узунроқ қил, — дейди бригадир. — Манавини бўйига қараб қил.

Байроқчи одам бўй-бастимдан лаб буради.

— Жонлироғи йўқмиди? — дея тўнғиллайди.

Байроқчи калтароғини ташлайди. Узунроқ хода олади. Хода учига бир қулочлик чўпни қоқ белидан михлаб қоқади. Уч қаричча қуйроқдан тагин бир чўпни бел қилиб михлайди. Хода бир тарафига оппоқ сурп ёйиб тикади. Тагин бир тарафига қизил сурп ёйиб тикади.

Байроқ — қовунпалак қўриқловчи мисол бўлади.

Байроқчи байроқни олдигма дўқиллатиб қўяди.

— Ана, дафтар-калам! — дейди.

Мен байроқни кўтариб-кўтариб кўраман. Бир қўлим билан кўтаролмайман. Қўшқўллаб аранг кўтараман.

«Оғир бўлса-да майли, — дейман. — Улиб пахта тергандан кўра, шуни кўтариб юра бераман».

Байроқчи мени далама-дала эргаштиради. Юражак йўлларимни тайинлайди. Туражак жойларимни тайинлайди. Бажааражак юмушларимни бот-бот баёнлайди.

Байроқчи ажи-бужи дорилар билан булғанмиш жанда чопон беради.

— Манави танапўш, — дейди. — Жайдари танапўш.

Танапўш чопон йиртиқ-йиртиқ бўлади. Танапўш чопон қўланса ис-қўланса ис бўлади.

24

Саҳармардонда футбол майдон тараф чопаман.

Физика билагимдан ушлаб қолади.

— Далада... ўша далада... — дейди.

Ўша дала тараф чопаман.

Туткунда остидан байроқ билан жанда чопонни оламан. Ўқариқ бўйлаб қадамлайман-қадамлайман — дала қоқ бошида оёқ иламан.

Салқин саболар этимни увуштиради.

Шунда, элас-элас самолёт овози эшитилади.

Хиёл ўтади — самолёт ўзи келади. Самолёт дала узра бир айланиб қайтади.

Самолёт энди мени мўлжаллаб келади.

Мен апил-тапил чопонни ёпинаман. Байроқни олдин елкамга оламан. Ундан бошим узра кўтараман.

Байроқ оғирлигидан далбанглаб-далбанглаб оламан. Бор кучим билан кучанаман. Тишимни тишимга босаман. Ост лабимни тишлаб оламан. Юзларим лов-лов ёниб тураман.

Жанда чопон тешиқларидан мўралайман — самолёт мени нишонлаб келади.

Самолёт байроқча тегайин-тегайин дея учади. Самолёт тизз-тизз дори сепиб-сепиб учади.

Мен жанда чопон йиртиқларидан учувчини кўраман.

Самолёт кўтарила-кўтарила олислайди.

Мен жанда чопон ичидан калламни чиқараман.

Димоғим шундай бир захарда қолади, шундай бир захарда қолади!

Мен кучаниб-кучаниб ўқчийман. Томоғимдан бир нима ана отилиб чиқайин дейди, мана отилиб чиқайин дейди. Ўқчий бериб-ўқчий бериб, кўз олдим қора бўлади...

Оқиста-оқиста ўзимга келаман. Теварак-бошимга назар соламан.

Жанда чопон сап-сарик бўлади. Ўқариқ бўйлари сап-сарик бўлади. Гўза барглари сап-сарик бўлади.

Мен байроқчи баёнини карахт-карахт ёдлайман: ЯК-12 самолёт дори сепса — нақд саккиз қадам санаб ташланади. АН-2 самолёт дори сепса — нақд йигирма уч қадам санаб ташланади.

Мен чап тараф узун-узун қадамлайман. Санаб-санаб қадамлайман:

— Бир, икки, уч...

Роппа-роса йигирма учинчи қадамда оёқ иламан.

Боиси — бизнинг самолёт АН-2 бўлади.

Мен йигирма учинчи қадамда байроқ кўтариб тура бераман.

Самолёт бошим узра тизз-тизз дори сепиб ўтади.

Мен оқиста-оқиста самолётга эл бўламан.

Мен энди қабатма-қабат далага ўтиб тураман.

Самолёт бир сидра тизиллатиб ўтади.

Қуюқ гўзалик-қуюқ гўзалик далаларда икки бор дори сепилади. Боиси — илк дори гўза уст-уст баргларида қолади. Қайта дори эса гўза ост-ост барглариғачайин тизиб боради.

Ушбу дала ана шундай дала бўлади.

Шу боис — мен жойимда қимир этмай тура бераман.

Самолёт икки сидра дори сепиб ўтади.

Мен жанда чопонни силаб-силаб кўраман — кафтларим бинойидай ҳўл бўлмайди. Мен гўза баргларини ушлаб-ушлаб кўраман — бармоқларим бинойидай ҳўл бўлмайди.

Шу боис, байроқ дастаси учидан ушлайман. Байроқни тўнтариб оламан. Байроқ оқ-қизилини оёқларим олдига тўнтариб тураман. Байроқдаста учини пешонамга теккизиб тураман.

Ушбу ҳолат мана бундай дейди:

«Самолёт бинойидай дори сеполмаяпти, самолёт бинойидай дори сеполмаяпти!»

Учувчи байроқ тилини уқиб олади.

Самолёт бошим узра тагин бир сидра тизиллатиб ўтади.

Бу сафар бинойидай сепеди.

Кун тутлар учини чалиб кетади. Нам салқиндан файз кетади.

Гўза оралаб-гўза оралаб келаман — уст-бошим шудринг бўлмайди. Барг сийпалаб-барг сийпалаб келаман — кафтларим шудринг бўлмайди.

Шу боис, байроқни бошим узра айлантираман. Чапдан ўнгга айлантираман. Доира сувратига айлантираман:

«Баргларда шудринг йўқ — дори сепманг, баргларда шудринг йўқ — дори сепманг!»

Энди байроқни бошим узра бир чапимга чайқайман, бир ўнгимга чайқайман:

«Дори сепиш тамом бўлди, дори сепиш тамом бўлди!»

Учувчи байроқ тилини уқиб олади. Учувчи самолёт қанотларини соллантириб чайқаб-соллантириб чайқаб олади:

«Англадим — дори сепиш тамом бўлди, англадим — дори сепиш тамом бўлди!»

Учувчи ана шундай дея-дея манзил-макони тараф ра-вона бўлади.

Мен умримда биринчи бор самолётни ана шундай яқинидан кўраман. Мен умримда биринчи бор учувчини ана шундай яқинидан кўраман.

Мендан саодатманд бўлмайди!

25

Етарда болалар ҳавас билан ҳол сўрайди.

— Қандай? — дейди.

Мен бошмалдоғимни нарра этиб кўрсатаман.
— Мана бундай! — дейман. — Мазза!
— Учувчини-да, кўрдингми?
— Кўрмай нима! — дейман. — Учувчи менга мана бундай қилиб қўл силкиди!
— Сенга-я?
— Эса-чи, менга бўлмай кимга? Менга-да!
— Сен нима қилдинг?
— Нима қилар эдим — қўл*силкидим-да!
— Ерил-е, уккағар-е, ёрил-е!
Илгор теримчилар куйиб-куйиб қолади.
— Учувчи-да шабкўр экан-да, — дейди. — Келиб-келиб, ўн бир килочига қўл силкийдимми?

26

Тағин каллаи саҳарлаб этик кия-қия ташқарилайман.
Зинага оёқ ташлайман.

Оҳиста кўз очаман. Кўз қирим билан ёнбошларимга қарайман.

Мен муаллимларимиз ётоғида ётмиш бўламан.

— Болани тезроқ тургазиш керак, — дейди директоримиз.

— Қўйинг, ётсин, — дейди муаллим. — Бечора бола зинадан ёмон учиб тушди.

— Бовужуд, ёнбоши билан тушди.

— Боши билан тушса калласи ёриларди.

— У дорини бутифос деб қўйибди.

— Бутифос ёмон-е, ёмон!

— Ўртоқ директор, энди болани дори сепилувчи далага юбориб бўлмайди.

— Онасини биласиз — кимсан Болхин теримчи.

— Болхин теримчи бўлса нима бўпти? — дейди директоримиз.

— Болхин теримчи обрў-эътиборли аёл. Болага бир нима бўлиб қолса, онасидан балога қоламиз.

— Унда, кимни юборамиз, айтинлар? — дейди директоримиз. — Фақат оз терадиганлардан бўлсин. Йўқлама дафтарни ўқийман: Жалилов Хуррам?

— Бўлмайди — отаси учига чиққан аризабоз.

— Бир гап бўлса Тошкангача ёзади.

— Ёзишини қўйинг, идорама-идора чопади.

— Оти катта бор — қабулига киради.

— Унда, бўлмайди. Қорабоев Абил?

— Абил мерганни ўғлими? Э-э, қўйинг-қўйинг.

— Нимага қўямиз?

— Абил мерганни билмайсизми?

— Биламиз! — дейди директоримиз. — Мерган бўлса ким бўпти?

— Манави синф раҳбаридан сўранг, айтиб беради.

— Буёқ чин айтаяпти, ўртоқ директор. Абил мерган одам эмас. Бир сафар боласини дарсада бир-икки туртиб эдим — отасига бориб айтибди. Бир маҳал Абил мерган уйимизга бостириб борса бўладими. Елкасида милтиқ!

— Милтиқ?

— Ҳа-да, милтиқ бўлгандаям — қўшоғиз милтиқ! Дарвозадан, қани жаллод деб бақиради-да. Аёлимиз уйда йўқ, десаям кетмайди. Милтиғини уйимизга пешлайди. Тепкисини шақур-шуқурлатади. Уша жаллод буёққа бир қарасин, дейди.

— Қарадингизми?

— Қараб бўладими! Мерганга одам билан бўрини нима фарқи бор — пақиллатиб отади-қўяди-да. Шундан бўён боласини чертолмай қолдим.

— Хавфли шахс, хавфли! — дея бош сараклайди директоримиз. — Чўлибоев Зиёд?

— Бир қари энаси бор.

Директоримиз шаҳодат бармоғини нишлайди.

— Ана шу бўлади! — дейди.

Муаллимларимиз ташқарилайди.

27

Мен тушларда ўзимга келаман.

Ошпаз қиз тургазиб олади.

— Тур, ўчоққа ўт ёқ, — дейди. — Директор тайинлаб кетди.

Ўчоқ қошида чўк тушиб ўт ёқаман.

Қозонда билқ-билқ қайнамиш шўрва кўнглимни айнилади.

Мен ўқчиб-ўқчиб ўт ёқаман.

28

Йўқламада Зиёд йўқ бўлади.

Директоримиз Физика билан Кимёни дориланувчи дала жўнатади.

Муаллимларимиз ҳаяллаб-ҳаяллаб қолади.

Директоримиз бизни ухлатмай олиб ўтиради.

Нихоят, муаллимларимиз қайтиб келади.

Олдин Зиёд кириб келади. Остонада кўзларини уқалаб-уқалаб туради. Мудраб-мудраб туради. Гап йўқ, сўз йўқ — ўз тўшаги тараф юради. Ўзини тап этиб тўшакка ташлайди.

Директоримиз бармоқ ликиллатиб-бармоқ ликиллатиб ўзига имлайди.

— Эй, бери кел! — дейди. — Тур, бери кел!

Зиёд директоримиз олдига боради. Теварак-бошига аланглайди-аланглайди — ўзини хиёл ўнглайди. Аланглашидан — Зиёд теваракда ўтирмиш болаларни энди кўради.

Директоримиз Зиёдни лунжидан чўзади.

— Мастми дейман! — дейди. — Буни қаердан топдиларингиз-е?

— Даладан топдиқ, — дейди Физика. — Далада одамзот қораси йўқ, лекин шу бор экан.

— Чўлибоев, Чўлибоев, деб қичқириб эдик, гўзалар ичидан шитир-шитир этиб чиқиб келди, — дейди Кимё.

— Қоронғида гўза ичида нима қилиб юрибди экан? — дейди директоримиз.

— Нима қилар эди, ухлаб қолибди-да.

— Ул-е, шу кунингга-е! — дея бақиради директоримиз. — Дориланган гўза ичидаям ухлайсанми-а?! Ухлаш учун бошқа жой қуриб қолганми-а?! Ул-е, бор-е, ёт-е!

Директоримиз Зиёдни кўксидан итариб юборади.

Зиёд кети билан гуп этиб тушади.

29

Зиёд шу ётишида қайтиб турмайди.

Эртаси-да турмайди. Индини-да турмайди.

Жойидан қимир этмайди. Кўз очмайди, туз тотмайди.

Мен Зиёдни оғзига чой совутиб тутаман.

— Чой ич, Зиёд ошна, чой ич, — дейман.

Зиёд лабларини олиб қочади.

Зиёд мумсик-мумсик кулимсинади.

Зиёд шундай кулимсинади, шундай кулимсинади — бешикдаги чақалоқдай кулимсинади!

— Туш кўрдим, Дехқонкул ошна, туш кўрдим, — дея пичирлайди.

— Туш кўрдинг? Нима туш кўрдинг?

— Самолёт кўрдим, масалан.

— Эловрама, Зиёд ошна, эловрама. Самолётни далада кўриб эдинг.

— Тушимда-да самолёт кўрдим, Дехқонкул ошна, тушимда-да самолёт кўрдим. Мен тушимда самолёт ҳайдар эмишман, масалан. Ўзимиз пахта тераётган далани айлана-айланиб ҳайдар эмишман. Болалар менга қўл силкиб-қўл силкиб қўяр эмиш. Мен қўл силкимас эмишман, масалан. Сабаби — қўлларим рулда эмиш-да, Дехқонкул ошна, қўлларим рулда эмиш. Бор овозим билан ашула айтиб-айтиб самолёт ҳайдар эмишман. Директор кўк кўсак гўза-поя ўйнатар эмиш... Эй, ичбуруғ, сенга самолёт ҳайдашни ким қўйибди, дер эмиш. Мен парво қилмас эмишман, масалан. Директор энди дағдага қилар эмиш... Туш самолётдан, дер эмиш. Мен ашула айтиб-айтиб самолёт ҳайдай

берар эмишман. Самолётимни айлантириб-айлантириб футбол майдонга кўндирар эмишман. Футбол майдонда чўнқайиб-чўнқайиб ўтирган бари бешинчи синфни самолётимга миндириб олар эмишман. Мен бешинчи синфни миндириб уйимизга жўнар эмишман, масалан. Директор кетимиздан гўзапоя ўйинатиб қола берар эмиш...

— Мениям самолётингга миндиранми, Зиёд ошна?
— Миндираман, Деҳқонкул ошна, миндираман. Фақат директорни миндирмайман. Директор қўл кўтарса-да самолётимга миндирмайман, масалан...

30

Қош қорая бериб-қош қорая бериб, даладан қайтаман. Ичкари ҳадаҳалайман — Зиёд ошнам ҳолини сўрайин дейман.

Аммо Зиёд ошнам жойида йўқ бўлади. Ташқариларни айланиб-айланиб қарайман — Зиёд ошнам йўқ бўлади.

Ошпаз қиз ўчоқ бошида ҳиқ-ҳиқ йиғлаб ўтиради. Зиёд кетди, — дейди. — Зиёд энди қайтиб келмайди...

Болалар бир бурчакда гуж бўлиб олади. Нима қилишларини билмайди.

— Нима қилиб турибсизлар? — дейди ошпаз қиз. — Косаларингни олиб келинглар, овқат сузиб бераман.

— Зиёд қани? — дейман.

— Зиёд кетди, деяман-ку, Зиёд кетди...

— Зиёд қайққа кетди?

— Зиёд... норасида кетди!

Болалар дув-дув йиғлайди. Болалар хўнг-хўнг йиғлайди.

Йиғламаган бола қолмайди.

Мен бари айбни ўзимдан кўраман.

— Гўза ичида ухлама, деганимда, Зиёд ошнам кетмас эди... — дея йиғлайман.

31

Бир оёғим тўшакда бўлади, бир оёғим футбол майдонда бўлади.

Шунда, тимирскиланиб-тимирскиланиб юрмиш қизларга кўзим тушади.

Қизлар-да футбол майдонга қатнар бўлибди-да, дея ўйлайман.

Гап-сўзлардан билиб оламан — йўқ... ундай эмас бўлади. Бугун чин арафа бўлади.

Қизлар бурчак-бурчакларда тўда-тўда бўлиб соч ювади. Қизлар саҳарда турнақатор далалайди.

Қизлар бир хушрўй бўлади, бир хушрўй бўлади!

Қизлар қошида кўк-кўк ўсма бўлади. Қизлар юзида ялт-ялт мой бўлади. Қизлар либосида бўй-бўй атир бўлади.

Айниқса ўнинчи синф Зулайҳодан хушбўй-хушбўй атир анқийди.

Мен беихтиёр Зулайҳо кетидан эргашаман. Зулайҳони тўйиб-тўйиб искайман.

Зулайҳо эгат тушади.

Мен Зулайҳо билан иргама-ирга эгат тушаман.

Мен бурнимни Зулайҳо тарафга қаратиб-қаратиб пахта тераман. Қўлим чанокда бўлади, бурним Зулайҳода бўлади.

Мен Зулайҳони искаб-искаб пахта тераман!

32

Туш маҳал бир момо эшак миниб келади.

Мен момони дарров танийман — момо Зиёдни онаси бўлади.

Кўнглим бир орзиқиб олади.

Зиёдни онаси эшагидан тушади. Теварак-бошга қарайди.

Муаллимларимиз тараф юради.

Зиёдни онаси муаллимлар билан гапиришиб ўтиради.

Физика мени имлайди.

— Момони штабга олиб бор, — дейди.

Мен Зиёдни онаси оёғидан олиб юбораман.

Зиёдни онаси тўқимга жойлашиб ўтириб йўл олади.

Мен эшак қабатида бораман. Йўлда Зиёдни онаси инқилаб-инқилаб боради. Бир оғиз-да гапирмай боради.

Мен эшакни ётоқ олди толга қантараман. Зиёдни онасини ётоқ эргаштираман.

Зиёдни онаси ётоққа бир сидра қараб олади.

— Улимнинг жойи қаерда? — дейди.

Мен Зиёдни жойини айтаман.

Зиёдни бўхчаси ҳалиям жойида турмиш бўлади.

— Манави бўхчаси, — дейман.

Зиёдни онаси бўхчани олади. Бўхча уёқ-буёғини қарайди.

— Ҳа, шу, — дейди. — Улимники...

Зиёдни онаси бўхчани қўлтиқлаб ташқарилайди.

Зиёдни онаси тол остида бўхчани очади. Ичидан Зиёдни кийим-кечагини олади. Икки тол ораси симга қоқиб-қоқиб ёяди.

Зиёдни онаси соялаб ўтиради. Билакларини тиззаларига қўйиб ўтиради. Зиёдни кийим-кечагига қараб ўтиради.

Зиёдни кийим-кечаги офтобиёрда сарғайиб-сарғайиб туради.

Зиёдни онаси бетини билакларига босади. Зиёдни онаси изз-изз йиғлайди. Зиёдни онаси юмм-юмм йиғлайди.

Мен Зиёдни онасига қўшилиб йиғлайман.

— Бари айб менадан бўлди, — дейман. — Гўза ичида ухлама, деганимда, Зиёд ошнам кетмас эди...

Мен кўзларимни қўлим сирти билан артиб-артиб йиғлайман. Мен Зиёдни уст-бошига қараб-қараб йиғлайман.

Шунда, кўз олдим жимир-жимир этади. Жимир-жимирни офтоб зиё деб бўлмайди.

Мен тагин-да яқин бориб қарайман. Кўзларимни артиб-артиб қарайман.

Зиёдни уст-боши гиж-гиж... бит бўлади! Тикишлардан бит уради! Ииртиқлардан бит уради! Офтобиёрда гимир-гимир этади! Мисоли нур жимирламиш бўлади!

Юзларим лов-лов ёнади — Зиёд учун-да орланаман, ўзим учун-да орланаман!

Боиси — баданимда гимирламиш битларим Зиёдни битларидан зиёд бўлса бўлади — кам бўлмайди!

Мен юзларимни чет бураман. Мен кўзларимни олиб қочаман.

Зиёдни онаси энди овоз бериб-овоз бериб йиғлайди.

Шунда, штабдан директоримиз чиқиб келади.

— Нима гап, ўртоқлар? — дейди.

Директоримиз Зиёдни онасини кўриб ранги ўчади.

— Бизда нима айб, момо, — дейди директоримиз. — Бизда нима айб. Буни ўз оти ўзи билан пахта фронти деб қўйибди. Фронт қўрбонсиз бўлмайди.

Директоримиз Зиёдни онаси елкасига қўлини қўяди.

— Болани ўзи пахта ичида ухлаб қолибди-да, — дейди директоримиз. — Ким билади, бирон нимага йўлиққанми. Сизлар эскичани яхши биласизлар-ку...

Мен директоримиз кўрмасин дея, Зиёдни уст-бошини симдан тортиб-тортиб оламан. Бўхчага солиб-солиб қўяман.

Директоримиз Зиёдни онасини қишлоғимизга қайтариб жўнатмоқчи бўлади.

Аммо Зиёдни онаси кўнмайди.

— Улим йўлиққан жойни кўрсатинглар! — дейди.

Директоримиз менга имо беради.

— Майли, олиб бор, — дейди. — Кейин, қишлоқ йўлига солиб юбор.

33

Мен Зиёдни онаси оёғидан олиб юбораман.

Узим эшак олдида бораман.

Зиёдни онаси Зиёдни йўқлайди.

— Зиёд кетишидан олдин бирон нима демаб эдимиз? — дейди.

— Деб эди, — дейман.

Зиёдни онаси бирдан сергакланади. Зиёдни онаси таққа нўхтани тортади.

— Нима деб эди? — дейди. — Айт, нима деб эди?

— Деҳқонкул ошна, сени самолётимга миндираман, деб эди.

— Тагин нима деб эди?
— Тагин, директорни самолётимга миндирмайман, деб эди.

Зиёдни онаси зарда билан эшак ниқталайди.
Мен дориланган дала бошида оёқ иламан.
Зиёдни онаси эшагидан имиллаб ерлайди. Ерда сер-
райиб қолади. Теварак-бош қарайди.

Зиёдни онаси тутлар орасида пайпанглаб аланглайди.
Зиёдни онаси ўқариқларда пайпанглаб аланглайди. Зиёд-
ни онаси гўзалар остида пайпанглаб аланглайди.

— Бу жойни оти нима? — дейди.

— Пахтазор, — дейман.

— Пахтазорда пахтадан бошқа нима бўлмаса, улим
нимага йўлиқади?

Зиёдни онаси кафтини пешонаси соябонлаб қарайди.
Бирон-бир нима топаманми, дейди — тополмайди.

Зиёдни онаси сукут олиб қулоқ солади. Бирон-бир нима
эшитаманми, дейди — эшитолмайди.

Ана шунда Зиёдни онаси пахтазор қараб-пахтазор қа-
раб чақиради:

— Зиёд-у-у-у!

Мен Зиёдни онаси қўлидан тортиб-тортиб йиглаб қўя
бераман.

— Юринг кетамиз, момо! — дейман. — Юринг кетамиз,
ҳозир самолёт келади!

Зиёдни онаси гапимни корламайди. Энтикиб-энтикиб
чақиради:

— Зиёд-у-у-у!

Зиёдни онаси ўпкаси тўлиб-тўлиб чақиради:

— Зиёд-у-у-у!

Мен бир амаллаб Зиёдни онасини эшакка миндираман.
Мен бир амаллаб эшак нўхтасидан етаклаб оламан.

Зиёдни онаси пахтазорга боқиб-боқиб йиғлайди:

— Вой болам-ай, пахтага йўлиққан болам-ай!..

Зиёдни онаси пахтазорга айтиб-айтиб йиғлайди:

— Вой болам-ай, пахта уриб кетган болам-ай!..

IV БОБ

1

Ер қайдасанг куз қайда, куз қайдамасанг юз қайда!
Уйнаб қўяй! Мақолдан-да ўйнаб қўяй, шу мақолни айт-
миш элдан-да ўйнаб қўяй!

Мен далаларимга темиртиш солдим. Далаларимни қирқ
сантиметр ўйиб қайдадим.

Қирқ сантиметрдан чуқури ҳаво кўрмаган ер бўлади.
Сув кўрмаган ер бўлади. Ҳлик ер бўлади!

Ер чуқур ҳайдалса — ана шу ўлик ер юзалаб-юзалаб
қолади.

Улик ерда чигит қийғос унмайди. Улик ерда гўза ўз
вақтида етилмайди. Улик ерда пахта ҳаяллайди.

Мен темиртиш билан далаларимни ёнбошлаб-ёнбошлаб
қайдадим. Мен темиртиш билан далаларимни палахсалаб-
палахсалаб қайдадим.

Далаларим ости устун бўлди, далаларим усти остин
бўлди.

Далаларимда кўрсичқонлар ўрмалаб чопди. Далала-
римда кўрсичқонлар йўрғалаб чопди.

Ҳа, ўйнаб қўяй, бидир-бидир йўрғалашларингдан ўйнаб
қўяй, дедим.

Кўрсичқон ер ковлай беради-ер ковлай беради — дала-
ларимни мулоимлайди-да. Кўрсичқон бир ер ости, бир
ер усти бўйлаб бидирлай беради-бидирлай беради — ер ости
ҳаво йўлларини очади-да. Кўрсичқон ер остини шамол-
латиб-шамоллатиб туради-да.

Шу боисдан кўрсичқони бор дала семиз-семиз келади.
Кўрсичқони бор дала унумли-унумли келади.

Далаларим ғимир-ғимир чувалчанг бўлди.

Мен тагин-да ҳушвақт бўлдим — чувалчанг бор дала
даламисан-дала бўлади. Чувалчанг бор дала далалар гул-
тожи бўлади. Чувалчанг бор дала далалар ҳўрози бўлади!

Боиси — чувалчанг ерда бор бўлмиш жами нимани

чиритиб-чиритиб ўғит этади. Чувалчанг ерни қайта-қайта
ишлайди. Чувалчанг ерни майин-майин сақлайди.

Далаларимда оппоқ-оппоқ қуртлар-да бўлди.

Темиртиш изидан қарғалар эргашиди. Темиртиш изидан
қушлар эргашиди.

Қарғалар оққурт овлаб еди. Қушлар чувалчанг териб
еди.

Мен қарғалар қилмишидан рози бўлдим — оққурт
ҳашаротлар онаси бўлади. Катта бўлса, қанот олиб учади.

Қош қорайди.

Мен трактор чироқларини ёндирдим.

Чироқ ёруғида тулкилар қора берди.

Тулкилар темиртиш кетидан эргашиди. Тулкилар қўнғиз
териби-қўнғиз териби еди.

Тулкилар қаердан келди, қачон келди — унисини ёлғиз
товуқлар билди.

2

Уйимизда нимамиздир йўқдай бўлди, уйимизда нима-
миздир камдай бўлди.

Бола-бақраларимни қарадим — омон-эсон бўлди.

Мол-қолларимни санадим — бари тугал бўлди. Товуқ-
ларимни санадим — товуқларим-да тугал бўлди.

Унда кимим йўқ бўлди, унда нимаим йўқ бўлди?

Мен ўйлаб-ўйлаб топдим — айвонимиз шипида ҳаёт
кечирувчи қалдирғочларимиз йўқ бўлди.

Қалдирғочларимиз қаёққа кетмиш бўлди?

Қаёққа бўларди — Афғонистонга-да. Амударё ўнг бети
Афғонистон-да. Илик юрт оти бўлади — қалдирғочлар
юрти бўлади-да.

Қалдирғочлар афғон юртга сафарлабди — куз охирлаб-
ди-да.

3

Бир далам юзи оппоқ-оппоқ бўлди.

Бу не бўлди? Эрта тушмиш қор бўлдимиз ё киров бўлди-
ми?

Бир вақтлар ана шу далам ғуж-ғуж қамишзор эди.
Қирғовулзор эди.

Деновдан беш-олти қур келди. Қурлар ана шу қамиш-
зорни теп-текислади. Пол-поллади. Шилипоя этди.

Қамишзорда шундаям шоли бўлмоқлик қилди, шун-
даям шоли бўлмоқлик қилди-е! Қурлар ўз шолисини ўзи
ташиб ололмай қолди!

Шунда қурлар бизга-да бир халтадан гуруч берди.

Ана шунда қозонимиз гуруч кўргандай бўлди!

Ана шунда қорнимиз палов егандай бўлди!

Аммо... катталар қурларни кўп кўрди.

— Узбекистон Қурия эмас! — дея дўқлади.

Шу-шу — қурлар қорасини қайтиб кўрсатмади.

Шилипоя пахтазор бўлди.

Мен мазкур даламни сувлаб эдим — ер усти суви ер
остига қараб сингди-сингди — ер ости суви билан қўшилди.
Шунда, ер ости суви тупроқ қил-қил нозик йўлларидан ер
бетилаб келди. Ер ости суви ер бетида буғланди-буғланди —
ҳаволаб учиб-учиб йўқолди.

Ер бетида ана шу оппоқ-оппоқ тузлар қолди.

Мен ушбу даламни учта полладим. Полларни тизза
бўй-тизза бўй марзаладим. Марзаларни бел юзи билан
тарс-тарс уриб зичладим.

Полларни айлантириб ариқ қазидим. Ариқ эни бир
кетмон эничка бўлди. Ариқ чуқурлиги тизза бўйича бўлди.

Учта полни-да лаболаб-лаболаб сувладим. Кўллатиб-
кўллатиб суввадим.

Кечаю кундуз пол айландим. Марзалар бўйлаб-бўйлаб
айландим.

Сув марзаларни уриб кета берди-уриб кета берди.

Мен сув уриб кетмиш жойларни кетмон билан битай
бердим-битай бердим.

Сув кўллади-кўллади — далам шўрини остига босиб-
босиб юбора берди. Далам шўрини ер ўлик қатламга
чўктириб-чўктириб юбора берди.

Ер бетиде қолмиш шўрни эса сўриб-сўриб ола берди.
Оқова сув бўлиб оқиб-оқиб кета берди.
Шўр даламни икки бор ана шундай кўллатиб-кўллатиб сувладим.
Шўр далам шўрдан фориг бўлди.

4

Далаларим узра мезонлар учмай қолди.
Далаларим узра сокин ҳам гамгин бир ҳолат чўкди.
Далаларим мудраб-мудраб олди.
Далаларим кўз илиб-кўз илиб олди.
Далаларим уйқуга кетди.
Мен энди далаларимга қўл уришдан тийилдим.

5

Далаларимдан қор ариди.
Узун қиш қорайиб-қорайиб ётмиш далаларим ерранг-ерранг бўлди.
Далаларимда омонат-омонат қотиб ётмиш кесаклар умалиб-умалиб тупроқ бўлди.
Далаларим кўпчиб-кўпчиб қолди.
Далаларим тўлғонди.
Далаларимдан оппоқ-оппоқ ҳовур ҳаволанди. Далаларимдан элас-элас овоз ҳаволанди.
Овоз далаларим остидан келдими ё олислардан келдими — билиб бўлмади.
Далаларим хўрсинди.
Овозда ранг-рўй-да бўлмади, овозда буй-баст-да бўлмади.
Овоз дейин дедим — овозга менгзамади, овоз демайин дедим — овоз шундай пешонамдан келди.
Далаларим энткиди.
Далаларим уйғонди. Далаларим кўз очди.
Далам мени имлади, далам мени чорлади.

6

Бир тонна гўнганга йигирма кило калий аралаштирдим, йигирма кило фосфор аралаштирдим.
Далаларимга сепаб-сепаб ташладим.
Ер — хамир, ўғит — хамиртуруш бўлди.
Далаларимни такрор шудгорладим. Далаларим чет-четлари чала қолмасин учун чорсилаб-чорсилаб шудгорладим.
Шудгор кетидан Дилнавоз солдим.
Дилнавоз — длина базовой гридёр нож — 4, дегич техника. У ер текислайди. Узунлиги ўн қадамни олади. Тўрт оёғи билан тўрт қулочлик кетмони бўлади.
Бундайчикин бир қулоч отни айтиш учун менда тил қани? Бундайчикин отни айтиш учун менда вақт қани? Бундайчикин отни айтаман дегунимчайин кун кеч бўлади!
Шу боисдан мен уни Дилнавоз, дея атадим.
Мен ана шу Дилнавозим билан шудгорни кўндаланглаб-кўндаланглаб ҳайдадим. Шудгорни белидан қирқиб-белидан қирқиб ҳайдадим.
Дилнавозим билан шудгор ҳаворладим.

7

Қиш оладан, ёз моладан, дейдилар.
Бу демак — қишда ер сувласанг ола қолдирма, кўкламада емола қолдирма, демакдир.
Боиси — кўклами шудгордан кейин ер оралари ҳавол-ҳавол бўлиб қолади. Ана шу ҳаволлардан шамол киради-киради — ер нами қочиқ қолади. Ер намини сақлаб қолиш учун эса шудгорни бороналаш лозим бўлади.
Мен шудгорни бороналадим.
Далаларим кафтдай-кафтдай бўлди. Далаларим мояк кўйса кўринар бўлди.
Аммо бир боронани ўзи кифоя этмайди. Энди молалаш лозим бўлади. Мола ер намини ост қабатидан уст қабатига кўтариб беради. Мола ер юза кесакларни майдалаб-майдалаб беради.
Мен энди далаларимни молаладим.

Далаларим сумалакдай-сумалакдай бўлди.
Жўя олиб экилмиш гўза ўн-ўн беш кун олдин етилади.
Жўя олиб экилмиш гўза ўн-ўн беш кун олдин очилади.
Жўяда униб чиқмиш гўза офтоб тафтини тез олади.
Шу боис, трактор билан жўя олдим.

8

Чин, далаларим қиши билан қор сув ичди. Чин, далаларим қиши билан ёмғир сув ичди.
Аммо сув билан сув бор-да. Масалан, ҳовуз суви ғозсиз сув бўлади. Одам ҳовуз сувдан ичса — сув ичгандай бўлмайди.
Одам оқар сувдан ичса — бадани жимир-жимир этади. Бадани яйрайди!
Оқар сувдан мия тўлади. Оқар сувдан мия равшан тортади.
Оқар сувда жон бор-да!
Шу боис, далаларимга яхоб сув бердим.
Жўялардан жилдиратиб-жилдиратиб яхоб сув оқиздим.
Далаларим бир ҳафта яхоб сувлади. Далаларим бир ҳафта захлаб сувлади.
Ана энди далаларим донатор-донатор бўлади. Ана энди далаларим серкесак-серкесак бўлади.
Донатор дала намдор дала бўлади.
Сув ана шу донатор оралаб ер сингади. Ҳаво ана шу донатор оралаб ўтади.

9

Дала кўнгли нозик бўлади — вақт-бевақт оралай берса кўнглига олади.
Дала феъли инжиқ бўлади — бот-бот трактор сола берса айниб қолади.
Дала тепкиланиб қолади. Дала зичланиб қолади. Дала тош-метин бўлиб қолади.
Даладан тирик мавжудотлар қочади. Қочолмай қолмиш мавжудотлар ўлиб-ўлиб қолади.
Оқибат — гўза эмин-эркин илдиз отмайди. Гўза ором-ором ўсмайди.
Мен далаларимдан оёғимни тортдим.

10

Тукли чигит бўлади, туксиз чигит бўлади.
Туксиз чигит бўлали-бўлали бўлади. Туксиз чигит залворли-залворли бўлади.
Туксиз чигит бехато олади, туксиз чигит бехато кў-каради.
Далаларим учун ана шу туксиз уруғ чигит келди.
Мен омборимни шамоллатдим. Дорилаб ювдим. Оҳак билан оқладим.
Омборимга тахта тўшадим. Тахта устига чигит ёйдим. Мен бош-адоқ танапўш кийдим. Резина этик кийдим. Кўлқоп кийдим. Кўзойнак тақдим.
Уруғ чигитни ҳовуз солдим. Формалин дегич қуруқ дори билан дорилладим.
Бадбўйдан-бадбўй доридан ўқчиб-ўқчиб олдим.
Шийпон олдида бир қарич қалин ёйдим. Устидан пуркагичда сув сепдим. Егоч курак билан остин-устун ағдардим. Бетиним сувладим.
Уруғ чигит сувдан тўйди.
Ивитилмиш чигитни тизза буй тўпладим. Тагин сувладим.
Чигит томирига илдизкана киради. Томирни ейдийди — эгри-бугри яра этади. Чигит қорамтир-қорамтир бўлиб қолади.
Бундай чигит кўкармайди.
Ана шу илдизканани даф этиш учун чигитни гексахлоран билан дорилладим.
Чигит униб қолмасин дея, шамоллатиб-шамоллатиб олдим.

Трактор кетига тўрт қутилик уруғсепгич тақдим.

Бир қутига ўн беш килодан чигит солдим.

Бир вақтлар чигит билан гербицид аралаштирдим. Чигит ер кўрди — айнаи вақтда чигит билан гербицид-да ер кўрди.

Хлорфенидим дегич оч кулранг гербицид бир-икки паллали бегона ўтни ўн-ўн беш кун ер остида босиб турди. Дихлорфенидим дегич кулранг гербицид кўп паллали бегона ўтни ўн-ўн беш кун ер остида бош кўтартирмай турди.

Гербицид ер остида бир ўрим ойча турди — аммо бегона ўтни тамоман йўқотолмади.

Емондан-ёмони — гербицид бегона ўт билан баробар ўн-ўн беш кун чигитни-да ундирмай турди. Гербицид пахтагани ўн-ўн беш кун ҳаяллатди.

Шу боис, мен энди гербицид баҳридан ўтдим.

Катталардан лалми-лалми дўқлар эшитдим.

Аммо гапимни қайтиб олмадим.

12

Ҳаво билан ер ҳарорати ўн даражадан остда чигит бўртади — аммо кўкармайди. Чигит бўртик-бўртиклигича чириб тамом бўлади.

Ҳарорат ўн икки-ўн тўртда чигит экса бўлади.

Айни кунлар ана шундай кунлар бўлди!

Чин, далаларимда ҳарорат ўлчагичим бўлмади. Ҳарорат ўлчагичга куним-да қолмади.

Мен далаларим ҳароратини вужуд-вужудим билан билдим. Мен далаларим ҳароратини тан-жоним билан туйдим.

Мен далаларим ҳароратини ердан бир ҳовуч тупроқ олиб билдим.

Вужуд-вужудларим айтди, кафт-кафтларим айтди: ана энди эк, деди. Бугундан ҳаялласанг — дала бети қуриб қолади, деди. Сўғин, чигит кеч униб чиқади, деди. Ундан сўғин, кўкартириш учун чигит сув бериш лозим бўлади, деди. Ундан-да сўғин, чигит сув далани қоғириб ташлайди, деди. Оқибат — чигит ёппа барака униб чиқмайди, деди. Емондан-ёмони — кеч экилмиш чигит камҳосил бўлади, деди.

Мен тракторни дала ўнгардим.

Уч сантиметрдан саёз чигит экиб бўлмайди. Далабет дарров нам олдиради. Чигит намсиз бетда қолади. Ҳадеганда кўкара бермайди. Кўкарса-да — ёппа барака кўкармайди. Битта-битта кўкаради. Оқибат — ғўза сийрак-сийрак бўлиб қолади.

Беш сантиметрдан чуқур-да экиб бўлмайди. Беш сантиметр чуқурга ҳарорат етмайди. Беш сантиметр чуқур оҳиста-оҳиста қизийди. Оқибат — чигит-да оҳиста-оҳиста унади.

Беш сантиметр чуқурни ёриб чиқиш — чигит учун ит азоб бўлади!

Шу боис, мен тўрт сантиметр чуқурликда чигит экдим.

Бир қадам туштага йигирма-йигирма бештадан чигит тушди.

Чигит нима учун билониҳоя-билониҳоя тушди?

Масалан, йил серёмгир келди. Дала сернам келди.

Бир-иккита чигит сернам даладан бўртиб чиқолмайди.

Бир-иккита чигит сернам даладан ёриб чиқолмайди. Чигит қуввати етмайди.

Ер оғир-да, ер оғир.

Масалан, зил-замбилни бир-иккита одам кўтароладими? Кўтаролмайди! Кўпчилик бўлса — даст кўтаради.

Чигит-да шундай-да! Чигит билониҳоя бўлса — ерни даст кўтаради. Чигит билониҳоя бўлса — ерни қувват билан ёриб чиқади.

Далаларимни чигит дори иси босди.

Мен ўқчиб-ўқчиб чигит экдим.

13

Дарвозамиздан ичкарилаб эдим — Ойсулув қизимиз

пешвоз чопиб келди.

— Ота, суюнчи беринг, қалдирғочларимиз келди! — деди.

Даҳлизимиз шипига назар солдим — чини билан инда бир қалдирғоч бўлди. Тағин иккита қалдирғоч шиплар аро учиб юрди.

Кўзим қувонди.

— Уйнаб, қўяй, ўйнаб қўяй... — дея пичирладим.

Қалдирғочлар чиндан-да ўзимизни қалдирғочларми ё бегонами, дея синчиклаб-синчиклаб қарадим.

Қалдирғочларда улги-да бўлмади, тамга-да бўлмади. Чин-да — қалдирғочлар кийим киймайдилар. Қалдирғочлар сўйламайдилар. Қалдирғочлар кулмайдилар.

Шундай бўлса-да, мен ич-ичимдан туйдим: уйимизни топиб келибди — ўзимизни қалдирғочлар бўлади-да.

Қалдирғочларимиз бошимиз узра учди. Чарх-чарх учди. Гир-гир учди.

Қалдирғочларимиз инларидида қатор бўлиб ўтирди. Қалдирғочларимиз бизга мўралаб-мўралаб ўтирди. Қалдирғочларимиз бизга мўлт-мўлт ўтирди.

Мен ташқарилаётиб эдим — бир қалдирғочимиз бошим узра чирқ-чирқ айланди. Қалдирғоч қанотлари телпагимга тега-тега айланди.

Қалдирғочимиз мен билан салом-алик қилди-ёв!

Қалдирғоч қанотлар ҳавоси пешонамни силаб-сийпаб айланди.

Қалдирғочимиз мен билан ўпишиб-ўпишиб кўришди-ёв!

Мен кула-кула кўзларимни чирт юмдим. Мен кула-кула бетларимни чет бурдим.

— Хуш кўрдик, жониворлар, хуш кўрдик! — дедим.

14

Далаларимга вакил келар бўлди.

— Элбурутдан вакилга пишириб қўйибдими, — дедим. — Ҳали чигит экиб бўлмаган бўлсак.

— Энди, хўжалигимиз гуллаб-яшнайд! — деди раисимиз. — Район вакили ўзимиздан бўлди.

— Қани, эшитайлик, қани? — дедим.

— Уртоқ Клара Ходжаевна район партия комитети учинчи секретари бўлдилар. Айни вақтда хўжалигимизга вакила этиб тайинландилар.

— У киши ўзимизданми? — дедим.

— Ўзимиздан-да. Мактаб директори бор эди-ку, ўша директорни қизлари-да.

— Э, ҳа бўлди! — дедим. — Раҳматлик мактаб директоримизни фарзандлари-да?

— Ҳа-а, каллангиздан! Ана ўша мактаб директорини қизлари!

— Раҳматлик мактаб директоримизни қизлари кўп эди, қайси бири бўлди!

— Уртоқ Клара Ходжаевна! Роза Ходжаевна обкомда ишлаяптилар!

— Бўлди-бўлди, — дедим. — Эгизаклар-а? Эсладим-эсладим.

Раисимиз шийпон олдини саранжом-сарашталатди.

— Эшаклар кўздан панага олинсин! — деди.

Деҳқонларимиз эшакларини Жарариққа бойлаб келди. Самад бобо қирчанғи отини етаклаётди эди, раисимиз ўнг қўлини кўтарди.

— От турсин! От — маданий ҳайвон! — деди.

15

Шийпонимиз олдида машиналар қатор бўлди.

Олд машинадан бир аёл тушди.

Аёл келишимли-келишимли бўлди. Аёл турмаксоч-турмаксоч бўлди.

Аёл турмак сочлари қалдирғочларимиз уясидай-уясидай бўлди.

Аёл шийпонимиз теварак-бошига қараб-қараб олди.

— Нормално, нормално! — деди.

Аёл қўл узатиб кўришди-кўришди — мен билан муқобил бўлди.

Мен аёлни қизим-қизим, дейин дедим — катта одамни қизим дейиш учун тилим бўлмади.

Мен аёл отига хон ё гул қўшиб айтайин, дедим — фарғоначи бўлмадим.

Бўлдим-бўлдим, сурхони бўлдим — байча дейин-да? — Қани, ё, бисмилло! — дея қўшқўллаб кўришдим. — Омонгинамисиз, Кларабайча? Вақтигинангиз хушми, Кларабайча? Уйнаб-қўлибгина юрибсизми, Кларабайча?..

— Нима-нима?
— Кларабайча?

Аёл лаб бурди. Аёл қош керди.

— Байча? Какая байча? — деди. — Мен Клара Ходжаевнаман!

Мен нима дейишимни билмадим. Мен кўз остимдан раисимизга қарадим.

Раисимиз уэр сўра, дея қўлини кўксига қўйиб ишора берди.

Мен дарров ўнг қўлимни кўксимга қўйдим.

— Тавба қилдим, — дедим.

Аёл ана шунда юзимга тикилиб қаради.

Аёл сергакланди. Аёл қизариб-бўзарди. Аёл... ирганди!

Аёл кўзларини олиб қочди. Аёл далалар узра разм солди.

Аёл охиста-охиста бош иргачи.

— Уртоқ раис?.. — дея мажнунтоллар тараф йўл олди.

Раисимиз лаббайгўй бўлиб-лаббайгўй бўлиб борди.

Аёл мажнунтоллар остида одимлади.

Раисимиз аёл кетроғида одимлади. Аёл оғзига қараб-қараб одимлади.

Тагин, катталар чақирса эшитмай қолмайин дея, мажнунтоллар ортидан бориб турдим. Катталар йўталса бўлди — чопқиллаб бораман дея, қўлогимни динг этиб турдим.

— Машғал бригадирингиз шуми, ўртоқ раис? — деди аёл.

— Шу-шун! — деди раисимиз. — Деҳқонқул шул!

— Деҳқонқул... классический от! Лекин шу...

— Чин, пича ўқимаган, чин.

— Гап ўқишда эмас, ўртоқ раис. Юқоридан партия-хукумат арбоблари ташриф буюриб, илғор пахтакорингизни кўрсатинг деса, қандай қилиб кўрсатамиз?

— Кўрсата берамиз, нима қипти?

— Институтда эстетикадан неча баҳо олгансиз? Тўғри, аввало меҳнат. Лекин меҳнат ўз йўлига. Илғор пахтакор учун ташқи кўриниш ҳам керак. Илғор пахтакор партия-совет арбоблари билан қўл олиб-қўл беради. Илғор пахтакор мажлисларда, матбуотда чиқишлар қилади. Бу кўриниш билан қандай қилиб чиқиш қилади?

— Бет-боши туппа-тузук-ку, Клара Ходжаевна?

— Илғор пахтакорингиз бетидан бузилган пес-ку? Кўнглимни айнитиб юборди-я!..

Раисимиз... бет-бошимни оқлади.

16

Ўзбекистон ўз оти ўзи билан жануб бўлди.

Бизнинг Сурхон жанубни жануби бўлди.

Сурхон жазирамиси жазирамани жазирамиси бўлди.

Сурхон саратони саратонни саратони бўлди.

Тошкент радиосида ҳарорат ўттиз бўлди, бизнинг Сурхонда қирқ бўлди.

Тошкент ойнаижаҳонида ҳарорат қирқ бўлди, бизнинг Сурхонда эллик беш бўлди.

Сурхон саратони кўз очирмади. Сурхон саратони киприк қоқтирмади.

Кўз очмаса, тагин бўлмади — ғўза қараб турмади!

Ғўза кун санади! Ғўза учун ҳар бир кун ғанимат бўлди.

Мен кўзларимни қисиб-қисиб кетмон чопдим. Мен кўзларимни қисиб-қисиб ғўза ўтоқладим. Мен кўзларимни қисиб-қисиб пахта тердим.

Жазирама жингиртоб-жингиртоб қафсига олди.

Мен бор ҳол-қувватим билан кўз қисдим. Мен бор диққат-этиборим билан кўз қисдим. Мен бор ақл-фаросатим билан кўз қисдим.

Шунда, пешонамда чуқур-чуқур ажинлар чизик тортиди.

Шунда, ёноқларимда узун-узун ажинлар чизик тортиди.

Шунда, лабларимда майда-майда ажинлар чизик тортиди.

Бутун бет-бошим биж-биж ажин бўлди. Бутун бет-бошим ғуж-ғуж ажин бўлди.

Бет-бошим бет-бош бўлмади — дарз-дарз ер бўлди. Бет-бошим бет-бош бўлмади — қақроқ-қақроқ ер бўлди. Бет-бошим бет-бош бўлмади — шўр-шўр ер бўлди!

Мен қирқ даража саратондан ана шу ажинларим остида кун кўрдим. Мен эллик даража жазирамадан ана шу ажинларим остида жон омонладим.

Мен чилла дея аталмиш дўзахдан ана шу ажинларим остида жон ҳовучладим.

Саратон куйдира берди-куйдира берди — ўлмаган ана шу ажинларим бўлди.

Мен соя-салқинда бет-бошимни бўш-бўш қўйдим. Мен соя-салқинда кўзларимни эмин-эркин очдим.

Ана шунда қоп-қора ажинларим ёйилди. Ана шунда қоп-қора ажинларим остида тилим-тилим йўллар кўриниш берди. Ана шунда қоп-қора ажинларим остида тарам-тарам йўллар кўриниш берди. Ана шунда қоп-қора ажинларим остида ҳалқа-ҳалқа йўллар кўриниш берди.

Тилим-тилим йўллар қизғиш-қизғиш бўлди. Тарам-тарам йўллар оқиш-оқиш бўлди. Ҳалқа-ҳалқа йўллар оқимтил-оқимтил бўлди.

Илк бор кўрмиш одам бетидан бузилибди, дея ўйлади...

17

Аёл билан раисимиз олдин-кетин қайтиб келди.

— Молодец, машғал бригадир! — деди аёл. — Партия-хукуматимизга ана шундай куёшда тобланган пахтакорлар керак!

— Қуллук, — дедим.

— Бизга қандай хизматлар бор?

— Хизмат йўқ. Бари нима тўкин-сочин.

— Ишларингизга муваффақият тилайман!

— Тагин бир қуллук.

Аёл далаларимни қаради. Оқтупроқ далам эқувсиз эканини билиб қолди.

— Нега ҳозиргача чигит экилмаган? — деди.

Раисимиз қириниб йўталди. Баён этиш учун шайланди. Яна-тагин менга қаради — ўзинг айт, деган бўлди.

Мен нима дейин?

Раҳматлик мактаб директоримизни қизгинаси, чин, оқтупроқ далам эқувсиз ётибди, боиси — қуриб-қақшаб ётибди, оппоқ чангиб ётибди, дейинми? Оқтупроқ далам мироб марҳаматини қараб ётибди, дейинми?

Мен миқ этмайин қараб тура бердим.

— Маза йўқ-ку, машғал бригадир? — деди аёл.

Энди нима дейин?

Уйнаб қўяй, раҳматлик мактаб директоримизни қизгинаси, уйнаб қўяй, оқтупроқ даламга айна шу ҳолида чигит экайин — чигитим унмайди, дейинми? Чигитим унса-да, уч-тўрт кўсакликкина нимжон ғўза бўлади, ҳосили бир теримдан ортмайди, дейинми?

— Бу даламиз оқтупроқ дала... — дедим.

Уйнаб қўяй, қалдирғочуя турмаккинангиздан уйнаб қўяй, мироб олдин сув берсин, мен олдин оқтупроқ даламни сувлайин, кейин тоблайин — ана ундан кейин экайин, дейинми?

— О, тем более, оқтупроқ! — деди аёл.

— Шундай, шундай, — дедим.

— Оқтупроқ ерга биринчи бўлиб экиш керак! Экканда ҳам тигиз экиш керак! Тўғрими, ўртоқлар?

— Доно фикр! — деди раисимиз. — Ҳикматли гап!

Мен нима дейишимни билмадим — тилим айланмай қолди.

Аёл ўнг қўл оппоқ қўлқопини суғурди. Ерга қўл узатди.

— Қани, кўрайлик-чи, — деди.

Аёл бир сиким тупроқ олди. Юзлари олдига олиб келди. Синчиклаб тикилди.

— О, машғал бригадир! — деди. — Бу ер эмас, асал, асал! Шундай асал ерди куттириб ўтирибсиз-а! Яхши эмас, машғал бригадир, яхши эмас!

— Экамиз, экамиз, — дедим.
 — Экинг, кечиктирмай экинг! Анави турган трактор чигит экадими? Ушани тез буюёққа олиб келинг!
 Мен энди нима дейин?
 Уйнаб кўйай, қалдирғочуя турмаккинангиздан ўйнаб кўйай, анави оппоққина кафтингиздаги ер эмас, у бир чанг, ғўза чангда кўкармайди, ғўза ерда кўкаради, дейинми?
 Мени ҳамиша далаларим қўллайди. Мени ҳамиша далаларим қувватлайди. Мени ҳамиша далаларим ёқлайди.
 Бу сафар-да далаларим қўллади: аёл оқтупроқни ташлаб эди — оқтупроқ деярли ерга тушмади! Оқтупроқ чангиб-чангиб учди!
 Аёл бет бурди. Аёл бет ўғирди.
 — Фу-у!.. — дея кафти билан чанг қувди.
 Раисимиз тирсагимдан чет тортди.
 — Чопинг, тракторни олиб келинг, — дея шивирлади.
 Мен кетимга қараб-қараб йўл олдим. Мен умидланиб-умидланиб йўл олдим.
 Аёл, майли, кўя беринг, дейдимикин, дея умидландим.
 Трактордан садо чиқди — аёлдан садо чиқмади.
 Оқтупроқ даламга трактор солдим.
 Аёл трактор кетидан мамнун-мамнун бош ирғаб қаради.

18

Намозшомда раисимиз дарвозасини олиб турдим.
 Раисимиз келди. Раисимиз билан ароқ ҳиди-да келди.
 — Шефни жўнатдим, — деди раисимиз. — Клара Ходжаевнани жўнатдим. Қани, бундайчикин турибсиз?
 — Оқтупроқ далани нима қиламиз, раис бова? — дедим.
 — Нима қилардингиз — экинг! Шеф айтди — экинг!
 — Эккан билан...
 — Биламан! Лекин райком секретари оғзидан чиққан гап — конун-да!
 — Меҳнат қилган кираси эмас-да?
 — Биламан! Лекин райком секретари буйруқ берди-да! Экмай кўринг — эрта-индин райкомга устимиздан юмалоқ хат тушади!
 Мени-да аёл зоти бино этди. Болхин теримчи онамиз айбимдан ўтсин — аёл аралашмиш иш расвои радди бало бўлади.
 Мени-да аёлим бор — у бир этак фарзанд туғиб берди. Бир этак фарзандларим онаси бўлмиш аёлимиз, мен учун қўли косов аёлимиз, мен учун сочи супурги аёлимиз айбимдан ўтсин — аёл аралашмиш иш очиқ мазор бўлади.

19

Саккиз кун қарадим, тўққиз кун қарадим, ўн кун қарадим — қани энди, оқтупроқ даламда чигит бўртса, қани энди, оқтупроқ даламда чигит уч берса.
 Оқтупроқ далам кал калладай ялтираб тура берди.
 Охири тоқатим тоқ бўлди — оқтупроқ даламни буздим.
 Оқтупроқ даламни сувладим. Оқтупроқ даламни тобладим.
 Қайта экдим.

20

Шу-шу — вакила аёл бир оёғи далаларимда бўлди.
 — Узи, шу пошикастани касби нима? — дедим.
 — Идеология! — деди раисимиз.
 Шундан буён раҳматлик мактаб директоримизни қизини Идеология дегич бўлдим.

21

Тоғ чўққилари узра кўмир-кўмир булут тошди.
 Далаларим бошида кўмир булут тугул оппоқ булут-да бўлмади.
 Мен кўнглимни тўқлаб уйга келдим.

Кечаси бир маҳал момақалдиноқ гулдурлади.
 Мен ташқарилаб қарадим.
 Қиблагҳоҳда сим-сим яшин ёнди. Кўндаланг ёнди. Тикка ёнди.
 Шаррос-шаррос ёмғир ёғди.
 Мен қўлимга хитойи фонаримни олдим. Елкамга кетмонимни олдим. Жарариқ йўл олдим.
 Жарариқ тўлиб сел оқди. Тошиб-тошиб оқди.
 Мен дала бошини қарадим. Этларим бир увишиб олди.
 Сел Жарариқдан тошди. Сел дала ариққа ўтди. Сел ариқ қулогини олди. Сел далаларим оралаб оқди.
 Мен этикларимни суғурдим. Чолворимни липпа урдим. Сел ораладим..
 Шу теварақда кесак бўлдими, тош бўлдими — қулоққа олиб келиб босдим. Трактор темирларини олиб келиб босдим.
 Сел барини ювиб-ювиб оқди.
 Мен кетмон билан чим ўйиб-чим ўйиб босдим — сел чимларни-да ювиб оқди.
 Тан-жоним жиққа тер бўлди. Унгирим билан бет артдим. Энтикиб нафас олдим.
 — Бор-е! — дея кетмонимни отиб юбордим.
 Селга қараб ўтирдим. Сел остида қолажак далаларим кўз олдимга келди.
 Мен иштончан бўлдим. Кўзимни чирт юмиб селга оёқ солдим.
 Сел яхдай-яхдай бўлди.
 Мен қулоқда тикка туриб сел балоғардон бўлдим.
 Сел белимга урди. Сел кўкрагимга урди.
 Мен қулоч ёйиб-ёйиб сел балоғардон бўлдим.
 Сел дала ариққа деярли ўтмай қолди.
 Сел ёғоч оқизиб келди — ёғоч кўкрагимга тегиб-тегмай ўтди. Сел шохча оқизиб келди — шохча кўкрагимга тегиб-тегиб ўтди.
 Тан-жоним яхлади. Суякларим қақшади. Тишларим тиктик этди.
 Бир маҳал тиззаларимга зилдай бир нима келиб урилди. Зил нима тиззаларимдан оёқларим юзига тушди. Оёқларим юзида оқмай қолди.
 Оёқларим бир оғриди, бир оғриди!
 Бақрайин дея оғиз очдим — овозим чиқмади.
 Оёқларим бировини қўйиб бировини тортдим — зил нима остидан тортиб ололмадим.
 Оёқ панжаларим танам учун бегона бўлиб туюлди. Панжаларимни қимирлатдим — панжаларим-да қимирламади. Бошим айланди. Кўнглим озди. Кўзим тинди...

22

Кўзларимни очдим — бошимда оппоқ кийимлик қизгина ўтирди.
 — Эб-ей, қаерга келиб қолдим, эб-ей? — дедим.
 Адоғимда онамиз ўтирди.
 — Очиқ мазорга келиб қолдинг! — деди онамиз. — Очиқ лаҳадга келиб қолдинг!
 Идеология билан раисимиз кириб келди.
 — Нима бўпти, Болхин момо? — деди раисимиз.
 — Нима бўлгич эди, ана, кўргилигини кўриб ётибди! — деди онамиз. — Эл-халқ азонда Жарариқ адоғидан тошиб олибди. Мундай қарасалар, балчиқда бир мурда ётган эмиш.
 — Ана қахрамон, мана қахрамон! — деди раисимиз.
 — Матросов! — дея хитобланди Идеология. — Замонамиз Матросов!
 Бундай қахрамонлар билан коммунизм қурса бўлади! Онамиз энги учи билан оғзини ушлаб йиғламсиради.
 — Селда-да ақл йўқ экан-да, — деди онамиз. — Биратўла очиқ мазорга олиб бориб ташламабди-да!
 — Ундай деманг-е, Болхин момо! — деди раисимиз. — Деҳқонкул ака табиий офат билан қахрамонларча олишган!
 — Э, қирилик қиргинни олдидан кетсин, бундайчикин қахрамон!
 — Уртоқ Жамолиддинов табиий офатни кўкси билан тўсиб, Матросов жасоратини такрорлаган! — деди Идеология.

— Э, кафанини бичайин, бундайчикин Матросовни, кафанигинисини бичайин!
— Бақирманг-е, эна... — дедим.
— Бақираман! — шангиллади онамиз. — Улиб кетсанг, бола-бақрангни ким боқади?!

— Уф-ф, эна...
— Ҳа, фотиҳангга борайин, сендайчикин Матросовни, фотиҳанингангга борайин!

— Ҳа энди, пахта учун-да, Болхин момо, пахта учун! — деди раисмиз.

— Ҳа, пахталаринг қиёмат кетсин-а, пахталаринг қиёматгина кетсин-а! Мен пахта деб нима бўлдим? Бир беланги бўлдим! Улапам ўттиз сўм пенсия бўлди!

— Сиз сиёсий хато қилмоқдасиз, момай! — деди Идеология. — Социалистик системамизнинг энг буюк афзаллиги шундаки, у меҳнатқашларни ўз тақдирининг хўжайини қилиб қўйиш билан, инсоният тарихида биринчи марта оддий инсонни мисли кўрилмаган юксакликка кўтарди, капиталистик қуллик системаси эзиб келган миллион-миллион кишиларни актив ижодий фаолиятга жалб этди!..

— Эйтибор берманг, Клара Ходжаевна, — деди раисмиз. — Момолар ўқимаган-да.

— Сиз момайлар гапига кулоқ солманг, ўртоқ Жамолитдинов! — деди Идеология. — Меҳнатни ижтимоий иш деб, давлат аҳамиятига эга бўлган иш деб, шарафли иш деб билиш, меҳнат унумдорлигини тинмай ошириш, социалистик мулкни авайлаб-асраш, совет кишисининг онглигини, унинг олижаноб маънавий қиёфасини, унинг коммунизм ишига содиқлигини кўрсатувчи энг асосий фазилатдир, меҳнатни менсимаслик, паразитизм жамиятга зид ҳодисадир, одамнинг одам томонидан эксплуатация қилиниши тамомила йўқотилган ва меҳнат ўзи учун қилинадиган, ўз бахти учун, ҳамманинг бахт-саодати учун, социалистик жамият фойдасига қилинадиган меҳнат бўлиб қолган социализм шароитида эса бу ҳол халққа бутунлай зид ҳолдир, бизнинг жамиятимизда текинхўрлар ва дангасаларга ўрин бўлмаслиги керак!..

Даволандим — даволандим — бинойидай туриб кетдим.

23

Мўлт-мўлт дала қарадим.

Жўялар сарғиш-сарғиш сел бўлди. Жўялар сақич-сақич сел бўлди.

Далаларимни юмшатайин дедим — жўялар ҳали лойқа бўлди. Далаларимни юмшатмайин дедим — лойқа қотиб қолар бўлди.

Лойқа қотса ёмон қотади. Дала қатқалоқ бўлади. Дала тошметин бўлади.

Ичимни ит тирнади. Даламдан кўз узмадим.

Далаларим дарз-дарз ёрилди. Далаларим сарғайди.

Мен далаларимга трактор солдим.

Далаларим кафтдай-кафтдай кўчди. Далаларим муштдай-муштдай кўчди. Далаларим тошдай-тошдай кўчди.

Шунда, пушталар бўртиб-бўртиб қолди. Шунда майсалар уч бериб-уч бериб қолди.

24

Кунботар тарафдан элас-элас гулдурос келди.

Кунботарда қоп-қора булут сузди. Кун булутда қолди. Беш тийинлик сариқ танга мисол қолди.

Булут кўпириб тошди. Булут кўпириб қорайди. Булут тоғни қоплади.

Азим-азим тоғдан ёнғоқдай чўққи-да қолмади.

Булут ичра айқаш-айқаш нур ялт этди. Булут бағрини ёруғ-ёруғ йўллар тилди — тоғда ёмғир ёғди.

Булут тоғдан энди. Булут қоялади. Булут қирлади. Булут адирлади. Булут далалаб келди.

Дим-дим сукунат бўлди.

Дарахтлар тош қотди. Чумчуқлар ичига бўйин тортиди.

Тоғ тарафдан фавқулудда шамол турди. Шамол мўрт дарахтлар баргини дув тўкди. Шамол тол шохчаларни

қирс-қирс синдирди.

Дона-дона ёмғир томчилади.

Далаларим чўтир-чўтир бўлди. Қийимларим нуқта-нуқта бўлди.

Булут шарр-шарр ёғди.

Далаларим чангиб-чангиб қолди. Далаларимдан ёппа барака чанг ўрлади.

Ҳаводан ер ҳиди келди.

Булут энди жала ёғди.

Қиялаб-қиялаб жала ёғди. Нўхатдай-нўхатдай жала ёғди. Муздай-муздай жала ёғди.

Эндигина ниш урмиш гўзани нимаси бўлади? Бировгина ёлғиз барги бўлади!

Жала ана шу ёлғиз баргини уриб кетди.

Норасида гўзани нимаси бўлади? Игнадай танаси бўлади!

Жала ана шу игна танани уриб кетди.

Норасида болани ўзидан олдин қулоғи кўринади. Шу норасидани қулоқ-чаккасига тарсиллатиб уриб бўлмадимиз? Кўкрагида имони бор одам норасидани урадимиз?

Норасида гўза-да мисоли норасида — ўзидан олдин қулоқ-барги кўринади.

Ҳаво нима учун ана шу норасида гўзаларимни ертеп-килайди? Ҳаво нима учун ана шу норасидаларимни ерпой-моллайди?

Шундай вақтда яратганни ўзига-да ҳа, демайман.

Ўйнаб қўяй, нотанти-нотанти қилиқларингдан ўйнаб қўяй, дейман.

25

Далаларим селгиди.

Баллоноёқ трактор селги далани қотириб-қотириб ташлайди.

Занжироёқ трактор селги далани қотирмайди. Занжироёқ трактор занжирини тўшаб-тўшаб юради-да.

Мен занжироёқ тракторга кетма-кет учта «Зигзаг» сихмола уладим.

Далаларимга «Зигзаг» сихмола солдим. Далаларимни энлатиб-энлатиб сихмола солдим. Далаларимни бўйлатиб-бўйлатиб сихмола солдим.

Сихмола кесакларни майдалади. Сихмола ғадир-будурларни текислади.

Далаларим тобга келди.

Далаларимга судрама арава солдим.

Олти гўлалик судрама арава эзилмайман дегич кесакларни-да эзди.

Бармоқдай-бармоқдай ўнта тишлик судрама арава кетмайман дегич қатқалоқларни-да кетказди. Бир қулочлик йўғон-йўғон судрама арава далалар бетини равон-равонлади.

Далаларим қиёмга келди.

Сихмола тегмай қолмиш чет-четларни кетмон билан ҳаворладим.

Судрама арава тегмай қолмиш бурчак-бурчакларни ҳаскаш билан равонладим.

Далаларим қуйруқдай-қуйруқдай бўлди.

Иккинчи бор чигит экдим.

26

Ай, бир аёлимиз бор-да, ай, бир аёлимиз бор-да! Бир вақтлар суқсурдай-суқсурдай қиз эди! Бир вақтлар чиккабел-чиккабел қиз эди!

Мен кўнглим кетиб-кўнглим кетиб совчи қўйиб эдим. Минг қилса-да, қоламизни қизи-да — дарров ҳа, дея қолиб эди.

Мен мана бундай тўйнома тарқатиб-тарқатиб тўй қилиб эдим:

Атиргул ҳидлари оламга кетди

Қувноқ ёшлигимиз воёга етди.

Ҳатто тенгдир бўйимиз бўйга

Сизларни таклиф этамиз тўйга!

Тўйнимиздан буён аёлимиз уни олиб бер-буни олиб бер, демайди. Деса-да, бировни олдида демайди.

Тўшакда айтади! Қўйнимга кириб айтади!

Олдин, силаб-сийпалайди. Сўгин, суйиб-эркалайди.

— У-ўй, жухуди атлас олиб берсин, — дейди.

— Жухуди атлас отликқа йўғ-у.

— Бор экан. Чори мудир Душанбадан олиб келибди.

Уйда яшириб сотаётган эмиш.

— Бир жўраси қанчадан экан?

— Бир жўра атлас икки юз сўм экан.

— Ух-у-у...

— Кўп энтимасин, атлас қўлда ўзи шунча туради.

Раис аёлига олиб берибди.

— Раис ўз оти ўзи билан раис-да. Мен бир деҳқон бўлсам.

— Бу киши кимдан кам? Бригадир дегич оти бор. Бир жўра атласни кучай олмаса, бригадир бўп нима қилиб юрибди?

— Уйнаб қўйай, бригадир дегич отдан, уйнаб қўйай. Бригадир бир деҳқон-да.

— Шу, раисни аёли жухуди атлас киядиган аёлми?

Бети қоп-қора — оташкуракдай! Шугина жухуди атлас кийгайда, менга нима қилибди?

— Бўлди, кўп гингшима, болалар уйғониб кетади.

— Олиб бермаса, олиб бермасин!..

Аёлимиз шундай дея, чаппа бурилиб олди.

Бундай вақтда йўқ деб бўладими?..

27

Эртаси идора бордим.

— Икки юз сўм...

Кассир бетимга қайрилиб-да боқмади. Қақсир чўтдан кўз олмади.

— Пул йўқ! — дея шиқ-шиқ чўт қоқди.

— Жуда зарил эди.

— Шу, ўқимаганлигинга борасан-да, Деҳқонқул. Пул йўқ деярман-ку. Манга, ишонмасанг пўлат сандиққа қара.

Пўлат сандиқда пул бўлмагандан кейин, қаердан бераман?

— Бутун бир бошли колхозда-я.

— Бутун бошли колхозда пул заводи йўқ, Деҳқонқул, пулни давлат боради. Давлат эса пул бермаяпти. Чеканка вақтида берамиз, деяпти.

— Чеканка? Чеканкани пулга нима дахли бор?

— Ўқимагансан-да, Деҳқонқул, ўқимагансан. Ҳозир далада иш қўқиган вақт. Давлат ҳозир пул берса, колхозчи кам-кўстимни тузатайин деб, бозорма-бозор чопади. Далада иш қолиб кетади. Чеканка вақтида эса чеканкадан бошқа иш бўлмайди. Тушундингми? Давлат анойи эмас.

— Рўзгорчилик — йўқчилик-да.

— Шу гапинга ким ишонади, Деҳқонқул? Азза-мазза бригадир! Уял-е, шундай дегани!

— Йўқчилик ёмон-да.

— Унда, ана, катталарнинг бирортасидан қарз сўра. Даҳлизда ўйлашиб қолдим. Кимдан сўрашимни билмадим.

Уйладим-ўйладим — раисдан сўрайин, дедим. Ҳамсоя деган отимиз бор, дедим.

Келим-кетимни кети узилиши билан оҳиста кириб бордим.

— Иш вақти идорада нима қилиб юрибсиз, Деҳқонқул ака? — деди раисимиз.

— Зарил иш билан келиб эдим, раис бова.

— Зарил бўлса, кеча майлисда айтсангиз бўларди.

— Рўзгор иши, раис бова.

— Рўзгор иши бўлса, ана, ҳамсоямиз, девордан бўйлаб айтсангиз ҳам бўларди. Хўш, нима иш экан, айтинг қани, ҳамсоя.

— Шу... раис бова, бизга бир... икки юз сўмча зарил бўлиб қолди. Рўзгорчилик — йўқчилик-да.

— Садқаи суханингиз, ана, кассирга айтинг, беради.

— Айтдим, йўқ, деди. Сандигини очиб кўрсатди, йўқ экан.

— Бўлмаса нима қиламиз, йўқ бўлса йўқ-да.

— Шу... шу, қарз бериб турсангиз дегандим, раис бова,

пул тушганда узардим.

— Э-э, Деҳқонқул ака, Деҳқонқул ака. Менда пул нима қилади? У ойлигим бу ойлигимга аранг етади. Унта жонимиз. Ташкентда ўқийдиган Барот ўғлимиз келган, кўзингиз тушгандир. Шу ўғлимиз эрта-индин кетади. Ҳали, шунга поезд пулини ўйлаб ўтирибман.

— Ҳай, майли.

— Шу гап, Деҳқонқул ака. Хафа бўлмайсиз. Пулим бўлса жоним билан берардим. Сиз ўзимизникисиз, ҳамсоямиз-сиз.

28

Уйда аёлимизга бор гапни айтиб бердим.

Аёлимиз олдин ишонмади.

Мен энди қасам ичиб айтдим.

Аёлимиз ана шунда ишонди. Ишонди-да — бир бошқа бўлди-қолди.

Аёлимиз эшик-орада донламиш товукларни қаргаб-қаргаб ҳайдади. Аёлимиз сатилни ер даранг-дурунғлатиб ташлади.

Аёлимиз чойнакни дастурхон дўқ-дўқиллатиб қўйди.

Аёлимиз аёллар ашуласини бошлади:

— Дунёга келиб нима кўрдим... Киядиган кийимим йўқ...

Мен иссиқ-иссиқ чой ичдим. Мен оғзим қуйиб-қуйиб чой ичдим.

Мен ич-ичимдан хоксорландим. Мен ич-ичимдан хўрландим.

Падарига лаънат, бундай дунёни, дедим.

Эътибор бериб қулоқ солдим — аёлимиз овози ўчиб қолди.

Худо инсоф берди-е, дея ташқариладим.

Аёлимиз қайрағоч остида бешик суяниб-бешик суяниб йиғлади. Аёлимиз бурун тортиб-бурун тортиб йиғлади. Аёлимиз пиқ-пиқ йиғлади.

Оғилда ётмиш қўй мени кўриб талпинди. Емиш умидвор бўлди. Тумшук чўзиб пих-пих этди.

Мен қўйга қараб қаҳримни сочдим:

— Пиқиллама-е-е, анағар! Нима, мен еб, сен қуруқ қолдингми? Рўзгорчилик — йўқчилик-да!

Аёлимиз пиқилламай қолди.

V БОБ

1

Мен қозикдан саратон телпагимни олдим.

Телпагимни тиззамга уриб-уриб қоқдим.

Саратон телпагимдан оппоқ-оппоқ чанг қўқиди. Телпагимдан майда-майда жонивор тушди.

Жониворлар гимир-гимир ўрмалади. Жониворлар гилам остилаб-гилам остилаб паналади.

Саратон телпагим олачалпак жун-олачалпак жун бўлди — жунларини саратон тўқиб-тўқиб ташлади.

Саратон телпагим ғозсиз-ғозсиз бўлди — ғозларини саратон қуйдириб-қуйдириб ташлади.

Оқибат — саратон телпагим яғир-яғир бўлиб қолди.

Мен ана шу саратон телпагимни босиб-босиб кийиб олдим.

2

Ҳаво мўътадил-мўътадил келди.

Далаларим бети таранг-таранг бўлди.

Далаларим ости билинар-билинамас гимир-гимир этди.

Далаларим остида кўрсичкон қимирламишдай бўлди.

Далаларим остида чувалчанг ўрмаламишдай бўлди.

Далаларим бети сочдай-сочдай ёрилди.

— Далаларим... болалади! Тўққиз кун-у, тўққиз соатда болалади!

Пушталарда тўп-тўп майсалар ниш берди. Пушталарда кўк-кўк майсалар ниш берди.

Далаларим бағри тўлди. Далаларим бағри бутун бўлди.
Мени бағрим далаларимдан-да бутун бўлди.

3

Майсаларим ўн беш кунлик бўлди.
Ушбу кунда майсаларим чинбарг ёйди.
Чинбаргдан тобинан майсаларимни чин оти билан атар бўлдим.
Ғўза!

4

Ўзингникидан қиз олма, демишлари ҳаққост чин бўлди.
Аёлимизга қаттиқ-қуруқ гапириб бўлмади. Гапирайин дедим — тилим бормади. Холамизни қизи-да — бўламиз-да!
Гапирмайин дедим — эркак эркак-да, тагин бўлмади. Бир оғиз гапирдим — аёлимиз онамизни пинжиги тикилиб ўтириб олди. Онамиздан бери келмади.
Имо этсам-да келмади, ишора этсам-да келмади.
Овозимни баландлатдим — онамиздан гап эшитдим:
— Кекирдагингни кўп чўза берма, ошингни ейин!
Ўзиники-да, минг қилса-да ўзиники-да — опасини қизи-да!

Онамиздан паналатиб-паналатиб аёлимизга кўрмушт дўлайтирдим. Ҳали кўрасан, деган бўлдим.
Муомала отангни кулими, дейди. Муомала этдим — аёлимизни айланиб-ўргилдим. Далага олиб бориб айланиб-ўргилдим, даладан олиб келиб айланиб-ўргилдим.

Аёлимиз боришда-да мазам йўқ, деди, келишда-да мазам йўқ, деди.

Инчунун, аёлимиздан ранг кетди. Бет-боши заҳиддан-заҳил бўлди. Кўзлари сузилиб қолди. Дармондан қолди.

Кўнглим ҳадик олди. Эшагимни миндим-да, Расул дўхтирга бордим.

Расул дўхтир қутисини ковлади. Олдимга бир-иккита дори ташлади.

— Мана шуларни бир кунда уч мартадан ичирасиз, — деди, — уч кун ичса, ўзидан-ўзи яхши бўп кетади.

— Олдин ўзини бориб кўринг-да, дўхтир.
— Кўришим шарт эмас, кўрмасдан биламан.

— Нимани биласиз?
— Дардни биласан. Ҳозир кун қизияпти. Витамин етишмаётган-да, витамин.

— Витамин бор, дўхтир, витамин бор.
— Витамин етишмайди, витамин! Шундай кун тиғида пахтада ишлашни ўзи бўлмайди. Ит азоб, ит азоб! Бари дард ана шундан.

— Уйнаб қўяй, дўхтир, уйнаб қўяй, витаминларингиздан. Ўзларимиз пахта ичида ўсдик. Худога шукр, мана, отдаймиз. Витамин тугул, ҳамма нарсамиз бор! Юзимизга қаранг, ким айтади, бизда витамин йўқ деб?

— Энди, сиз эркак одамсиз.
— Улманг, бир рўзгорда бир одамда витамин бўлса бўлди-да. Рўзгорбошида витамин бўлса бўлди-да. Юринг-е, дўхтир-е, аёлимиз кўп ёмон бўп қолди-е!

— Хўп, бораман, қандай бориб келаман?
— Мана, эшагимда ғир этиб олиб бориб, ғир этиб олиб келиб қўяман.

— Хўп, унда, юринг.
Расул дўхтирни мингаштириб келдим.

Шийпонда аёлимизни овоз бериб чақирдим.
Далада тизилишиб кетмон чопмиш аёллар қад ростлади.

Қўлларини қошларига соябонлаб қаради.
Мен қўлимни пешлаб, аёлимизни кўрсатдим. Аёлимизни айтиб юборинглар, деган бўлдим.

Кун кетди.
Осмон зиғир гулдай-зиғир гулдай бўлди.

Қиблагоҳда уч кунлик ой бўй-бўйлади. Ой ўроқдай бел-бел бўйлади.

Аёлимиз даладан келди. Шийпон кетида ияк-чаккасини рўмоли билан ўраб турди. Менга қараб ияк силтади — нима дейсиз, деган бўлди.

— Берман кел, — дедим. — Мана, дўхтир бовани олиб келдим, сени бир кўрсатайин, дедим.

Аёлимиз рўмолини бўйнидан ошириб ўради, ерга қаради. Калиши учи билан ер чизди.

— Берман кел, дейман! — дедим.
Аёлимиз бош силтади — бормайман, деган бўлди.

— Ай, сенга айтаяпман! — дедим. — Дўхтир сени одам деб келди! Дўхтирни сендан бошқа-да ишлари мўл!

Аёлимиз эрдан кўз олмайин зайли шийпон ичкарилади. Расул дўхтирдан ийманаепти, дея ўйладим. Кетидан кириб бордим.

— Ай, нимадан уяласан, дўхтир ўзимизни Расулбой-ку, юр, — дедим.

Аёлимиз шаҳодат бармоғини чаккасига нуқиб-нуқиб кўрсатди.

— Ҳа, калланг оғрияптими? — дедим.
— У-ўй, бу кишида калла борми ўзи? — деди аёлимиз.

— Бор, нима эди, бор?
— Калласи бўлса, дўхтир чақирадимиз?

— Дардга дўхтир чақирмай, кимни чақиради?
Аёлимиз тагин чаккасига бармоқ нуқиб кўрсатди.

— Бўлмаса, дардингни менга айт, — дедим. — Мен Расул дўхтирга бориб айтаман. Дўхтир, шундай-шундай экан, дейман.

Аёлимиз бош чайқаб қулди. Аёлимиз ерга қараб қулди. Аёлимиз оғиз ушлаб қулди.

Аёлимиз деразадан уч кунлик ойга ишора берди...

5

Ғўзаларим йигирма кунлик бўлди.
Мен ғўзаларимни яганалаб бўлдим.

Жўя чўнкайиб ўтирдим. Силжиб-силжиб ғўза яганаладим.

Мен суғуриб-суғуриб ғўза яганаладим — суғурилмиш ғўза қабагида қолажак ғўза томирлари жойидан кўчиб-кўчиб қолади.

Мен чимдиб-чимдиб ғўза яганаладим. Мен қўшқўллаб-қўшқўллаб ғўза яганаладим.

Бир қадамда йигирма-йигирма бештадан ғўза бўлди. Бир ғўзам танаси оқимтил бўлди — ғўзам томирдан зил кетди. Демак, ғўзам энди одам бўлмайди.

Мен ана шу ғўзамни чимдиб ташладим.
Бир ғўзамни бир барги бор бўлди, бир барги йўқ бўлди.

Яккабарг бўлди. Яккабарг ғўза — чала ғўза!
Мен яккабарг ғўзамни чимдиб ташладим.

Бир ғўзам барглари илма-тешик бўлди. Донача-донача бўлди. Демак, ғўзам элбурутдан дардманд бўлди.

Мен дардманд ғўзамни чимдиб ташладим — соғлом ғўзаларимга дарди юқмасин, дедим.

Бир ғўзам пушта ёнбошида бўлди. Бир ғўзам жўя ичида бўлди. Иккови-да соғлом-соғлом ғўза бўлди. Аммо зиёди ғўзалар бўлди. Боиси — ўз жойида кўкармаган ғўзалар бўлди.

Мен икковини-да чимдиб-чимдиб ташладим.
Нимжон-нимжон ғўзаларни чимдиб-чимдиб ташладим.

Майиб-майиб ғўзаларни чимдиб-чимдиб ташладим.
Кесаклар орасида қолмиш ғўзаларимни силаб-сийпаб ростладим. Кесакларни кафтларимда уматиб-уматиб сочдим.

Бармоқларимни ер ботириб-ер ботириб ғўзаларим ост-устини мулойимладим.

Бир қадамда тўққиз-ўн тупдан соғлом-соғлом ғўза қолдирдим.

Бир ҳафтадан кейин иккинчи бор яганаладим.
Бу сафар олти-етти тупдан ғўза қолдирдим.

6

Оқшом вақти қизимиз илиқ сув қуйди.
Мен қўлларимни олқиндилаб-олқиндилаб ювдим. Бот-бот ювдим.

Кафтларимда ғўза кўки билан иси ўтириб қолди.
Тирноқларим ораси қоп-қора бўлиб қолди.

Мен тирноқларим орасини тирноқ тиқиб ковладим.
Мен тирноқларим орасини гугурт чўп тиқиб ковладим.
Мен тирноқларим орасини жуводди тиқиб ковладим.
Тирноқ учларим қоп-қоралигича қолди.
Тирноқ учларим кир-кирлигича қолди.

7

Уйқумда биров йиғлади.
Мен олдин тушим, дея ўйладим.
Йиғи ҳаминқадар зўрайди.
Шунда, уйқум қочди. Нимкала кўз очдим. Уйқули қа-
радим.

Бешиқдаги чақалоғимиз йиғлади.
Мен аёлимизни узала туртдим.
Аёлимиз инг-инг эта жимиб қолди.
Мен энди аёлимиз биқинидан нуқиладим.
— Ай, тур, боланг йиғлаяпти, — дедим.
Аёлимиз тўлғонди. Аёлимиз уйқусиради.
— У-у-у... — деди.
Ётмиш зайли бешиқка қўл узатди. Бешиқ тебратиб-теб-
ратиб ухлади.

Чақалоғимиз узмади. Чақалоғимиз мижду қоктирмади.
Чақалоғимиз кулоқ-мияни еди!
Мен зада-зада туриб ўтирдим. Аёлимизни тебратдим.
— Ай, жонинг борми? Анави йиғлаяпти деяпман! —
дедим.

Аёлимиз даст туриб ўтирди.
Бешиқ пардани очди. Бешиқ тебратгичда осилмиш ўйин-
чоқларни шилдирадди.
— Ҳа, жоним?! — деди. — Нима дейсан, жоним?! Учир,
бўлди, учир!

Чақалоғимиз шунда-да ўчирмади. Бигг-бигг йиғлай
берди.

Аёлимиз ёмон қилиқ қилди-ёв — чақалоғимиз энди
чирр-чирр йиғлади.

Аёлимиз чимчилаб олди-ёв!
Мен хит-хит бўлдим — аёлимиз елкасидан итариб таш-
ладим.

Аёлимиз бир мункиб олди.
— Ҳа?! — деди. — Нимага уради?!
— Нимага болани урасан?!
— Ким ураяпти?!
— Сен ураяпсан.
— Урмадим!
— Урдинг. Бўлмаса, бола бундаин чинқириб йиғла-
майди.

— Урмадим деяпман-ку!
— Урмаган бўлсанг, чимчиладинг.
— Бўлмаса, нима қил, дейди?!
— Болани чимчилама, йиғлоқи бўп ўсади. Эркалат, суй!
— Майли, бўлдими, майли?!
Аёлимиз бешиқ тебратди.

— Учир дейман, учир! — деди аёлимиз. — Сенлардан
қачон қутуламан-а, қачон қутуламан!
Тагин чақалоғимизга бўлишдим. Тагин чақалоғимиз
тарафини олдим.

— Болани жеркма, — дедим.
— Нима қилайин, ҳадеб бўкира берса?!
— Эмчак бер.
— Оғзига эмчак тутсам, олмаса нима қилайин?! Бўл-
маса, ўзи келиб эмчак берсин?!
— Бир эмчак бериш қўлингдан келмаса, аёл бўп нима
қилиб юрибсан?

— Уф-ф, учир! Ма, эм! Учир, эм! Уф-ф, сенлардан
ўлсам қутуламанми-а, ўлсам қутуламанми!..

Аёлимиз заҳар билан-заҳар билан бешиқ тебратди.
Бешиқ йўрға гурс-гурс бориб келди. Бешиқ йўрға дўқ-
дўқ бориб келди.

Сағал ўтди — чақалоғимиз тинди.
Кўзим кетди.
Тушимда нимадир... нимадир бир нима йўқ бўлди.
Ялт этиб уйғондим. Даст туриб ўтирдим.
Чин, қабатимда аёлимиз йўқ бўлди.

Аёлимиз бешиқ осилиб ухлади. Аёлимиз пиш-пиш ух-
лади.

Бир кўнглим — уйғот, деди. Бир кўнглим — қўй, ухла-
син, ҳадемай тонг отади, деди.

Ётдим-ётдим — аёлимизга раҳмим келди. Тагин, уйқу-
сида ағнаб тушмасин дея, сочларидан оҳиста тортдим.

— Ай, тур, жойингга ёт, тур, — дедим.
Аёлимиз бир сесканиб тушди.

Аёлимиз чақалоғим йиғлаяпти дея, гурс-гурс бешиқ
тебратди. Аёлимиз чақалоғим йиғлаяпти дея, айтиб-айтиб
бешиқ тебратди:

— Уф-ф, сенлардан ўлсам, қутуламанми-а, ўлсам қу-
туламанми!..

8

Тулки қизига тўй берди.
Кун қиялаб-қиялаб нур тўқди. Кун сариқ-сариқ нур
тўқди.

Кун бетини кўриб бўлмади. Кун нурига қараб бўлмади.
Олам илиқ-илиқ бўлди. Олам сариқ-сариқ бўлди.
Ҳавода оппоқ-оппоқ бир нималар учди. Ҳавола-ҳавола
учди. Айлана-айлана учди. Бурала-бурала учди.

Осмон мисоли ун элакламиш-ун элакламиш бўлди.
Оппоқ булутлар орасидан кун нуллари тўкилиб-тўкилиб
турди.

Қор лайлаклаб-лайлаклаб ёғди. Қор ерга тушиб-тушмас
ёғди.

Лайлаққор таққа тинди.
Ерда қор тугул, нам-да бўлмади. Қор ҳавоси-да бўлмади.
Уйнаб кўяй, бундаин ҳавони оти нима бўлди?

Қор ёғмади, дейин дедим — ҳавода лайлаклаб қор
ўйнади.

Лайлаклаб қор ёғди, дейин дедим — ерда қордан нишона
бўлмади.

Деҳқон бундай ҳавони:
— Тулки қизига тўй берди, — дейди.
Кечаси йиғилишда раисимиз кунлик яғанани сўради.

Иул-йўриқлар берди.
Шунда, раисимиз олдида турмиш телефон жиринглади.
Раисимиз телефонда салом-алик бўлди.

Гап-сўзидан билдим — раисимиз Идеология билан га-
пиришди. Об-ҳавони гапиришди. Чайнаб-чайнаб гапиришди.

Раисимиз шарақлатиб телефон даста ташлади. Деразага
қараб лаб бурди.

— Тавба, — деди. — Ажаб вакиламиз бор-да. Колхоз-
ларингизда қор ёққан эмиш, гўза нима бўлди, дейди. Қор
ёққан йўқ, тулки қизига тўй берди, десам, тулкиям тўй
қиладимми, дейди...

9

Далаларимга хонқизи дегич ҳашарот айланди.
Биз сурхонилар хонқизини гуллигич деймиз.

Гуллигич сариқ қўнғиздай келади. Тумшуғи қора бўла-
ди. Танасида қора-қора дончалари-да бўлади, оқ-оқ дон-
чалари-да бўлади. Учса, қанотлари катта-катта ёйилиб
учади.

Болалар гуллигич ушлаб ўйнади. Болалар гуллигич
ҳайдаб ўйнади.

Болалар:

*Хол-хол,
Отанг ўлди,
Онанг ўлди,
Бориб хабар олмайсанми? —*

дея, дирр-дирр қўйиб чопди.
Гуллигич болалар қафтида юрди. Гуллигич болалар қўл-
юзидан юрди. Гуллигич болалар енгидан юрди.
Гуллигич ўрмалаб юришдан қолмади — болалар дир-
дирр қўйиб ашула айтишдан қолмади:

Хол-хол,
Отанг дарёга оқди
Отанг дарёга оқди
Кетмон олиб чоп-чоп,
Кетмон олиб чоп-чоп!

Гуллигич сурбет бўлди. Гуллигич кетмади.
Гуллигич кетмаса тагин бўлмади — гуллигич ҳашарот-лар бош бобоси бўлди. Гуллигич минг-минглаб болалар бўлди.

Мен далаларимни гуллигичофат билан дориладим — «Б-58» дегич захар дори сепдим.
Захардан бир ҳафта дала йўлай олмадим.

10

Ўқариқ олдим.
Нима учун ўқариқ деймиз?
Бундай қаралса — ер равон-равон кўринади. Бундай қаралса — ер текис-текис кўринади.
Шундай-шундай ариқ олса бўлди — сув бир зайлда оқа берадигандай бўлади.

Аслида ундай бўлмайди.
Ерни ўз тоби бўлади. Ерни ўз ўнг-чапи бўлади. Ерни ўз тош-тарозиси бўлади.

Ана шу тобни туймагич деҳқон ўқариқ олиб юрмасин. У олмиш ўқариқ кўча-кўйги жайдари ариқ бўлади. У олмиш ўқариқда сув равон-равон оқмайди.

Ана шу ўнг-чапни илғолмагич деҳқон ўқариқ олиб юрмасин. У олмиш ўқариқда сув қўллаб-қўллаб қолади. У олмиш ўқариқда сув уриб-уриб оқади.

Ана шу тош-тарозини билмагич деҳқон ўқариқ олиб юрмасин. Сув у олмиш ўқариқ охиригачайин оқиб-оқиб бормайди.

Деҳқони кўз тарози бўлади, деҳқони кўнгил қози бўлади!
Ўқариқни ана шу деҳқон олсин!
Ана шу деҳқон олмиш ўқариқ ўқдай бўлади.
Сув ана шу ўқариқдан ўқдай оқади.

11

Деразага ранг кирди.
Аёлимизни уйқули туртдим.
— Ай, тур, тонг отди, — дедим.
— Э-э-э...

Аёлимиз ингилади. Қўлимни суриб ташлади. Тагин бир маромда пишилади.

Бор-е, менга нима, дедим-да, чаппа бурилиб ётиб олдим.
Дераза тарафдан хўроз қичқирди. Хўроз чўзиб-чўзиб қичқирди.

Кўз очмаганларимга-да қўймади.
Дераза оқарди. Оппоқ пардадай бўлди.
Мен энди аёлимиз сочидан тортқиладим.

— Ай, тонг отди, деяпман.
— Э-э-э...

Аёлимиз туриб ўтирди. Юз-кўзини уқалади. Деразага қаради. Болишига қаради. Тагин тўшакка ташлади.

Бу сафар билагидан чимчилаб олдим.
Аёлимиз сапчиб турди. Қўлимга тарсиллатиб бир урди.
— Ўлсам қутуламанми шундан, ўлсам қутуламанми?! — деди.

Рўмолини бошига ила-ила ташқарилади.
Мен хиёлдан кейин турдим. Рўйи хушим бўлмади. Тан-дир четига чўнқайиб ўтирдим. Кўзларимни уқаладим. Керишиб эснадим.

Онамиз том кетилаб обтова кўтариб ўтди.
Аёлимиз қўловгичда юз-қўл ювган бўлди. Наридан-бери артинган бўлди.

Бузогини етаклаб келиб молини эмизди. Нўхта тортиб-нўхта тортиб эмизди.

Бузоқни тагин қозик қантарди.
Ошхонадан кади олиб келди, сигир остида чўнқайди.
Тиззалари орасига кади олди.

Аёлимиз сигир соғди.

Сигир аёлимизни думи билан уриб-уриб турди.
Тагин бузоқни қўйберди. Бузоқ онаси елинига ёпишди.
Аёлимиз ошхонада докадан сут ўтказди. Учоққа сут осди.

Бир қучоқ йўнғичқа ўриб келиб молга ташлади.
Италоққа ёвгон сарқит солди.
Товуқларга дон сочди.
Қозонда кўпириб-кўпириб тошмиш сутни лўкиллаб бориб олди.

Мол остини куради.
Эшик-орага сув сепди. Супуриб-сидирди.
Ичкаридан бирин-кетин болалар чиқиб келди. Бирови юз-қўлини ювди, бирови юз-қўлини ювмади.
Аёлимиз юз-қўл ювмагичларни қўловгич остига етаклаб борди.

Болалар сувдан сесканди. Болалар сувдан бет бурди. Болалар вой-войлади.

Аёлимиз қулоқ солмади. Барини юз-қўлини ювди. Иштон киймагичларига иштон кийгизди.

Ташки сўрига гилам тўшади. Кўрпача солди. Дастурхон ёйди. Чой дамлади.

Ичкаридан шиптирдан-шиптир кўрпачалар олиб келди. Симга ёйиб-ёйиб осди.

Учондан кул олиб келди. Шиптирларга ҳовучлаб-ҳовучлаб сепди.

Чақалоғимиз тувагини тўкиб келди.
Мактаб боргич болаларини кийинтирди. Қўлига китоб-дафтар берди. Елкасига сумка осди.

Қизлари сочига қизил тасма тақди.
Ўғиллари оёқ либосларини кийдирди. Пайдарпай-пайдарпай киймишларини ўнг-ўнг кийдирди. Ипларини бойлади.

Барини кўчалатиб ҳайдаб борди. Барини мактаб ҳайдаб солди.

Қодир ўғлини дастёрликка олиб қолди.
Онамиз мункиллаб-мункиллаб сўри келди.

Мен чойимни ичиб бўлдим. Кафтларимни юзимга сурта-сурта сўридан тушдим.

Аёлимиз қатиқ уютди: сутга бир қошиқ томизғи қатиқ солди. Кадини жанда чопон ўраб-ўраб қўйди.

Молни бўшатди. Қодир ўғли олдига солиб берди.
— Подага қўш-да, шундан шўёққа мактабга жўна! — деди.

Сўри теварак-гирдини айланди. Болалар ташламиш ушоқларни териб-териб олди.

— Эна, невараларингиз ўқишдан келса, кўз айирманг, тагин, кўчага чиқиб кетмасин, — деди.

— Ҳа, эр-хотин етимларингни топдиларинг! — тўнғиллади онамиз.

— Ундай деманг, эна, ундай деманг, бари ўзингизни болаларингиз.

— Бола, бола! Умрийм бола боқиб ўтди! Отасини боққанам камдай, энди боласиниям боқаман!

— Боламни тўйгунимча боқаман, неварамни ўлгунимча боқаман, деганлари шу-да, эна, — деди аёлимиз. — Кўкрагимдагини ташлаб кетмаганимга шуқур қилинг.

— Ҳа, энди кўкрагингдагиниям ташлаб кет, ҳа! Бир камим неvara эмизиш қолиб эди! Оёгимни узатиб, эмин-эркин ўлганиям қўйманглар!

— Ҳали эрта, эна...
— Ҳали эрта, эрта! Бу дунёни ишидан мозорга кириб қутулмасам, қутулмайман!

Мен эшагимга тушлик солинмиш хуржунимни ташладим. Аёлимизга тайинладим:

— Далага эртароқ бор, — дедим.

12

Техника ой билан бўйлашса-да, кетмонсиз дала — дала бўлмайди.

Мен трактор кетига тўрт қатор тиш уладим. Ҳар қатор орасида иккитадан пичоқ қўйдим. Ҳар қатор орасида бит-тадан ўксимон панжа қўйдим.

Ғўзаларим остини ҳайдадим. Ғўзатомир қирқилмасин ё лат эмасин дея, олти-етти сантиметр чуқурликда ҳайдадим.

Тиш ғўза бўғзига тегмай-тегмай юрди.

Тиш эгат тупроғини ғўза бўғзига уюб-уюб юрди.

Оқибат — ғўза бўғиз кўмилиб қолди. Ғўза бўғиз қотиб қолди. Ғўза бўғиз нафас ололмай қолди.

Шу боис, далаларимга кетмон солдим.

Ботириб кетмон солайин, дедим — ғўзатомир қирқилажак бўлди.

Саёз кетмон солайин, дедим — ғўзатомир остда қолажак бўлди.

Мен кетмонимга эрк бермайин — эрк бермайин кетмон солдим.

13

Ғўзаларим бир ойлик бўлди.

Ана шунда бир шамол турди, бир шамол турди!

Афғон шамоли дейин дедим — шамол Ҳисор тарафдан эсди.

Шамол ғўзаларимни бир чапга қайирди, бир ўнгга қайирди.

Ғўзаларим айқаш-уйқаш бўлиб қолди. Ғўзаларим букчайиб-букчайиб қолди. Ғўзаларим ётиб-ётиб қолди.

Пушталарда тизилмиш кўклар ғўза бўлдимиз ё бошқа бир майса бўлдимиз — билиб бўлмай қолди.

Мен наҳор-наҳорлаб далаларим бошида чўк тушдим. Ётиб-ётиб қолмиш ғўзаларимни кўшқўллаб-кўшқўллаб ростладим.

Айқаш-уйқаш ғўзаларимни кафтлаб-кафтлаб тарадим. Ғўзаларим тагин бўй бўйлади.

14

Мажлис қариди.

— Сиз билан биз ҳали-ҳамон дотацияда яшаймиз, ўртоқлар! — дея яқунлади раисимиз. — Дотациядан қутулиш учун қўлни қўлга бериб меҳнат қилмасак бўлмайди! Дотациядан қутулайлик, ана ундан кейин одамдай яшасак бўлади!

Қабатимда ўтириш бригадир қулоғига шивирладим:

— Қаерда яшаймиз, дейди? — дедим.

— Дотацияда, дейди.

— У қаерда?

Бригадир товони билан ер теппи кўрсатди.

— Шу ерда, — деди. — Мана, мана шу ерда. Шуниям билмайсанми, ҳе, кўрсавод.

Гапимизга тагин бир бригадир қўшилди.

— Дотацияда яшаймиз дегани, муттаҳамларча яшаймиз, дегани-да?

— Унчалик эмас-е, ҳе, гапинг курсин.

— Бўлмаса, нима дегани? Е, текинжўрларча яшаймиз, деганими?

— Ундай ҳам эмас. Нима десам экан, дотация дегани... давлат қарамоғида яшаймиз, дегани. Йўқ, буям ундай тўғри бўлмайди. Дотация дегани... қарз бўлиб яшаймиз, дегани.

— Шунча ишлаб-а? — дедим. — Иил ўн икки ой тонгдан шомгача ишлаб-а?

— Тонгдан шомгача ишласанг, ишлаб ёта берасан-да. Пахтанг арпага увоқ ҳам бўлмайди.

Мажлисдан кейин эшагимни қичаб-қичаб ҳайдадим. Ўйлаб-ўйлаб ҳайдадим.

Аёлимиз бирдай бригадирлигимни гапирди, мажлиси-мизни гапирди. Худони берган кечаси нимани мажлис қиласизлар, дейди. Аёлимиз одамни ё майна этади, ё қитигимга тегмакчи бўлади.

Ана, мажлисда нимани гапирамиз! Дотация, дотация! Аёлимизни ана энди болайман! Дотация, дегич катталарбоп гаплардан гапираман. Аёлимизни лол-лол қолдираман.

Аёлимиз оғзи очилиб-очилиб қолади. Бригадирлигим билан мажлисимизни майна этмагич бўлади.

Чин-да — бригадир ўз оти ўзи билан бригадир-да. Катта,

катта! Бригадир мажлисларда иштирок этади. Бригадир раислар билан гап олиб, гап беради. Дотация, дегич гаплардан гапиришади!

Йўл-йўлакай дотация-дотация... дея пичир-пичир этиб келдим. Эсимдан чиқиб кетмасин, дедим-да.

Эшагим бир ўнқир-чўнқирдан ҳурқиди. Чаппа бурилиб тувлади.

Мени ерга шундай олиб урди, шундай олиб урди! Ҳушим бошимдан учди. Ҳушим билан қўшилиб дотация, дегич гап-да учди. Дотация эсимдан чиқди-кетди!

Уйда бот-бот ўйладим — аммо эслай олмадим. Бор-е, дедим-да, ётиб олдим.

Азонда ўйлаб-ўйлаб топдим. Тагин эсимдан чиқмасин дея, ичимда дотация-дотация... дея ўтирдим.

Бир аёлимизга қарадим, бир болаларимизга қарадим, бир онамизга қарадим. Гап очайин дея, баҳона қидирдим.

Бирови-да дастурхондан бош кўтармади. Худди чўлдан келмишдайин хур-хур чой ичди.

Бирови-да дотация билан иши бўлмади!

Шу тобда аёлдан-да хафа бўлдим, болалардан-да хафа бўлдим.

Ичимда дотация-дотация... дея ўтира бердим.

Баҳона қидирдим — буёғимга қарадим, баҳона қидирдим — уёғимга қарадим. Охири топдим!

Ойсулув қизимиз чойга иккита-учталаб қанд солди.

Мен насихатомуз гап очдим.

— Қандни битта-битталаб энглар, дотацияда яшаймиз, — дедим.

— У нима дегани? — деди аёлимиз.

Ана шунда жоним кирди!

Кафтларимни тиззаларим тирадим, кўкрагимни кўтардим. Бошимни ғоз тутдим.

— Ҳали, дотацияни билмайсанми? — дедим. — Дотацияни-я? Ай, кўрсавод-е, ай, кўрсавод-е!

Қириниб-қириниб томоқ қирдим. Донишманд-донишманд сўзладим:

— Мактабни неча билан битириб эдинг? Ай, кўрсавод-е! Дотация, бу... хў-ўш... муттаҳамларча яшаш... йўқ, давлат қарамоғида яшаш... йўқ, қарз бўлиб яшаш демакдир, ҳа! — Қирилиб адо бўлгур, бизни раисимиз-да шундай деяр эди, — деди онамиз.

— Йўғ-е, — дедим.

— Эса-чи. Мен ҳам бор... оти нима эди?

— Дотация.

— Ана шундай гап-да бор!

Ўйнаб қўяй, ота-боболаримиз-да дотацияда яшабди-да? Отанга сўйилган кал улоқ — сенга-да бўлади шул улоқ, бўлибди-да?

15

Ғўзаларим томири гирдида аччиғ зах бино бўлди.

Аччиғ зах ғўзага эл бўлмайди. Аччиғ зах ғўза томирини чиритиб-чиритиб ташлайди.

Мен дарҳол ғўзаларимга сув бердим.

Аччиғ захни сув билан қувиб-қувиб ҳайдадим.

Нам ҳаволаниб учиб кетмасин учун ғўзаларим остини трактор билан юмшатиб-юмшатиб олдим.

Ғўзаларим томири озод-озод нафас олди. Ғўзаларим томири ёйилиб-ёйилиб роҳат олди.

16

Қош қорайди.

Ғўза билан ёввойи ўт фарқига бориб бўлмай қолди. Ана шунда аёлларга жавоб бердим.

Аёллар бирин-кетин қишлоқ йўли олди.

— Эртага кун чиқмай келинглар, салқинда иш унади! — дедим.

— Эртага бозор-ку! — деди биров.

— Уйнаб қўяй, пахта бозорни биладим!

— Бу дунёдан дам нималигини билмай ўтамизми энди.

— Дам оласан, пенсияга чик, пенсияни жарақ-журук олиб, еб ётасан! — дедим.

Аёлимиз шийпондан боласини олиб келиб узатди.
— У-ўй, манавини олдига ўнгариб кетсин, оёғимда оёқ қолмади, — деди.

— Бор-е, мен ҳозир идорага кетаман, — дедим.
Аёлимиз боласини қайтиб олди. Жеркий-жеркий бағир босди.

Аёлимиз боши узра гумбаз тугун қўндирди. Аёлимиз бағри аро қўшқўллаб бола кучди.

Аёлимиз кишлоқ йўл олди.
Қўл-ҳимосиз гумбаз тугун ҳавода сузиб юрмиш шар мисол кишлоқлади. Қўл-ҳимосиз гумбаз тугун оҳиста тебрана кишлоқлади.

Аёлимиз қўшқўллаб-қўшқўллаб бола куча-куча кишлоқлади.

Аёлимиз аёллар ашуласини айта-айта кишлоқлади:
— Кўрган куним қурсин...

17

Идорадан бир маҳалда қайтдим.

Эшагимни қантардим. Тўқимини олмадим.
Пичадан сўгин тонг отади — ишни кўпайтириб ўтирайинми, дедим.

Ичкарида ойнаижаҳон кўрсатмай қолибди.
Болалар бурабди-бурабди — ойнаижаҳон бурагичини синдириб ташлабди.

Мен омбордан билакдай омбир топиб келдим.
Омбир билан ойнаижаҳон бурадим. Ўнглай-ўнглай бурадим. Чаппалай-чаппалай бурадим. Қирр-қирр бурадим.
Ойнаижаҳон пир-пир этди, ойнаижаҳон бижир-бижир этди — аммо кўрсатмади.

Мен болаларни уришиб-уришиб ташладим. Бирини қўйиб бирини сўкиб ташладим.

— Отангни илигига... — дедим. — Дуппа-дуруст ойнаижаҳонни бузган отангни илигига!..

Болалар бир-бирига солди:
— Мен эмас, Қодир бузди.
— Биринчи Ойсулув буради.
— Э, баринг бир гўр! — дедим.

Мен девор соат қарадим — соат ўн иккидан ошибди.
Ойнаижаҳон кўрсатувлари тамом бўлибди.

Шундай бўлса-да, болалар олдида сир бой бермадим.
— Баринглар, ётинглар, — дедим. — Яхши ўқисаларинг, эртага тузатиб бераман.

Мен ана қарадим — мана қарадим — таомдан дарак бўлмади.

— Ай, вақт бемаҳал бўлди! — дея овоз бердим.
— Бемаҳал бўлса нима қилайин? — деди аёлимиз.
— Бирон ниманг борми?
— Бор, энди пишади.
— Ҳалиям пишмадимми-е?
— Шу вақтгача ўйнаб ўтирганим йўқ. Қозондан бошқаям тирикчилигим кўп. Хамир қордим...

Сағал ўтди — аёлимиз бир корсон пиёва олиб келди.
— Гўшти йўқ, гўшт тамом бўлди, — деди.
— Бизга бўла беради, — дедим. — Қозон ўзимизники, қорин ўзимизники. Қорин тўйса бўлди-да.

— Энди, гўштни қайтади?
— Жума бозор кунин Норин қассоб мол сўяди дейишяпти, шундан оламиз-да.

Пиёвадан сўгин чой ичдим.
Енбошлар ётдим-ётдим — кўзим илинди. Қанча ётдим — билмадим.

Бир маҳал кўзимни очдим — ҳовлида ловв-ловв олов ўрлади.

— Ай! — дея сапчиб турдим.
Аёлимиз зардоб-зардоб овоз берди:
— Жоним, жоним?!
— Ай, нима қилаяпсан?
— Тандир қизитапман, нима эди?!
Шундагина нима гаплигини билдим. Нима дейишимни билмадим.

— Етар вақтиям нон ёпадимми? — дедим.
— Етарда нон ёпмаса, гўрда ёпадимми?!
— Ай, вақт бемаҳал бўлди! — дея овоз бердим.
— Бемаҳал бўлса нима қилайин? — деди аёлимиз.
— Бирон ниманг борми?
— Бор, энди пишади.
— Ҳалиям пишмадимми-е?
— Шу вақтгача ўйнаб ўтирганим йўқ. Қозондан бошқаям тирикчилигим кўп. Хамир қордим...

Қуруқ беда егич мол гўнги аъло-аъло гўнг бўлади!
Қуруқ беда егич мол пешобий серазот-серазот бўлади!
Мен улкан ўрага ана шундай гўнг тўдаладим. Ўра бет-бошини синчлаб-синчлаб тупроқладим.

Ўрада қолмиш жониворлар гимир-гимир болалади. Бир жонивор бир соатда ўн беш-йигирма болалади. Бир жонивор бир кунда миллион-миллион болалади.

Ана шу жониворлар гимир-гимиридан гўнг ич-ичлари аро ҳаво кириб-чиқиб турди. Ана шу жониворлар гимир-гимиридан гўнг чириб-чириб турди.

Ўрадан шиптир анқиб-шиптир анқиб қолди.
Мен ана шунда хазинамни очдим!

Шиптир гўнг билан тупроқ аралаштирдим. Пешма-пеш дала ташидим.

Далаларимни шиптир гўнгладим.
Димоғимда шиптир ис ўтириб-ўтириб қолди.
Бир қадамда бир тупуриб кун кўрдим.

19

Шоберди бахши чўзиб-чўзиб дoston айтди.
Е радиода айтаяпти, ё ойнаижаҳонда айтаяпти, дея ўйладим. Қулоғимни дингладим.

— Ҳа, жо-он, жуфт бўлсин! — деди одамлар.
Билдим — Шоберди шу теварақда айтаяпти. Оҳиста аёлимиздан сўрадим.

— Раисни қизига совчи келди, деди аёлимиз.
— Ўйнаб қўяй, қизи бўйи етдими-е?
— Эса-чи, қиз бола шайтон бўлади.
— Ўйнаб қўяй, ўйнаб қўяй, қаердан совчи келди-е?
— Деҳқонободаги уруғларидан келди.
— Раис бова мени айтмадимми-е?
— Сўратди, улидан сўратди.
— Дали-гули раисимиз бор-да!

Шундай деб ичкариладим. Сандикдан оҳорли кийимларимни қоқиб-қоқиб кийиб олдим. Тахлоқлик оладўпимни ёйиб-ёйиб кийиб олдим.

Ана энди кечаси билан Шоберди эшитасан, Деҳқонкул, Шоберди эшитасан, дедим.

Ташқарилаб, соқолимни уқаладим.
— Ай, соқолим ўсган йўқми? — дедим.
— Кечасига бўла беради, — деди аёлимиз.

Қорним тўйиб қолмасин дея, оз-оздан чой ичдим.
— Раис бовани қизи бўйи етдими-а? — дедим. — Қиз бола шайтон дегани чин-да-а? Ўзи, қизи қандай қиз бўлди?

— Пича шаллақироқ.
— Э-э-э, ундай дема-е, укақарни аёли, ундай дема!
Раисни қизиниям шундай дейдими? Раисни қизини-я!

— Раис бўлса бўпти-да. Билганимни айтаман-да.
— Билсанг-да айтма! Ен қўшнинг — жон қўшнинг!
— Унда, нимага сўрайди?

— Ҳали, гап очилса айтаман-да. Оғзимга толқон солиб ўтирмайман-да.

— Ҳа-а, мақтаб қўя берсин-да.
— Нима деб мақтайин, сен айт-да? Эркак одам умри далада ўтади, нимани билади.

— Тавба-е, аёл одамни умриям уйда ўтаётган йўқ!
— Ишқилиб, аёл аёл-да, қиз болани яхши билади.
— Нима деб мақтарди, қизимиз унча-мунча қизлардан эмас, дейди-да. Камгап, пазанда, чевар дейди-да.

— Бизни қизимиз дейин-а?
— Дейди-да, ўзини қизлари билан билла ўйнаб катта бўлгандан кейин, дейди-да.

— Чин, катта бўлибди, билмай қолибман, чин.
— Ўзини қизидай гап-да.
— Чин, ўзимни қизимдай гап, чин.

— Ишқилиб, мақтайди-да.
— Мақтайман-да, қизимизни мақтайман-да. Е, пирим, мен энди борайин, айтган жойдан қолма, дейдилар.

Сўридан кўча йўл олдим.
Раисни дарвоза олдида майда машина мўл бўлди —

демак, раисимиз даврани катта олди.

Мен раиси дарвозани жонли-жонли тақиллатдим.

Дарвозани раисимизни ўғли очди.

Мени чақирибсизлар дея, ичкари кириб кета берайин дедим — бегим бўлмади.

— Раис бова борми? — дедим.

— Бор-бор, айтиб келайин.

Раисимиз чайқала-чайқала келди.

— Э-э, Деҳқонкул ака, тинчликми? — деди.

— Тинчлик, раис бова, тинчлик, — дедим. — Ҳорманг, раис бова?

— Саломат, саломат...

Шоберди бахши эшиб-эшиб дўмбира чалди.

— Ҳа, нима гап?

— Ҳеч гап йўқ, раис бова.

— Тракторларинг бузилиб қолибди, деб эшитдим?

— Созладик, раис бова, созладик.

— Ғайрат қилинг, тракторни тўхтатманг!

Шоберди бахши эзиб-эзиб достон айтди.

— Ҳа-а, раис бова... қизимизга... одам келибди...

— Қизингизга одам келибди? Йўғ-е, қизингиз ҳали гў-дак шекилли?

— Йўқ... қизимиз... қизингизга дейман.

— Ҳа-а, менинг қизимни айтаяпсизми? Келди-келди, ҳали-ҳозирча эскичасига нон синдириб қўйдик.

— Нон синдирдиларингизми?

— Ҳа-да, ўйлаб ўтирамизми. Синдирдик-қўйдик.

— Бинойи бўпти, хўп бинойи бўпти, — дедим. — Ҳа-а, чақиринг экансиз, раис бова?

— Чақирибман? Қачон? Э, ҳа-а, бугун Деҳқонободи

қуда бўлмишлар иккита фотиҳа қўй ташлаб кетиб эди. Шу қўйни бировини сўйиб, район катталарини чақирайин, дедим. Чой ичиб кетинг, этайин, дедим. Уёққа бола юбордим, буёққа бола юбордим, қўй сўйгич одам тополмадим.

— Ҳазимга айтинг эди, даладан вақтлроқ келиб сўйиб берар эдим.

— Бўлди-бўлди, Клара Ходжаевнани шопирига сўй-дирдим. Ҳазимиз сўйиб, Ҳазимиз еб ётибмиз.

— Қандай... Этли-сулли қўй эканми?

— Ҳа, энди, Деҳқонободи қўй бўлгандан кейин, этли-сулли қўй бўлади-да.

Шоберди бахши бўғилиб-бўғилиб достон айтди.

— Бўпти, Деҳқонкул ака, — деди раисимиз, — тракторингиз тагин бузилса, дарров хабар беринг. Ана, ичкарида район техника бошқармаси пири ўтирибди. Бир оғиз айтмаиз, исталган эҳтиёт қисмларни етказиб беради.

Кетимга қайрилдим.

Дарвозамиздан ичкариладим.

Сўри бошида серрайиб-серрайиб қолдим.

Аёлимиз ажабланмиш бўлди.

— Ҳа, вақтли қайтибди? — деди.

— Кўп ўтирмадим, — дедим. — Катталар маст-аласт. Ит эгасини танимайди...

20

Мен бегона ўт учун гўнг солиб эдимми?

Мен бегона ўт учун сув бериб эдимми?

Далаларимни шундай ўт босди, шундай ўт босди!

Ғўзаларим бегона ўт остида қолди. Ғўзаларим бегона ўт чангалида қолди.

Далаларимда етмиш хилдан зиёд бегона ўт ўсди!

Далаларим пахтапайкал бўлмади — далаларим ўтпайкал бўлди.

Ғўзаларим нозик даврида бўлди. Ғўзаларим сертомир-ламади. Ғўзаларим ботин ерламади.

Бундай вақтда далага трактор солиб бўлмайди. Трактор ерни парча-парча кўчириб ташлайди.

Ғўзаларим ерпарчалар билан кўчиб-кўчиб қолади. Ғўзаларим қуриб-қуриб қолади.

Айни вақтда ғўзаларимга кетмон солиб-да бўлмайди. Ғўзаларимга кетмон-да зиён беради.

Бирдан-бир йўлим — бегона ўтларни битта-битталаб қилиб ташлаш бўлди.

Айни вақтда униб чиқмиш бегона ўтларни қилиб ташлаш мушкул бўлмади. Булар бир йиллик бегона ўтлар бўлди. Бир йиллик бегона ўт томири ер остлаб кетмайди. Шундай ер юзасида бўлади.

Боиси — бир йиллик бегона ўт дондан болаёлади.

Дастлаб қўлим тегмиш ўт такасоқол бўлди.

Такасоқол ингичка барг ўт бўлди. Узун-узун ўт бўлди.

Оппоқ танли ўт бўлди.

Оёқларим уюшиб-уюшиб қолди. Тиззаларим шол-шол бўлиб қолди.

Кун қоқ миямдан уриб турди.

Мен тизза суяниб қад ростладим.

Тиззамдан пастим қақшаб-қақшаб олди.

Чўнқайиб ўтиришдан оёқларим безиллаб қолди. Энди ерга икки букилдим — тўрт оёқ бўлдим.

Белим баландда бўлди. Икки оёғим эгатда бўлди. Икки қўлим пуштада бўлди.

Бир нозик танали бегона ўтни ушладим.

Бу печак ўт бўлди. Оппоқ гуллик. Нўхатсимон донлик.

Донлари бир юз қирқ мингтача болалагич ўт.

Мен печак ўтни томири билан суғуриб ташладим.

Мен энди бориб турмиш зараркунанда ажриққа дуч келдим.

Ажриқ гўза кўкариб чиқмасдан олдин кўкаради. Боиси — ажриқ томирдан кўкаради.

Узга бегона ўтлар гўза билан иши бўлмайди. Боши етганича йил ўз ҳавосида ўсиб ёта беради.

Ажриқ гўза бўғзидан олади. Ажриқ гўза белидан олади. Ажриқ гўзани томир оттирмайин ўраб-чирмаб босади. Ажриқни йўқотиб бўлмайди!

Эмишки, лайлак юксакдан-юксак бир қояда уя қўйибди. Лайлак уясига хас-чўп ташибди. Хас-чўплар орасида бир қовжирокдан-қовжирок ажриқ хас-да бўлибди.

Куз ўтибди, қиш ўтибди, баҳор ўтибди, саратон ўтибди. Бир йилдан кейин шамол ана шу ажриқ хасни уядан ерга учуриб туширибди.

Лайлак уясидан тушмиш хасни кўриб қолибди. Лайлак ўз маконига содиқ қуш-да — макони бир гишти бўлмиш хасни олиб жойига қўйиш учун қўйи шўнғибди.

Лайлак хасни тумшуги билан тортқилабди — бўлмабди. Лайлак хасни тумшуги билан юлқилабди — бўлмабди.

Боиси — ажриқ хас ерда аллақачон томир отиб қолибди!

Мен бармоқларимни ер ботириб-ер ботириб ажриқ томир қовладим.

Кўз олдим қоронғи бўлди. Қўшқўллаб ер суяндим. Қаддимни кўтарайин дедим — кўтаролмадим. Белим қотиб қолди.

Бир қўлимни белимга тираб қаддимни кўтардим.

— Ай, белим-е, белим! — дедим.

Дардимни кимга айтдим — ўзим-да билмадим.

Қабатимда ўтоқ қилмиш деҳқонлар ўз дарди ўзи билан бўлди.

Тагин икки букилдим.

Бир қўлим билан гўза ушлаб турдим. Бир қўлим билан бегона ўт юлдим.

Шундай қилмасам бўлмайди — гўзаларим бегона ўт билан қўшилиб юлиниб қолади. Ғўзаларим ости кўчиб-кўчиб қолади.

Далаларим адоғигачайин ана шундай икки букилиб бора бердим. Далаларим адоғигачайин ана шундай қад кўтармай бора бердим.

Қаддимни кўтарсам бўлмайди — тагин букилолмаи қоламам.

21

Қоронғи намозшомда иссиқ сувлаб-иссиқ сувлаб қўл ювдим.

Олқиндилаб-олқиндилаб қўл ювдим.

Бегона ўт кўклари кетмади.

Кафтларим кўкмак-кўкмак бўлиб қолди.

Кафтларим қора-қора чизиқ бўлиб қолди.

Аелимиз кенжадан тўнғичимизни остонага қўйди.

— Бор, отага, бор! — деди.

Кенжадан тўнғичимиз мийиқ кулиб қаради. Кенжадан тўнғичимиз бармоқ сўриб қаради.

— Ҳа? — дедим. — Кел, қани, кел!

Мен кенжадан тўнғичимизни бармоқларим билан ўзимга имладим.

Кенжадан тўнғичимиз қулоч очди. Бидирлаб-бидирлаб келди. Бўйнимдан қучоқлаб олди.

Мен кенжадан тўнғичимизни бағримга олдим. Ўзимни кетим билан болиш ташладим.

Кенжадан тўнғичимиз кўксимда миниб ўтирди.

Мен кенжадан тўнғичимиз... булбулини ўйнадим.

— Ўйнаб қўяй, чулдиригдан, ўйнаб қўяй! — дедим. — Чулдиригдан-да, чулдиригдан-да!.. Чулдиригдан катта бўлса, бир аёл олиб берамиз-да!..

Кенжадан тўнғичимиз бет-бошимда бармоқ юритди. Кенжадан тўнғичимиз ажинларимни санади.

— Бир, икки, уч...

Кенжадан тўнғичимиздан тўнғич-тўнғичимизгачайин ажинларимни санаб-санаб катта бўлди.

Бирови олтмиш-етмиш санади.

Тагин бирови... юздан ошириб санади!

Эмиш-эмиш — бир ажин бир қайғуни билдираб эмиш.

Эмиш-эмиш — бир ажин бир дардни билдираб эмиш.

Эмиш-эмиш — бир ажин бир армонни билдираб эмиш.

Давоми жўрналнинг навбатдаги сониди

ДОДИМНИ

КИМГА АЙТАЙ?

Ҳурматли «Ешлик»! Мен бу хатни сенга қанчалик алам ва изтироб билан ёзаётганимни билармикансан? Бошимга оғир иш тушди. Ҳеч бир онани худойим бу кўйга солмасин экан. Бир бошдан айтиб берақолай.

Ўғлим, дилбандим, юраккинамнинг, жонимнинг бир бўлаги Шавкатжонимни 1991 йилнинг 23 июл куни мошин уриб, фожиага гирифтор қилди. Боламнинг ажалини Худойим шундан берган экан, бу куйикка чидарман, чидамасам иложим қанча, лекин кейинги аламларимга сира тоқат қилолмайман. Ўша куни соат бешларда 59—29 СНЛ нўмерли «ГАЗ-53» маркали машина тўғри йўлда мотосекил миниб келаётган ўғлимни уриб юборган. Гувоҳларнинг сўзларига қараганда, ўғлим қондани бузмай тўғри келаётган, юк мошин эса бир тўйдан келаётган бўлиб, кабинаси ва устиди одамлари бор экан. Шопирнинг мастлиги ҳам маълум бўлди. Ўғлим ўша заҳоти ҳаётдан кўз юмган, ҳайдовчи эса орқасига қарамай қочиб кетган. Кўрганларнинг айтишича, шопир 30 метрлар ўтиб, мошиндан тушиб қараган, кейин тезда ўтириб мошинни ҳайдаб кетган. ДАН ходимлари авария сабабларини текшириб кўришди. Болагинамнинг жасадини «Боғи

Усмон» касалхонасига олиб кетиб экспертиза қилишди. Эртасига чиқариб юборишди. Текширувда қайси дўхтирлар иштирок этгани бизга қоронғу. Аниғи шуки, қаттиқ зарб натижасида ўғлимнинг боши ёрилган, қўли ва оёғи синиб кетган. У эндигина 35 ёшга қадам қўйган эди. Бир ўғил ва икки қиз неварам бор эди. Энди ўғлини суннат қилиб, юртга тўй бераман, деб юрганди.

Орзу-умидлари ўзи билан кетди. Мана, иккинчи йил кетяптики, ўғлимнинг ёш умрини увол қилган шопир ҳануз озодликда, ҳеч бало кўрмагандай юрибди. Шунисига куйиб-ёниб кетаман-да!

Ўша куни терговчилар «Албатта айбдорни топиб қамаймиз», дейишганди. Лекин кўп ўтмай «дело»ни ёпиб, ишни бости-бости қилиб юборишди. Дастлаб Саломов деган киши терговчилик қилган эди. У киши ҳар борганимда: «Опажон, сиз келиб овора бўлиб юрманг, биз бари бир айбдорни қамаймиз», деб юборарди. Бир оз вақт ўтгач, Саломов Насим Ортиқов деган терговчига ишни топширди. Кейин Ортиқов ҳам касалхонага тушиб қолиб, иш Шўҳрат Бобоев деганнинг қўлига ўтди. Бобоев: «Бу делода чалкашлик бор, шунинг учун уни судга топ-

широлмайман», деди. Кейин милисаларнинг бошлиғига кириб воқеани айтди. Бошлиқ терговчилар Бобоев ва Қорабоевларни ҳузурига чақириб, Бобоевдан «дело»ни олиб Қорабоевга топширди. «Шу бугун гувоҳларни чақириб, ишни ҳал қилда, судга ошир», деб тайинлади. Лекин Қорабоев ҳам «дело»ни бир ойга судраб юриб, тагин Ортиқовга қайтариб берди. Мен яна Ортиқовга учрашдим. У киши менга: «Майли, нима қилсангиз қилинг, хоҳласангиз мени судга беринг, лекин иш шунақа бўлиб қолди», деди.

Охири ҳокимга бордим. Ҳоким милиса бошлиғига қўнғироқ қилди. Бошлиқ ишни ҳали давом эттиряпмиз, дебди. Яна бошлиққа бош уриб бордим. У киши яна Ортиқовни чақириб, бу масала нима бўлганини сўради. Ортиқов бўлса:

— Делони ёпдик, — деди.

— Нимага ёпасиз, ўлдириб қочган муттаҳам қамалиши керак эди-ку, — деди бошлиқ жаҳл билан.

Ортиқов:

— Шундай бўлиб қолди-да, — деб кўйди.

Шу билан бор умидим пучга чиқди.

Улар мендай ожиз аёлни сарсон қилишдан, куйдиришдан, алам қил-

диришдан лаззатланишса керак-да. Худойимнинг ҳар кимгаям атаган жазоси бор. Бояги қотил ҳам, мана бу қонун пешволари, яъни жиноят ҳимоячилари ҳам Худонинг бандалари. Уғлим кирган қора ерга бир кун мен ҳам, бу шоввозлар ҳам киришар. Ер ҳаммани тенг қилади. Улаётиб пора билан осмонга чиқиб кетган пулдорни ҳали эшитмаганман.

Ахир, очиқ-ойдин жиноят бўлса, шопир аниқ, мошин аниқ бўлса, нега уни жазолаш мумкин эмас?! Эл-юрт кўриб, эшитиб турган бўлса. Бу ер юзида заррача адолат бормикин-а? Барака топкур журналист укалар, хатимни қайтариб юборманглар. Акс ҳолда у туманимиздаги кўз бўямачилар қўлига тушади. Бор умидим сизлардан. Жабрдийда онага ҳеч бўлмаса сизлар эътибор берарсизлар.

Гулнора УСМОНОВА,
Ургут туманининг
«Москва» калхўзи.

БОР ОТАНГА, БОР ОНАНГА...

Мен илгари «Еш куч» журналига яшаётган шарт-шароитимиз хусусида шикоят ёзиб юборган эдим. Афсуски, жавоб бўлмади. Бошқатдан, энди сизларга мактуб йўллашга мажбурман.

Иқтисодий қийинчилик бизга ўхшаб қўл учида ҳаёт кечираётганларни жуда қийнаб қўйди. Нега, дерсиз? Гап шундаки, биз онам билан яшаётган уй ҳозир бузилиш (авария) ҳолатида. Дастлаб онам райижроқўмга ариза билан кирган эди. Тузатиб берамиз, дейишиб, дарагини солишмади. Кейин онам каттароқ идорага, А. Г. Аветисовга шикоят қилиб борди. У киши ҳам ваъда берди. Кейин эски уйингизни бузинглар, деди, биз онам иккаламиз уйни буздик. Онам қаттиқ чарчаган экан, касал бўлиб шифохонада ётиб қолди. Соғайиб чиққанидан кейин ҳам катталардан «тузатамиз» деган ваъдани олавердик, лекин ваъда ваъдалигича қолиб кетаверди. Яна бир муддат ўтгач, келиб кооператив уй берамиз, деб қолишди. Онам бечора «Қанақа уй бўлсам беринглар, ишқилиб, бу ерда томнинг остида қолиб кетмайлик», деди. Мен ўзим аччиқ билан туман ҳокимига бордим. Ҳоким «Сизлар шаҳар советига қарашлисизлар», деб юборди.

Югуриб шаҳар совети раиси Мирзаолимовга кирдим. У киши маҳалламиз қўмитасига хат ёзиб берди. Мен хатни олиб маҳалла қўмитасига борсам, раис пул тўплаб берсанглар қуриб берамиз, деди. Онам билан маслаҳатлашиб, бир илож қилиб пул тўплашга киришдик. Кейин онам тагин раисга кирса, «Ишимиз бошдан ошиб ётибди, уйингизни қуришга қўл тегмайди», дебди. Оқсоқол деганимиз ҳам сўзида турмади. Бу ёқда эса қиличини қайраб қиш турибди. Ахир, бирор ёрдамчимиз бўлмаса, бизга ҳам қайрилиб қарайдиган киши ёхуд ҳукумат борми? Нима қилайлик биз? Уйимиз қулаб тушса бирор ётадиган жойимиз йўқ, ахир! Сизга илтижо билан.

У. Раҳмонова,
Риштон шаҳри,
Топиболдиев кўчаси, 61 уй.

Ассалому алайкум, ҳурматли таҳририят ходимлари! Мен 1952 йилдан буён ўзим туғилиб ўсган Нарпай туманидаги «Ғалаба» жамоа хўжалигида меҳнат қиламан. Аввал оддий калхўзи эдим, 1960 йилдан бошлаб ҳозиргача тракторчи бўлиб ишладим. 1974 йилда менга трактирчиликка кўшимча учерчик-запрапкачилик, яъни ёқилғи қуйиш ишини ҳам топширишган эди. Лекин трактирдан бир кун ҳам айрилган эмасман. 1982 йилда кўшимча запрапкачилик ишини қўйиб, трактирда ишлай бошладим. Чатоқ жойи шундаки, ўша кўшимча ишлаганим — запрапкачиликни трактирчилигим ўрнига меҳнат дафтаримга ёзиб қўйишган экан. Нимаси чатоқ?

Маълумки, яқинда чиққан Президентимизнинг қарорига кўра, бир касбда 20, 25 йил ишлаганлар 55 ёшдан нафақахўрликка чиқишлари мумкин. Меники эса меҳнат дафтарчамда икки хил касб бўлиб қолгани учун райсабездагилар тижирлик қилиб туриб олишди. Трактир рўлидан 26 йилдан бери тушмаганман. Энди чарчадим. Шу ишни йиғиштириб, рўзғорга қарашиб юрсам, дейман. Менинг узлуксиз бир касбда ишлаганимни билувчи ўнлаб гувоҳлар, ёши катталар, мутасаддилар бор.

Эшмамаат ДАМИНОВ,
Нарпай тумани.

ТАҲРИРИЯТДАН: Аслида бу ижтимоий таъминот вазирлигига юбраверса ҳам бўладиган хат. Э. Даминов бизга меҳнат дафтарчасидан кўчирма ҳам юборган. Лекин инсоф юзасидан айтганда, ҳеч сарсон бўлишга йўл қўймаслик ҳам мумкин. Калхўзнинг мутасаддилари озгина ҳафсала қилишса, бўлди, масала ҳал. Шу ҳам қийин ишми! Бизнинг айтадиган гапимиз битта: азиз «Ғалаба» калхўзи раҳбарлари ва фаоллари! Хўжалигингизнинг бир меҳнаткашини шунча йил ишлатиб, энди овора қилманг. Гувоҳликка ўтинг, тилхат беринг. Райсабесда бу ҳужжат ҳисобланади-ку! Сизларга инсоф ёр бўлсин!

«Ешлик»нинг навбатдаги сонларида қуйидаги асарларни ўқийсиз:

Одил ЕҚУБОВ. «Адолат манзили». Роман.

ШУКРУЛЛО. «Кафансиз кўмилганлар» қандай ёзилган!»

Сардор МАҲМУД. «Муҳаммад пайғамбар шажараси».

Абдулла ОРИПОВ. «Мадҳиянинг яратилиш тарихи».

Жажжи дарслик. Ўзбекистон халқ шоири Жамол КАМОЛ.

Йўлдош Сулаймон

ЕНАР БЎЛСАНГ,

МАЖНУН КАБИ ЕН...

Таниқли адиб ва шоир
Йўлдош Сулаймонни «Субҳидам»,
«Вафо» романлари,
«Муҳаббат», «Авлодлар»,
«Жалада қолган гул» сингари
қиссалари, ўнлаб очерк
китоблари, ҳужжатли асарлари
ва қатор шеърӣ тўпламлари
орқали халқимиз яхши танийди.
Ижод билан бир қаторда,
шоир масъул вазибаларда,
жамъатчилик ишларида ҳам
фаол, жон куйдириб, хизмат
қилиб келаятир.
Йўлдош Сулаймон ҳозир
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси
Фарғона вилояти бўлимни
бошқармоқда. Қўйида
эътиборингизга ҳавола
этилайтган туркум
шоирнинг муҳаббат ҳақидаги
дилбар шеърларидан дасталанди.

Бир қараб

Бунга фақат ўзинг шоҳидсан, ё раб,
Муҳаббатдан қачон очганимда лаб,
Вужудимга ажиб оловми қалаб,
Бир оху кўринар шундоқ кўзимга,
Келолмасман, эвоҳ, энди ўзимга!

Кўзин қоралиги ўткир тундан ҳам,
Нигоҳи ёндирад ёзги кундан ҳам.
Қандайлигин билса бўлар шундан ҳам —
Ўзимни йўқотиб қўйдим бир қараб,
Тўкин ёзу тонгги сабо биз тараф.

Ошаб бўлмадимми ҳали ошимни,
Уйлаб ҳам кўрмади ҳатто ёшимни,
Тамом айлангириб бўлди бошимни.
Ўтга қайта ташлар ҳолимни сўраб,
Яйрайман номини дилимга ўраб!

Бу сафар тушимда кўрдим Кумушни,
Яна тортиб олди идроку ҳушни.
Қўлимга қўндирсам ул Ҳумо қушни —
Еру кўкни ширин титратар кўйим,
Қуёшга ҳам қўноқ бўлади уйим!

Ошиқ тилаги

Кузатдилар бугун тўйингни,
Кўролмасман энди бўйингни.
Орзуларим учиб кетдилар,
Бир йўласи кўчиб кетдилар.
Ой висолинг насиб этмади,

Кўп куйдиму қўлим етмади —
 Бу гулзордан бир гул узгани.
 Севиб қолдинг ахир ўзгани!
 Тош кўнгилни шундай ийдирган,
 Юрагингга номин тугдирган,
 Мени эса ўтда куйдирган,
 Ким экан у сени суйдирган?
 Иқболингга, мард бўлса бўлди,
 Унда мендек дард бўлса бўлди:
 Айланасан унинг жонига,
 Сени қўяр қуёш ёнига.
 Муҳаббатни куйлаш аҳдимдир,
 Борлигининг ўзи бахтимдир.
 Кўзларингнинг ёшин кўрмайин,
 Е маломат тошин кўрмайин.
 Ёниб-ёниб танҳо ўтарман,
 Тушларимда гуллар тутарман.
 Бу дунёдан нима кутарман?
 Фарёдимни ичга ютарман.
 Йўқдир энди бошқа йўл, жоним,
 Севганингга Лайли бўл, жоним.
 Кузатдилар бугун тўйингни,
 Кўролмасман энди бўйингни.

Бир қўшиқ бағрида

Бир қўшиқ бағрида яйраб турибман,
 Ўзим ҳам қўшилиб, сайраб турибман.
 Юргандай бўламан гуллар оралаб,
 Гулдаста тузаман сенга саралаб!
 Энтикиб кўяман гоҳи-гоҳида,
 Куч оламан доим севги оҳидан!
 Муҳаббат бор ерда — бордир диёнат,
 Оёқлар остида йиғлар хиёнат!
 Ҳисобга қўшмасдан газабларимни,
 Юрагингга олдинг азобларимни.
 Севги билан урар томиримда қон,
 Севгидан туғилар, ахир чин инсон.
 Ошиқлар тақдири ўзингга аён,
 Аччиғу ширини чексиз — бепоён,
 Бунга чидамаган кўтарар исён,
 Ёнар бўлсанг, Йўлдош, Мажнун каби ён!

Биз томонга қайт, оҳу

Эргаштирар изларинг,
 Нур ёғилган юзларинг,
 Кипригу қош, кўзгача,
 Сенда ҳаё ўзгача!

Тик-тик босиб қадамни,
 Жиғиллатиб одамни,
 Қарамайсан қайрилиб,
 Яна қолмай айрилиб!

Е сен ҳуркак оҳуми?
 Ёки севги йўл излаб,
 Куйлайман бўзлаб-бўзлаб —
 Қайга элтар изларинг,
 Дариг тутма сўзларинг —
 Дилингдагин айт, Оҳу,
 Биз томонга қайт, Оҳу!

Е ўтли нигоҳингми?

Мағрур бошим айланди,
 Нигоҳингга бойланди.
 Тўнни ташлаб елкамга
 Олис йўлга чоғландим.
 Ох, ўзингга боғландим.
 Юрагимни ўртаган
 Е ўн тўққиз ёшингми?
 Е лабинг шакарлиги,
 Е қайрилма қошингми?
 Е ўтли нигоҳингми
 Суймаганини суйдирган?
 Ёноғингми ё зулфинг
 Жон-жонимни куйдирган?
 Кўзларингнинг ёниши,
 Ошиқ булбул хониши.
 Кимдадир ақлу хушим,
 Айта қол, оппоқ қушим!

Енимга туш

Осмонда чарх уради қуш,
 Парвозидан ҳаёлим хуш.
 Кўнглим сенга талпиняпти,
 Қалдирғочим, ёнимга туш!
 Кўк бағрига кўчапсанми,
 Уни севиб қучаяпсанми?
 Эркинликнинг гаштин суриб,
 Тўйиб-тўйиб учяпсанми?
 Қанотингни, майли, кенг ёз,
 Кенгликларга айт ишқу роз.
 Сенга шундай чексиз осмон —
 Хонайи хос — бўлгани рост!
 Езилса-да кенг қулочим,
 Учишга йўқ ҳеч иложим.
 Ахир менинг қанотим йўқ,
 Енимга туш, қалдирғочим!

«ВАТАНДИН ЯХШИ ЕР ЎЛМАС»

Шоир топиб айтган — Ватандан кўра аълороқ ёр бўлмаса керак. Бу туйғу хориждаги миллатдошларимиз қалбида бўртиброқ намоён бўлади. Аждодлари киндик қони томган юртни улар ҳар кун қўмсайдилар, мудом таппиниб, топиниб яшайдилар. Утган кузак ўрталарида ёш ватандошлар Ўзбекистон пойтахтида тўпланишиб, дийдорлашдилар, қадим юрт ҳавосини симириб кўксилари ифтихорга лиммо-лим бўлди, қариндошу оғанилари билан топишдилар, тонготар суҳбат у базми жамшид қурдилар. Ниҳоятда эсда қоларлик анжуман бўлди. Нафақат улар, биз ҳам хорижда улғў ўзбек номини фахр билиб истиқомат қилаётган дўстларимизни соғинч билан эслаймиз энди. Шу маънода ушбу тадбир бениҳоя хайрли иш эканини таъкидлаш лозим. Ахир, ҳали бирор юртда фақат ўзбек ёшлари тўпланиб анжуман ўтказган эмас. Боз устига, бу ёғи тақчиллик, етишмовчилик кунларини бошдан ўтказаётган бўлсак. Ҳа, майли, «кўнглинг кенг — дунё кенг» дейдилар, меҳмон эшикдан келса, ризқи тешикдан келади, яъни Худо етказади; қолаверса, у қадар қашшоқ ҳам эмасмиз: шукрки, дастурхонимиз тизза бўйи бўлмаса ҳам, ҳар нечук тўкин. Меҳмонлар ҳам бунинг шоҳиди бўлишди, етарлича сайру томоша қилишди. Шунинг ўзи бир дунё гап эмасми! Заминнинг турли бурчакларида истиқомат қилаётган ҳаммиллат тенгдошларимиздан бир нечасини «Ёшлик» учун суҳбатга чорладик. Қуйида Сиз уларнинг қалб сўзларини ўқийсиз.

ГУЛИЕ УҚИЕН (Белгия):

ЎЗБЕКИСТОН БИЗГА — КУНЧИҚАР ЮРТ

— Ўзбекистоннинг озод давлат бўлишини биз сизлардан ҳам кўпроқ орзиқиб кутган бўлсак керак. Рости, мен Ўзбекистонни оналарим, хешу ақраболаримнинг гап-сўзлари орқалигина тасаввур қилардим. Мана, чорак кам бир аср деганда уларнинг орзулари амалга ошди. Шулар қатори менинг ҳам. Белгияда биз атиги икки нафар ўзбек хонадони яшаймиз. Узим ўша ерда дорилфунуннинг олмон филологияси куллийтида ўқийман. Шарт-шароитимиз яхши. Онамнинг асли келиб чиқши Марғилон шаҳридан. Бувим эса тошкентлик. Узга юртда туғилсангда, асл Ватанингни кўрдинг келаркан. Мана, қуёшли Ўзбекистонда

бўлишдек бахтга оиламиздан мен биринчи мартаба мушарраф бўлдим. Жуда қаттиқ ҳаяжондаман. Одамларнинг истараси жуда ҳам иссиқ. Ҳаддан зиёд меҳрибон. Ўзбекистондаги ҳозирги муаммоларнинг кўп томони менга қоронғу. Лекин ватандошларимизнинг чеҳраси бениҳоя очиклигини кўриб ҳаприқиб кетяпман. Анжуманнинг иккинчи кунёқ марғилонлик қариндошларим билан топишдим. Узлари қидириб келишибди. «Юринг Марғилонга, шу ерда қолақолинг, кетманг» дейишади ўта самимият билан. Ҳёте «Ғарбу Шарқ девони»да зўр орзиқиш билан қуйидаги мисраларни битмиш эди:

Бузилди Ғарб, Жануб, Шимол,
Тож-тахтлар бўлди поймол.
Сен йирокқа — кунчиқарга бор,
Унда кўшиқ, май бор, севги бор.
У табаррук заминдан симир,
Ва қайтадан бошлагин умр.

Чиндан-да кунчиқар Ўзбекистоннинг қалблари муҳаббат тўла одамлари бор. Тафтли қуёши бор. Мана, кўриб турибмиз. Уз она тилимда улар билан суҳбатлашяпман. (Биз кўпроқ Туркиялик қариндошлар билан борди-келди қилганимиз учун туркчага тилим кўпроқ айланади. Лекин иложи борича оилада ўзбекча гаплашамиз). Сизларга мингларча раҳмат айтаммиз. Белгияга бориб сизлар тўғринида тўлқинланиб сўзлаб бераман.

Тошкент анжуманига туркиялик танишларимиз, жумладан, амманнинг қизи Латифа Субутой ҳам ташриф буюрган экан. У қиши ўзи

очган хусусий банкнинг директори бўлиб ишлайдилар. Келишганимиздек, куёв ҳам мен билан бирга келган. У ўзи Туркияда яшайди. Яқинда фотиҳа қилиндик. Тўрт йилдан сўнг, мен ўқишни тугатиб бўлгач, турмуш қураимиз. Шунга аҳд қилдик. Ўзбекистонга аввалдан йўл очиб бўлганида, ким билади, балки шу ерда келин бўлиб қолармидим. (Ҳазил).

Немис, инглиз, фаранг тилларини яхши биламан. Уларнинг замонавий адабиёти ҳам менга ўзбек адабиётига қараганда кўпроқ таниш. Энди она ватан адабиёти ва маданиятини яқиндан ўрганишга имкониятлар очиларми. Эҳтимол, бу адабиёт мен учун,— ўзим адабиётчи бўлганим учун,— энг қадрдон адабиёт бўлиб қолса керак.

Биз қаерда бўлмайлик, асл юртимиз номи, тупроғи, маданияти, улуғ намояндалари билан ифтихор қиламиз. Илойим бундан кейин ҳам фахрлангулик бўлсин.

ШОМУРОД ИЛҲОМ (Олмонё):

БАҒРИМИЗНИ ОЧАЙЛИК

Гамбург дорилфунунида ҳуқуқ тарихидан дарс бераман. Отанам асли Тошкентда туғилишган. Бу ерда мендан: «Олмонёда ўзбеклар кўпми?», «Нима юмуш қилишади?», «Ўзбекларга ҳам дарс берасизми?», деган саволларни кўп беришди. «Ёшлик» журнали орқали бу саволларга жавоб бериш имконияти туғилди. Немислар юртида ўзбеклар унча кўп эмас. Юз нафарини шахсан ўзим биламан. Бироқ туркий халқлар кўп-

чилиқни ташкил қилади. Мен биладиганларнинг тўқсон тўққиз фоизи тижорий ишлар билан шуғулланишади. Албатта, инсон фаровон яшаши учун ўз табиатига мақбул бўлган юмушни танлайди. Кимлардандир тадбиркорроқ, уддабуронроқ экан, ҳалоли бўлсин — савдогарлик қилаверишин. Улар ватанларини, асл эътиқодларини унутишмаган, шунинг учун бўлса керак, исломдаги ҳалол йўл ҳисобланмиш савдо иши билан шуғулланишади. Бу дегани улар маърифатдан тамом йироқ деган гап эмас. Коллежларда, ўзим муаллимлик қилаётган Гамбург дорилфунунида таҳсил олаётган ўзбеклар бор. Лекин, очигини айтиш керак: улар аввал ўқув даргоҳларига деярли бормас эдилар. «Қовун қовунни кўриб ранг олади», дейишади. Матбуот орқали хабардор бўлсангиз керак, икки олмон давлати қўшилгач, икки хил тузумни бир-бирига мослаштириш жараёни кечди. Оллоҳга ҳамдлар бўлсинки, қон тўқилмади, бошқа бизга ўхшаган у ерда яшовчи озчилик халқларга ҳам жабр етмади. Лекин айтиб қўяй: ҳар бир мамлакатнинг жаннати ва дўзахи бор. Биз ҳозир Ўзбекистоннинг жаннатини кўриб турибмиз. Бир-биримиз билан бориш-келишли бўлайлик. Сизнинг истиқболингиз бизнинг ҳам истиқболимиз. Бир-биримизга бағримизни очайлик. Нима дедингиз?

Таҳририятдан: Суҳбат сўнгида Шомурод домла «Ёшлик» журнали учун ҳуқуқ ва иқтисод мавзусидаги фикрларини ифода этувчи мақола ёзиб беришни ваъда қилди. Фақат қулоғимизга бир гапни шивирлади: «Узрим бор, дўстим, ўзбекчасини жуда келиштиролмасам керак, майлими немис тилида ёзсам?» Қўл ташлашдик.

ЖАВДАТ САЙҲОН (АҚШ):

ЭРКИН БЎЛИНГЛАР

— Бошқалар қатори мен-да ўз Ватаним тупроғига биринчи бора қадам қўйиб турибман. Сизларнинг тасаввурингизда бир вақтлар балои азим ҳисобланган «Амриқо овози» радиёсида ишлайман. Га-

пимни ўпкалашдан бошлаганим учун кечиринг, чунки бош нашрларингиз ҳисобланмиш «Совет Ўзбекистони» ва «Муштум» авваллари нуқул бизни феъли, фикри бузуқ дея оёғимизни осмондан қилиб кўрсатар эдилар. Менга ўнғайсиз томони — ўша, «замона куйчиси» ҳисобланмиш ҳамкасбларим ҳам эҳтимол, бизни кутиб олишга чиққандирлар. Биздан ҳам баъзи хатолар ўтган бўлиши турган гап. Лекин ишонтириб айтаманки, азбаройи жонимиз куйганидан асл юртимиздаги сиёсий аҳволни қоралар эдик. Асло Амриқога сотилган оғзи-бурни қийшиқ ўзбеклар эмас эдик. Ҳозир ҳам ундай эмасмиз. «Аравасига ўтиргач, қўшиғини айтасан-да», дейишингиз мумкин. Аввал-бошини ўйласангиз-чи, «қочоқ» дейилган ота-боболаримиз ленинча сиёсатга қарши турганини, нобақор сотқинлардан йироқ юришни афзал билиб турли давлатларга сарсон бўлиб кўчиб ўтганини эсласангиз-чи! Шундай бўлгач, биз — фарзандлар хатарли «гуллаб-яшнаётган» Ватандаги аҳволни мақтарми эдик? Мана, иншооллоҳ, кутилган кунлар келди. Эндиги хавф-хатардан Худо асрасин. Биз тожик биродарларимиз элида кечаётган ейишма, отишма, уришмалардан мудом юрак ҳовучлаб турибмиз. Тинчиб, осойиш топиб кетсин деймиз. Уйлаймизки, у ердаги оғаниларимиз қўллари-даям эски ўрис калтаклари, қуроллари эски сиёсатга буйсуниб ўйнамоқда. Бизнинг қўлимиздан келгани: бир-бирингизнинг қонингизни тўкманг, биродарқушлик қилманг, нотўғри сиёсатга учиб бегуноҳ инсонларга зулм етказманг, деб жар соламин, холос. Илойим ўзи раҳбар бўлиб, ниятларимизни ижобат қилсин. Ўзбекистондаги тинч ҳаёт уларга-да насиб ўлсин.

Вашингтондан учар маҳалим-даёқ Ўзбекистон Езувчилар уюшмаси, бу ердаги ёш ижодкорлар билан мустаҳкам алоқа боғлашни ният қилган эдим. Кўп дўстлар топдим. «Ёшлик» журналида отам Собир Сайҳоннинг шеърлари босилибди. Бошим кўкка етди. Дўстлигимизнинг бошланиши чакки эмас, кўз тегмасин. Журналингиз орқали ўзбек ёшларига тилагим: эркинроқ, фаолроқ, ҳушёрроқ бўлинглар. Шунда, насиб бўлса, истиқболга қўлни-қўлга бериб омон-эсон етиб оламиз, иншооллоҳ!

Қондошларнинг қалб тори

Марат Зокир

1988 йилда Қозон педагогика олий билимгоҳидан аскарликка олиниб, Афғонистонга юборилган. Унинг шеърларида бу адолатсиз қонли жанглар иштирокчисининг кайфияти аниқ сезилади.

Қайтиш

(1989 йил феврали)

Рост бўлсин-ей, ортда қолди
Салангнинг тўнг тонглари.
Мана — Аму,
Бизни кутар
Рус қаҳратонлари.

Бош урармиз она ерга,
Оналар қучоғига.
Сўлган гуллар юз очарми
Бизни кўрган чоғида?

Ерлақарми она замин,
Ажинларим силарми?
Ё шаҳидлар интиқоми —
Мудҳиш тушлар қийнарми?

Хотиралар бу ярамни
Яна, яна титарми?
Қон сирқиган оппоқ қорлар
Бир кун эриб кетарми?

Наҳот ўша кунлар, наҳот
Қарғиш бўлиб қайтарлар?
Мен, бегуноҳ, қўл узатсам
«Қўлинг қон!» деб айтарлар?..

Манзара

Кумуш ой ўроғи мезаналарда,
Азон — қишлоқларнинг ғамгин хониши.
Туман пардасида гүжум дарихтлар,
Дуоли-қарғишли — укки товуши.

Иланг-биланг ёлғизоёқ йўллар,
Шом олар тошларнинг тафти-тобини.
Қум бўралар аста далаларда,
Шамол варақлайди Шарқ китобини.

Кун бош қўйди сирли даргоҳига...
Билмам, бу дунёнинг қайси томони.
Қайси қитъаларга йўл олар
Минг ўрқачли тоғлар қарвони?..

Ватан

Минорали мачит, оқмачит эди
Азиз боболарга эзгу остона.
Мана, келдим бугун саждага, аммо
Ўша азизларга, афсус, бегона.

Оппоқ тошлар,
Ағанаб ётган тошлар!
Дерсиз: нима қилар бунда бу йигит?
Нимасини йўқотибди экан,
Нима излар маъюс, бош эгиб?
Вайронада қолган оқ тошлар,
Улар чағир, улар тўзади.
Кумуш ойни йўқотган, ҳазин
Булут қарвонлари ҳамон сузади.

Гўё бари таъна қилар менга,
Гўё хитоб айлайди олам:
— Ҳаром қилганида заминни ёвуз,
Қайда эдинг, болам!?

Тунги лаҳза

Ой булутлар парқусига
Ёнбошлаб тўлғанади.
Бениҳоя коинот
Шуълага чулғанади.
Илоҳий кўк уммонида
Зухро сузар гулчирой.
Шу асира канизакка
Юлдуз овлар кекса Ой.

Тилак

Яра қолди, яра... қон томар
Она замин лойи-қорига.
Ғофил авлод! Энди сен дуч келма
Тақдирнинг бу кирдикорига.

Афғон қизига

Очма юзингни, маҳваш,
Мен телбани куйдирма.
Мағрур тоғ лоласидай
Суймагани суйдирма.

Қиё боқиб, дилни ёқиб,
Уртаб ўтар экансан,
Бизнинг овул қизларига
Ўхшаб кетар экансан!

Татарчадан
Асқад Мухтор
таржимаси

Ковчег

ДИККАТ:

Кириб

КЕЛМОҚДА!

Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм
Тақвимга кўра, кириб келаётган йил Товуқ экан, Товуқ!.. Балки, ўйлаб кўрсак зиён қилмасмиз: хўш, қандай хислати бор бу яратикнинг? Қай бир одатини назардан қочирмаслик керак? Хўш, нимасидан хушлансак бўлади? Қайси хусусияти бизни хушёр торттириши лозим? Ва умуман бу ҳақда фикр юриштишнинг ўзи жоизми?

Ҳеч иккиланмай жавоб бериш мумкин: мулоҳаза аксарият инсонни солиҳ йўлга бошлайди.

Авваламбор, ҳеч бир махлуқотни Оллоҳ шунчаки яратиб қўйгани йўқ. Ер юзидаги ҳар бир зот ва заррот бирор вазифа билан юқумлидир. Товуқ ҳам бундан мустасно эмас. У қанотли бўлишига қарамай, инсоннинг ёнидан олислаб учиб кетмайди. Бир томондан одамзотнинг меҳру марҳаматига қай бир даражада муҳтожлиги бор: бошпана борасида, дон-дун хусусида ва ҳоказо... яна бир томондан ўзи ҳам инсонга мададкор. Бизнинг мафкура аҳлининг тили билан айтганда, «етти хазинанинг бири». Тухум дегандай, пар-мар дегандай, энг сингишим эт-гўшт дегандай...

Иккинчидан, товуқ зотининг аксарияти оқ рангдадир. Қоралари, чипорлари, атлас нусхалари ҳам учраб туради, аммо

товуқ деганида кўпинча тасаввуримизда оқ-оппоқ парранда жонланади. Оқ ранг эса, биз — туркларнинг тушунчасида доим яхшилик аломати, хайрлилик белгиси, суюнчли хабар нишонаси, эзгу тилакларнинг доимий йўлдошидир.

Учинчидан, товуқ деган жонивор кенгликларни, тоза жойларни севади. Гарчи ўзи тозалик риоясини яхши эпполмаса ҳам, жисман ифлосликка чидамсиз, нопок жойларда касалликка чалиниб, тез ҳалок бўлади.

Тўртинчидан, курк бўлганда, бошқа товуқларнинг тухумига ўғайлик кўрсатмайди. Бағрикенглик билан бор-йўқ ҳароратини бахшида қилиб, жўжа очади. Жўжаларини очганда эса, ҳай-ҳай, худо асрасин, уларга яқинлай кўрманг. Жон-жаҳди билан ҳурпайиб болаларини шу қадар ҳимоя қиладики, бамисоли Балта хотинларими дейсиз. (Агар ёдингизда бўлса, Михаил Горбачев Болтиқбўйига борганида литваллик оналар «болаларимизни сизнинг армиянгизга бермаймиз, агар зўрлик билан олсанглар, Вилнюсдан то Ленинградгача темир йўлларда ётамиз!» дейишган эди...)

Бешинчидан, ўз эгаси, ўз уйи, ўз жойини яхши танийди. Боқувчисининг кетидан югуриб юрган товуқни ким кўрмаган

дейсиз. Минглаб товуқларни бир жойга йиғиб, бошини қўшиб юборсангиз ҳам, барибир, вақтисоати билан ҳар бири ўз қўноғига келади. Бегона жойга зўрлаб киритиб қўйсангиз, қу-қулаб, ўзини у ёқ-бу ёққа уриб, безор қилиб ташлайди.

Албатта, жониворнинг шу томонларини ўйлаб, бу жуда ҳам олиҳиммат, гўзал ҳислатларга эга, деб ўйлаш унчалик тўғри бўлмас. Баднафе у. Дуч келган нарсани бир-бир титиб кўради. Ҳид билиш қобилияти йўқ шекилл. Қолаверса, еган нарсани тит-пит қилиб ташлайди ҳам. Тумшуги билан титкилагани етмагандай, панжалари билан ҳам шу қадар кавлаб-ёядики, нақ олтин-полтин излаётгандек... Асабийлик билан, иштаҳа билан, орқа-ўнгига қарамай титаверади, титаверади.

Кейин озгина шапқўрлиги ҳам бор: узоқни кўролмайди. Қалта ўйлайди. Шунинг учун ҳам ўйламай жавоб қайтарадиган баъзи хотинларни эрлари «товуқмия» деб калака қиладилар. Ҳазиллашиб, севиб, албатта.

Аён ҳақиқатлардай туюлувчи бу саноқлардан шундай хулоса чиқариш мумкинки, Товуқ йилида биз бир-биримизга оқибатли, етим-есир, қари-қартанг ва ёрдамга муҳтожларга мадакор бўлмоғимиз керак. Агар марҳаматли, шафқатли бўлсак, ҳам дунёвий, ҳам ухравий ҳаёт йўлида, яъни тўғри йўлда ишлаётган бўламиз. Кўнглимиз оқ тилаклар билан тўла бўлса, ўзимизга ҳам яхши, Оллоҳга ҳам хуш келади. Сўнгра эркинликни, кенгликни севишимиз маъқул, аммо ҳаётимизнинг поклиги, маконимиз ва руҳимизнинг тозалиги учун курашмоғимиз керак. Ва модомики ҳурлик ва озодликни севадиган янги бир авлодни вояга етказмоқчи эканмиз, бу борада ғайримиллат ва ғайридин бандаларни камситмаслик, фитратий ҳолати учун уларга ёвлик, ёвузлик қилмаслигимиз керак. Зотан, бу исломийликнинг асосий дастурларидан биридир. Товуқдай бир ақлсиз яратиб бегона тухумдан ўз ҳароратини қизганмас экан, ақлли-хушли биз инсонлар бошқача бўла олармидик? Албатта, ҳеч шубҳа йўқки, биз болаларимизни бегона кўзларнинг ғайриинсоний назаридан, камситилишдан, зўравонликдан

асрашимиз шарт. Бўлмаса, ҳар қандай инсонпарварлик ўз аҳамиятини йўқотади. Бизнинг меҳру саҳоватимиз, поклигу сафоҳатимиз болаларимизнинг кадр-қимматини шайноу ғурурини ҳам кўз қорачуғидй асрашдан ажралмаслиги керак.

Баднафслик барча замонларда ҳам, ҳамма ерда ҳам яхшиликка олиб келган эмас. Беш қўлни оғизга тиқиб, қилаётган ишимизни оқибатини ўйламай, бойлик кетидан бойлик, дунё кетидан дунё ахтаравермоқ, хази-на топадигандай ўзни ҳалак этавермай фақат таҳликаларга сабаб бўлибгина қолмай, ўзгаларда хунук таассурот қолдириши ҳам бор. Фақат ўзимизни, фақат нафсимизни эмас, халқимизни, уйимизни, Ватанимизни ҳам ўйлайлик. Қайтиб келадиган жойимиз шу ватан, шу тупроқ, бизга ризқ-насиба берадиган шу ер, бағрига оладиган шу замин. Ҳақ Таоло пешонамизга битган кўноғимиз — Туркистонимизни танийлик, унга ўзимизни сарфлайлик, сарфланайлик.

Асримизнинг ўтган Товуқ йилларига эътибор қилинг-а: 1909, 1921, 1933, 1945, 1957, 1969, 1981, 1993... Айниқса, 33, 45, 57 га диққат билан қаранг:

1933 — бепоён бир минтақада, ер юзининг олтидан бир қисмида ялпи очарчилик.

1945 — Ватан урушида ғалаба.

1957 — шахсга сифиниш фожиасининг фош этилиши ва жамият ҳаётида руҳий кишанларнинг узилиши.

Бири фожиалар туғдирган. Иккинчиси фожиалардан чиқишга йўл очган.

Учинчиси эса эрк шабадалари эсган йилдир.

Нима учун ҳаммаси товуқ йилида?

Товуқнинг шапқўрлиги ҳақида ҳам сўз очган эдик.

Демак, жамият хушёр бўлмаса, Товуқ йили фожейй йил бўлиши ҳам мумкин. Аммо уюшқоқ ва тадбирли бўлса, ғалаба йили, олдинга силжийдиган йилга айланиши ҳеч гап эмас.

Шарқ ровийлари Товуқ йили оғир, синов йили бўлади, дейдилар. Ишсизлик, таваккал авж олиши мумкин. Турли ислохотлар бўлиши қутилади, дейдилар. Агар яхши ҳаётни таъмин этмоқ исташса, барча бирдек риёзат

чекиши, ўйлаб қадам босиши керак бўлар экан. Бу башорат келажак йилимизнинг табиатида эҳтимол мавжуддир. Ҳар қалай, ҳеч қачон меҳнатдан зиён келмаган, дейдилар-ку. Тўғри-да... фақат меҳнат, иш деган жониворда ҳам чегара бўлмоғи керак. Шарт эмас кечаю кундуз елиб-югуриш. Иш вақтининг ҳар лаҳзаси ҳалол, самарали меҳнатга йўғрилса, немис ва японлар сингари жаҳоннинг бой миллатига айланиш ҳеч гап эмас.

Товуқ йилида барчангизга бахту саодат ёр бўлсин!

**Келгуси сонда
«Қақнус»да ўқинг:**

**Тўхтамурад РУСТАМ.
«Рембо урушдан қайтди».**

**«Кўз — кўрмаган,
қулоқ эшитмаган...»
ГИННЕСНИНГ
РЕКОРДЛАР
КИТОБИ — Ўзбекистонда!**

**«Келаётган ой қандай
кечади!» Буржий мучал.**

Кўзини йўқотган доҳий.

ЭҚТИЁТ БЎЛИНГ,

ЖОДИ!

Халқимиз «иссиқ-совуқ», «дуоибад», «кўз тегиши» каби амалларнинг нима эканини яхши билади. Бу нафақат бизда, балки бошқа халқлар ва элатлар орасида ҳам кенг тарқалган тушунчалардир. М. С. Горбачевнинг 6 нафар, шоҳмотчи А. Карповнинг 2 нафар, Г. Каспаровнинг Дадашев номли дуогўйлари борлигидан сизнинг хабарингиз борми? Хўш, улар нима каромат кўрсатишади? Юрий Лонго исми сизга танишми? Наҳот ўлик танга жон кирита оладиган кўзбоғловчи Лонго ҳақида ҳеч нарса эшитмаган бўлсангиз?! Унда «Советский спорт» газетига илова тарзида чиқувчи «Пресс-курьер» жўрналидан олинган куйидаги суҳбатни албатта ўқинг, Юрий Лонго ҳақида ҳам, дуогўю кўзбоғловчилар тўғрисида ҳам кўп нарсалар маълум бўлади шунда сизга.

— Юрий Андреевич, кўзбоғлагичлик касбми ёки сизга бировлар ёпиштирган тамғами?

— Униси ҳам, буниси ҳам. Ўзимга қолса, касб ҳам, тамға ҳам эмас, туғим деб атаган бўлардим буни.

— Кўзбоғлагичликни ўрганиш мумкинми?

— Бўлмаса-чи, мумкин. Мумкин бўлмаган нарсанинг ўзи йўқ. Лекин бу жараён ишқибозликдан ўзга нарса эмас. Агар гап комил сеҳргарлик хусусида кетар экан, сеҳргар асли туғма бўлиши, маълум даражада сир сақлай билиши зарур. Мазкур истеъдод наслдан ўтади. Бизнинг ишимизда мукамаллик: йирик иншоот залларида, спўрт саройларида, одамларни турли ҳатто даволаб бўлмайдиган деб ҳисобланувчи касалликлардан халос этиш, келажакни олдиндан айтиш ва ҳоказо ҳолатлар орқали намоён бўлади.

— Бу нодир хислатни ўзингизда қачон иллагансиз?

— Ўн яшарлик чоғимда. Риёзиёт фанидан ўзлаштиришим чатоқ эди, шундоқ дарседа ўтириб ҳар гал мени хуноб қилгувчи ўқитувчимни бу сафар мени қақирмаслиги учун фикран чалғитдим. Тажрибам муваффақиятли чиқди...

Шундай қилиб мен ўз бобом Дмитрий Лонго — Русиянинг сўнгги кўзбоғлагичи (уни шундай аташарди)нинг ворисига айландим. Айтишларича, бобом бурчак-бурчакларда тентираб

юрар, катта ўлчамдаги пойафзалларни ютиб юбора олар, эски ажойибхоналарда даволаш сеанслари ўтказар экан.

— Кўзбоғлагич экстрасенсдан нимаси билан фарқланади?

— У барча фазилатларни ўзида мужассам қилган одам: ҳам экстрасенс, ҳам кўзбоғлагич, ҳам келажакни башорат этувчи. Тағин у фақирона еб-ичиши, танасию қўлларида биоқуввати кўплиги билан ҳам ажралиб туради.

— Уч фазилат бир инсонда жамланади денг! Булар кўплик қилмайдими? Дам олиш масаласи қандоқ бўлади? Қанақадир кун тартибингиз бордир?

— Кун тартибим: ичмайман, чекмайман, қайта-қайта овқатланишдан ўзимни тияман, одамга ўхшаб ухлайман ва кўпроқ жисмоний ҳаракат қиламан. Йог машқи билан ҳам шуғулланаман. Чўмилиш учун ҳавзага қатнайман. Йигирма беш йил қаратэйлик билан машғул бўлдим.

— Спўртнинг бирор турини яхши кўрасизми?

— Бўлмасам-чи! Боксни! Яқинда Мюнхен шаҳрида миршаб боксчиларнинг мусобақасини томоша қилдим.

— Спўртчиларни кузататуриб биронтасига ишқибозлик қилиб кўзини бойлавормайсизми ишқилиб? Шунақаси бўлганми ҳеч?

— Ҳа. Амалда қўллаб кўраётганларни ҳам биламан. Биласиз, шоҳмот ўйинида киши кўпроқ руҳан сиқилади. Айтай-

лик, Каспаровнинг қойилмақом дуоғўйи бор. Бу — Дадашев деган киши. Карповда эса унақалардан иккита. Фақат шоҳмотдагина эмас, бошқа жамоа бўлиб ўйналадиган спўрт турларида ҳам психолог-дуоғўйлар бел боғлаб ҳаракат қилишади. Бу нарса очик гапирилмайди, холос...

Бу — спўртчилар албатта сеҳргарларнинг дуосини олишлари керак, деган гап эмас. Релаксация, ўз-ўзини гипноз қилиш усуллари хорихда илгаритдан қўллаб келинади. Ўйлайманки, ҳар қандай спўрт жамоасида спўртчиларнинг руҳини кўтарадиган инсон албатта бўлиши шарт. Таклиф қилишса бирор терма жамоа учун ёрдам беришга рози бўлардим.

— Инсон имкониятларининг белгиланган аниқ чегаралари борми?

— Бу саволингизга ҳам спўртдан мисол олақолай. Охири пайтларда биз Сергей Бубка ўрнатаётган кетма-кет рекорд натижаларни кўриб ёқа ушлаётимиз. У биз лол қолиб, бундан юқорига сакраш мумкин эмас, деб ҳисоблай бошлагандан сўнг ҳам бир неча карра рекорд ўрнатди. Мазкур ҳолда қайси тил билан охири чегара ҳақида сўзлаш мумкин? Тахминимча, биз ҳаммамиз коинотдан келувчи қувват билан бевосита боғланганмиз. Ҳар бир инсон танасида етита нуқта борки, у ўша қувватни қабул қилиб олади. Қачон ўша нуқталардан бири очилса, у коинот билан боғланади. Нуқталардан бири очилади-да, спўртчининг кучига куч қўшилади.

Фикримча, спўртчига тагин ички руҳий қувватлар захираси ҳам кўмак беради, у оддий қувватдан тамоман фарқ қилади, доимий, тинимсиз жисмоний заҳмат, аниқроғи, ҳаракат туфайли тўплана боради бу қувват.

— Спўртчининг ўзи руҳий қувват ишлаб чиқара оладими?

— Нафақат спўртчи, ҳар биримиз ўша қувватни тўплай оламиз. Битта усулини айтиб қўяй. Мисол, ушбу қувватни дарахт танасидан... олишингиз мумкин. Эрта тонг, қуёш шафақ бера бошлаган пайт ўзингиз ёқтирган дарахт қошига келингу танасини кучиб, фикран коинотдан ёхуд, сиз Худога эътиқод қилсангиз, Ундан мадад сўранг. Шунда те-

тикроқ ва гайратлироқ бўлиб қолганингизни аниқ сезасиз.

Мусобақага тайёргарлик кўраётган спўртчиларга яна бир маслаҳат берайми? Кичкина дафтар варағини олинг. Варақнинг қоқ ўртасига доира шакл ясаб, уни бўяб чиқинг. Сўнгра ўн дақиқа ҳеч нарсени ўйламай, ўша чизиққа термулиб ўтиринг. Ҳаяжондан бутунлай фориг бўласиз. Ёки яна бир йўли бор. Оддий сувдан ярим истаканни чап қўлингизга (биомайдон ойнаси бу) олинг-да, ўнг қўлингиз бармоқлари учи ила унинг устидан юргизинг (қувват манбаи бу). Сувдан оч қоринга икки-уч қултум ҳўпланг. Ваҳоланки, шу тахлит баъзи зарарли одатларни, хусусан, чекишни ташлаб юборишингиз мумкин.

— Сиз спўртчининг рақибини маҳв этиш йўллариини ҳам билсангиз керак унда?

— Ҳа, биламан. Бу амални бирор матоҳ орқали бажариш ўнғай. Айтайлик, бир сиқим туз оламан ва унга: «Сен расво бўлгин!» дейману рақибимнинг чўнтагига сепиб қўяман. Туз орқали унга менинг дуоибадим ўрнашиб қолади.

— Ҳар кимсаям дуо таъсирига тушиб қолаверади, деб ўйлайсизми?

— Тахминан етмиш фоиз одамга таъсир қилади. Руҳан ўта мустаҳкам кишиларгина дуонинг таъйиқидан қутулиб қолишлари мумкин, холос. Бир гал СССР Олий кенгаши йиғилишида мен (ҳолбуки у ерда кирои ақлли инсонлар ўтиришганди — оvsарлар эмас) кўз бойладим. Деярли ҳамма гипноз ҳолатига тушиб қолди десангиз.

— Демак, сиз нафақат спўртдаги, балки сиёсатдаги ғалабаю мағлубиятларгаям аралашаркансиз-да?

— Йўқ! Биласизми, Русияда ким энг кучли кўзбоғлағич? Горбачев! Унинг нигоҳи кўзбоғлағичларга хос, эътибор қилганмисиз? (Уни дуо қилишгани ҳам шундоқ кўриниб туради. Собиқ президентнинг дуоғўйлари олти киши эди). Сўнгра унинг мафтункор, амирона овози бор, бу эса тамом кишининг эс-ҳушини ўғирлашга хизмат қилади. Кучли биомайдонга ҳам эга. Уз-ўзидан равшанки, шоҳсупада абадий ўтириб бўлмайди. Президент ўзининг бир

нечта ишқибоз дуоғўйларидан ҳам маҳрум бўлган...

Умуман олганда, мамлакатда юз бераётган турли ҳодисаларга у ёки бу даражада таъсир эта оладиган кўзбоғлағичлар жуда кам. Сўнгги маълумотларга кўра биз бор-йўғи етти нафар эканмиз.

— Наҳотки сиз кўзбоғлағичларнинг энди куни туғди деб ўйласангиз?

— Ҳар бир аср ниҳоясида хурфотга, жумладан, кўзбоғлағичларга, жодугарларга, мовийкўз блондинкаларга қизиқиш жуда кучайган. Яна бир сабаб — бизга довуру бу мавзу чекланганди. Жиноят кодексида кўзбоғлағичларни жавобгарликка тортувчи махсус банд ҳам бор эди. Марксизм-ленинизм диалектикасиям бизни ёқламас эди. Энди-эндигина биз Ғарбга тенглаша бошладик. Уларда кўзбоғлағичлар ва сеҳргарлар клубларини ташкил этиш аллақачоноқ йўлга қўйилган. Тасаввур қила оласизми, биргина Нуй-Йоркда 800 нафар... кўзбоғлағич яшайди... Яқинда Париждан бир ҳамкасбим келиб менга: «Қарибсан, оғайни, Фарангистонда бунақа томошаларга одам зоти кирмайди», деб айтди. Қисқаси, чет элда ҳар қайси ўзига тўқ оиланинг шахсий дуоғўйи бор.

— Мамлакатнинг бўлак кўзбоғлағичлари билан қандай алоқада бўлиб турасиз?

— Ҳеч қанақа! Мен ягона кўзбоғлағичман. Халқаро магистр (пир)лар тузилмасининг аъзосиман. Ийлига бир маротаба Токио шаҳрида тўпланамиз. Уйда Масков парапсихологлари Маркази ўқувчиларига сабоқ бераман. Ёш кўзбоғлағичларга сеҳр ўргатаман. Аслида... тўғрисиини айтсам, «кўзбоғлағич» сўзини сира хушламайман. Бу сўз одамга яхши сифат бермайди — халқнинг онига сингиб қолган-да. Мана, менинг чўнтак ҳужжатимда қанақа ёзилган: оқ ва қора сеҳрнинг пири.

— Қора-а???

— Ҳа-ҳа. Ишонтириш, мафтун этиш — қора сеҳр-да. Албатта, бу яхши ҳунар эмас, лекин билиб қўйишимиз шарт, ахир бизга ҳар хил илтимослар билан келишади одамлар. Мисол учун эри қўйиб юборган аёл кўзининг сийдигини оқизи-иб кириб келади. Ким билсин, аҳмоқгарчилик-

дир балки... Оқ ва қора сеҳр орасида яна амалий сеҳр дегани ҳам бор. Буниси кучли ва машҳур бўлишга кўмаклашадиган восита.

— Сиз биронтасини касб қилганмисиз?

— Йўқ. Менинг таъсир этиш усулим ҳар тарафлама. Масалан, Кашпировский — ҳақиқий психотерапевт. Тарасов — синиқчи. Жуна қўллари билан ишлайди. Менда эса Кашпировскийнинг гипнози, Чумакнинг биомайдони мавжуд... Шуларнинг барчасини бир доирага жамлаганман ва ўрни билан «Инсон саломатлигининг сирлари» деб номланувчи дастуримда бирма-бир қўллайвераман. Ҳамма ёмон иллатларни қўлимга тўплайман ва занжир шаклида пастга узатаман. Халойиқда эса ушбу дамда оловда куйётган, сувда чўқаётган ёки ер қаърига кириб кетаётган янглиг ҳолат пайдо бўлади.

...Лекин мен фақат ижобий

хислатларимнигина қўллайман. Бунга қасам ичганман. Лекин... кейинги сафар акси бўлиб чиқди. Айниқса, телесеанс ўтказганимда. Ушанда мени беморларга ёмон таъсир ўтказганликда айбланди. Тушунинг ахир, қайси хонадонда нима юз бераётганини тўлиқ назорат қилолмаман-ку. Руҳий касал беморга «телевизорингни ўчир» деб мажбурлай олмайсан-ку одам. Баъзилар, масалан, ароқхўр-пиёнлар мендан шифо топмайдилар. Шунинг учун, ҳар аҳтимолга қарши оммани чуқур гипноз ҳолатига кетишга йўл қўймайман.

— Хорижий давлатларга кўп борасиз. У ерда ишлаб қолиш нияти туғилмаганми сизда?

— Йўқ. Чунки Ватанимга муҳаббатдан кучлироқ туйғум йўқ. Собиқ иттифоқни эмас, ўзим туғилиб ўсган Краснодар ўлкасини назарда тутаяман. Бизнинг қурсурларимиз ниҳоятда кўплигига

қарамай Русия замини кўзбоғлагичлар учун жуда сахийдир, бу ерда ушбу санъатнинг барча йўналишлари пайдо бўлган. Ҳатто хиромантия усули ҳам бор. Яқинда мен Белорусда ўзим учун «кўзбоғлаш гўшаси» очдим. Могилев вилоятидаги Қоратоғ қишлоғини биларсиз. У ерда фақат сеҳргарлар яшайди.

— Парапсихология Марказида сабоқ бераман, дедингиз. Айтинг-чи, нечта шогирдингиз бор?

— Биронтаям йўқ. Ахир мен ўзимнинг барча сир уасрорларимни ошкор этишга ҳақли эмасман. Акс ҳолда кучимдан айриламман. Улим қошида эса ҳамма қатори ожизман. Лекин бир одат бор: сеҳргар ўлими олдидан, охирати тинч бўлиши, гўр азобини тортмаслик учун кимгадир қўл бериб кетади. Мен ҳам шундай қиламан...

— Умрингиз узоқ бўлсин.

«МУЪЖИЗАЛАР МАЙДОНИ» ЯНГИ САЛТАНАТДА

Давр шундай пўртаналими, ёки одамлар инсофдан юз ўгириб жоҳиллашиб кетяптими, ҳар қалай, нима бўлганида ҳам, бугун қаёққа қараманг, албатта, бирон машинанинг устидан чиқасиз. Жумладан, энгил машинаси борларга жуда қийин бўлди. Кўчада бирон дақиқа қаровсиз қолдиришга юраги дов бермас кераков, уларнинг. Албатта, дов бермайди-да, ахир энгил машина у ёқда турсин, оддий уч ғилдиракли болалар велосипедининг баҳоси палон пул бўлгандан кейин ким ҳам бутун бошли машинасидан ажралгиси келади, дейсиз. Шунга қарамай, йўлда, айниқса, қаттиқ божхона назорати ўрнатилган чегара йўлларида гоҳида шундай воқеалар рўй берадики, беихтиёр кулгидан ўзингни тия олмай қоласан киши. Яқинда шундай воқеа Кавказорти жумҳуриятлари чегарасида рўй берди. Қисқаси, чегарада турган божхона назоратчиси йўлда кела-

ётган «Жигули»ни тўхтатиб, текшириб кўрмоқчи бўлди. Аммо ҳайдовчи машина ўриндиғидан кўзгалмай туриб, назоратчи билан «тил» топишишга уринди.

— Келинг, ўрнимиздан қимирламай туриб келишиб оламиз. Мен сизга икки минг сўм бераман. Сиз эса машинани текшириб ўтирмай, мени чегарадан ўтказиб юборасиз,— деди у.

— Йўқ,— деди назоратчи. — Мен машинангиз юкхонасида нималар борлигини текшириб кўришим шарт.

— Беш минг сўм бераман, — баҳони кўтарди ҳайдовчи.

— Йўқ. Машинанинг юкхонасини очинг,— деди назоратчи кўнмай.

— Етти минг сўм! Бу охириги баҳо,— деди ҳайдовчи.

— Бунақаси кетмайди, юкхонани очинг,— оёқ тираб туриб олди назоратчи. Машина юкхонасида ҳайдовчи таклиф этган

пулдан ҳам катта бойлик борлигини унинг кўнгли сезиб турарди.

— Ихтиёрингиз. Фақат унутманг, мен сизга етти минг сўм таклиф этдим-а? — деди ҳайдовчи ва назоратчидан тасдиқ ишорасини олгач, ўриндиқдан туриб, машина юкхонасини очди. Юкхонада нималар бор экан, дея назоратчининг кўзлари аланг-тажанг ўйнарди. Аммо бахтга қарши юкхона бўм-бўш экан. Назоратчи бирдан бўшашиб кетди, бироқ сир бой бермай ҳайдовчига ўшқирди:

— Бу қанақа майнавозчилик? Нега мени лақиллатаяпсиз? — деди у ер тепиниб. Ҳайдовчи эса юкхонани бекитиб, бамайлихотир машина ўриндиғига бориб ўтирди.

— Сиз ҳали билмайсизми, мен Еқубовичнинг «Муъжизалар майдони»да ўйнаганман,— деди у ва машинасини ҳайдаб йўлига равона бўлди.

ГИННЕСНИНГ РЕКОРДЛАР КИТОБИ

*Қадрли жўрналхонлар!
Ёдингизда бўлса,
бултур 1-чи сондан
саҳифаларимизда машҳур
«Гиннеснинг рекордлар
китоби»дан
танланган маълумотларни
бера бошлаган,
сўнг маълум сабабларга
кўра эълон қилишни
тўхтатган эдик.
Шундан кейин биз
Сиз, азиз муштарийлардан
кўплаб мактублар олдик.
Барча бир овозда
«Гиннеснинг рекордлар
китоби»ни
эълон қилишда
давом этишимизни сўраган.
Муштарийларнинг тилаклари
эса, ўзингизга маълум,
биз учун қонун.
Сиз сўйган китобдан
олиб босилаётган
ушбу парчани
Янги йил совғаси
сифатида
қабул этгайсиз.*

Энг семиз эркалар

1941 йилнинг 29 сентябрида Вашингтон штати (АҚШ)даги Бейнбриж оролида туғилган Жон Бровер Миннок инсоният тарихидаги энг семиз одам ҳисобланади. 1961 йили, бўйи 185 сантиметрга тенг пайтда собиқ такси ҳайдовчиси бўлмиш Миннокнинг вазни «атиғи» 181 килони ташкил этган. 1966 йили мазкур кўрсаткич 317, 1976 йилнинг сентябрида эса 442 килога кўтарилган. Орадан ўн саккиз ой ўтиб, 1978 йилнинг мартада уни зудлик билан касалхонага ётқизиш зарурати туғилди: дўхтирлар ундан истисқо, нафас қисилиши ҳамда юрак хасталиғи белгиларини топишди. Миннок шошилиғич равишда Сметлдаги дорилфунун касалхонасига жўнатилди. Мазкур тадбирни амалга ошириш учун бир неча ўн шифокор ҳамда бутун бир ўт ўчирувчилар жамоасини ёрдамга чақиришга тўғри келди. Касалхонада унга иккита темир каравотни битта қилиб мослаб беришди. Миннокни чалқанча ёки ёнлама ҳолатдан юзтубан ҳолатга ўтказиш учун ҳар сафар ўн уч шифокор ярим соат овра бўларди. Доктор Роберт Шварзнинг ҳисоб-китобича, бемор касалхонага тушган пайтда оғирлиғи тахминан 635 кило бўлган. Вазнининг асосини тинимсиз ривожланувчи юрак хасталиғи оқибатида бемор танасида йиғилган

сув ташкил этган. Қарийб икки йилга чўзилган даволанишдан сўнг турли табобат воситалари ҳамда парҳез ёрдамида истисқо касаллигини енгишга мушарраф бўлинди ва Миннок касалхонадан чиқарилди. Бу пайтда унинг вазни 216 килога тушган эди. Бироқ касалхонадан чиққач, кўп ўтмай у яна вазн кўя бошлади ва 1981 йилнинг октябрида яна касалхонага ётқизилди. Орадан икки йил ўтиб, 1983 йилнинг 10 сентябрида Миннок вафот этди ва мутахассислар унинг вазинини сўнгги бор ўлчашди. Жасаднинг оғирлиғи 363 кило ва яна бир неча юз мисқолни ташкил этди.

Бугунги кунда тирик энг семиз одам эса Миссисипи штати (АҚШ)даги Кантон шаҳрилик Т. Ж. Алберт Жексондир. Сўнгги бор тортишганда унинг вазни 404 килони ташкил этган эди. Шунингдек, кўкрак қафасининг ўлчами 304,8 сантиметр, белиники — 294 сантиметр, бўйиники — 75 сантиметр чиққан.

Австриянинг Графкорн шаҳрилик Алберт Пернич ҳам дунёдаги энг семиз эркак деган «унвон»га давогарлардан бири ҳисобланади. Бироқ у бугунгача эришган энг юксак марра бор-йўғи 399 килодир.

Нью йорклик Уолтер Хадсон (1944 йилнинг нўябрида туғилган)нинг вазни ўлчанаётганда тарози дош беролмаган ва 454 килони кўрсатиб бузилган. Кейин-

чалик бўйи 178 сантиметрли бу «қоринбой»нинг вазни 545 килога тенглиги аниқланган. 1987 йилнинг 14 сентябрида унинг номи Амрикода чиқадиган газетларнинг биринчи саҳифасига тушди: Хадсон ўз ётоқхонасининг эшигига тиқилиб қолди. Хадсоннинг кунига ҳам ўт ўчирувчилар ярашди — тўққизтаси бир бўлиб уни кўтаришди ва махсус ясалган каравотга олиб бориб ётқизишди. Шундан сўнг у шифокорлар тузиб берган махсус жадвал бўйича парҳез қила бошлади. 1988 йилнинг июнидаёқ унинг вазни 286 килони ташкил этарди.

Энг оғир аёллар

Маълумотларга қараганда, дунёдаги энг оғир аёлнинг вазни 385,5 килога тенгдир. Бу 1888 йилда маълум бўлган. Мазкур вазн соҳибаси АҚШнинг Бостон шаҳрилик исм-шарифи номаълум бир ҳабаш аёлдир. У ҳақда бошқа ҳеч қандай тайинли маълумот сақланмаган.

«Тайинли» энг оғир вазн соҳибаси эса милуоки (АҚШ)лик Перси Перл Вашингтон хонимдир. 1972 йилнинг 19 октябрида у шаҳар касалхоналаридан бирида вафот этди. Унинг аниқ вазнини белгилай олишмади — касалхонадаги тарози кўпи билан 362,2 кило оғирликни ўлчашга мосланган эди. Гувоҳларнинг шоҳидлик беришича, Вашингтон хонимнинг вазни тахминан 399,1 килони ташкил этган. Бўйи 183 сантиметр бўлган, 62 ўлчамли либос кийган.

Шунингдек, Шимолий Дакота штати (АҚШ)даги Пафкипси шаҳрилик Роузи Карнемолла ҳам дунёдаги энг вазндор аёллардан бири бўлиши мумкин. 1988 йилнинг 13 мартида унинг вазни роппа-роса 385,5 килони ташкил этган. Орадан бир ҳафта ўтгач, дўхтирлар Роузига қатъий назорат остидаги махсус парҳез белгилашди ва орадан олти ой ўтар ўтмас унинг вазни 113 килога енгиллашди. Бугунги кунда унинг оғирлиги 158,7 килога тенгдир. Роузининг мақсади 68 килогача озиш.

Энг вазндор эгизаклар

Дунёдаги энг семиз эгизаклар сифатида Шимолий Каролина

штати (АҚШ)даги Хендесонвил шаҳрилик Билли Леон (1946—1979) ва Бенни Лойд (1946 йилнинг 7 декабрида туғилган) Маккрейрилар тан олиннади. Олти ёшга тўлгунларича, яъни қизамиқ билан оғригунларига қадар улар бинойидек ўсиб-улғайишган. 1978 йилнинг нўябрида Биллининг вазни 337 килога, Бенники эса 328 килога тенг бўлган. Ҳар иккови ҳам кураш билан шуғулланишган. 1979 йилнинг 13 июлида Билли мотосиклда кетаётиб ҳалокатга учраган ва Канаданинг Онтарио вилоятидаги Ниагара Фолс шаҳри яқинида жони узилган.

Озиш бўйича рекордчилар

Юқорида бир тилга олинган Жон Бровер Миннок дунёдаги энг семиз эркаклардан бири бўлиш билан бирга, озиш бўйича ҳам рекордчи ҳисобланади. 1979 йилнинг июлига келиб у 635 килодан 216 килогача озди, яъни икки йил ичида 419 кило (ҳафтасига тўрт килодан) вазн ташлашга эришди.

Озиш бўйича ақл бовар қилмас натижага АҚШнинг Бруклин шаҳрилик Майкл Хебранко (1953 йил туғилган) эришди. 1987 йилнинг июлида унинг вазни 410,5 килони ташкил этарди. Шундан кейинги 15 ой мобайнида у 226,8 кило вазн ташлашга муваффақ бўлди. 1989 йилнинг июн ойига келиб унинг вазни 98,4 кило эди. Шу тариқа Хебранко салкам 24 ой ичида роппа-роса 312 кило вазн ташлади.

Пенсилвания штати (АҚШ)даги Питтсбург шаҳрилик Пол М. Миккелман (1943 йилда туғилган) 1967 йилнинг 1 январидан 3 августига қадар 216 килодан 59 килога озди, яъни 215 кун ичида 157 кило вазн ташлади.

Шимолий Ирландия фуқароси Роули Макинтайр (1952 йилда туғилган) эса 22 ой ичида (1983 йилнинг апрели — 1985 йилнинг феврали) 262 килодан 84,8 килога озишга муваффақ бўлди.

Вазн ташлаш бўйича рекордчилар аёллар орасида ҳам таллайгина. Амриколик Селеста Гейер (1901 йилда туғилган) 1950—1951 йиллар давомида 251 килодан 69 килога озди, яъни 14 ой ичида 182 кило вазн таш-

лади. Бироқ унинг «Мен қандай қилиб вазн ташладим» деб номланмиш китоби у қадар шухрат қозонмади. Чамаси, кўпчилик озишга даъвогарлар Гейернинг кўрсатмаларига амал қилишган тақдирларида қандай қилиб мунтазам равишда бошдан оёқ кийимларини янгилаб туришлари мумкинлигини сира тасаввурларига сиғдиришолмаган. 1967 йилга келиб эса Гейернинг вазни 50 килони ташкил этган.

1951 йилнинг февралда Мичиган штати (АҚШ)даги Бернипс шаҳрилик Гертруда Левандовеки касалхонага ётди. Жарроҳлар унинг тухумдонидаги безни олиб ташлашди ва Левандовски қисқа вақт мобайнида 240 килодан 140 килога озди.

Семириш бўйича рекордчилар

Семириш бўйича рекордчи сифатида ҳам Жон Бровер Миннок тан олинган. 1981 йил октябрида, уни яна Сиэтлдаги Жорж Вашингтон номидаги дорилфунун касалхонасига ётқизишганида, Миннок етти кун ичида 91 килога семириб улгурган эди.

Артур Кнорр исмли эркак эса умрининг сўнгги олти ойи давомида 136 килога семиргани маълум.

Шунингдек, Калифорния штати (АҚШ)даги Сан Франсиско шаҳрилик Дорис Жеймс хоним ҳам умрининг сўнгги ўн икки ойи мобайнида 147 килога семирган. 1965 йилнинг августидан, Дорис 38 ёшида оғир хасталикдан вафот этганида, вазни 306 килони ташкил этарди. Ҳолбуки, марҳумнинг бўйи атиги 157 сантиметр эди, холос...

Эркин АБДУРАҲМОН
тайёрлади.

(Давоми келгуси сонда)

НАСРИЙ

ШЕЪРЛАР

Қуёш ҳали ботгани йўқ, дарё қирғоғидаги савдо-соғиқ ҳам тугамаган.

Мен вақтни бой бердим, сўнги тийинимни ҳам йўқотдим, деб қўрққан эдим.

Хайрият, қондошим, ҳали ҳаммасини йўқотмаган эканман. Қисмат ҳаммасини мендан олиб қўяолмабди.

Савдо-соғиқ тугади.

Барча қарзлар тўланди. Энди мен уйга қайтишим керак.

Аммо, эшик оғаси, сен мендан пул талаб қиляпсанми?

Қўрқма, ҳали менда нимадир бор. Қисмат барчасини олиб қўяолгани йўқ.

Ҳаводаги сокинлик бўрон яқинлигидан далолат берапти!

Ғарбдаги пастак булутларнинг қовоғи солиқ.

Осойишта сувлар шомолга муштоқ.

Тун зулмати чўкмасидан олдин дарёни сузиб ўтишга шошмоқдаман.

Эй кемачи, сен ҳам ҳақ сўраётибсанми?

Ҳа, оғайни, ҳали нимадир бор. Қисмат барчасини олиб кетолгани йўқ.

Тун чўкмоқда. Йўллар кимсасиз. Япроқларда ёнар қуртлар жимирлайди.

Ортимдан эҳтиёткорлик билан оҳиста одим ташлаб келаётган ким? Ҳа, биламан, сен менинг барча топган-туганимни тортиб олмоқчисан. Албатта, адашганинг йўқ.

Чунки ҳали менда нимадир бор — қисмат барчасини тортиб ололгани йўқ.

Ярим тунда уйимга яқинлашаман. Қўлларимда ҳеч нарса йўқ.

Сен эса ҳали ҳам ухлამасдан ташвишли нигоҳ билан мени эшик олдида кутиб турибсан.

Хуркак қушча каби ажиб бир меҳр билан бағримга отилдинг. Ҳа, ҳа, худога шукр, ҳали кўп нарсам бор экан.

Қисмат барчасини мендан олиб кетолмабди.

* * *

Сенинг бойликларинг битмас-туганмас эмас, бардошли ва меҳрибон Она-Ер.

Жон-жаҳдинг билан ўз фарзандларингни боқишга интиласан, аммо озиғинг камлик қилади.

Бизга ҳаёда этадиган қувончларинг муваққат.

Ўз фарзандларингни овунтирадиган ўйинчоқларинг ҳам мукамал эмас.

Бизнинг битмас-туганмас орзу-умидларимизни рўёбга чиқара олмайсан. — Аммо мен шунинг учун сени ташлаб кета оламанми?

Ғамга йўғрилган табассуминг кўзларимни қувонтиради.

Адоқсиз меҳр-муҳаббатинг қалбимга нурдай сингади.

Ўз кўксинг билан бизга ҳаёт бағишлайсан, аммо мангу умр эмас. Шунинг учун ҳам ҳамшиша уйғоқсан.

Асрлар бўйи бўёқларда ва қўшиқларда ижод қиласан. Лекин жаннат ярата олмадинг.

Сен яратган энг гўзал нарсалар кўз ёшларга йўғрилган.

Мен ўз қўшиқларимни сенинг сокин қалбинга, муҳаббатимни эса улкан муҳаббатинга пайваста этаман.

Азобда қолганимда ҳам сенга топинаман.

Мен сенинг дилкаш қиёфангни ва ғамгин тупроғингни севаман, Она-Ер!

* * *

Уша оқшом ҳамон ёдимда. Ёмғир томчилари, гарчанд шамол тўлқинлари уларга мадад беришга интилса-да, ҳорғинлик билан ерга бош қўяди.

Хона ним қоронғи, ишга қўл бормади. Мен созимни олдим-да, чалиб, куз қўшиғини бошладим.

У қўшни уйнинг остонасига чиқди. Сўнгра ғойиб бўлди. Кейин яна чиқиб, остонада туриб қолди. Кейинроқ эса, аста-секин хонамга кириб келиб, ўтирди. Қўлида ишпеч, бошини қуйи солганича қатим тортмоқда. Сўнгра ишини бир четга қўйиб, дераза олдида борди-да, ёмғир пардаси оша кўринаётган дарахт шарпаларига тикилди.

Ёмғир тинди — қўшиқ тугаган эди. У ўрнидан туриб, сочини турмаклади-да, чиқиб кетди.

Содир бўлган нарса шунинг ўзи. Куз қўшиғи янграган бекорчи, қоронғи, серёмғир оқшом холос.

Тарих подшоҳлар ва ҳоқонлар ҳақидаги талай-талай ривоятларни билади. Лекин уларнинг ҳаммаси тўзиб, тутундек ғойиб бўлиб кетган. Аммо бу бир лаҳзалик куз оқшоми замон қутисида бебаҳо дурдонадек яшириниб қолган. Бундан икки кишигина воқиф.

Муҳтарам журналхон!

Юқорида келтирилган нотаниш насрий шеърлар муаллифи ким эканини топишни тағин сизнинг эътиборингизга ҳавола этаётиримиз. Ваъда этганимиздек, биринчи бўлиб аниқ ва мукамал жавоб йўллаганларни мукофот кутади.

Утган 11—12 сонларда эълон этилган нотаниш муҳаббат номаси буюк немис шоири Иоган Волфганг Гётенинг «Еш Вертернинг изтироблари» асаридан олинган эди. Бу жавобни уч муштарийимиз аниқ топишибди. Улар қашқадарёлик Ғайрат Эгамбердиев, самарқандлик Уктам Жўраев, навоийлик Нурия Пулатовалардир.

Ғолибларни мукофот билан қўлаймиз!

Азиз муштарийлар!

Жўрналимизнинг ўтган йилги сонларида нотаниш муҳаббат номасининг муаллифини топган ғолибларимизни уларнинг тезкорлигига қараб аниқлаб наватдаги сондаёқ исм-шарифини эълон қилиб боргандик. Бу йилги шартларимиз анча мураккаб. Табиийки, мукофотларимиз ҳам шунга яраша. Утган йили дастлабки уч ўринни олган билагонларимиз 500, 300 ва 200 сўждан мукофот олишган бўлса, бу йил 3000, 2000 ва 1000 сўж билан тақдирланишади. Бунинг учун бўлажак ғолиблар йил давомида жўрналимиз саҳифаларида мунтазам босилиб бориладиган барча адабий топишмоқларнинг жавобини топишлари лозим бўлади. Йил охирида ғолиблар аниқланаётганда, албатта, уларнинг тезкорлиги, жавобининг мукамаллиги, нотаниш асар ёки мактуб муаллифи ҳақидаги маълумоти даражаси иноватга олинади.

Жавобларингизни кутамиз!

ШЕРМУҲАММАДБЕКНИНГ

МУРУВВАТИ

Аср бошида юрт, киндик қони тўкилган тупроқ учун озодлик курашига отланган ва бу муқаддас йўлда жони шаҳид кетган ўғлонлар номига ўтган етмиш йил мобайнида қанчадан-қанча бўғтонлар ёғдирилди, тухмат тошлари отилди. Бугун шу ҳол аён бўлмоқдаки, мустабид тузум учун шундай ташвиқот сув билан ҳаводек керак экан. Чунки халқни куллик асоратида сақлаб туриш учун уни ўтмишдан маҳрум этиш ёки тарихини қора чайпаб кўрсатиш лозимлигини сиёсий корчалоқлар жуда яхши билишарди. Аммо кўнгилда таскин берадиган бир мужда мавжуд: қарангки, шунчалик таъқибу таҳдидларга қарамай оддий халқ ўз қаҳрамонини унутмаган экан. Улар ҳақидаги ривояту ҳикоялар эл орасида ҳамон қулоққа чалинади. Шундай ҳикоялардан бири довюррак қўрбоши Шермуҳаммадбек ҳақидадир.

Айтишларича, инқилобдан кейинги олатасир кунларнинг бирида бир деҳқон Марғилонда бозор қилиб уйига қайтаётганда, йўлда соқчи турган Шермуҳаммадбекнинг йигитлари унинг отини тортиб олиб қўйишибди. Елғиз уловидан айрилган деҳқон зор қақшаб уйига келибди. Орадан икки-уч кун ўтгач, Шермуҳаммадбек шу яқин атрофда юрганмиш, деган овоза тарқалибди. Бунини эшитиб ҳалиги деҳқон «Шермуҳаммадбекни кўп камбағалпарвар одам дейишади, бориб

сўрасам, отимни қайтариб берармикан», деган ўйга борибди. Сўнг бекнинг ҳузурига қуруқ қўл билан боришни ўзига эп кўрмай, уруғликка олиб қўйган маккаси-ни хотинига бодроқ қилишни буюрибди. Эрталаб бодроқни белбоғига тугиб, бекнинг ҳузурига равона бўлибди. Рухсат бўлгач, бекнинг ҳузурига кириб, белбоғидаги бодроқни дастурхонга тўкибди. Бодроқни кўриб, Шермуҳаммадбекнинг кўнглидан нималар кечгани ёлғиз худога аён, аммо у киши сир бой бермай мақтаб-мақтаб бодроқдан тановвул қилибди. Кейин бу бечора ҳол кимса бекорга келмагандир, деган ўйда деҳқонни аста саволга тугибди:

— Мулла ака, мана, бодроқни ҳам тановвул қилдик. Жуда хушхўр экан. Инди бизга бирон хизмат борми? — деб сўрабди бек.

Шунда деҳқон бўлган воқеани гапириб берибди. Шермуҳаммадбек шу заҳотиёқ йигитларига ўша кунги соқчини топиб, агар отни ҳақиқатдан олган бўлса, зудлик билан бу ёққа келтиришларини буюрибди. Йигитлар кўз очиб юмгунча отни топиб, бекнинг ҳузурига келтиришибди. Шермуҳаммадбек деҳқонга ҳалиги оти ёнига яна битта от қўйиб берибди. «Мулла ака, йигитлар ёшлик қилишибди. Бу беодобгарчилик учун бизни кечирасиз», деб узр ҳам сўрабди бек.

Шермуҳаммадбек ҳақидаги бошқа бир ҳикоя ҳам кишини қаттиқ ҳайратга солади. Бек юрт озодлиги учун кураш бошлагач, у кишининг атрофида аста-секин кўнглили йигитлар тўплана бошлаган. Кун ўтиб, ой ўтиб бекнинг

йигитларининг сони қирқ мингга етган.

Бурунги замонда бир подшонинг ҳам аскарлари сони қарийб шунча бўлган. Кейин Шермуҳаммадбек ўз яқинларини тўплаб шундай маслаҳат солган: «Мен подшо эмасман, бор-йўғи аскарбошиман. Йигитларимизнинг сони ҳисобга етди. Инди ўзимизга фармонбардор подшо сайлашимиз керак». Ораларида подшоликка даъво қиладиган одам чиқмагач, Шермуҳаммадбек Бухорога — Амир Олимхон қошига от солган. У киши амирнинг ҳузурига кириб: «Менинг йигитларимнинг сони ҳисобга етди. Инди сиз бизга бош бўлсангиз. Бу ёғини ўзимиз эплаштирамиз», деган. Аммо Амир Олимхон рад жавобини берган. «Сизлар бошқа водийда, биз бошқа водийда яшаймиз. Бизни тинч қўйинглар», деган.

Шермуҳаммадбек ноилож Фарғонага қайтиб, Саид Норбўтаҳон деган кишини ўзларига подшо сайлаган.

Бу ҳикоядан ҳам кўриниб турибдики, Шермуҳаммадбек ҳеч қачон мансаб, бойлик тўплаш ёки ном чиқариш учун озодлик курашига отланмаган экан.

Ваққос НАЗИРОВ,
Зангиота тумани.

ЭНГ МАҚБУЛ ДАВО...

ОЧЛИК!

Очлик йўли билан даволаш мумкинлигини одамлар қадимдан билишган ҳамда амалда қўллашган. Мисрда бу усулни эраиздан аввалги XV асрда қўллашгани тарихдан маълум, улар бир ойда уч кун давомида оч юришган. Соғломлаштиришнинг бу йўлини Суҳрот ва Платон ҳам юқори баҳолаган ва ўзлари ҳам ўн кунлаб таом емасдан юришган. Тибет табобатида, шунингдек, йог тизимларида очлик асосий ожил сифатида кенг қўлланилади. Ислоҳ, насроний, будда динларида ҳам рўза ва шунга ўхшаш фарзлар мавжуд. Демак, очликда қандайдир сир бор...

Очлик кимлар учун зарар?

Даволаниш мақсадида таомсиз парҳез қилиш қуйидаги касалликка чалинганларга ман қилинган:

- оғир шаклдаги силга чалинганларга;
- ошқозон ҳамда ўн икки бармоқли ичагида яраси борларга;
- қандли диабетнинг оғир шаклига;
- оғир касалликка қайта чалинганларга;
- оғир жароҳат олганларга;
- жигари ёҳуд буйрагининг тўқималари зарарланганларга;
- базедов касаллигига;
- марказий нерв тизилмаси бузилганларга;
- ҳаддан ортиқ камқувватларга;
- 18 ёшга етмаганларга.

Танангизда нималарни ҳис қиласиз шунда?

Очликнинг бешинчи-еттинчи кунлари танангизда сифат ўзгаришлари юз беради: тўсатдан одам ўзини жуда енгил ҳис қилади, асабийликдан батамом қутулади, овқат егиси келмай қолади. Тадқиқотлардан аниқланишича, очлик даврида киши қон таркибида қанд моддалари аввалги давридагидан ҳам кўпайиб кетаркан. Буни қандоқ тушунмоқ керак? Маълум бўлишича, очлик жараёнида киши танаси ортиқча ёғ ва гўштлардан янги глюкоза ишлаб чиқараркан. Иккинчи,

ошқозонни тўйинтирувчи манба ҳаво бўлиб, тана ундаги азот ва карбонат ангидрид газини ажратиб олиб, табиий йўсинда тўйнар экан.

Шуниси муҳимки, танангиздаги дорилар, спиртли ичимлик, тамаки чекиш ҳамда сув, ҳаво билан қўшилиб кирган ҳаётий фаолиятга зарарли пеститсид, оғир металл тузлари ва шу каби заҳарлардан очлик туфайли халос бўласиз. Тана аъзоларида ўз-ўзидан қувват ҳам ошиб кетадики, бунинг сирини ҳали табобат аниқлай олмаган. Қувват ошиши таъсирида эса касаллик таслим бўлади, тана зарарли нарсалардан ўзини тозалайди. Шундай қилиб, тана ўзини ўзи даволайди. Қисқаси, очликда гап кўп, унда инсон туганмас имкониятлари яширинган. Армонда қолманг!

Қанча вақт оч юриш лозим?

Шуни ёдда тутиш лозимки, парҳез сақлаш ёки маълум муддат оч қолиб кетишни очлик йўли деб ўйламаслик керак.

Даволаниш маъносидаги очлик аввало тўғри овқатланишдан бошланади. Биринчи навбатда гўштли таомларни емаслик, спиртли ичимликни ва тамаки чекишни ташлаш керак. Одам ўзини чиниқтириши, турли хилдаги ҳаракатлар меъёрини ошириши, нафас олиш-чиқариш

машқларини бажаришига тўғри келади.

Уй шароитида бир кундан уч кунгача очлик сақлаш тавсия этилади. Узоқроқ давом этадиган очликни эса дўхтирлар назоратисиз амалга ошириб бўлмайди, чунки нотўғри тартибда оч юриш ёмон оқибатларга олиб келиши ҳам мумкин. Сизнинг ёшингиз, жинсингиз ва соғломлик даражанингизга қараб бирор мутахассис йўл-йўриқ кўрсатса, фойдадан холи бўлмайди.

Клиник тадқиқотлардан кузатилишича, оз муддатли ёки босқичма-босқич амалга ошириладиган очлик, еб-ичишни бира-тўла тўхтатиб қўйиб, узоқ вақт юраверибдан кўра кўпроқ фойда беради. Негаки, оз муддатли тартибли очлик натижасида жимингиздаги моддалар алмашуви жараёнида соғлиққа фойдали «итарилиш» рўй бераркан. Доимий равишда кам-кам овқатланиш, агар у узоқ вақт давом этса, маълум касалликнинг йўқолишига сабаб бўлса, аста-секин бошқасини пайдо қилиши ҳам мумкин.

Шунинг учун бу ишга киришишдан олдин маълум руҳий тайёргарлик ҳам керак. Агар киши очликнинг фазилатига ишонмаса, яхшиси, бу усулни қўлламагани маъқул. Очлик йўли билан даволаниш инсон ақли ва ўз хоҳиши натижасида дунёга келганини унутмаслик керак. Одам ўзида очлик оқибатида руҳий бардамлик, соғломлик, хавф-хатарсизлик сезган пайтдан бошлаб бу усулни рад этиб, аввалги ҳолатда овқатланиб юравериш имкониятига эга. Унутмаслик керакки, шундай ҳолда дўхтирдан маслаҳат олса, албатта, фойдали бўлади.

Шундай қилиб, очлик жараёни тўла-тўқис энгиллик билан амалга оширилади. Очлик даврида таом ҳақида сира ўйламасликка ҳаракат қилинг, гўё дунёда овқат деган нарса йўқ, деб ҳисобланг. Дўст-ёрларингизнинг «Бас қил бу одатни», деган сўзларига қулоқ тутманг. Неғалигини ўзингиз яхши биласиз: танаси бошқанинг дарди бошқа.

Очлик даврини бошлаш учун, агар у кўнглидагидай бўлсин деса, аввал сут ва кўкатлар билан маълум вақт парҳез сақлашга тўғри келади. Агар шунга амал қилинса, 24-36 соат даво-

мида дарҳол очликни бошлаб юбориш мумкин. Бу жараён сизга жуда оғирлик қиладигандай туюлса, 12 соат мобайнида икки марта энгил (гўштсиз, ёғсиз) овқатланинг. 12 соатни эса чўзиб 24-36 соатга етказинг.

36 соатлик очликни бошлаганингизда одатдагидек нонушта қилиб оласиз-да, кейинги кун нонушта вақти ҳамда кундузи ҳеч нарса емайсиз. (Ичимлик ҳақида кейинроқ тўхталамиз.)

24 соатлик очликнинг 36 соатликдан фарқи шундаки, у кечқурун яқунланади: сабзавот ё мева шарбатидан бир истакан ичилади. Қатиқ ичсангиз ҳам бўлади. Кейинги кун наҳорда ҳам мева шарбатидан истеъмол қиласиз.

24-36 соатлик очликни бошлаш учун ҳафтанинг аниқ бир куни танланади. Мутахассислар шанба кунини қулай ҳисоблашади.

Бармоқлари, бўғинлари қизишиб қалтирайдиган беморлар кунига бир ярим литрдан кам сув ичмасликлари керак. Юраги ва буйраги касалланган кишиларга кам сув ичишлари тавсия этилади.

Очликнинг қуруқ ва ҳўл шакллари

Очлик жараёнида ичимлик ичиш масаласида ҳар хил йўл-йўриқлар мавжуд. Йогларнинг айтишларича, қисқа муддатли очлик даврида ҳам кунига 10-12 истакан сув ичиш керак экан. Бошқа йирик мутахассислар ҳам кунига бир ярим литргача булоқ суви ёхуд дистилланган сувдан ичишни тавсия этишади. (Қайнатилган сув истеъмол қилиш ҳам мумкин.)

Агар киши озиш, вазн ташлаш умидида оч юрса, мумкин қадар сув ичмаслиги зарур, бироқ қанчалик кўп сув истеъмол қилинса, дарднинг танадан қувилиши жараёни шунчалик тезлашар экан.

Федянин ва Иванов услублари бўйича эса «қуруқ» йўл, яъни сув ичилмагани маъқул. Шу талаблардан келиб чиқиб, қисқа очлик даврини қуйидагича мундарижа-лаб яқиш мумкин;

1. «Ҳўл» усул. Фақат булоқ суви, дистилланган, қайнатилган ёки мева суви ичилади. Сувнинг ҳарорати уй ҳароратидан илиқ, иложи борича иссиқроқ бўлгани

яхши. Илиқ сув, биринчидан, иштаҳани бўғади, иккинчидан, бадан титроғидан халос қилади. Совуқ сув жимингизда кислота-ларни кўпайтирганидек, илиғи кислотани камайтиради.

Бармоқлари, бўғинлари қизишиб қалтирайдиган беморлар кунига бир ярим литрдан кам сув ичмасликлари керак. Юраги ва буйраги касалланган кишиларга кам сув ичиш тавсия этилади.

2. «Қуруқ» очлик. Бу шаклда овқатдан ташқари сув ичиш ҳам таъқиқланади. «Қуруқ» очлик натижасида танангиздаги ҳаётий фаолиятга зарарли ҳар хил тузлар, оғир металл моддалари, пеститсид ва радионуклидлар чиқиб кетади.

3. Эрталабки очлик. Наҳорга бир истакан сув ичилади. Камида 5 соатдан сўнг нонушта қилинади. Очликнинг бу усулини доимий равишда қўллаш мумкин. Эрталабки очликни қанда қилмаган одамлар бошқалардан соғ-ломатлиги, сергайратлиги ҳамда доимий аъло кайфиятда юришлари билан фарқ қилади.

Очликнинг шу усули ичакларнинг тозаланишига ва рисоладагидай фаолият кўрсатишига сабабчи бўлади. Баъзи дўхтирлар кечқурун 30 миллиграмм сустлаштирувчи гиёҳ шарбатидан ичиб туришни тавсия этадилар. Сурги дори ичиб туриш ҳам фойдалидир.

Эслатма: Даволаниш мақсадида очлик билан шуғулланиб кўрмаганлар юқоридаги тавсиялар бўйича очлик қилмай турсинлар. Чунки сиз танангизда қандай ўзгаришлар юз беришини ҳали билмайсиз. Очлик даврини қандай яқунлаш йўлидан ҳам бе-хабарсиз. Мақоланинг иккинчи қисмини ўқисангиз, яна кўп янгиликлар топасиз.

МАШХҲР ИБОРАЛАР ИЛДИЗИ

«ДАҚЕНУСДАН ҚОЛГАН»

Бу ибора гоҳо «Даққи Юнусдан қолган» деган шаклда ишлатилади. Эрамизнинг 3 — асрида яшаган Рум қайсари Декиуснинг номи билан боғлиқ Масиҳий ва ислом ривоятларига кўра, у одамларни бутпарастликка эътиқод этишга мажбур қилган. Абдуллоҳ Ансорийнинг ёзишича, Декиус ҳеч касал бўлмас, такаббурлик билан ўзини худо деб эълон қилган экан. Кимки унинг худолигини эътироф этмаса, қатл эттирар экан. Унинг номи араб тили орқали барча Шарқ тилларига Дақёнус шаклида кирган.

Адабиётда ва жонли сўзлашув тилида бу ибора бирор воқеанинг қадимийлиги, эскилигини англатади.

«АСҲОБИ КАҲФ»

Алишер Навоий ва бошқа Шарқ мумтоз адабиёти вакиллари асарларида учрайдиган «Асҳоби каҳф» ибораси ҳам Дақёнус номи билан боғлиқ. Бу ҳақдаги қисса Қуръоннинг «Каҳф» сурасида ҳам келтирилган. «Асҳоби каҳф» — арабча ғор аҳли демакдир. Ривоятга кўра, Дақёнус даврида олти йигит худога қаттиқ эътиқодлари туфайли қайсар зулми ва таъқибидан қочиб, кечаси шаҳардан чиқиб кетдилар. Йўлда уларга бир чўпон ҳам ҳамроҳ бўлади. Аммо унинг итини шаҳарга қайтариб юбормоқчи бўлишади. Лекин ит одамдек тилга кириб, «мен ҳам сиз қидираётган зотни қидиришман», дейди. Ҳаммалари тоғдаги бир ғорга кириб, уйкуга кетдилар. Орадан 309 йил ўтиб, уйғонадилар. Улардан бири овқат олиб келиш учун шаҳарга тушади. Таом олиш учун танга узатса, ошпаз ундаги Дақёнус аксини кўриб ҳайрон қолади, йигитни шаҳар ҳокими ҳузурига олиб келади. Ҳоким унинг сўзларини тушунмагач, кекса бир донишмандни топиб келдилар. У йигитнинг бошидан ўтганларини ҳокимга тушунтириб беради. Ҳаммалари ғор аҳлини зиёрат қилгани борадилар. Уларни эъзозлаш учун шаҳарга олиб келишмоқчи бўлишади. Аммо ғор аҳли бунга рози бўлмади. Худога илтижо қилиб, жонларини олишни сўрайдилар.

Баъзи манбаларда уларнинг яна уйкуга кетганлари, энди қиёмат кун уйғонишлари айтилади. Ғор аҳлининг номлари қуйидагича бўлган: Ямлихо, Максалино, Кашфутат, Табюнус, Кашофатюнус, Азарфатюнус, Юнусбус. Итларининг номи эса Қитмир.

Адабиётда «Асҳоби каҳф» ибораси худога эътиқоднинг собитлиги, фидойилик рамзи сифатида ишлатилади.

Алишер Навоий «Ҳайратул-аброр» дostonида ўзининг пирлари Низомий, Хусрав Дехлавий, Жо-

мийлар ҳақида сўз юритиб, камтарлик билан шундай сатрлар битади:

*Каҳфи бақо ичра алар бўлса гум,
Мен ҳам ўлай «робиухум калбухум».*

Яъни, пирларим мангулик ғорига кириб кетсалар, мен ҳам тўртинчилари — итлари бўлиб ортларидан кириб кетаман, дейди шоир.

«ЕТТИ ИҚЛИМ»

«Етти иқлимга машхур» деган ибора ҳозир ҳам кенг қўлланилади. Бу иборанинг илдизи ҳам узоқ тарихга бориб тақалади. Қадимги жўғрофия илмига кўра, ер юзидаги қуруқлик етти бўлакка бўлинган. Уларнинг ҳар бири Шарқдан Ғарбга томон тортилган хаёлий чизиқ билан бўлинган ва ҳар бири алоҳида иқлим деб номланган. Ҳар иқлим бир сайёра билан боғлиқ деб тасаввур қилинган. Масалан, Чин Муштаний сайёрасига, Мовароуннаҳр Зухрога, Хуросон Қуёшга, Балх Ойга алоқадор деб ҳисобланган. Биринчи иқлимга Сарандип (Цейлон), Судан, Ҳабашистон сингари мамлакатлар, иккинчи иқлимга Маккаи муборак ва Мадинаи мунаввара сингари шаҳарлар, тўртинчи иқлимга Эрон ерлари, бешинчи иқлимга Мовароуннаҳр ерлари ва Хуросоннинг шимоли, Олтинчи ва еттинчи иқлимларга Кавказ ва Рус ерлари киритилган. Бу тасаввурлар қадимги китобларда — халқ дostonлари ва бадий асарларда ўз аксини топган.

НҲШЕРАВОН ПАНДЛАРИ

Тилим узун бўлсин десанг, қўлингни қисқа қил.

• • •

Агар одамлар сен ҳақингда яхши гапиришларини истасанг одамлар ҳақида яхши сўзла.

• • •

Аدل [адолат] бир қўрғондурким, селда бўзилмас, ўтда куймас, манжанақ билан хароб бўлмас.

Аدل хазинаси кўпроқ олган сайин кўпаяди, оз харж қилсанг, озаяди.

• • •

Ошкора қилолмаган ишини яширинча ҳам қилмаган, бировнинг юзига айтолмаган айбини унинг ортидан ҳам айтмаган одам чинакам оқилдир.

• • •

Урушда душман оз деб ғофил бўлмаслик керак. Чунки оз ўт кўп ўтинни куйдиради.

Н. МУҲАММАД.

ТИБЕТ МАРХУМЛАР КИТОБИ БАРДО ТЁДОЛ

БИРИНЧИ КИТОБ

ЧигаЙ Бардо ва Чёнид Бардо

Бу ўринда
Оралиқ Ҳолатда
Воқелик билан
юзма-юз келиш:
Боқий Оламда
Буюк Озодликка
Эшитиб мушарраф
бўлиш ҳақида
ваъз-ўғитлар
жой олган —
«Беозор ва Ғазабкор
Илоҳлар
хусусида
Ўйларга Берилган
Онгниг Озод бўлиши
тўғрисида Ҳикматли
Таълимот»дан

Сажда

Ҳақиқатнинг Илоҳий Вужуди¹, Етиб бўлмас, Ниҳоясиз Нурга, Камолотнинг Илоҳий Вужуди²: Нилуфарга, Беозор ва Ғазабкор Илоҳларга,³ Нилуфардан Тимсол-Мужассамга, Падма Самбава⁴, жамики жонзотлар Посбонига,

Гуруга, Уч Вужудга — эҳтиром ила таъзим.

Муқаддима

Эшитиб Халос бўлиш тўғрисидаги, яъни шогирдларга ва оддий ақл раво кўрилганларга Оралиқ Ҳолатда руҳий озодлик ато этгувчи Буюк таълимот уч босқичдан: тайёрлов, асосий ва якуний босқичдан ташкил топган.

Озодлик излаган даставвал Дастурларнинг⁵ тайёрлов босқичини ўташи лозим.

¹ Барча тибет йог системаларида бош мақсад Бўшликни англаб етишдир, зеро, бу Дхарма Кайяга ёхуд Ҳақиқатнинг Илоҳий Вужуди — яралмаганликнинг азалий ҳолати, Буддаларнинг дахлсиз, олам устидаги ҳолатига етишишга олиб келади.

² Камолот Илоҳий Вужуди, Самбохога-Кайя — Буддаларнинг иккинчи вужуди. Биринчиси — Дхарма-Кайя — Буддалар Уч Вужудидан бири, мукаммал Маърифатга етишган жами Будда, жами мавжудотлардан энг азими. Учинчиси — Нирмана-Кайя, Тимсоли-Мужассам Илоҳий Вужуд.

³ «Бу Илоҳлар бизнинг ботинимиздадир ва биздан ташқарида мавжуд бўлгувчи алланарсалар эмас. Фоний тирикликнинг барча ҳолатларида, — азобу уқубатларнинг тубан

дунёларидан тортиб, бахту саодатнинг энг юксак доираларигача, Мукаммал Маърифатга қадар, — бир бутунликни ҳосил этамиз. Сирли маънода Нилуфар Илоҳи — бу нурқ функцияларининг илоҳийлаштирилган тартиботи; Беозор Илоҳлар — юрак тартиботлари, хис-ҳаяжонли, эҳтиросли функциялар; Ғазабкорлар — мияда йиғилиб қолган фикрлаш, муҳокама юритиш, тасаввур ва хотирадир» — Лама Кази Дава-Самдуп.

⁴ Падма Самбава — «Нилуфартан», яъни пок ва табаррук туғилган. Тибетликлар уни Гуру Ринпоче (Азиз Гуру) ёки оддий Гуру (санскр. — Муаллим) деб атайдилар. Унинг издошлари нуқтаи назарича, у — Будда Шака Муннинг тантрикавий, яъни ўта махфий маънодаги мужассам тимсоли.

Онг оқимини кўчириш⁶

Киши фавқуллода етук онг билан Дастурлар кўмагида, шубҳасиз, Озодликка эришади; агар у озод бўлолмаса, у ҳолда Оралиқ Ҳолатнинг Улим Лаҳзасида онгни Кўчиришни амалга оширмоғи зарур; бу жараён тўғрисида биргина хотирлашнинг ўзи Озодлик ато этади.

Оддий ақл раво қўрилган киши шу тақлид Озодликка эришмоғи мумкин; агар у бу билан халос бўлолмас экан, у ҳолда Воқеликнинг Оралиқ Ҳолатида Эшитиб Халос бўлиш тўғрисидаги Буюк Таълимотни қунт билан тингламоғи шарт.

Энг аввал у Улим аломатларини Кузатиб Озодликка эришиш тўғрисидаги Таълимот⁷ йўл-йўриқларига риоя қилиб, ўлаётган танасида изчиллик билан пайдо бўлаётган ўлим аломатларини аниқлаб олиши керак. Барча аломатлар намоён бўлгач, у Кўчиришни амалга оширмоғи

лозим; бу жараён тўғрисида биргина хотирлашнинг ўзи Озодлик⁸ ато этади.

Тёдолни ўқиш

Агар Кўчириш муваффақият-ли амалга оширилган бўлса, Тёдолни ўқишга ҳожат қолмайди, агар Кўчириш амалга ошмаган бўлса, у ҳолда Тёдолни ўқиш лозим бўлади; хатосиз ва аниқ қилиб, жонсиз жасад ёнида туриб ўқилади.

Шундай ҳам бўладики, маросимда жасад иштирок этмайди: бу ҳолда ваъзхон марҳум одатланган жойга ёки ўриндиққа жойлашиб олмоғи лозим, шундан сўнг Ҳақиқатнинг мислсиз қудратини эътироф қилади. Кейин марҳумнинг руҳини чақириб, унинг шу ерда иштирок этиб, эшитаётганини тасаввур қилади ва ўқишни бошлайди⁹. Бу пайтда марҳумнинг қариндош-уруғи, дўсти-биродарига йиғлаш ва айтиб йиғлашга йўл қўйилмай-

ди: бу марҳум учун зиён; шу боис уларни тийиб тур¹⁰.

Агар жасад шу ерда бўлса, у ҳолда сўнгги нафас танани тарк этгач, марҳумга гуру бўлган лама ёки марҳумнинг ишонган эътиқоддош биродари лабларини марҳумнинг қулоғига яқин келтириб, бироқ зинҳор текизмай¹¹ буюк Тёдолни ўқиши керак.

МАРОСИМНИ АДО ЭТУВЧИ ТЁДОЛНИ ҚАНДАЙ ЎҚИШИ КЕРАК

Эндиги сўз Тёдолни қандай ўқиш кераклиги ҳақида.

Агар сен мўл-кўл хайр-эхсон йиға олсанг, уларни Уч Жавоҳир йўлида қурбонликка келтир. Агар бунинг иложи бўлмаса, у ҳолда имконинг қадар эҳсон йиғгин ва шунга диққатингни жам қилгин, ҳам тасаввур этки, сенинг хайр-эхсонларинг беҳисоб ва уларни сен қурбонликка келтир.

Шунинг изидан етти марта ё уч бор аниқ-тиниқ ва лозим кў-

⁵ Дастурлар — китоблар; уларда фоний дунё ва Бардо (ўлимдан кейинги ҳолат) орқали янгидан туғилиш ёки Нирванага олиб борадиган Бодха Иўлига амалий кўрсатмалар берилади.

⁶ Матнда — тибетча сўз «ихо» «кўчириш»ни англатади. Бу ўринда «руҳ» атамасини қўллаш ноўрин, чунки, иудаизм, насронийлик, ислом ва анимистик маросимлардан фарқли ўлароқ, буддизм доимий ва ўзгармас индивидуал онгнинг мавжудлигини инкор этади. Бироқ қандай сўз қўлланмасин, маънодошлими ёки муқобилми, барибир «онг қонун-қоидалари», «онг мажмуи» ёки «ҳаётий оқим» (жанубий буддачилар қўллайдиган термин) тасаввурини бериши керак.

⁷ Бардо туркумидаги тибет китоби, ламалар томонидан «Бардо Тёдол»га қўшимча сифатида қўлланилади. Бу китоб ўлим аломатларига бағишланган, гоётада теран ва батафсил ёзилган.

⁸ Бу ўринда Озодлик маъносига атай Нирвана назарда тутилмайди, айниқса, оддий кишилар мисолида. Аниқроғи, бу ўлаётган танадан «ҳаёт оқими»нинг халос бўлиши; бу шундай тарзда амалга ошадиган жараёнки, ўлимдан кейин онгта унча катта бўлмаган кўлам бағишлайди ва кел-

гусида ўнғай туғилишини таъмин этади. Лама-гурунинг сўзича, мохир йог ёки авлиё онгли ўлим лаҳзасидан токи онгли туғилиш лаҳзасигача онг оқимида рўй берадиган узилишни, танаффусни истисно этиб, Кўчиришнинг маҳфий жараёнини амалга оширишга қодир. Лама Кази Дава-Самдупнинг қадимги тибет қўлёзмалари таржимасига кўра (унда Кўчиришни амалга оширишга доир амалий йўл-йўриқлар бор), йогга хос бу жараён руҳий жамлана олиш қобилиятига ўргатилган киши томонидан амалга оширилиши мумкин, яъни бунинг учун ақлнинг шунақанги диққат-эътиборли, бир нуқтага йиғилган ҳолати зарурки, бундай ҳолат онгни назорат этиш имконини беради. Улим лаҳзасида бу жараён тўғрисида шунчаки хотирлаш йог учун Кўчиришнинг ўзини амалга ошириш билан баб-баравар. Йогнинг ўргатилган, машқини олган ақл-идроки бу жараёнга диққатни қаратди дегунча, дарҳол қутилган натижага эришилади.

⁹ Лама ёки ваъзхон марҳумнинг уйида, кўрсатилганидек, ўрнашиб олиб, жонсиз жасад шу ерда борлиги ёки йўқлигидан қатъи назар, марҳум руҳини Ҳақиқат номи билан чақиритиб лозим: «Ҳақиқатдир Уч Жавоҳир ва Ҳақиқат Уч Жавоҳир тантанали суръатда ёлон қилган ҳақиқат; шу Ҳақиқат ҳаққи-ихтиёри

сени чақираман». Гарчи жонсиз жасад маросимда иштирок этмасанда (агар, масалан, киши гайритабиий ўлим билан ҳалок бўлган бўлса, агар бахтсиз ҳодиса жасаднинг йўқолишига ёки емирилишига олиб келган, агар илми нужум ҳисоб-китобида биноан жасад узоқлаштирилган ёки йўқ қилинган бўлса — Тибетда бундай ҳол тез-тез рўй бериб туради), кўзга кўринмас Бардо танига эга бўлиб олган марҳум руҳи, нариги дунё саяҳатида зарур бўлгувчи йўл-йўриқларни олиш учун, барибир, ўқиш жараёнида иштирок этиши керак. «Миср марҳумлар китоби» ҳам шунга ишора қилади.

¹⁰ Брахманизмда ҳам шундай таъқиқ мавжуд.

¹¹ Тибетча ва ламача тасаввурларга кўра, қоронғуликдаги Брама тешигидан танани тарк этаётган онг оқимининг эркин ажралиб чиқишига ҳалал бермаслик учун марҳум танасига тегиш мумкин эмас. Акс ҳолда, онг оқими бошқа бирор-бир тешиқдан чиқиши мумкинки, бу ҳол оқибатда янгидан туғилиш инсон тимсолида амалга ошишига йўл қўймайди. Агар, мисол учун, чиқш қулоқ тешиги орқали рўй берса, марҳум гандхарвлар (самовий мусиқачилар) оламида туғилади ва у ерда мусиқа ёки қўшиқнинг бир товуши, оҳанги шаклида мавжуд бўлади.

рилган оҳангда¹² «Будда ва Буддиставни Ермамга Чорловчи Эзгу Тилаклар Йўли»ни ўқи. Шундан сўнг «Бардо Хатарларидан Сақловчи Эзгу Тилаклар Йўли»ни, шунингдек, «Бардо Асосий Сўзлари»ни ўқи.

Булардан сўнг етти марта ёки уч бор,¹³ вазиятга кўра, буюк Тёдолни ўқиш лозим. Аввалига пайдо бўлиш фожеасига қараб ўлим аломатлари билан юзмаюз¹⁴ учрашув ҳақида ваъз-насихатлар келади. Кетидан буюк ва фаол эслатма — Оралиқ Ҳолатда Воқелик билан учрашув ҳақида ваъз-насихатлар келади. Ва ниҳоят, Оралиқ Ҳолатда турувчи янгидан туғилишга¹⁵ интилаётган чоғида она қорнининг қопқасини қандай бекитиши лозимлиги ҳақида ваъз-насихатлар келади.

К.-Г. Юнг

«ТИБЕТ МАРҲУМЛАР КИТОБИ»ГА ПСИХОЛОГИК ШАРҲ

Шарҳ беришга киришишдан бурун китобнинг ўзи ҳақида бир неча сўз айтиш лозим, деб ўйлайман. «Тибет марҳумлар китоби» («Бардо Тёдол») ваъз-насихатлар мажмуаси бўлиб, қазо қилаётганларга ва қазо қилганларга аталган. «Миср марҳумлар китоби» каби бу асар Бардо соҳаси бўйича йўл кўрсаткич вазифасини ўтайди; Бардо — ўлим билан янгидан туғилиш ўртасида 49 кун давом этадиган оралиқ ҳолатнинг рамзий ифодаси. Китоб уч қисмдан ташкил топган. Биринчисида («Чигай Бардо») ўлим лаҳзасидаги рухий ҳодисалар баён этилган; иккинчисида («Чёнид Бардо») ўлимдан сўнг дарҳол кечадиган ҳолат ва «кармавий шарпалар», учинчисида («Сидпа Бардо») туғилиш ҳиссиётининг пайдо бўлиши ва янгидан туғилишгача бўлган ҳодисалар ҳақида сўз юритилади. «Марҳумлар китоби»да ёзилишича, инсон тушунишга ва онгининг ёришишига, демакки, озод бўлишнинг катта имкониятига ўлим лаҳзасида эришади. Унда сўнг дарҳол «шарпалар» пайдо бўлади, улар пировард натижада янгидан туғилишга олиб келади, шу билан бирга илк даъфа ярқираган нур тобора хира тортади ва парчаланди, шарпалар эса тобора кўрқинчли тус ола боради. Бундай таназул (қуйи кетиш) онгининг халос бўлаётган ҳақиқатдан жисмоний туғилиш лаҳзасига яқинлашишига қараб бегоналашуви билан изоҳланади. Жонсиз жасад тепасида лама ўқийдиган «Марҳумлар китоби» ваъз-насихатлари янгидан-янги фаразлар ва адашишларнинг ҳар бир босқи-

чида марҳумга озод бўлишнинг доимий имкониятларини эслатиб туриш ва тушунтириш учун мўлжалланган.

1927 йили инглиз тилида сўзлашувчи мамлакатларда пайдо бўлган ва ношир В. Эванс-Вентс томонидан «Тибет марҳумлар китоби» деб муваффақиятли номланган «Бардо Тёдол» чинакам шов-шувга сабаб бўлди. «Марҳумлар китоби» фақат мутахассис-буддашуносларнигина қизиқтирадиган китоблар сирасидан эмас; инсонпарварлиги ва инсон руҳига жуда теран кириб бориши билан бу китоб ҳаёт тўғрисида ўз билимини оширишга иштиёқи бор кишиларнинг диққатини жалб этиши шубҳасиз. Оврупода пайдо бўлган пайтдан бери «Марҳумлар китоби» менинг доимий ҳамроҳимга айланди — мен муҳим гоғлар ва китоблар учунгина эмас, чинакамига кўзим очилгани учун ҳам бу китоб олдида қарздорман. «Миср марҳумлар китоби»дан — бир пайтнинг ўзида ҳам кўп ва ҳам жуда оз нарса ҳақида сўз юритадиган китобдан фарқли ўларок, «Бардо Тёдол» ақл билан эгалласа бўладиган таълимот, боз устига бу китоб худоларни ва жоҳилларни эмас, балки оддий кишиларни назарда тутиб яратилган. Ундаги «газакбор» ва «беозор» илоҳлар инсон руҳининг санскритча тасвирларики, бу ўқимишли овруполик учун таниш бўлиб, унинг ўз шахсий назариясини ёдига солади. Овруполик гарчи ўй-мулоҳаза билан бу илоҳларни шунчаки тасвирларга йўйса-да, бироқ айни пайтда уларнинг реаллиги тўғрисида гапиришга қодир эмас. «Марҳумлар китоби» эса ўзининг муҳим метафизик нуқтаи назардалиги туфайли, билимдон ва олим овруполикдан фарқли ўларок, бунга қодир. «Марҳумлар китоби» ҳар қандай метафизик даъволарнинг зиддиятлилигидан, шунингдек, онгининг турли хил даражаларидаги сифат жиҳатдан ўзига хослиги гоғайдан ва улар шарт қилиб қўйган метафизик реалликдан келиб чиқади. Бу қизиқарли китобга оврупоча «ё униси, ё буниси» деган камтарона мулоҳаза эмас, балки «униси ҳам, буниси ҳам» деган улуғвор ва қатъий фикр асос қилиб олинган. Бундай таъриф ғарблик учун мунозарали бўлиб туюлиши мумкин, зеро,

¹² Қуйидаги икки парчани қиёсланг. Биринчиси «Улиш санъати ҳақида китоб»дан, иккинчиси — «Мувофиқ қазо тўғрисида билимлар»дан (XV аср):

«Билмоқ лозимки, қуйидаги дуолар қазоси яқинлашиб қолган киши, бемор бошида ўқиш учун асқотиши мумкин. Агар қазо қилаётган киши роҳиб бўлса, у ҳолда барча шогирдлари йиғилишади ва урф-одагга кўра столни тақиллатиб уришади, кейин диний оятларни ва ўзлари хуш кўрган дуоларни ўқишади. Шундан сўнг, агар у ҳали ҳаёт бўлса, унга яқин турган бирор-бир киши вақт ва вазият тақозо этгунча дуолар ўқисин».

«Агар қазо қилаётган киши, у хоҳ аёл, хоҳ эркак бўлсин, буюрилган дуоларни ўқиш имкониятига эга бўлмаса ёки ўқишга ярамаса, у ҳолда унинг ёнида турган киши баланд овозда ва лозим бўлган ўринларда оҳангни ўзгартириб дуоларни ўқисин».

¹³ Қиёсланг: «Мувофиқ қазо тўғрисида билимлар»дан: «Шундан сўнг у (қазо қилаётган), агар мадори етса, уч бор қуйидаги сўзларни айтмоғи лозим».

¹⁴ «Юзма-юз учрашув» — махсус таълим, унда толиб учун унинг ўз шахсий «мен»и ёки гуру билим манбаи бўлиб хизмат қилади. Фақат шундагина толиб муносиб даражада билим оладики, бунга у таълимнинг охирида эришади. — Е. П. Блаватская.

¹⁵ Биринчи Бардо — Чигай, иккинчиси — Чёнид, учинчиси — Сидпа.

«УСИЗ ЯШАЙ ОЛМАЙМАН...»

Ғарб аниқликни ва тўла-тўқис ошкораликни маъқул биладики, бу ҳол бир олимга зўр бериб Худонинг борлигини тан олишга изн берса, бошқасига ундан кам бўлмаган даражадаги тиришқоқлик билан Худонинг борлигини инкор этишга имкон яратади. Қизиқ, бу ҳамкасб муҳолифлар: «Сенинг ақлингнинг бўм-бўшлиги Будда ҳолати эканини англаб ва уни ўзингнинг шахсий онгинг деб билиб, сен Будданинг Илоҳий онг ҳолатига етишасан», деган фикрга қандай қарашаркан?

Бу хил фикр-мулоҳазалар Ғарбнинг фалсафаси учун ҳам, дин ақидалари учун ҳам тўғри келмаса керак, деб чўчийман. «Марҳумлар китоби» олий даражадаги психологик асар, бизнинг фалсафа ва илоҳиёт эса ҳануз ўрта аср, психологиягача бўлган давр даражасида. Шунинг учун одатда бизнинг фалсафа ва илоҳиёт негизида ётган доғмаларни эмас, балки атиги улардаги алоҳида олинган фикрларнигина охиригача эшитишга, тушунтиришга, ҳимоя қилишга, танқид қилишга ва муҳокама юриштишга ижозат этилади, холос.

Шу билан бирга аёнки, ҳар қандай метафизик даъволар қалбнинг, руҳнинг муҳокама-лари, демак, бу психологик фикр-мулоҳазалардир. Ҳар гал овруподик «психологик» сўзини эшитганида, у бу сўзни «атиги психологик» деган маънода қабул қилади. «Рух» унинг учун қандайдир майда, эътиборга нолайик, субъектив, ўта шахсий ва ҳоказо бўлиб туюлади; шунинг учун у «ақл» сўзини бениҳоя афзал кўради ва ўзининг ҳар қандай фикрини — бу фикр қанчалик субъектив бўлмасин — «ақл»нинг шарофати деб билишга ўта мойил. Эҳтимол, бу ғаройиб ўзбилармонлик камситилган «руҳ» учун ўзига хос бадал хизматини ўтар. Фаранг адаби А. Франс ғарб тараққиётининг моҳиятини ўзининг «Пингвинлар ороли» рўмони қахрамони Екатерина тилидан аниқ ифодалашга муваффақ бўлган. Екатерина Худода мурожаат этиб, дейди: «Уларга қалб ато эт, фақат зиғирдай!»

Дунё кундан кунга ўзгариб бормоқда. Мен гоҳо «ҳозир Тоҳиру Зуҳролар йўқ. Отабек, Қумушбилар даври ўтган», деган даъволарни эшитиб қоламан. Айрим кишиларнинг назарида, дунё пул, мол-дунё билан ўлчанади. Наҳот шундай бўлса?

Менинг бир дугонам бор, жуда ажойиб. У бир йигитни чин дилдан севади, ўша йигит оилали, фарзандлари бор.

Мен бу дугонам, унинг ғаройиб кечинмалари ҳақида ўйласам ўйимнинг тубига ета олмайман. Дугонам тушмагур эрталабдан то кечга қадар йўл пойлайди. Унинг қорасини кўрармиканман деб интиқ бўлади. Ишонсангиз, йигитни кўрмаган кунни унга ҳеч нарса татмайди. Дили хуфтон бўлиб, бирон-бир танишини топади-да, ўша йигит соғми, омонми, бу гапни эшитгач, ниҳоят, уйига йўл олади.

Уч йилдан буён дугонамга бир гапни айтаман:

— Сенга нега керак шу? Ўзингни ўтга, сувга урасан. Биласан-ку, ахир, унинг болалари бор, аёлини яхши кўради...

— Пешона экан-да.

— Манаман деган йигитлар соядай эргашиб юришса-ю, сен.. Ахир унинг оиласи бузилиб кетиши мумкин.

Шунда унинг кўзлари жиққа ёшга тўлади.

— Мени қон қилма,— дейди.— Мени ҳам қийнайдигани шу. Ўзинг биласан, ўшанга кўнгил қўйганман, аммо юрагимда нималар борини шу пайтга қадар унга сездирмадим-ку. Менинг ҳам ниятим, аёли билан бахтли бўлсин. Уларни бирга, хушнуд ҳолида кўрсам, дилим ёришади. Аммо ора-сира, гарчи узоқдан эса-да, уни кўриб турмасам, дарди дунём қоронғи бўлади. Менга бундан ортиқ ҳеч нарса керак эмас. Бу дунёда ушалмаган

орзуим, рўёбга чиқмаган ўй-хаёлларим, юрагимдаги армон эҳтимол у дунёда амалга ошар?! Балки нариги дунёда севикли йўлдош бўларман унга?

У шундай деб, ботаётган қуёшга термулганча маънос ўйга толади. Бундай пайтлар сира унинг хаёлини бўлгим келмайди. Негаки, менинг назаримда, дугонам учун энг эзгин, эҳтимол, унутилмас сониялардир бу. Йўқ, у ўз хаёлларига кўмилиб яшашни яхши кўрадиган қизлар хилдан эмас. Аммо шундай туйғулар ҳам бўлар экан-да.

Уч йилдан бери шу аҳвол. Ростини айтсам, баъзан унга ачиниблилар кетаман. Унга қандай йўл кўрсатишни ҳам билмайман. Гоҳо қани энди мен ҳам дугонамга ўхшаб бирон йигитни жон-дилдан, худди Фарҳоднинг Ширини, Мажнуннинг Лайлиси, Тоҳирнинг Зуҳросига ўхшаб сева олсам, дейман. Тагин ўйлайман: бундай муҳаббатдан нима фойда? Мевасиз дарахтга ўхшамайдими у?

Раҳима ҚУРБОНОВА,
Кармана шахри.

Таҳририятдан: Раҳима Қурбонovanинг мактуби анча батафсил, биз уни айрим қисқартишлар билан эълон қилмоқдамиз. Хатини яқунлар экан, дугонасига у кўпчилик бўлиб ёрдам бериш зарурлигини таъкидлайди. Аммо бу ҳеч бир кимсанинг қўлидан келмайдиган иш, биз шундай деб ҳисоблаймиз.

Ошиқлик айб эмас. Унинг бутун жозибаси яширинлигидадир, деган эди шоирлардан бири. Уша қизнинг саодати, эҳтимол сева билишида, ўртанишида, ошиғига бахт тилашга қодирлигида ва шу ҳаққи ҳеч нима даъво қилмаслигидадир. Балки бу хат билан танишган журналхонлардан бўлак бир фикр чиқар!

БИРИНЧИ МУҲАББАТ ШУМИ?

Мен ўн олти ёшдаман.
У... келинчак.

Ҳар куни унинг кўчага чиқишини интизор бўлиб кутаман. Кейин ортидан соядай эргашаман. Йўлимиз бир — у ишга, мен мактабга, ўқишга.

Авваллари у хийла озғин, аммо бари бир ҳам жуда сулув эди. Ҳозир тўлишиб, янада очилиб кетган. Юриши бирам ўзига ярашадики, асти қўяверасиз. Мен дунёда бундай сулувни кўрмаганман.

Кечалар у ҳақда ўйлайман. Уйлаган сарим дилимни армон ўртайди, Нега, ахир...

Мен ундан етти ёш кичикман. Ростини айтсам, уни жуда яхши кўраман. Аммо кўзларига тик қарашга ботина олмайман. Агар нигоҳларимиз тўқнашиб қолса борми, худди бир жондан-да азиз сиримни у қиб олаётгандек ўртаниб кетаман.

Мен уни дунёлардан қизганиман.

Гоҳо ўзимча ўйлайман: бунинг ҳаммаси бекорга бўлмаса керак. Аслида у мен учун яралган-у, аммо...

Мен ҳаётда ундайини учрата олмасам, нима бўлади?

Қишига алам қилар экан.

Нима бу ўзи? Еки биринчи муҳаббат деганлари шуми?

Менингдек у ҳар бир тенгдошимнинг бошида борми? Ёхуд телбаликми?

Н. БОТИРОВ,
Чироқчи тумани.

БИР ҚИЕ БОҚМАЙДИ

Мен еттинчи синфда ўқиётган пайтимда бир йигитни яхши кўриб қолдим. У билан синфдош эканидан, ҳар куни рухсорини кўриш насиб этганидан мен жуда мамнун эдим. Лекин, лекин... у бошқа бир қизни севишини кейин билиб қолдим. Уни дея ўртаниб юрганимни сезсин деган мақсадда икки марта хат ёздим, сирларимни айтдим. Биласизми, бу ишим ўзимга сира енгилтаклик бўлиб туюлмайди.

Чунки уни астойдил севишимни ёлғиз ўзим биламан, холос. Керак бўлса, жонимни қурбон қилишга ҳам шайман. Афсуски, у менинг хатларимга жавоб ёзмади. Энди эса уни кўрсам уяламан. Бир томондан номусинг кўзғайди, иккинчи томондан эса... Мен бечорада нима айб ахир?! Ёрдам бер, «Ёшлик»! Нима қилай? Насихатингни дариг тутма!

В. Г.
Бекобод шаҳри.

Таҳририятдан: Дейдиларки, «Севгининг кўзи кўр бўлади». Бу борада бировга палон-пистон ишни бажаргин, дардинга даво шу, дея аниқ кўрсатма бериб бўлмайди. Шоир айтганидек, дунёда севиб яшашнинг ўзи улкан бахт. Бироқ севганингга етишиш — бу тақдирнинг сенга чинакам қулиб боққани. Ҳаётда кўпинча тескариси юз беради: йигитлар қизларга таклиф этишади. Қизнинг рўйхуш бериши уларга энг катта гап, яъни ишнинг пишгани.

«Сабр таги сар олтин» дейишмайди бекорга. Сингилжон, Сизнинг кетма-кет унга мактуб йўллашингиз у йигит тугул бошқаларгаям маъқул туюлмайди. Чунки ишнинг нозик жиҳати бор: йигитлар одатда бундай ҳолда мағрур тутадилар ўзларини. Яхшиси, унда кўнглингиз борлигини ибо ила, ишора ила билдириб қўйинг. Ишора шу даражада нозик бўлиши керакки, йигит айнан Сиз ҳақингизда ўйлашга мажбур бўлсин. Ҳаммаси Сизнинг уқувингизга, эллиингизга боғлиқ. Хуллас, бу ўзингизга ҳавола этиладиган маҳфий тавсия. Аниқ «рецепт» беришга эса Сизнинг ўзингиздан бошқа ҳамма ожизлик қилади. Муҳаббат доим ҳамроҳингиз бўлсин!

ТОШБАҒИРЛИК ШУНЧА БЎЛАРМИ?

Ушбу хатни ёзгану кўзимдан ёшлар эмас, қонлар томаётгандек. Менинг кўйимга тушмаган зот ҳолимни тушунмаслигини, сизлардан бирор маънавий фойда олар-олмасимни билмасам ҳам, ноилож қўлимга қалам олиб зоримни тўқ-ялман.

Эрим, юраккинаси метин тош эрим 7 фарзандни ташлаб кетди-қолди. Ўзи сабаб қилиб кўрсатгани менга баҳона бўлиб туюлади. Нима эмиш, мен экстрасенс (чиндан экстрасенсман — унча-мунча одамларни даволайман) бошқаларни тузатиб, ўз қайнонамни атай тузатмаган эмишман. Мен эса қайнонамни даволашга кучим борича, қурбим етганча ҳаракат қилдим. Шу билан нафим тегмаган бўлса, ўзимни ўлдиришим керакми ахир?

Қайнонам илгари, 1974 йилда бир касал бўлиб қолганимда эримга: «Буни уйига обориб ташла, нима қиласан касал хотинни?» деб жавраган эди. Мана энди: «Бу хотининг суюқоёқ, ҳаммани даволайди, менга келганда иложсизман дейди, мени десанг қўйиб юбор уни», деявериб, охири ниятига етди. Қайнотам ҳам менга: «Шу уйдан чиқиб кетсанг, ўғлимга ўн та қиз олиб бераман», дейди. Мен бундай оғир гапларни кўтара олмай касал бўлиб қолдим. Эримни (Муҳаммадали Юсупов унинг исмшарифи) судга бермоқчи бўлдим. Катта ўғлим: «Ая, қўйинг, ўзингизниям, бизларниям гап-сўзга қолдирманг. Мана, мен унча-мунча ишга кучим етадиган бўлиб қолдим. Кўчада қолмасмиз, очдан ўлмасмиз», дейди. Уғлимнинг гапи менга анча тасалли бўлди. Лекин ота бўлмишнинг кўча-кўйда бизга бақариб сўкинишлари, шарманда қилаётганига нима дейсиз? Буям майли, кўкламда калхўзининг анчагина ерига буғдой, тагин у-бу полиз экинлари эккандик. Инсоф билан айтганда бу нарсалар эрим бўлмишнинг зурёдлари, яъни болаларимнинг ризқи эди. Шундай бўлгач, ҳеч бўлмаганда озгина улуш олишимизга ҳаққимиз бор эди-ку. Эр ундай қилмади. Машоққаям, хирмонгаям на мени, на ўз фарзандларини яқинлаштирди.

Бизга энди унинг бирор марҳамати керак эмас. Ўз кунимизни ўзимиз кўрармиз. Фақат у бизни тинч қўйса, ичиб келиб бақариб сўкмаса, шармсор қилмаса бўлгани.

Санобархон Юсупова, Фарғона вилояти, Ўзбекистон тумани, «Пахтақайнар» жамоа хўжалиги, Кўкэлаш қишлоғи.

Рустам Худойқул

Яшасин Хаёл!

Рустам Худойқул
1951 йили Тошкент
вилоятининг Бўка туманида
туғилган.

ТошДУнинг журналистика
факултетига таҳсил олган.

Кўп йиллар
«Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги»
жўрналида,
«Тошкент оқшоми» газетида
меҳнат қилган.

Айни чоқда
Бўка тумани ҳокимининг
муовини лавозимида
фаолият кўрсатмоқда.

«Ғаройиб қиёфалар»
номли ҳажвий ҳикоялар
тўпламининг муаллифи.

Турғунлик йиллари эркаклар-
га маза эди. Айниқса, уйланган-
лариға. «Пахтакор» ютқазиб қўй-
са ҳам — баҳона: даста-даста
чинни чил-чил синдириларди.
Хотинлари ўғил туғмай, қиз туғ-
са ҳам ҳеч ўйламай уйларига ўт
қўйворавершарди. Қайси бир
кинога тушманг, нуқул шира-
кайф эркакларни кўрсатишарди.

Бироқ қайта қуриш даврига
келиб уйланганларга қийин бўл-
ди. Жаҳл билан бирор нарсани
ерга қарсиллатиб уриб синдир-
маган эркакдан бора-бора хотин
зоги кўрқмай қўйди. Хўш, ҳозир
қўлимиздан нима келади? Ҳатто
бир парча қоғозни йиртиб, бурда-
бурда қилай десанг ҳам газет —
фалон пул. Ароқ ҳақида-ку, га-
пирмайман. Талонга берганини
йиғиб борсанг ҳам туғилган ку-
нингда меҳмонни зўрга тўйди-
расан. Ана шунақа!

Киши замондан орқада қолса,
ёмон бўларкан. Уйланганимдан
кейин аканг қарағай ҳам эркак-
ман деб чинни борми, биллур,
радио-телевизор борми, хуллас,
барини девору столга уриб син-
дириб тинчитдим. Ҳатто зарбага
чидамли япон соатлари ҳам чи-
даш бермади.

Бир куни ишдан келиб жаҳл
билан синдиришга буюм излаёт-
сам, хотиним эски кўйлагимни
қўлимга тутқазди:

— Дадаси, шуни йиртинг, зо-
ра ҳовурингиздан тушсангиз,—
деди.

Шу-шу жаҳлим чиқса, кўй-
лакни кийиб, сўнг бурдалаб йир-
тиб, тоқчага қўядиган бўлдим.
Хотиним кейин битта-битталаб

йиғиб, енгини енгига, ёқасини
ёқасига тўғрилаб тикиб қўяди.

Бир куни яна эски касалим
қўзиб, қачонгача битта кўйлакни
йиртаман, дедиму устимдагисини
туғма қадаладиган жойидан ик-
кига айириб ташладим. Эртасига
эрталаб ишга кияй десам, кўй-
лакнинг олд томонига шапалоқ-
дай ямоқ солинган. Сўнги кўй-
лак эмасми, ямоқ кўринмасин
учун саратон бўлишига ҳам қа-
рамай талабаликдан мерос бўйин-
боқни тақиб олдим. Ҳозир ҳам шу
кўйи юрибман.

Бозор иқтисодиёти шароитга
мослашишга мажбур қилди. За-
мон сенга боқмаса, сен замонга
боқ, деганларидек, жаҳлдан ту-
шишининг антиқа усулини ўйлаб
топдим. Уст-бошни ечиб, майка-
чан, иштончан бир хонага қамал-
либ, хаёлан хотинни савалайсиз,
қисқаси, хумордан чиқасиз. Қўй-
ниларим ҳам шу усулдан фойда-
ланишяпти. Яшасин хаёл!

Уйга меҳмон келадиган бўлса,
сервант бўи турмасин деб опам-
никидан прокатга чинни буюм
опкеламан. Шу баҳона чол-кам-
пирни тез-тез зиёрат қиладиган
бўлдим.

Эртага туғилган куним, меҳ-
монлар келади. Тўрхалтани кў-
тариб чол-кампирдан «хабар» ол-
гани кетяпман.

СЕВГИ «ҚУРБНИ»

Ҳақиқатдан ҳам бировга айт-
санг, ишонмайдиган иш бўлди-да.

«Бахт ҳам, бахтсизлик ҳам қўшалоқ келади», деганлари тўғри экан. Мана, бирйўла ҳам муҳаббатимдан, ҳам бир жуфт садафдек тишимдан айрилиб ўтирибман.

Кимни яхши кўрсангиз яхши кўринг-у, аммо тиш дўхтирига ишқингиз тушмасин экан. Акс ҳолда менинг бошимга тушган кун сизнинг ҳам бошингизга тушиши мумкин.

Китоб ўқишга жуда берилиб кетган эканман, тақиллаган говушдан ўзимга келдим. Остонада ҳассасини менга ўқталиб бувим туларди.

— Ув, бола, ўн беш йил ўқиганинг етмайдими, институтни битириб келдинг, бунча ётволиб ўқимасанг, яна имтиҳон топширасанми?

— Олим бўлсанг, олам сеники, дейишган экан, бувижон,— дедим гапни ҳазилга буриб.

Бувим кўрпачага келиб ўтирди-да, ҳар доимги «дийдиё»сини бошлади:

— Шу пайтгача ақалли битта қизнинг кўнглини ололганинг йўқ-ку, оламни олиш йўл бўлсин сенга, ландовур.

Бугунги суҳбат жиддий бўлишини фаҳмлаб, китобни ёпдим-да, хонтахта ёнига келиб ўтирдим:

— Маҳалланинг мағриб томонидан бир қиз бор, дединг, алдадинг, машриқ томонидан бир қиз бор, дединг, алдадинг...— Бувимнинг кўзлари ёшланди.

Орага жимлик чўкди. Бувим рўмолининг учи билан кўзларини аргиб, давом этди:

— У қиз ёқмади, бу қиз ёқмади, дейсан, ойна олиб бир ўзингга қарагин, кериладиган ҳусни жамолинг... бўлсаям майли эди.

Бу ёғига чидаб туролмадим. Шартта бувимнинг гапини бўлдим:

— Тўғрисини айтсам, яхши кўрганим бор. Бу сафар алдаётганим йўқ, тўйга ҳозирлик кўраверинг.

Жуда жиддий туриб айтганим таъсир қилдими, ишқилиб, бувимнинг чакаги ўчди. Бўлган гапни даҳлизда эшитиб турган келинойим уйни йиғиштириш баҳона мандан қизнинг кимлигини билмоқчи бўлиб гапга солди:

— Мабодо, бўлғуси келинимиз районга келган тиш дўхтири эмасми?

Ноқулай аҳволдан қутулганимга хурсанд бўлиб кетдим.

— Қаёқдан била қолдингиз, келинойи?— дедим севиниб.— Лекин ҳеч кимга айтманг — бу ҳозирча сир.

Эртасига қатъий бир қарорга келиб, тўғри стоматология поликлиникасига йўл олдим. Регистратурада ишлайдиган ҳамширадан керакли маълумотларни сурштириб билдим. Янги тиш дўхтирининг исм-шарифи Назоқат Ботировна экан. Узи тошкентлик, ТошМЙни битириб, йўлланма билан ишга келибди.

Назоқатхонни кўрдим-у, мен излаган қизнинг худди ўзгинаси эканлигига шубҳам қолмади. Устидаги оқ халат бу кўҳликки-на қизни янада сулув кўрсатарди.

— Қайси тишингиз оғриятми?— деб сўради ёқимли говушда мен креслога ўтирагач.

— Тепадагиси,— дедим таваккал қилиб.

— Тепадаги тишларингиз соппа-соғ,— деди у ланг очик оғзимни астойдил текшириб.

— Бўлмаса пастдагиси,— дедим гап тополмай.

— Тишларингиз бус-бутун-ку,— деди у ҳайрон бўлиб.

— Даволайверинг, барибир бир куни оғрийди-да,— дедим ҳазилга буриб. Унинг чеҳраси жиддийлашди:

— Туринг, бемор, ўша — бир куни оғриганда келасиз,— деди-да, навбатда турганларнинг бирини ичкарига таклиф қилди.

Шу вақтгача бирор марта тишим оғримаганига хафа бўлдим. Лоақал биттаси оғриганида ҳам танишиб олардим-а. Майли, дедим ўзимга ўзим, ортга чекиниш йўқ, севги қурбонсиз бўлмайди. Битта-иккита тишининг баҳридан ўтсак — ўтибмиз-да.

Кечқурун Ғулумжонларники-да гапга йиғилдик. Тўртта ликопдаги ёнғоқни тишим билан чақиб «олмахон» деган лақаб орттирдим. Уйда меҳмонларга олиб қўйилган бодомларни ҳам чақиб бўлдим. Лекин тиш оғригидан дарак йўқ. Бозордан ёнғоқ, данак, бодом, туршак сотиб олиб келиб, яширинча машқни давом эттирдим.

Ниҳоят, орадан бир ҳафта ўтиб, интизор бўлиб кутилган тиш оғриги бошланди. Опаси фарзанд кўрганда қариндошларидан суюнчи олиб югурган ёш

боладай Назоқатхоннинг қабулида ҳозир нозир бўлдим.

— Вой-бу, тишларингизнинг расвоси чиқибди-ку,— деди у астойдил ачиниб. Кейин лунжимга муздай дори пуркади. Шу дақиқа юрагим шиф эгиб кетди. Кўзим унинг бармоғидаги никоҳ узугига тушди. Оғзимдаги дорини шошганимдан ютиб юбордим.

— Узук ўзингизникими?— дедим.

— Фаросатдан ҳам жуда берган экан-да,— деди у,— бировнинг узугини тақадаган одатим йўқ.

— Ахир бир ҳафта олдин қўлингизда узук йўқ эди-ку?— дедим бўшашиб.

— Музаффар акамлар билан институтнинг охирги курсида турмуш қургандик. Биринчи маошимизга узук оламиз деб ният қилгандик. Шу ниятимизга...

Унинг бошқа сўзлари қулоғимга кирмади. Урнимдан отилиб туриб, чиқиб кетганимни ўзим ҳам сезмай қолдим...

Шунақа гаплар... Вой тишим... Йўлда кетяпман-у, ўзимга ўзим: «Ҳалиям бахтим бор экан. Агар жарроҳа ишқим тушганда борми, унда бу кўргулик ҳам кўргуликмиди?!», дейман. Вой тишим...

Тўхтамурод Рустам

МИРИҚИБ...

ДАҲШАТГА ТУШИНГ!

(Асаби бўшлар ўқимасин)

Ҳаммамизнинг суюгимиз эртақ эшитиб қотган. Девлар, ажиналар, ҳар турли яғжуж-мағжужларсиз эса эртақ — эртақ эмас. Шунинг учунми, номи бор-у, ўзи йўқ афсонавий махлуқлардан қўрқиш ҳисси барчамизнинг зуваламизда мавжуд. Бу махлуқлар билан ҳеч қачон юзма-юз тўқнаш келмаганмиз, бирор тасодиф рўй бериб тўқнаш келишимиз ҳам гумон. Очиғи, бундай тасодифнинг рўй беришига ишонч ҳам йўқ. Лекин... Муайян вазиятларда, хусусан, кишининг кўзига дунё қоронғу кўринганда ёки бу ёруғ дунё ўзининг бор қоронғуликлари билан намоён бўлганда алпкелбат паҳлавонлар, хушсураат, шерюрак шаҳзодалар эмас, айнан шу бадфеъл, бадбуруш махлуқлар тасаввуримизни кишанбанд этади. Нега шундай? Нега биз ҳаётнинг не-не даҳшатлари қаршисида киприк ҳам қоқмаган ҳолда оний, хаёлий қўрқувдан ваҳимага тушамиз, уни енгиш, тасаввуримиздан буткул қувиб чиқаришга ожизмиз? Инсоният пайдо бўлибдики, шу савол устида бош қотиради. Не-не фозиллар бу саволга жавоб излашмади. Қанчадан-қанча дурдоналар дунёга келди. Аммо... Ниҳоят, йигирманчи юз йилликнинг иккинчи ярмида бу саволга жавоб топишга амриқолик киночилар бел боғлашди...

Мана, саккиз йилдирки, АҚШнинг Огайо штатидаги Спрингвуд шаҳарчасига қарғиш теккан — қонхўрликда тенги йўқ қотил Фредди Крюгернинг Қайрағочлар кўчасида яшовчи она сути оғзидан кетмаган болақайларга «ишқ»и тушган: кимнидир сувга чўктиради, кимнидир бўғиб ўлдиради, кимнидир эса тушликка товада чалпак қилиб пиширади... Албатта, шаҳар жуда унақа бедарвоза эмас — ушбу бедодликларга чек қўйишга қодир куч кеч бўлса-да, барибир топилади: ўтган саккиз йил мобайнида Крюгер жами беш маротаба асфалософилинга жўнатилди. Аммо рие ҳам, баайни эзгулик каби, ўлим билмайди: орадан бир, узоғи билан икки йил ўтгач, Фредди яна шаҳарда пайдо бўлади ва юзида кишининг этини жунжиктирувчи совуқ табассум билан ақл бовар қилмас қотилликлар силсиласини давом эттиради.

Биринчи қотилликка эса фатовони Фредди 1984 йилнинг иккинчи нўябр куни олди («Қайрағочлар кўчасидаги хунрезлик» филмининг биринчи қисми айнан шу куни экранларга чиқди). Бунгача Роберт Инглундга — Фредди Крюгер ролининг ижрочисига — асосан омади чопмаган, афандинамо кишиларни экранда жонлантириш насиб этарди. Кунлардан бир куни режиссёр Уэс Крейвен («Чап томондан охирги уй», «Восқинчи») уни суратга олишга киришаётган филмидаги бош ролда ўзини синаб кўришга таклиф қилди. Тақдирнинг ўйи-

нини қарангки, бу айнан Инглунднинг маҳбубаси тарк этишга қарор қилган кунга тўғри келди. Шахсий ҳаётдаги кўнгилсизлик Робертнинг шижоатини жўштиради албатта ва у, киносиновга ҳозирлик кўраркан, кайфиятидаги қарахтлики бадийий воситалар ёрдамида чехрасига кўчиришга қарор қилди. Юзига оқ бўёқ чаплаб, қовоқларига қоранг юргизди, сочларини беармон шилимшиқ суюқлик билан қоплади ва шу асно синов майдончасида ҳозир бўлди. Бу ҳам камлик қилгандек, кела солиб режиссёр билан кўз уриштириш ўйнамоққа унади. Крейвен Инглунднинг нигоҳига узоқ дош беролмади — ўйинни ютқазди ва Роберт омадсиз, лапашанг, ландовурдан қонхўр Крюгерга айланди.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, мазкур йўналишга тааллуқли аксарият филмлардаги ёвузлардан фарқли ўлароқ, Фредди фақат ўз қурбонларининг тушида намоён бўлади, аммо хунрезлик оқибатда уларнинг ўнгида рўй берган чиқади. Филми бошдан-адоқ туш ҳамда воқелик асосига қуриш фикри Крейвенда сира қутилмаганда пайдо бўлди. Кунларнинг бирида у «Лос Анжелес таймс» газетида бир неча минг ҳиндихитойлик муҳожирнинг сирли ўлими билан боғлиқ мақолани ўқиб қолди. Қизиғи шундаки, муҳожирларнинг барчаси бир хил ўлим топган — уйқусида жон берган эди. Ҳарчанд уринишмасин, ҳеч ким бу даҳшатли жумбоқнинг тағига ета ол-

мади. Крейвен эса муҳожирларнинг ўлимига тушда қўрилган даҳшатлар сабабчи бўлган, деб тахмин қилди. Шу тахлит Қайрағочлар кўчасилик бегуноҳ норасидаларнинг тушига кириб, ҳаётларига зомин бўлувчи даҳшатли Фредди Крюгер дунёга келди.

кўргандаёқ яхши эслаб қолишадди, аммо номларини ёдда тутишмайди. Роберт Инглунд билан боғлиқ ҳолда эса бунинг тамомила акси бўлди. Мухлислар Инглунд ижросидаги қаҳрамоннинг қиёфасиё номини яхши эслаб қолган ҳолда, уни экранда ким жонлантирганини анча

йирик дорилфунунлар, казо-казо киношунос олимлар бош қотиришмоқда. Шунингдек, дўконларда кўғирчоқ ва пуфакдан ташқари Фредди номи билан боғлиқ турли-туман буюмлар — ниқоблар, темир тирноқли қўлқоплар, шляпалар ҳамда Крюгернинг акси туширилган кўй-

Суратларда:

Фредди навбатдаги хунрезлик олдида.

Фредди Крюгер — Роберт Инглунд хунрезликдан бўш вақтларда.

Ҳа, Фреддининг экрандаги қилмишлари этни жунжиктиради, ақлни шоширади, унча-мунча кишининг бу ваҳшийликларга охиригача чидаб кўз тикиши гумон. Аммо ҳеч бир ота-она ўз зумрашасини Фреддининг номини айтиб қўрқитишни хаёлига келтирмайди. Аксинча, Крюгер номи билан боғлиқ нимаики мавжуд бўлса, бари катталарда табассум, кичкиналарда эса бир дунё завқ-шавқ уйғотади. Фреддининг бадбуруш, иргамчик юзига бир бор бўлса-да қўл теккизиш, тавоф қилиш жамики амриқолик болакайнинг орузси. Мазкур орузнинг бевосита эмас, ҳаттоки билвосита «рўёби» ҳам Роберт Инглунддан курсига михланиб, юзини уч соатга ҳолливудлик энг моҳир пардоз-андозчиларнинг «ишлови»га тутиб беришни талаб қилиши эса камданкам орзуманднинг хаёлига келади.

Одатда, мухлислар санъаткорларнинг, айниқса, кино артистларининг қиёфаларини бир-икки

вақтгача англай олишмади. Албатта, ҳавас қилгули ҳол эмас эди бу, айниқса, ёши ўтинқираб қолган, умрининг энг аъло дамлари номаълумликда кечган санъаткор учун. Бироқ Инглунд ўз тақдирдан бирор ерда нолиганини ҳеч ким эшитган эмас. «Дунёнинг тўрт бурчида милёнлаб мухлислар мен иштирок этган филмларни суйиб томоша қилишаркан, дўконларда Фредди шаклу шамойилидаги кўғирчоқ ва пуфаклар сотиларкан, демак, бунда бир гап бор...», дейди у камтарлик билан.

Эътибор беринг-а, «...бунда бир гап бор...», дейди, «...бунда менинг хизматим бор!», деб чўрт кесмайди. Ҳолбуки, бундай деб даъво қилишга унда тўла асос мавжуд. Зеро, «Крюгер жумбоғи» — яъни даҳшат уйғотиш, дилларни ваҳимага солиш мақсадида ўйлаб топилган бошдан-оёқ салбий қаҳрамон нимаси билан мухлисларни бу қадар ўзига маҳлуё этганлиги масаласи устида бугунги кунда йирик-

лак ва халталарни ҳам учратиш мумкин. Машҳур «Фэт Бой» гуруҳи ҳатто унга ўзининг энг яхши қўшиқларидан бирини бағишлаган. «Фреддининг ташрифига тайёрмисан?» дея номланади мазкур қўшиқ. Қўшиқ бор жойда эса, ўзингиздан қолар гап йўқ, рақс ҳам бўй чўзади. Ҳолбуки, шундай экан, орадан ҳеч қанча вақт ўтмай амриқолик ёшлар ўзларининг гап-гаштакларида «Фредди Крюгер» номли рақсга муқом қила бошлашгани бизни заррача ҳам ҳайратга соломмайди.

Саккиз йилдан буён асосан даҳшат уйғотувчи филмларда суратга тушишига қарамай, Инглунд, маълум бўлишича, кўпроқ инсоннинг мураккаб ички дунёси таҳлилига бағишланган жиддий асарларни ёқтиради. Хусусан, Франсуа Трюффо ижодини, Клод Лелушнинг эски филмларини. Шунингдек, унга янги оқим вакиллари — Годар ҳамда Шабролнинг айрим асарлари ҳам маъқул.

Шаҳар бедарвоза эмас —
Фреддининг ўзидан ҳам хун талаб қилишга қодир кучлар бор!

Ўзининг кинодаги доимий қаҳрамониغا эса Инглунд хайрихоҳлик ҳамда андак кинога билан қарайди. «Фредди ҳаётимга айна мен уни яхши кўриб қолишим мумкин бўлган бир пайтда кириб келди,— дейди Роберт Инглунд.— Агар бу айна кунда содир бўлганида борми, камина шак-шубҳасиз умримнинг сўнгги дамларини жиннихонада ўтказардим — баайни Дракула ҳамда Тарзан ролларининг ижрочилари Бела Лугоши ва Жонни Вайсмюллер каби». 1985-чи ҳамда 1987-чи йиллар

кетма-кет экранларга «Қайрағочлар кўчасидаги хунрезлик»нинг «Фреддининг қасоси» ва «Тушдаги олишув» номли иккинчи ва учинчи қисмлари чиқарилди. 1988-чи йили эса Роберт Инглунднинг ўзи қора кучлар таъсирига тушиб қолган болакай ҳақида ҳикоя қилувчи «Иблисининг телефони — 976» номли филмни режиссёр сифатида суратга олди. Орадан бир йил ўтиб Инглунд «Операдаги шарпа» филмида Эрик Десслер ролини қиймига етказиб ижро этди. 1990 йили эса «Форд Ферлейннинг

саргузаштлари» номли филмда ёвуз одам сийратида кўриниш берди. Мазкур икки филмда мухлислар ниҳоят Инглундни никобсиз кўриш бахтига муяссар бўлишди.

Инглундни кўпроқ оила сардори деб билувчи рафиқаси, мухлисларга «Ла бамба» филми орқали таниш актриса Даниел Зернекдан фарқли ўларок, қайнона ва қайнотаси уни ҳазиллашиб «Фредди» деб чақиривади. Тушуниш мумкин уларни: кимсан — Фредди Крюгерга қайнона ва қайнота бўлиш бахти барчага ҳам nasib этавермайди. Робертнинг қариндош-уруғлари, дўсту ёрлари учун ҳам Фредди билан бирга суратга тушишдан ортиқ бахт йўқ.

Фредди... кечирасиз, Роберт Инглунднинг ўзи эса денгиз бўйида мўъжазгина кулбаси бўлишини, жилла қурса йилда бир барча ташвишу «даҳшат»лардан ўша ёққа бош олиб чиқиб кетишни орзу қилади. Чамаси, бу орзунинг ушалишига умид бордек: «Фреддининг ўлими: Сўнгги хунрезлик» номли ҳисоб бўйича олтинчи филмнинг экранларга чиқарилиши шундан далолат беради. Филм ижодкорларининг таъкидлашларича, бу Крюгернинг хунрезликлари ҳақидаги сўнгги асар. Қайтиб Фредди Қайрағочлар кўчасида қорасини кўрсатмасмиш.

Шундаймикан?

Муқованинг биринчи бетига:
Киноактриса Баян Муҳитдинова (Қозоғистон)
Учинчи бетда:
Ҳинд киноюлдузи Раж Капурнинг тўнғич ўғли Рандхир Капур ҳамкасб дўсти билан.

Азиз жўрналхон!
«Ешлик»нинг бултурги 9—10 сониди 28-бетда берилган суратга изоҳни «Адиб Раҳмат Азизхўжаев, С. Бородин, Е. Евтушенко билан» деб ўқиш мақсадга мувофиқдир.